Sfera Politicii

120
121
122

REVISTĂ DE ŞTIINŢE POLITICE
EDITATĂ DE FUNDAŢIA SOCIETATEA CIVILĂ

ANUL XIV, 2006

UNIUNEA EUROPEANĂ: STRUCTURI ȘI AȘTEPTĂRI

Cuprins

Revista este editată de
Fundaţia Societatea Civilă

EDITORIAL BOARD

Călin Anastasiu
Daniel Chirot
Dennis Deletant
Anneli Ute Gabanyi
Gail Kligman
Dan Oprescu
Vladimir Tismăneanu
G. M. Tamas

DIRECTOR

Stelian Tănase

REDACŢIE

Redactor şef:
Romulus Brâncoveanu

Redactor şef-adjunct:
Ioana Costescu

Secretar de redacţie:
Liviu Stoica

Colectivul redacţional:
Adrian Cioroianu
Alexandru Radu
Laurenţiu Ştefan Scalat
Valentin Stan
Viorel Zaicu

Adresa Redacţiei:
Piaţa Amzei, nr. 13, Et. 1.
Bucureşti, România
Tel/Fax: 01 312 84 96,
01 212 76 61
sferapoliticii@rdslink.ro
redactia@sferapoliticii.ro
http://www.sferapoliticii.ro

2.	*Editorial*	**Viorel Zaicu**	Revista raportului de monitorizare – mai 2006
6.	*Uniunea Europeană structuri şi aşteptări*	**Petru Dumitriu**	Ideea politică europeană – rădăcini intelectuale
11.		**Paul Duţă**	Tratatul constituţional de la Roma
17.		**Simina Tănăsescu**	Despre autoritatea constituţională a unui tratat european
26.		**Daniel Dăianu**	Are România nevoie de o strategie post-aderare?
31.		**Ovidiu Gherasim-Proca**	Cine ne va reprezenta în Parlamentul European?
35.		**Cristian Popa**	Cooperarea în domeniul justiţiei şi afacerilor interne (JAI)
45.		**Mădălina Virginia Antonescu**	Echilibrul dintre interguvernamentalismul întărit şi supranaţionalismul consolidat în cadrul UE, în etapa post Nisa
49.		**Alina Buzăianu**	Continuarea procesului de extindere a Uniunii Europene
57.		**Elena Burcioagă**	Aderarea Turciei sau lungul drum spre Europa
62.	*Partide politice*	**Vasile Nazare**	Opinii privind comportamentul organizaţional şi legile evoluţiei partidelor politice
70.		**Ionuţ Ciobanu**	Partidele politice româneşti – partide moderne de cadre?
85.		**Dan Pavel**	Viitorul revoluţiei liberale şi al partidelor liberale
90.		**Andrei Tiuţ**	Strategiile PRM de maximizare a capitalului electoral (1996-2005)
95.	*Politică şi gen*	**Alexandra Petrescu**	Femeile şi politica autoritară
99.		**Radu Teişanu**	De la modelul patriarhal la modelul partenerial
104.	*Naţiune, naţionalisme*	**Vlad Flonta**	Relativism *versus* etnocentrism
109.		**Costică Dumbravă**	Naţiuni şi naţionalisme
115.	*Comunism, post-comunism*	**Mihail Radu Solcan**	Trei însemnări despre comunism, anticomunism şi responsabilitate
122.		**Lavinia Stan**	Lungul drum al lustraţiei în Europa de Est
131.		**Michael Shafir**	Memory and History in Postcommunism
137.	*Internaţional*	**Maria Cernat**	Falimentul toleranţei – eşecul modelului francez de integrare a minorităţilor
141.		**Ionuţ Baciu**	Lecţii italiene. Alegerile din 2006: primă majoritară pentru inguvernabilitate
150.		**Loredana Enăchescu**	Transformarea NATO şi evoluţia Parteneriatul Euro-Atlantic

Revista raportului de monitorizare – mai 2006

VIOREL ZAICU

Zarva generală care a cuprins media din România în jurul datei de 16 mai s-a ridicat pe un set restrâns de date magice: 1 ianuarie, 4 steguleţe, 14 steguleţe, octombrie etc. Primul ministru român afirma, după discutarea raportului în Parlamentul European, că "raportul de ţară confirmă faptul că România are toate şansele să îşi atingă destinaţia europeană în 2007". Sigur, astfel de declaraţii erau de aşteptat. Vom încerca să interpretăm şi altfel mesajul raportului din 16 mai, după o scurtă trecere în revistă a datelor pe care le conţine, cu o menţiune valabilă pentru tot parcursul acestei analize: raportul evaluează situaţia de la sfârşitul lui aprilie 2006.

Politicul

Prima parte a raportului (nominal a doua, după introducere) constă, de această dată, într-o scurtă analiză a stării politice, împărţită pe domenii. Raportul menţionează progrese în domeniul administraţiei publice, dar asta nu trebuie să mire pe nimeni. Încă de la primele rapoarte regulate marea majoritate a capitolelor încep cu menţionarea progreselor făcute în intervalul dintre rapoarte. În privinţa descentralizării, sunt men-ţionate două legi *adoptate în mai 2006*. Legea privind statutul funcţionarilor publici *urmează să fie* adoptată în mai 2006. În privinţa ordonanţei care priveşte instituţia prefectului, se menţionează că aceştia vor fi independenţi politic, "neputând să urmeze o carieră paralelă în politica de partid".

Dar se menţionează că legislaţia este trimisă în Parlament fără evaluarea tuturor implicaţiilor şi a capacităţii administrative necesare aplicării. De asemenea, există un număr foarte mare de ordonanţe de urgenţă pentru aprobarea legilor. Grila de salarii în sectorul public pune probleme de etică. (Nu se menţionează în ce sens, dar se înţelege.) Stăm prost şi în privinţa coordonării formării generale, despre care, însă, nu se spune mai mult.

În privinţa Sistemului de justiţie, după trecerea în revistă a progreselor este precizat faptul că cei 14 membri aleşi ai CSM continuă să lucreze cu normă parţială. Posturile libere de procurori s-au înmulţit faţă de 2005. Mai sunt menţionate coduri de procedură neraţionalizate, întârzieri în formare, inconsistenţe în interpretarea legii la niveluri diferite etc.

Măsurile anticorupţie se află şi ele în progres. Dar corupţia, în viziunea Comisiei, se opreşte la cazurile medii şi mari, iar progresele raportate vizează doar schimbări formale la nivel instituţional. Chiar şi la acest nivel pot fi enumerate anomalii. Parlamentul împiedică DNA să facă percheziţie unui membru al său, iar în mai multe rânduri senatul a încercat să împiedice urmărirea penală în cazul unor membri ai parlamentului. Corupţia măruntă (şi nu "puţin importantă", cum s-a tradus în varianta în limba română a raportului!) rămâne îngrijorătoare în sectoare precum sănătatea şi educaţia.

Vom trece peste câteva domenii în care nu se regăsesc observaţii importante, pentru a ajunge la "restituirea proprietăţii". Se menţionează progrese, prin simpla expirare a termenului pentru depunerea cererilor privind restituirea proprietăţii. Se menţionează incapacitatea Fondului Proprietatea de a rezolva compensările într-un interval de timp rezonabil. Observaţia finală, privitoare la "rata scăzută de procesare a cere-

rilor" nu trebuie să ne bucure deloc. Pe ansamblu, situaţia politică poate fi numită satisfăcătoare, cu toate că a fost evaluată preponderent după criterii formale.

Economicul

A doua parte a raportului vizează starea economică. Datele cumulate la nivel macroeconomic sunt considerate satisfăcătoare, dar se precizează că în anumite privinţe tendinţa actuală trebuie menţinută iar în altele revizuită. Ţinta de inflaţie va fi ratată şi în acest an, iar creşterea creditării nu poate fi ţinută în frâu. Alte probleme amintite sunt restanţele la plata impozitelor şi lipsa progreselor semnificative în privinţa reformării cheltuielilor publice, lentoarea privatizării, restructurarea sectoarelor care înregistrează pierderi, procedurile de faliment încă insuficient de clare şi şomajul (din raportările oficiale).

Un lucru pozitiv este că pentru prima oară apare într-un raport expresia "economie de piaţă funcţională". (Spre exemplu, în raportul din octombrie 2004 expresia corectă era "România îndeplineşte criteriile pentru...") Pe ansamblu România stă bine şi în ceea ce priveşte economia, dar, paradoxal, regăsim în capitolele de *acquis* cuprinse aici foarte multe motive de îngrijorare, printre care şi celebrele "4 steguleţe roşii". Toate acestea ţin însă de slaba capacitate administrativă, nu de economie în sine.

Restanţele negocierilor

Partea a treia a raportului reevaluează progresele şi neajunsurile privitoare la restanţele îndeplinirii angajamentelor şi cerinţelor rezultate din negociere, pe capitole de *acquis* comunitar. Capitolele 1 (*Libera circulaţie a bunurilor*), 2 (*Libera circulaţie a persoanelor*), 3 (*Libertatea de a presta servicii*), 4 (*Libera circulaţie a capitalului*), 5 (*Dreptul comercial*), 6 (*Politici de concurenţă*), 8 (*Pescuit*), 13 (*Politica socială şi ocuparea forţei de muncă*), 15 (*Politica industrială*), 18 (*Educaţie şi formarea profesională*), 20 (*Cultură şi politica audiovizualului*), 21 (*Politica regională şi coordonarea instrumentelor structurale*), 22 (*Mediul*), 24 (*Cooperarea în domeniile Justiţie şi Afaceri Interne*) şi 28 (*Controlul financiar*) conţin următoarea menţiune: Sunt necesare eforturi suplimentare pentru îndeplinirea cerinţelor. Uneori domeniile în care sunt necesare aceste eforturi şi acţiuni sunt mai multe, chiar la un singur capitol. În două situaţii de menţionează chiar deteriorări ale situaţiilor anterioare: tratamentul egal al bărbaţilor şi femeilor şi situaţia programului Youth.

Practic, un singur capitol dintre cele pentru care s-au făcut evaluări este "în grafic": Capitolul 25 (*Uniunea vamală*), pentru care se consideră că "pregătirile pot fi gata în timp, *dacă* se menţine nivelul actual de reformă". Lipsesc capitolele 9 (*Politica transporturilor*), 11 (*Uniunea economică şi monetară*), 12 (*Statistică*), 14 (*Energie*), 16 (*IMM-uri*),17 (*Ştiinţă şi cercetare*), 19 (*Telecomunicaţii şi tehnologii informaţionale*), 23 (*Protecţia consumatorului*), 26 (*Relaţii externe*), 27 (*Politica externă şi de securitate comună*) şi 29 (*Dispoziţii financiare şi bugetare*), care nu sunt considerate problematice sub nici un aspect.

Două capitole sunt mai mult decât problematice. Capitolul 7 (*Agricultură*) cuprinde expresia "motive serioase de îngrijorare". Nu poate fi înregistrată nici o evoluţie semnificativă în politica pentru calitate. La fel în privinţa zahărului. Apar trei chestiuni reprezentând fiecare un motiv serios de îngrijorare – trei "steguleţe". Din capitolul 10 (*Impozitare*) aflăm că "au apărut întârzieri suplimentare semnificative în crearea sistemului de schimb informaţional în domeniul colectării TVA-ului" – cel de-al patrulea "steguleţ".

Traducerea *aquis*-ului reprezintă, ca de fiecare dată din 2001, un subcapitol distinct în raport. De această dată se menţionează că guvernul român are dificultăţi în recrutarea şi păstrarea traducătorilor. Din cele 90.000 de pagini cu actele adoptate de Uniune au fost traduse 60%, dintre care peste 45% au nevoie de revizie. Raportul Comisiei avertizează, foarte politicos, că Guvernul român va trebui să se ocupe de această problemă, pentru a evita situaţia imposibilităţii publicării traducerii în *Jurnalul Oficial* UE imediat după 1 ianuarie 2007.

Evaluarea generală de la sfârşitul raportului menţionează 45 de domenii în care sunt necesare eforturi suplimentare pentru îndeplinirea condiţiilor. În alte 10 se consideră că dacă va fi menţinut pasul actual al reformei pot fi îndeplinite condiţiile în timp util. În încheiere sunt reamintite cele 4 domenii care necesită acţiune urgentă, pentru înlăturarea serioaselor motive de îngrijorare în privinţa lor: agenţiile de plată pentru agricultori, sistemul integrat de administrare şi control în agricultură, centrele de colectare şi tratament pentru encefalopatii spongiforme transmisibile, sistemul informaţional interoperabil apt pentru înregistrarea corectă a TVA-ului colectat.

Observaţii generale

Trebuie să fie clar pentru orice cititor că nota generală a acestui raport este, ca de obicei, una de bunăvoinţă. Un raport despre starea politicului la sfârşitul lui aprilie (deşi dat publicităţii în luna mai) care începe cu menţionarea unor legi adoptate *în mai* este evident binevoitor. Spre deosebire de rapoartele

regulate, emise în fiecare an începând din 1998, acesta a avut un regim special, cuprinzând doar comentarii şi concluzii axate pe problemele ultimului raport, din 25 octombrie 2005, şi el cu un caracter special, fiind primul după încheierea negocierilor şi având drept scop *monitorizarea punctuală*. Este cel mai scurt de după începerea negocierilor.

Sunt însă 17 capitole (din cele 18 care figurează în raport) la care suntem îndemnaţi la eforturi suplimentare şi acţiune rapidă, uneori chiar în mai multe domenii. La acestea se adaugă şi problemele legate de traducerea *acquis*-ului care, deşi nu prezintă un "motiv serios de îngrijorare", par să dea întreaga măsură a lipsei de concentrare pentru depăşirea nivelului de îndeplinire formală a cerinţelor.

Lipsa unor rapoarte interne serioase privitoare la anumite sectoare este trecută cu vederea. De pildă, un raport independent privind starea învăţământului preuniversitar în România ar trebui să constituie un serios motiv de îngrijorare. Acelaşi lucru este valabil şi pentru învăţământul superior, în care criteriile generale impuse de Uniune au fost implementate pur formal.

Nu sunt analizate măsurile impuse cetăţenilor români pentru ieşirea din ţară (cum nu au fost analizate nici în octombrie 2005, când erau mai drastice), ceea ce demonstrează că doar excesul de zel al autorităţilor locale a impus aceste măsuri, altfel total ineficiente, având ca rezultat notabil creşterea veniturilor transportatorilor (prin împrumuturi cu dobânzi foarte mari către clienţi şi procurarea unor dovezi justificative privind scopul deplasării).

Un mic studiu de caz ar trebui consacrat capitolului traducerii *acquis*-ului. Întârzierea nu reprezintă pentru nimeni o îngrijorare, dar modul în care s-a desfăşurat acest proces este simptomatic pentru un anume mod de a acţiona. România nu a finalizat traducerea decât pentru aproximativ o treime din *aquis*. Faţă de octombrie 2005, singura schimbare apare la procentul paginilor care trebuie revizuite. 45% în loc de 50%. Prin urmare, în aproximativ 7 luni, au fost revizuite 2.500 de pagini. Sub 400 pe lună. Dacă s-ar fi respectat cota de 6.000 pagini traduse în fiecare lună, cotă considerată rezonabilă de către Uniune, traducerea era gata în maxim un an şi jumătate. Pentru o asemenea cantitate este nevoie de o echipă de cel mult 20 de oameni, cu norme relativ lejere. Este greu de explicat cum în 6 ani România nu a putut finaliza această traducere. Cu o echipă de 5 oameni ar fi trebuit să termine. Aceasta în condiţiile în care din toamna anului 2000 procesul de traducere este sprijinit de instituţiile europene, atât logistic cât şi financiar. Este drept, între timp volumul paginilor de tradus a crescut cu aproximativ 20.000. De vreme ce nici măcar volumul iniţial, de 70.000 de pagini, nu a fost atins, credem că nu există scuze valabile pentru această întârziere.

Anecdotic, trebuie să menţionăm că traducerea în română a raportului, în care se precizează ca "progres" la acest capitol selectarea de către Curtea de Justiţie a unui set de decizii importante care ar trebui să fie traduse prioritar (15.000 pagini) arată astfel: "Curtea de Justiţie a stabilit traducerea prioritară a unui set de decizii cheie". Or, Curtea a ales actele care trebuie traduse în regim de urgenţă, nu a hotărât traducerea! Dacă mai adăugăm şi faptul că această frază figurează în raport (de altfel, multe paragrafe apar în 3-4 rapoarte succesive fără nici o diferenţă) încă din 2002, adică din al doilea raport care face referire la traducerea *acquis*-ului. Prin urmare în aproape 4 ani nici măcar traducerile în regim de urgenţă nu au fost încheiate.

Presupunând că la 1 ianuarie 2007 România devine membră UE, site-ul oficial (www.europa.eu) va trebui să aibă o versiune funcţională în română. Este interesant de urmărit dacă acest lucru se va întâmpla. Este sarcina traducătorilor de la Bruxelles, care nu sunt mulţi, au salarii foarte mari, dar traduc tot în stilul angajaţilor unor instituţii oficiale de la Bucureşti, aşa încât între original şi traducere se pierde uneori nu numai minima corectitudine gramaticală, ci cea logică, ceea ce conduce la schimbări de sens inadmisibile. (Am dat aici două exemple.)

În ansamblu, nu multe probleme din precedentul raport au dispărut din raportul actual. În cazul unora pot fi ridicate semne de întrebare privitoare la funcţionalitatea noilor structuri înfiinţate pentru respectarea condiţiilor impuse. Diferenţa de semnificaţie între "necesitatea unor eforturi" şi "motive serioase de îngrijorare" nu este foarte clară, ceea ce face ca optimismul în privinţa "cartonaşelor roşii" să fie unul mai reţinut. Expresia "increased efforts and swift action are now needed in this area in order to solve the shortcomings in time, before accession" (sunt necesare eforturi sporite şi o acţiune rapidă în acest domeniu pentru a rezolva deficienţele la timp, înaintea aderării) este omniprezentă în raport. Ea reprezintă un bun indicator pentru modul cum trebuie acţionat în continuare.

Nu se face nici o referire la "migraţia neagră" a forţei de muncă, fenomen important, care sprijină foarte mult în prezent economia românească. Aprobarea tacită a acestui fenomen este evidentă. Dacă mai observăm şi că o trăsătură generală a discuţiilor şi rapoartelor din procesul de integrare este aceea că UE tratează statul român fără a ţine cont de cultura

politică locală şi de particularităţile economice şi sociale, avem un întreg tablou al condiţiei României după aderare. Au fost stabilite criterii, s-au pus condiţii şi s-au luat angajamente, toate vizând compatibilitatea structurală instituţională a viitorului stat membru România. Funcţionalitatea şi starea efectivă a unor sectoare în perioada de după aderare cade în sarcina autorităţilor locale. De pildă, există un Departament Naţional Anticorupţie, care se ocupă de cazuri de corupţie mijlocii şi mari şi de activitatea căruia Comisia se declară satisfăcută, dar încă nu am văzut nici un "peşte mare" condamnat. Există tot felul de agenţii şi direcţii care se ocupă punctual de implementarea unor programe menite să aducă puţină ordine în viaţa politică, socială şi economică, dar încă nu poate fi indicat un astfel de program care să fi dat rezultate notabile. Trebuie notat aşadar că, dacă procesul de aderare a urmărit crearea unui stat membru valid al Uniunii, perioada post-aderare nu asigură decât condiţii minimale de supravieţuire acestui membru. Pentru a reuşi să facă faţă cerinţelor pentru apartenenţa la această familie trebuie să-şi organizeze adecvat propriile treburi interne.

Concluzii apolitice

Bucuria pentru reducerea numărului de stegulețe este şi nu este justificată. După cum am arătat, Comisia a dovedit o atenţie deosebită în evaluare. Despre "eliminarea celor mai importante clauze de salvgardare" se mai poate încă vorbi. Încă nu suntem în faza în care aceste clauze să fie date de-o parte sau activate, pur şi simplu pentru că ele vizează România ca membru al Uniunii.

Rămâne de văzut după următoarele alegeri cât de funcţionale sunt măsurile luate spre instituirea independenţei politice în anumite instituţii. Spre exemplu, statutul prefectului nu ne poate asigura că după o eventuală schimbare de putere nu vor apărea noi prefecţi, proaspăt demisionaţi din rândurile partidului câştigător şi deveniţi, astfel, independenţi.

Ecranele televizoarelor şi paginile ziarelor au fost pline în zilele din preajma publicării raportului de zicale şi îndemnuri: "să nu ne îmbătăm cu apă rece", "să nu ne culcăm pe-o ureche" etc. Câteva opinii, voit simandicoase prin logica analizei, au exprimat îngrijorări "originale".

Dincolo de toate asemena opinii punctuale cu o mare încărcătură politică, totuşi trebuie să recunoaştem lipsa de strategii pe termen mediu şi lung. Politicile Băncii Naţionale nu sunt foarte eficiente, iar cele guvernamentale vizează strict capitalul politic. După neajunsurile pe care ni le vor pricinui rezultatele slabe ale negocierilor, lipsa acestor strategii va conduce la o dezvoltare defectuoasă şi va fi un factor major de sporire a europesimismului în România.

Ideea politică europeană – rădăcini intelectuale

PETRU DUMITRIU

Before being the most important economic, political and legal innovation of the twentieth century, the European Union was the dream of visionary thinkers in their search of an institution able to provide and maintain peace between European nations. A dream that has made its way over centuries, as new elements of rationality and concreteness were added by lawyers, economists, politicians and diplomats to the initial utopian ideas of poets and philosophers. The mean lamentations on a pretended European crisis are overstatements. The European idea is an ongoing work, a permanent construction. Its evolution is deeply rooted in the European heritage of civilisation and values. The article is an invitation to the Romanian society to break its intellectual inertia and try to add its own best contribution to a project that has not exhausted its potential to change the world.

De la geografie la geopolitică

Privite din perspectivă istorică, dezbaterea servită de argumente electorale şi agitaţia mediatică provocată de aşa-zisa criză a Europei sunt uneori superficiale dacă nu de-a dreptul maligne. Lamentaţiile, sincere sau tendenţioase, ilustrează mai curând insuficienţa instrumentarului de analiză al mass-media şi prevalenţa considerentelor politicianiste asupra elementelor profunde ale evoluţiei ideii europene, decât mărturia credibilă asupra unei crize grave. În realitate, se poate spune că Uniunea Europeană este cea mai importantă operă politică a secolului XX. Argumentele sunt numeroase, dar esenţial este efortul fără precedent de sintetizare şi rafinare a unei moşteniri genetice politice, economice şi culturale, produse şi dezvoltate în spaţiul european. Într-o lectură a posibilelor direcţii de evoluţie a societăţii internaţionale la începutul secolului XXI, nu sunt mai puţin semnificative, prin consecinţele deocamdată încă dificil de anticipat, evoluţiile ideii politice europene prin cele trei proiecte subsidiare majore: lărgirea Uniunii Europene spre Est, moneda comună şi Constituţia Europeană.

Din păcate, dacă prin absurd am restrânge geografia dezbaterii ideii europene la societatea românească, concluzia ar fi stânjenitoare: România, în ciuda adeziunii instinctive şi oportuniste la obiectul integrării europene şi la valorile impuse de aceasta, nu pare a fi conştientă, pe nici unul dintre palierele vizibile ale mediilor de reflecţie ale societăţii – academic, mass-media, activişti politici – de importanţa excepţională a procesului istoric de tranziţie al cărui deznodământ se apropie. Jurământul solemn al României de asumare a condiţiei europene se redactează nu în termenii subtilei rafinări multiseculare a valorilor culturale româneşti, care identifică o vocaţie europeană indubitabilă, ci pe tema vindecării de bolile lumeşti ale societăţii româneşti, corupţia şi persiflarea legii. Se cuvine într-adevăr să conştientizăm că este o oră astrală pentru România să poată adera la Uniunea Europeană într-un moment în care ocupanţii tranşeelor politice româneşti par a fi atins limitele inferioare ale lipsei de viziune şi de talent în aprofundarea vocaţiei europene. A venit timpul părăsirii clişeelor mimetismului facil şi a redutelor inerţiei.

Din fericire, mai există o minoritate de istorici, jurişti şi oameni de cultură, europeni şi din "restul lumii", fascinaţi de evoluţia ideii politice europene şi preocupaţi de descifrarea evenimentelor istorice şi identificarea viziunilor individuale care, înrădăcinate în solul fertil al civilizaţiei europene, au condus la o viziune colectivă şi la cristalizarea unei voinţei generatoare a proiectului Europei unite, pe tot parcursul său, de la un exerciţiu de imaginaţie la realităţi juridice novatoare.

Nu există o concluzie clară şi nici argumente exhaustive şi complet coerente asupra zestrei genetice a Europei. Sunt disparate şi direcţiile urmărite de cercetători, şi substanţa ideilor identificate în perspectivă istorică. Există diverse preocupări pentru cercetarea "construcţiei", "ideii", "proiectului" şi altor termeni înrudiţi, pentru care însăşi folosirea adjectivului "european" devine problematică şi impune o riguroasă auto-

disciplină ştiinţifică. Dincolo de expresia individuală a acestor ţinte, este remarcabilă revelaţia continuă că de fapt ideea politică europeană nu a apărut din senin, nici în patrimoniul intelectual, nici în realitatea economică, socială şi culturală a continentului.

Prezenta analiză este doar o modestă încercare de trezire a interesului intelectual şi politic pentru studierea ideii europene în societatea românească, care ar putea determina o apropiere între adeziunea oficială şi adeziunea profundă la Uniunea Europeană. Acest interes, să-l numim obiectiv, de a atenua inclinaţia românească mai veche pentru formele fără fond, este dublat de satisfacţia subiectivă de a împărtăşi revelaţia intelectuală pe care o oferă şansa de a fi contemporan unui fenomen unic. România va ieşi câştigătoare din această tranziţie de la geografie la geopolitică, dar adevărata sa integrare europeană se va realiza atunci când va deveni ea însăşi protagonist al ideii politice europene şi nu numai beneficiar al acesteia.

De la utopie la construcție

Pierre Renouvin, profesor la Universitatea din Sorbona, făcea în 1949 un inventar sistematic al conceptelor precursoare ale unităţii europene. Nici măcar secolul XIX nu deţinea primatul propunerilor privind crearea unor legături federale între statele europene. În 1693, William Penn propunea deja o organizare federativă a Europei (Renouvin, 1949). În 1729, în lucrarea sa intitulată *Abrégé du project de paix perpetuelle*, abatele de Saint-Pierre punea la baza construcţiei sale teoretice o premisă similară. Iată unul dintre pasajele descriptive esenţiale (Hersant, Durand-Bogaert, 2004, p. 97):

> "Găsesc că dacă cele optsprezece principale suveranităţi ale Europei[1], pentru a se menţine în actualul mod de guvernare, pentru a evita războaiele dintre ele, şi pentru a-şi procura toate avantajele unui comerţ perpetuu de la naţiune la naţiune, ar vrea să încheie un tratat de unire şi un congres permanent mai mult sau mai puţin după acelaşi model, sau al celor şapte suveranităţi ale Olandei, sau al celor treisprezece suveranităţi ale elveţienilor, sau ale suveranităţilor Germaniei, şi să formeze Uniunea Europeană pe baza a ceea ce este mai bun în aceste uniuni, şi mai ales în *Uniunea germanică*, compusă din peste două sute de suveranităţi, găsesc, spuneam, că şi cei mai slabi ar avea o *siguranţă suficientă*, că nici cea mai mare putere dintre cei mai puternici nu ar putea să le facă rău, că fiecare şi-ar respecta cu stricteţe promisiunile reciproce, că niciodată nu s-ar întrerupe comerţul, că toate diferendele viitoare s-ar termina *fără război* pe calea arbitrajelor, siguranţă care nu poate fi obţinută altfel."[2]

Trecerea secolelor nu a diminuat cu nimic valoarea conceptuală şi potenţialul acestor raţionamente, fie că este vorba de dimensiunea securităţii, fie că subliniază importanţa menţinerii şi dezvoltării schimburilor comerciale, fie că validează modelele federale germane şi elveţiene.

Secolul XIX aduce însă în dezbatere aproape toate temele fundamentale ale integrării europene, *avant-la-lettre*. Dezbaterea este acompaniată de forţa discursului poetic, dar prin aceasta nu lipsit de vocaţie politică, a lui Victor Hugo. Pierre Renouvin ne evocă o "Europă a poeţilor" şi o dezbatere intensă asupra proiectelor europene încă utopice care au animat secolul XIX. Deşi nu este autorul celebrei formule "Statele Unite ale Europei", creată de alţi gânditori înaintea lui, Victor Hugo îi dă acesteia forţa de pătrundere pe care numai un geniu de anvergură sa putea să o facă, lansând-o în conştiinţa publică în 1849. Paragraful merită reprodus atât pentru cantitatea de premoniţie deja confirmată, cât şi pentru a sugera fragmentele visului european încă neîmplinit:

> "Va veni ziua când vom vedea aceste două grupuri imense, Statele Unite ale Americii, Statele Unite ale Europei, unul în faţa altuia, întinzându-şi mâna peste mări, schimbându-şi produsele, comerţul, industria, artele, geniile, defrişând pământurile, colonizând deşerturile, perfecţionând creaţia, sub privirile Creatorului, şi aducând împreună, pentru beneficiul tuturor, aceste două forţe inepuizabile – fraternitatea oamenilor şi puterea lui Dumnezeu." (Renouvin, 1949, p. 3)

Cine ar fi crezut atunci că, într-adevăr, va veni ziua când cele patru libertăţi fundamentale (circulaţia mărfurilor, circulaţia serviciilor, circulaţia capitalurilor şi circulaţia forţei de muncă) vor deveni realitate cotidiană, iar cooperarea transatlantică va căpăta forme solide juridice şi instituţionale? Poate chiar şi controversele legate de dimensiunile religioase şi spirituale ale Uniunii Europene, în contextul dezbaterii Constituţiei, ar trebui revăzute sub impactul emoţional al viziunii profetice hugoliene.

Nu pot ascunde aici convingerea că grandoarea proiectului european, la ora când include România, contrastează în mod inconturnabil cu epigonismul primilor beneficiari nemijlociţi, personajele politice care vor ocupa în curând fotolii europene. Evoc totuşi sursele îndepărtate ale gândirii europene, din convingerea că se va putea declanşa o emulaţie intelectuală de profunzime, care să contureze impactul prezenţei României în construcţia europeană şi altfel decât prin zgomotul disputelor interlope pentru accesul la fonduri comunitare.

Cine ne sunt visătorii?

Reţin, în beneficiul acestei scurte incursiuni în istoria ideii politice europene, una dintre cele mai utile contribuţii ale lui Renouvin, respectiv sistematizarea principalelor surse de inspiraţie intelectuală, care aveau

să stimuleze, la sfârşitul secolului XIX, intervenţia juriştilor şi a oamenilor politici, şi ulterior, cristalizarea, de-a lungul deceniilor, a elementelor concrete ale conţinutului juridic şi instituţional, ale formelor în care istoria va umple formele generoase descrise de filozofi şi poeţi. Reputatul istoric analizează şi completează concluzii trase într-un context diferit – evoluţia doctrinelor prin asigurarea păcii – pe care le interpretează în legătura lor directă cu ideea unităţii europene.

Primul dintre aceste curente era cel inspirat de sentimente religioase. În 1825, William Allen, aparţinând mişcării religioase *Quakers*, crea organizaţia *Peace Society*, cu vocaţie misionară, care devenea centrul mişcărilor pacifiste din Europa. Preocuparea sa era de a aduna şi construi argumente religioase care să condamne războiul şi să justifice prevalenţa păcii în relaţiile internaţionale, contând pe presiunea morală. Mişcarea pacifistă nu a avut un program bazat pe studierea organizării federale europene. Cu toate acestea, prin trimiterea de emisari în numeroase ţări europene şi organizarea de dezbateri sub semnul acestor preocupări comune, ea a reuşit să contribuie la conturarea unor idei care să răspundă dezideratelor pacifiste la scara întregului continent. De exemplu, sub auspiciile unei societăţi pacifiste locale, juristul Johann Sartorius din Zürich propunea formarea unei Federaţii Europene, după modelele confederale existente. Un laureat al *Societăţii moralei creştine*, Constantin Pecqueur, inspirat tot de considerente morale şi religioase, propunea crearea în Europa a unei "puteri superioare confederale" care ar putea să rezolve conflictele politice şi economice, având ca posibile exemple Pactul Confederaţiei germanice şi Constituţia Statelor Unite.

Al doilea grup reprezenta deja o forţă politică, element care avea să conteze enorm, întrucât aducea tema federalismului european în discuţiile politice interne, ca şi în dezbaterea ideologiilor pe care le-am numi astăzi transnaţionale. Este vorba de socialiştii francezi. Incă înainte de Congresul de la Viena, Henri de Saint-Simon scria împreună cu discipolul său, Augustin Thierry, lucrarea *De la réorganisation de la société européenne* din 1814, în care propunea "legarea tuturor popoarelor europene printr-o instituţie politică". Viziunea saint-simoniană îmbrăca formule care aveau deja contur vizibil, precum un guvern federal care ar reglementa disputele între naţiuni, ar rezolva chiar conflicte interne între minorităţi şi, de ce nu, ar examina "chestiuni de interes general ale societăţii europene". În propria sa exprimare:

> "Europa ar avea cea mai bună organizare posibilă dacă toate naţiunile, fiind guvernate toate de către un parlament, ar recunoaşte supremaţia unui parlament general plasat deasupra tuturor guvernelor naţionale şi investit cu puterea de a le judeca diferendele." (Hersant, Durand-Bogaert, 2004, p. 97)

Avansul filozofic şi politic al ideilor socialiste este remarcabil şi reţinem o frază a lui Saint-Simon pe care a vom evoca mai târziu: "oricărei grupări de popoare ca şi oricărei grupări de oameni îi trebuie instituţii comune; fără acestea, totul se decide prin forţă".

Un al treilea curent vine să adauge, în a doua jumătate a secolului XIX, un ingredient esenţial, chiar decisiv, aşa cum vom putea constata, şi anume argumentele partizanilor liberului-schimb, punctul de plecare al "*bing-bang*"- ului istoric care a dus la crearea şi evoluţia ulterioară a Comunităţilor Europene. Pionierul acestei abordări, Richard Cobden, credea că există o "armonie naturală" între legile morale şi economice, pe de o parte, şi dezvoltarea naţiunilor, pe de altă parte. De aceea, pentru a permite capitalului să-şi joace nestingherit rolul, sunt ridicate restricţiile în calea schimburilor, iar între state se creează o interdependenţă suficientă pentru a depăşi divergenţele politice şi pentru a împiedica guvernele să-şi "împingă popoarele în războaie".

În fine, un alt curent de gândire, important prin aceea că nu ignora ascensiunea statelor naţiune, a fost cel generat de Giuseppe Mazzini care, în apelul său din 1834 adresat "patrioţilor elveţieni", vedea şi el unitatea continentului european sub o formă federativă:

> "O unitate liberă, spontană, aşa cum ar trebui să existe într-o Federaţie reglementată, emanaţie a unui Congres european în care toate popoarele se vor aşeza pe picior de egalitate …fiecare rămânând stăpân să-şi gestioneze interesele particulare, afacerile locale, facultăţile individuale." (Renouvin, 1949, p. 6)

Acelaşi Mazzini vedea, printre alţi lianţi, posibilitatea producerii unei "literaturi europene" (Hersant, Durand-Bogaert, 2004, p. 145):

> "Există aşadar în Europa o concordie a nevoilor şi dorinţelor, un suflet universal, care ghidează naţiunile pe căi convergente. La fel şi literatura, ca să nu devină inutilă, ar trebuie să se integreze acestui mare curent, să-l exprime, să-l favorizeze, să-l orienteze: ea ar trebui să se facă europeană."[3]

Această concepţie răspunde idealului unei culturi europene comun care, aşa cum va pleda mai târziu René Girault, a anticipat construcţia politică europeană: "...istoricii sunt înclinaţi să creadă că Europa politică nu a existat", dar că sunt remarcabile convergenţele culturale intereuropene care s-au creat de-a lungul timpului. Concluzia este că "Europa istoricilor este Europa culturilor." (Girault, 1990, p. 213).

Europa poeților în metru economic

Iată, prin urmare, preţioase idei pe care le-a deşteptat fertila frământare politică a secolului al XIX-lea. Proiecte care au părut, unor contemporani şi multor

generaţii succesive, drept utopii, ficţiuni literare şi filozofice. Cu toate acestea, specia generică a ideii europene nu numai că a supravieţuit tragicelor conflagraţii mondiale ale secolului XX, născute în Europa din responsabilitatea statelor europene, dar a căpătat contur şi chiar aripi în ciuda circumstanţelor ostile sau tocmai stimulate de acestea.

Nici unul dintre aceşti visători geniali ai construcţiei europene nu a putut să ofere o formă cuprinzătoare şi coerentă în detalii a viziunii sale. Deşteptarea ideilor europene a dat tot mai multă consistenţă frumuseţii fragile a proiectelor care urmăreau să mărească şansele unei păci europene solide şi durabile. Lecţiile dureroase ale războaielor declanşate între statele europene au contribuit desigur la reexaminarea ideilor istorice în contextul unei necesităţi devenite tot mai presante pentru un continent care avea deja conştiinţa unor preţioase valori proprii.

Şi totuşi, nu îndrăzneala ideilor sau viziunea poeţilor şi nici programele socialiştilor pacifişti sau economiştilor liberali au accelerat procesul de reflecţie asupra ideii europene. Experienţa traumatică a primului război mondial a forţat Europa să-şi scruteze cu mai mult curaj deficitul de coexistenţă paşnică şi potenţialul de cooperare.

Aşa încât, ajunşi în perioada interbelică, devine inevitabilă necesitatea de a menţiona aici proiectul din 1923 al lui Richard de Coudenhove-Kalergi, intitulat "*Vers la Pan-Europe*", de trecere "de la anarhia europeană la organizaţia pan-europeană" în patru etape:
i) convocarea, de către unul sau mai multe guverne, a unei conferinţe pan-europene având drept misiune organizarea de comisii care să studieze problemele specifice gestiunii europene, exceptând problemele teritoriale;
ii) încheierea unui tratat de arbitraj şi garanţie obligatorie între statele democratice ale Europei continentale;
iii) crearea unei uniuni vamale pan-europene care ar face din Europa un teritoriu economic omogen;
iv) încoronarea eforturilor pan-europene prin convenirea unei Constituţii a Statelor Unite Europene, după modelul Statelor Unite ale Americii.

Ca rezultat, "Europa s-ar prezenta ca o entitate unită în faţa altor continente şi altor puteri mondiale şi, în interiorul Federaţiei, fiecare stat ar avea maximum de libertate" (Hersant, Durand-Bogaert, 2004, pp. 160-164).

Ideii "instituţiilor comune ale grupărilor de popoare" enunţate de Saint-Simon îi vor trebui aproape 140 de ani de reflecţie intelectuală, juridică şi politică, pentru a ajunge la momentul în care Jean Monnet, autorul efectiv al planului Robert Schuman de creare a Comunităţii Europene a Carbonului şi Otelului, avea să declare "noi nu coalizăm state, noi unim oameni".

Marea aventură europeană care a urmat celei de-a doua conflagraţii mondiale a fost precedată în cele din urmă de proiecte tot mai clare şi inteligibile în termeni de *realpolitik*. Cel mai consistent dintre ele aparţine unui diplomat francez, Alexis Léger, mult mai bine cunoscut ca poet – şi acum, după evocarea lui Victor Hugo nu se cuvine să ne mai mirăm – sub pseudonimul literar, Saint-John Perse. Într-adevăr, Alexis Léger a lucrat în serviciul diplomatic francez, fiind la un moment dat chiar şeful de cabinet al lui Aristide Briand, pe vremea când acesta era ministrul afacerilor externe al Franţei (1925-1932). În această calitate, el a produs un document excepţional – un *Memorandum asupra organizării unui regim de uniune federală europeană* care a fost lansat în Adunarea Ligii Naţiunilor, la 1 mai 1930, conform unui mandat acordat Franţei de către 27 ţări europene membre ale Ligii[4]. *Memorandumul* lui Alexis Léger avea desigur să-l consacre pe ministrul francez ca precursor eminent al ideii europene, conferind Franţei iniţiativa şi calitatea de lider al integrării care va fi confirmată de-a lungul timpului, exceptând momentele din 1954 (când Adunarea Naţională franceză refuza să ratifice o iniţiativă, de asemenea franceză, Comunitatea Europeană a Apărării) şi 2005 (rezultatul negativ al referendumului privind Constituţia Europeană).

Memorandumul poetului şi diplomatului francez merită o analiză separată şi mai riguroasă decât o permite întinderea acestui articol. Reţin doar câteva elemente fundamentale ale propunerii, unele preluate în procesul construcţiei europene post-belice, altele neconfirmate încă, dar sugerând teme ale căror relevanţă şi potenţial sunt oricând de actualitate. În primul rând, proiectul pleca de la constatarea unui principiu al unei uniuni morale europene care impunea stabilirea unui regim de "solidaritate constantă" şi a unui contact permanent pentru dezbaterea şi rezolvarea unor probleme de interes comun. În al doilea rând, vectorul moral era dublat de cel pragmatic, pe care autorul *Memorandumului* îl califică prin "sentimentul foarte precis al responsabilităţii colective în faţa pericolului care ameninţă pacea europeană", dar şi prin "lipsa de coordonare" în care se găsea economia Europei, calificată drept cel mai important obstacol în calea dezvoltării sale. Soluţia acestei probleme era, şi o reţin ca un al treilea element distinctiv al *Memorandumului*, lărgirea pieţei economice şi îmbunătăţirea producţiei industriale de o manieră care să garanteze "evitarea crizelor de muncă, surse de instabilitate politică şi socială". În al patrulea rând, intervenea nota de prudenţă în calificarea legăturilor federale, documentul precizând că "în nici un

caz instituirea unei legături federale între guvernele europene nu trebuia să afecteze nici unul dintre drepturile suverane ale statelor membre ale unei astfel de situaţii de fapt". În fine, *Memorandumul* insistă asupra faptului că gruparea europeană nu se plasa în afara Ligii Naţiunilor, ci viza "armonizarea intereselor europene sub controlul şi în spiritul Ligii Naţiunilor, integrând în sistemul său universal un sistem limitat"[5].

Cele câteva elemente de prezentare a *Memorandumului* ilustrează, chiar la o lectură rapidă, o sinteză remarcabilă a marilor curente de proiecţie filozofică europeană, animate de idealuri pacifiste, economice şi sociale, consolidate prin conştientizarea profundă a comunităţii de valori morale şi de civilizaţie şi a unui minim de interese comune a căror abordare colectivă va putea rescrie ecuaţiile de putere şi diminua probabilitatea utilizării instrumentului militar în relaţiile dintre statele europene.

Morala

Această nedrept de sumară inventariere a precursorilor intelectuali ai construcţiei europene se vrea un apel emfatic adresat spectrului politic, academic şi mediatic românesc de a participa la deşteptarea unor idei noi. De o manieră mai mult subliminală decât explicită, am dorit să admonestez cu delicateţe comoditatea intelectuală a scepticilor de conjunctură, grăbiţi să dramatizeze rezultatul refendumurilor francez şi olandez privind Constituţia Europeană, ignorând însă rădăcinile profunde ale ideii europene. Ceea ce nu înseamnă că ne-am putea îngădui o pledoarie pentru un determinism istoric. Uniunea Europeană este prin excelenţă un proiect în perpetuă construcţie şi un efort continuu de inovare. Construcţia europeană pune întrebări în acelaşi timp în care dă răspunsuri. Impasurile conjuncturale sau profunde ale integrării reprezintă tocmai valoarea fundamentală a dialogului permanent cu realitatea, expresia cea mai convingătoare a naturii profund anti-dogmatice a gândirii europene.

Ideea europeană îşi face loc printre dubii şi îşi pune tot timpul întrebări, fără să ezite în a anticipa răspunsurile. Reproduc aici concluziile profetice ale lui Jean Monnet:

> "Dacă vom aştepta, pentru a acţiona, ca toate întrebările să-şi găsească răspunsurile, nu vom acţiona niciodată, nu vom ajunge niciodată la certitudinea aşteptată şi vom fi antrenaţi de evenimente pe care vom fi renunţat să le mai orientăm." (Monnet, 1955)

Se apropie, cum spuneam, o oră astrală pentru destinul României. Societatea românească în ansamblu, dar mai ales clasa politică, par a nu înţelege ce se întâmplă, atât este de mare contrastul între dezbaterea politică internă şi miracolul politic al construcţiei europene în care ne includ atât istoria şi geografia proprii, cât mai ales gestionarea inteligentă a condiţionalităţilor decurgând din asimilarea valorilor politice şi *acquis*-ului multidisciplinar comunitar. Dar nu este oare momentul ca România să aducă propria sa contribuţie de viziune şi imaginaţie la evoluţia proiectului al cărei beneficiar este?

NOTE

[1] Abatele de Saint-Pierre desemnează evident prin acest termen diverse entităţi statale suverane, aşa cum se formaseră la vremea respectivă, înainte de conturarea statelor-naţiune.

[2] Datorăm facilitatea accesului la texte fundamentale prin Europa, excepţionalei antologiei critice şi comentate semnate de Yves Hersant şi Fabienne Durand Bogaert, *Europes. De l'antiquité au XXe siècle*.

[3] Textul, intitulat "*Una Letteratura europea*" datează din 1829, este tradus în limba franceză de Yves Hersant şi recuperat în antologia "*Europes*".

[4] Reamintesc că România prezida Adunarea Ligii Naţiunilor în anii 1930-1931 şi notez, cu titlu de anecdotă istorică, că Turcia şi Uniunea Sovietică figurau în grupul convenţional asiatic al membrilor Ligii.

[5] Textul excepţionalului Memorandum, poate fi accesat cu uşurinţă pe Internet, prin utilizarea principalelor motoare de căutare.

BIBLIOGRAFIE

GIRAULT, René (1990), *L'Europe des historiens*, Enciclopaedia Universalis, Symposium, Les Enjeux.

HERSANT, Yves, DURAND BOGAERT, Fabienne (2000), *Europes. De l'antiquité au XXe siècle*, Editions Robert Laffont, Paris.

MONNET, Jean (1955), *Les Etats-Unis d'Europe ont commencé*, Robert Laffont, Paris, 1955.

RENOUVIN, P. (1949), *L'Idée de Fédération Européenne dans la pensée politique du XIXe siècle*, Oxford at the Clarendon Press.

ZORGBIBE, Charles (1993), *Histoire de la construction européenne*, Paris, PUF.

Petru Dumitriu - diplomat la Misiunea Permanentă a României pe lângă Oficiul ONU din Geneva, deţinător al unui doctorat la Academia de Studii Economice din Bucureşti, al unui masterat la Academia Mediteraneană de Studii Diplomatice şi student al Institutului European al Universităţii din Geneva.

Tratatul constituțional de la Roma

PAUL DUȚĂ

This article is commenting the process of instituting a European Constitutional Treatise, starting with the project adopted in Rome, in 2004. The comment extends its scope over the various consequences of a functional Constitutional Treaty, assessing the present and the future situation of member-states' powers.

În urma aprobării Declaraţiei de la Laeken, la 15 decembrie 2001, Consiliul European hotărăşte înfiinţarea unei Convenţii Europene, care să pregătească procesul de reformă a UE. Rezultatul dezbaterii este reprezentat de elaborarea proiectului Constituţiei europene.

Studiind rolul politicii militare în noua Constituţie Europeană, constatăm că se acordă o mare atenţie Politicii Externe şi de Securitate Comună (PESC), dar şi unei politici comune de apărare. Referinţele normative ale politicii militare sunt concrete şi presărate cu numeroase constrângeri. Tratatul constituţional va înlocui toate tratatele actuale pe linie de PESC, prin refondarea dispoziţiilor referitoare la spaţiul de libertate, securitate şi justiţie, şi va permite statelor membre să-şi amelioreze capacităţile de acţiune într-un cadru comun.

Europa a găsit motivările necesare unei politici externe a Uniunii Europene după inerţia manifestată faţă de criza balcanică şi imposibilitatea de a se impune în recenta criză din Golf. În faţa unor provocări majore, Europa nu are politică externă.

Marile puteri, Franţa, Marea Britanie şi Germania, desfăşoară agende de politică externă proprii, dar nu au o agendă comună în cadrul UE.

Strategiile statelor membre pot să corespundă sau să se coordoneze, dar şi să se contrazică sau să fie opuse, însă niciodată nu formează o politică singulară. UE, putere economică unificată, care atârnă greu în lume, are numeroase, mici şi mândre politici externe care nu dau greutate.

Cu toate acestea, deja de câţiva ani buni, Europa a reuşit să dezvolte o proiecţie externă comună, uneori însă injustă. Chiar dacă nu dispune de o veritabilă politică unitară şi coerentă în faţa marilor provocări internaţionale, UE propune, mai mult sau mai puţin, acţiuni externe şi mecanisme de cooperare prin intermediul diferitelor sale instituţii. Din această zonă apar problemele de coerenţă, de coordonare şi, deci, apare şi necesitatea aprofundării procesului de integrare europeană la care este chemat să răspundă noul tratat constituţional.

Noua constituţie integrează şi raţionalizează diferitele tratate care stau la baza UE. Proiectul de tratat constituţional este adoptat la 29 octombrie 2004, la Roma, în acelaşi local unde s-a semnat în 1957 Tratatul Comunităţii Europene Economice (TCEE). Este validată de PE în luna ianuarie 2005 şi urmează să fie ratificată de către statele membre.

Organizarea Tratatului Constitutiv în patru părţi demonstrează constituirea unui corp de reguli cu nivel maxim de abstractizare, generalizare dar şi caracterizate prin posibilitatea facilă de înţelegere de către cetăţean, care să constituie nu numai un fundament juridic solid pentru o Uniune Europeana extinsă.

Adoptarea unei Constituţii Europene va reprezenta un pas important pentru ca Uniunea Europeană să devină un actor global. În condiţiile în care adoptarea unei Constituţii este de natură să aprofundeze în mod decisiv integrarea politică la nivelul Uniunii, prin dispariţia "tradiţionalilor" piloni (pilonul comunitar, politica externă şi de securitate comună şi cooperarea în materie judiciară să poliţienească – J.A.I.), un astfel de instrument ar servi ca un adevărat "catalizator" pentru consacrarea Uniunii ca un actor internaţional de prim rang la nivelul societăţii internaţionale.

După încercarea nereuşită din 2003 de adop-

tare a proiectului de tratat, s-a realizat o soluţie echitabilă, care să satisfacă principalele grupuri de state.

Tratatul constituţional consacră dubla majoritate – spre deosebire de sistemul actual, care consacră o "triplă majoritate".

Ideea dublei majorităţi în cazul votului cu majoritate calificată marchează desprinderea de sistemul "Nisa", evitându-se posibilitatea constituirii unei "minorităţi de blocaj" constituită dintr-un număr redus de state mari.

Prin "majoritatea calificată 12 state (într-o UE de 25) sau un număr reprezentând 35,01% din populaţia UE au posibilitatea de a respinge o iniţiativă legislativă; consecinţa este că va consolida statele mici şi mijlocii în raport cu cele mari. Minoritatea de blocaj trebuie să includă cel puţin 4 membri ai Consiliului, altfel majoritatea calificată se consideră realizată. Scopul este de a evita ca cele trei state mari să nu dispună de un drept de veto.

Aceste dispoziţii se referă la situaţia-regulă, şi-anume când propunerea de act legislativ vine din partea Comisiei.

Sistemul de majoritate dublă se va aplica începând cu anul 2009 – până la acel moment, funcţionând un sistem apropiat de cel actual. Numărul de voturi pe care îl deţine fiecare stat, în perioada tranzitorie, este precizat în Protocolul – Anexa III a Tratatului Constituţional. România va dispune de 14 voturi.

Un alt tip de majoritate calificată, când propunerea nu vine din partea Comisiei ori a Ministrului afacerilor externe al UE (situaţia-excepţie), şi anume: 72% din numărul Statelor Membre, reprezentând cel puţin 65% din populaţia UE.

De menţionat este faptul că Partea a III-a a Tratatului prevede proceduri speciale.

Compromisul final a fost realizat şi pe baza unor mecanisme "de flexibilitate", şi aşa-numitele "frâne de urgenţă".

Atributul de text constituţional prezintă un puternic impact, atât psihologic, cât şi juridic. Un text constituţional conferă individualitate şi coerenţă sistemului ordinii juridice comunitare. Totodată, un text constituţional fundamentează voinţa statelor şi popoarelor Uniunii de a fundamenta o organizaţie care tinde să depăşească caracterul strict interguvernamental. Din punct de vedere formal, Constituţia poate fi privită ca un Tratat. Din punct de vedere substanţial, aceasta reprezintă cu adevărat o lege fundamentală, în sensul teoriei clasice a dreptului constituţional – act care reglementează modalităţile de exercitare a puterii.

Majoritatea calificată, respectiv menţinerea influenţei asupra deciziilor de către anumite state, a fost depăşită prin votul cu dublă majoritate – de state şi populaţie –, respectiv 55% state – 65% populaţie, cu introducerea elementului de control suplimentar reprezintă una din mizele acestui proiect de constituţ ie europeană.

Cu ocazia Consiliului European de la Laeken, şefii de stat şi de guvern au luat decizia de a constitui o Convenţie al cărei rol a fost acela de a găsi soluţii pentru a face faţă noilor provocări cu care Uniunea Europeană se confruntă. Noile circumstanţe ce trebuiau luate în considerare se situau atât pe plan intern (nevoia de a aduce Uniunea şi Instituţiile sale mult mai aproape de cetăţeni), cât si pe plan internaţional (fenomenul globalizării, în principal).

Sarcina esenţială a acestei Convenţii a fost aceea de a redefini Uniunea Europeană, în sensul creşterii rolului său atât faţa de cetăţenii săi (în sensul apropierii faţă de aceştia), cât şi pe plan mondial.

Convenţia şi-a început activitatea în martie 2002 şi reprezintă o metodă nouă (a mai fost utilizată cu ocazia elaborării Cartei drepturilor fundamentale a UE) de revizuire a tratatelor, metoda mai deschisă şi mai transparentă.

Un prim proiect, conţinând primele 16 articole ale Tratatului, a fost prezentat de Convenţie la 7 februarie 2003.

În iunie 2003, în conformitate cu calendarul stabilit, Convenţia a prezentat Consiliului European de la Salonic textul integral al Proiectului de Tratat Constituţional. Un proiect revizuit şi completat al Tratatului a fost publicat la 18 iulie 2003.

În toamna anului 2003 au demarat lucrările Conferinţei Interguvernamentale. După eşecul Consiliului European de la Bruxelles din 17 decembrie, a urmat Summit-ului din 17-18 iunie 2004, în urma căruia a fost adoptat textul final.

Semnarea Tratatului, după operarea ajustărilor necesare şi realizarea traducerii în toate limbile oficiale ale Uniunii, a fost stabilită pentru 29 octombrie 2004, la Roma – loc simbolic din perspectiva semnării primelor tratate institutive ale Comunităţilor Europene.

Structura Tratatului constituţional, este una quadripartită (cele patru părţi fiind precedate de un Preambul), la care urmează a se adăuga o serie de Protocoale ce vor fi considerate necesare după finalizarea discuţiilor. De asemenea Carta Drepturilor Fundamentale, care a fost transpusă ca parte a II-a a Tratatului, are un preambul propriu. Aspectele cele mai importante sunt prezentate în Părţile I si II.

Partea I reglementează aspectele fundamentale ale Uniunii Europene: definiţie, obiective, structură,

competenţe.

Partea a II-a înglobează Carta Drepturilor Fundamentale, adoptată la Nisa în 2000. Articolul II-111 al proiectului Constituţiei europene conţine dispoziţii privitoare la domeniul de aplicare al Cartei, reluând dispoziţiile articolului 6 §2 TCE cu privire la statele membre, dar şi jurisprudenţa CJCE.

Astfel, dispoziţiile prezentei Carte se adresează instituţiilor, organismelor şi agenţilor Uniunii, cu respectarea principiul subsidiarităţii, precum şi statelor membre, atunci când acestea pun în aplicare dreptul Uniunii.

Prezenta Cartă nu extinde domeniul de aplicare a dreptului Uniunii în afara competenţelor Uniunii şi nici nu creează nici o competenţă şi nici o responsabilitate nouă pentru Uniune şi nu modifică competenţele sau responsabilităţile stabilite în celelalte părţi ale Constituţiei.

Acest articol reglementează, pe cale de consecinţă, delimitarea dintre sfera de aplicare a Convenţiei Europene a Drepturilor Omului şi a Cartei Drepturilor Fundamentale. Astfel, CEDO se aplică statelor, în timp ce Carta Drepturilor Fundamentale se aplică instituţiilor, organismelor şi agenţiilor Uniunii, dar şi statelor membre, atunci când pun în aplicare dreptul Uniunii. Se observă însă că acţiunea statelor membre, atunci când pun în aplicare dreptul Uniunii reprezintă un element de congruenţă între sferele de aplicare ale celor două instrumente juridice – ceea ce este de natură să conducă la anumite dificultăţi, în special în situaţia când U.E. nu este încă parte la C.E.D.O.

Care va fi relaţia dintre CEDO şi Carta Drepturilor Fundamentale atunci când U.E. va deveni parte la CEDO, în conformitate cu articolul I-9? În mod clar, pentru un act al statului în domenii care nu sunt de competenţa U.E. va fi competentă Curtea de la Strasbourg, după epuizarea căilor de recurs interne. Pentru actele instituţiilor, organelor, organismelor sau agenţiilor Uniunii, va fi competentă CEDO după epuizarea căilor de recurs interne care vor fi reprezentate de acţiunea în faţa CJUE întemeiată pe dispoziţiile Cartei Drepturilor Fundamentale. Probleme se ridică în legătură cu actele statelor membre atunci când pun în aplicare dreptul Uniunii – teoretic, CEDO ar putea judeca un caz după epuizarea căilor de recurs interne naţionale ale statelor; cu toate acestea, există şi posibilitatea unui recurs în faţa CJUE. Probabil va fi în sarcina jurisprudenţei să elucideze aceasta situaţie.

Partea a III-a reglementează politicile şi funcţionarea Uniunii Europene, având un conţinut cu caracter tehnic ridicat, care, în cea mai mare parte reia prevederile Tratatului instituind Comunitatea Europeană şi Tratatului asupra Uniunii Europene.

Partea a IV-a conţine dispoziţiile finale ale Tratatului. Un aspect important care trebuie remarcat este faptul că Tratatul Constituţional oferă, pentru prima dată, un instrument juridic unic, mult mai uşor de utilizat decât multitudinea de tratate constitutive şi modificatoare existentă în prezent.

Tratatul constituţional se va caracteriza prin natura juridică multiplă. Astfel, acesta va reprezenta:

a) tratat internaţional – supus regulilor dreptului internaţional public;

b) izvor al dreptului comunitar european;

c) text constituţional – document ce constituie fundamentul unei ordini juridice, ordinea juridică comunitară. În acest sens, este emergenta "subramură" a dreptului comunitar: dreptul constituţional comunitar.

Aspectele instituţionale importante ale Tratatului constituţional, succint, sunt:

a) Comisia Europeană va avea din 2014 un număr de membri de două treimi din numărul statelor membre, în baza principiului care va sta la baza acestei formule – rotaţia egală între state.

b) Parlamentului European include o creştere a pragului minim de reprezentare, de la 4 la 6 europarlamentari/stat – în raport cu formula propusa de Convenţia privind viitorul Europei, o creştere a numărului total al membrilor Parlamentului la 750 şi stabilirea unui prag maxim de 96 de europarlamentari/stat.

c) Acordarea de statut juridic Cartei Drepturilor Fundamentale, respectiv de statut constituţional.

d) Apropierii Uniunii Europene de cetăţeni prin: introducerea principiilor democraţiei reprezentative şi al democraţiei participative, creşterea transparenţei, deschiderea către public (caracterul public al dezbaterilor Consiliului), creşterea rolului Parlamentului European, introducerea iniţiativei legislative populare, creşterea rolului Parlamentelor naţionale, sporirea flexibilităţii mecanismelor de adoptare a deciziilor în raport cu evoluţiile ulterioare.

e) Dobândirea de personalitate juridică de către Uniunea Europeană, ce pune capăt dezbaterilor teoretice controversate pe aceasta temă

f) Înglobarea într-un text constituţional a regulii consacrate prin jurisprudenţa Curţii de Justiţie a Comunităţilor Europene a priorităţii dreptului comunitar în raport cu dreptul intern al statelor.

Situația prezentă

Înaintea ultimei lărgiri – mai 2004 – nouă din cele zece state au organizat referendumuri legate de

integrare. Când tratatul constituţional a fost semnat – iunie 2004 – zece din cele 25 de state au decis să ratifice documentul prin referendumuri şi nu prin procedură parlamentară.

Reanimarea tratatului constituţional sau o eventuală înlocuire a acestuia cu un alt document va trebui să ţină cont de precedentele francez şi olandez, care au indus o serioasă stare de confuzie în UE.

15 state au ratificat tratatul constituţional[1]; 8 nu încă, iar câteva dintre acestea nu au nici măcar intenţia să încerce. 2 au încercat şi nu au reuşit. Elitele politice franceze şi olandeze susţin că nu vor cere electoratelor lor să voteze încă o dată; mai mult, decizia lor nu este negociabilă.

Lecţia plebiscitelor. Europa a devenit o problemă politică de-a lungul Europei. Liniile de divergenţă se trasează nu în funcţie de rolul instituţiilor UE, ci în jurul dezbaterii conceptului de model politico-economic pe care Europa trebuie să îl adopte[2].

Plebiscitele au sancţionat contextul şi nu textul. Votul este legat mai degrabă de performanţele guvernelor naţionale, ale UE sau lărgirii decât de prevederile tratatului. Nevoia de strategii de schimbare a contextului prin definirea lărgirii şi a democraţiei.

În viitor, orice iniţiativă privind lărgirea sau adâncirea UE va solicita organizarea de referendumuri[3].

Votul împotriva Constituţiei europene din Franţa şi Olanda, a arătat că cetăţenii lor numai doresc să urmeze politica guvernele lor, decât atunci când au certe beneficii de bunăstare şi securitate. Şi asta în condiţiile în care 52% dintre europeni consideră că ţara lor este avantajată de apartenenţa la UE.

Preşedinţia austriacă promite *roadmap* pentru Summit-ul din iunie 2006; dar nu există un consens.

Partidul Dreptate şi Justiţie din Polonia[4] consideră Tratatul de la Nisa ca un document excelent care trebuie păstrat în forma sa actuală; în Marea Britanie sunt numeroase voci în favoarea menţinerii Tratatului de la Nisa, chiar dacă Primul ministru Tony Blair este avocatul schimbării acestuia.

La ora actuală, totuşi, există un curent favorabil tratatului constituţional. Punctul de plecare îl constituie ignorarea voturilor francez şi olandez[5]. În favoarea acestei opţiuni se pronunţă, primul ministru luxemburghez Jean-Claude Juncker, sprijinit de Austria[6], Belgia şi Spania, dar şi de către Parlamentul european.

Declaraţia ataşată tratatului constituţional reiterează că dacă 80% dintre statele membre îl ratifică, Consiliul european trebuie să se reunească pentru a analiza situaţia. Se speră că alte şase state membre îl vor ratifica, Consiliul european printr-o reuniune specială vor forţa Franţa şi Olanda să organizeze o nouă votare a acestuia[7].

Există propunerea adăugării unei "declaraţii sociale" la tratatul constituţional, care să atenueze temerile francezilor.

Statele care vor prelua preşedinţia – Germania şi Portugalia – au declarat public că vor depune eforturi să resusciteze constituţia[8].

Mini-tratatul

Părinţii fondatori ai UE au intuit pericolele unei perspective constituţionale[9]. Majoritatea statelor membre conduse de guvernul francez[10] se pronunţă pentru renunţarea la tratatul constituţional şi pentru elaborarea unui nou "mini-tratat" care să amendeze tratatele existente dar să nu se numească constituţie.

Tratatul nu poate fi resuscitat, dar părţi din cadrul acestuia pot fi transferate într-un nou tratat.

"Mini-tratatul" va include câteva dintre cele mai importante dar necontroversate prevederi ale constituţiei – cum ar fi postul de ministru de externe şi preşedintele UE, reducerea numărului de comisari şi introducerea "dublei majorităţi".

Pachetul de modificări va fi ratificat de parlamente fără a mai fi nevoie de un vot popular. Există totuşi, riscul ca unele state membre să dorească să îl supună referendumului şi astfel să îl supună riscului blocajului.

Varianta croată. În cazul în care procesul de elaborare al "mini-tratatului" va demara în prima parte anului 2007, documentul poate fi gata înaintea încheierii negocierilor cu Croaţia (2008 sau 2009). Textul va putea fi ataşat tratatului de integrare ca un protocol şi votat pe parlamentele naţionale. Variantă teoretic posibilă, dar improbabilă.

Există temerea că va fi foarte greu să fie obţinut acordul a 27 de guverne asupra textelor din tratatul constituţional care să fie păstrate. Astfel, mai multe state membre mici au manifestat un entuziasm scăzut faţă de postul de ministru de externe al UE, în timp ce statele mari susţin existenţa acestei instituţii. Germanii insistă pentru păstrarea Cartei drepturilor fundamentale, document care este controversat pentru englezi.

Negocierile "mini-tratatului" care probabil se vor raporta la curentele tradiţionale: "viziunea Monnet"[11] şi "viziune Spinelli"[12] vor trebui să armonizeze relaţia între proiectele europene şi cetăţenii europeni pentru a nu transforma UE într-o chestiune mai puţin populară[13].

Tratatul trebuie să sufere modificări minore

dar care să ducă la creşterea eficienţei UE.

"Mini-tratatul" să se refere la: sistemul de vot, politică externă, compunerea Comisiei Europene[14]. Să nu mai concepute texte mari, lungi, greoaie, ci de preferat texte simple cu un singur scop; decuplarea popularităţii guvernelor naţionale de importanţa viitorului Europei. O variantă ar fi codificarea prevederilor de politică externă ale UE într-un singur document care să facă UE efectivă la nivel global, un document care să ofere o poziţie puternică în negocierile cu US, China şi India.

Opţiunea votării de către parlamente a viitorului "mini-tratat". Impactul referendumurilor francez şi olandez nu poate fi ignorat. Rămâne de văzut cum va evolua situaţia în cazul Danemarca şi Irlanda, dar şi de luat în calcul că şi alte guverne care se vor afla sub presiune.

O nouă agendă politică care să ţină cont de faptul că "adâncirea" va fi mult mai controversată decât "lărgirea".

Lansarea unui proiect integraţionist de mare anvergură atractiv – cum au fost piaţa unică sau moneda unică[15]. Nu instituţiile ci politicile vor fi prioritare. Ideea "o măsură potrivită pentru toţi" este controversată (moneda unică, acordul Schengen, piaţa forţei de muncă). Mutarea accentului de la tratate la grupuri avansate în continuitatea integrării europene. Antecedentele (constituirea acordul Schengen şi transformarea acestuia într-o comunitate integrată de securitate, armonizarea taxelor de bază în "eurozonă", grupul statelor care acceptă liberalizarea pieţii de servicii, dezvoltarea comunităţii europene de apărare) par fi ademenitoare, mai ales că fondatorii vor impune celor ulterior veniţi un meniu à la carte.

Lărgirea va crea câştigători şi perdanţi economici, realitatea economică impunând la rândul său noi aliniamente politice.

Alegerile europene din 2009 să devină momentul deschiderii discuţiilor despre chestiunile pan-europene[16]. Guvernele europene sunt de acord că actualele tratate vor fi rescrise după alegerile prezidenţiale din Franţa. Totuşi se consideră că schimbarea lui Jacques Chirac nu este suficientă pentru schimbarea contextului. Viitorul depinde de apariţia de noi personalităţi şi politici acolo unde statele singure nu pot să se exprime (politica externă, migraţie, securitate, energie, perfecţionarea pieţii unice, continuarea procesului de extindere în Balcani). Declararea unui moratoriu până în toamna anului 2009, data numirii noi Comisii Europene. Constrângerea derivă din conflictul dintre barierele instituţionale, pe de o parte, şi, valurile de extindere.

Creşterea importanţei dimensiunii diplomatice a structurilor de decizie în defavoarea celor politice, pentru a ajuta guvernele să realizeze acorduri ferite de cenzura populară în sensul sprijinirii politicilor UE[17].

NOTE

[1] În 2005, Eurobarometrul constata că 25% dintre europeni sunt în favoarea continuării procesului de ratificare.

[2] Modelul Europei sociale, propus de creştinii-democraţi germani sau modelul competitivităţii prin taxe, propus de unguri şi britanici.

[3] Franţa şi-a schimba constituţia; astfel, după primirea în UE a României, Bulgarie şi Croaţiei, orice lărgire va fi subiect al plebiscitului. Austria doreşte organizarea unui plebiscit privitor la Turcia

[4] Polonia, dar şi Spania sunt privilegiate de prevederile Tratatului de la Nisa, greutatea voturilor neţinând cont de mărimea populaţiei naţionale.

[5] Ca argument, se invocă "NEJ" danez la Tratatul de la Maastricht (1992) şi "No" irlandez la Tratatului de la Nisa (2001). Cele două situaţii au fost depăşite prin votarea din nou a tratatelor însoţite de protocoale sau declaraţii adiţionale.

[6] Cancelarul austriac Wolfgang Schüssel se pronunţă să susţină constituţia pe durata preşedinţiei austriece a UE, respectiv în prima parte a anului 2006.

[7] Primul ministru belgian, *Guy Verhofstadt*, consideră că acele state care nu ratifică tratatul constituţional trebuie să treacă "*în spate*"; statele membre europene trebuie să continue procesul de integrare dincolo de propriile "*own inner circle or hard core*".

[8] În particular, figuri importante ale guvernului german au afirmat că sunt conştiente că aceasta nu poate fi reactivat.

[9] Astfel, documentul franco-german care lansează integrarea europeană, Declaraţia Schuman (1950), avertiza că "*Europe will not be made all at once, or according to a single general plan. It will be built through concrete achievements, which first create a de facto solidarity.*"

[10] Candidatul prezidenţial Nicolas Sarkozy doreşte să salveze Partea întâi – introducerea şi scopurile UE, Partea a doua – Carta drepturilor fundamentale şi anumite paragrafe din Partea a treia.

[11] Viziunea Monnet – părintele fondator al UE, respectiv că Europa trebuie construită pas cu pas, fără implicarea directă a publicului. Jean Monnet, pe planul ştiinţei politice părintele 'funcţionalismului european', considera că integrarea trebuie să înceapă cu forme concrete de cooperare şi nu cu croirea de instituţii care nu ar fi decât o idee iluzorie. La teoria sa care îşi păstrează actualitatea, ar fi de adăugat sprijinul public direct prin plebiscite, respectiv prin evitarea consensului elitelor.

[12] Viziune Spinelli – continuarea implementării concepţiei turnată în prima formă a constituţiei europene din 1984. În 1980 se pun bazele "Clubului Crocodililor" sub conducerea italianului Altiero Spinelli. Clubul ad-hoc al europeiştilor se măreşte progresiv astfel că, în 1981, reuşeşte să impună crearea, de către PE, a unei Comisii Instituţionale (având caracter permanent) însărcinată cu elaborarea unui proiect de Tratat care, în final, se concretizează în "*Proiectul Spinelli pentru Tratatul Uniunii Europene*". Proiectul Spinelli prevede importante modificări instituţionale, precum:

- PE trecea de la stadiul de co-legislator împreună cu Consiliul, la cel de legislator;
- se prevede un sistem de suspendare a condiţiei de statelor membre, pentru acele state care nu îndeplinesc, în mod repetat, normele comunitare;
- se prevede acordarea de noi competenţe, instituţiilor;
- se modifică sistemul legislativ, inclusiv denumirea "legilor"

(organice, ordinare);
- se creează cetăţenia Uniunii;
- se creează Uniunea Europeană.

[13] Sunt semnalaţi, în literatura de specialitate, ca vectori de scădere a popularităţii:
- Preocupările comune ale cetăţenilor europeni (şomaj, stagnare economică, lipsa securităţii) vor trebui să devină mai vizibile în arealul UE (preocupată mai mult de lărgire, promovarea reformelor economice, sursele bugetului, chestiuni care creează anxietăţi bine exploatate de către populişti).
- Percepţia că UE este un proiect elitist care se desfăşoară fără consimţământul cetăţenilor. Se conturează tendinţa ca modificările majore ale tratatelor, precum şi lărgirea UE să fie supuse referendumurilor naţionale, procedură care va fi foarte greu de îndeplinit.
- Creşterea diversităţii va duce la discrepanţe între şi în interiorul statelor membre. Forţa de muncă ieftină este percepută în vechile state membre ca o ameninţare la bunăstarea lor. Noile state percep "Europa socială" care aduce atingere competitivităţii lor. Aceste diferenţe vor face dificilă o viziune unică de coordonare a politicilor economice, migraţiei şi politicii externe

[14] Chestiuni care nu au născut controverse în plebiscitele francez şi olandez

[15] Spectrul unui super-stat (semnificativ în state sceptice – Danemarca şi Marea Britanie), spectrul lărgirii (semnificativ în Germania, Austria, Franţa şi Olanda), opoziţia faţă de continuarea lărgirii, neacceptarea turcilor musulmani din raţiuni culturale, frica faţă de ameninţările ce vor fi aduse de forţa de muncă ieftină din estul continentului sunt realităţi care nu pot fi ignorate.

[16] După Tratatul de la Maastricht, Parlamentul European şi-a mărit influenţa asupra Comisiei Europene; liderii politici se raportează la viziunea potrivit căreia familia politică a Preşedintelui Comisiei Europene trebuie să reflecte culoarea politică a majorităţii Parlamentului European. Astfel. După alegerile parlamentare din 2004,Consiliul European a ales un politician de centru-dreapta, José Manuel Barroso, care conduce o Comisie Europeană cu un profil de centru-dreapta şi liberal cu o agendă pro-lărgire.

[17] Părinţii fondatori au modelat instituţiile şi procedurile în sensul unui compromis funcţional, sacrificând claritatea ideologică. Stricta diviziune a puterilor între un Consiliu al Miniştrilor (for de reprezentare a intereselor naţionale), o Comisie tehnocrată (reprezentantă a intereselor europene) şi un slab Parlament european (reprezentant al cetăţenilor europeni) face dificilă trecerea oricărei măsuri radicale. Astfel, trecerea unei legi prin Consiliul de Miniştrii (fiind necesar 70% din voturi – majoritate calificată) este mai dificilă decât în orice sistem legislativ din lume.

Paul Duţă - dr., cercetător ştiinţific la Institutul Diplomatic Român şi conferenţiar universitar la Facultatea de Drept a Universităţii Lucian Blaga din Sibiu. Coautor împreună cu Graţian Lupu al lucrării "Politici de integrare şi cooperare în spaţiul european", Colecţia "Politică şi apărare naţională", Editura Universităţii "Lucian Blaga".

SEMNAL

Solomon Marcus
Paradigme universale II. Pornind de la un zâmbet
Editura: Paralela 45
Anul apariției: 2006

Descriere
Academicianul Solomon Marcus se numără printre foarte puținele personalități românești cu o vizibilitate internațională. Supune examinării sale idei care traversează întregul câmp al cunoașterii și comportamentului uman: manifestări ale semnului; diferite forme ale impreciziei; paradigme numerice; paradigme ale fundamentelor gândirii; paradigme ale duratei; monitorizarea științei. ■

Adrian Miroiu
Fundamentele politicii. Vol I. Preferințe și alegeri colective
Editura: Polirom
Anul apariției: 2006

Cuprins
Actorul rațional • Individualismul metodologic • Alegere și preferință • Alegerea unanimă • Regula majorității simple • Majorități ciclice • Soluții la problema agregării preferințelor • Vot și competiție politică • Democrația reprezentativă și regula majoritară simplă.

Descriere
Cartea este o introducere în știința politică, realizată din perspectiva teoriei alegerii raționale – astăzi cea mai influentă metodologie a științelor sociale. Plecând de la formele elementare ale cooperării sociale, lucrarea (proiectată să cuprindă trei volume) analizează mecanismele alegerilor și acțiunii colective, rolul instituțiilor sociale și întemeierea principalelor instrumente ale acțiunii politice.
Volumul întâi, *Preferințe și alegeri colective*, constituie prima prezentare monografică în limba română a teoriei alegerii sociale, tema centrală – cum poate fi realizată concilierea dintre alegerea individuală și cea colectivă – prilejuind analizarea unora dintre conceptele esențiale ale teoriei democratice moderne: regula majorității, mecanismele de vot, competiția politică. ■

Despre autoritatea constituțională a unui tratat european

SIMINA TĂNĂSESCU

The article comments the traits of the Constitutional Treaty, which, by its essence, is not juridical a Constitution. Romania subscribed to this treaty without any express reference of it in the Accession Treaty, introducing it in the juridical space without any parliamentary debate. Such a juridical treatment is not justified by any of its peculiarities.

S-a spus deja aproape tot despre Tratatul instituind o Constituţie pentru Europa, fără a se i putea stabili cu certitudine natura juridică. Cu privire la acest din urmă aspect, opiniile au oscilat între cele două extreme posibile, trecând prin mai multe nuanţe intermediare. Astfel, Tratatul instituind o Constituţie pentru Europa a fost analizat raţional şi calificat drept o banală revizuire a tratatelor fondatoare deja existente, după cum a fost suspectat că încearcă să devină de-a dreptul o Constituţie sau oricum mai mult decât un tratat fundamental care instituie o nouă ordine juridică[1] şi, în sfârşit, a fost considerat "un tratat care "maimuţăreşte" o Constituţie"[2]. Însuşi titlul actului normativ ilustrează ambiguitatea intenţiilor sale, precum şi dificultăţile majore pe care autorii săi le-au întâmpinat în redactarea documentului. Compromisul terminologic ce constă în asocierea a doi termeni juridici care se exclud reciproc nu pentru că ar fi antinomici, ci pentru că desemnează realităţi juridice distincte, caracterizate prin regimuri juridice diferite, poate fi considerat rezultatul unui proces de elaborare la fel de original ca şi conţinutul normativ al actului rezultat în urma acestui proces. Acest lucru ar putea explica variatele calificări juridice care i-au fost stabilite în doctrină, precum "produs juridic hibrid"[3], cu efecte atât juridice cât şi parajuridice[4], parţial previzibile, pentru că dorite[5] sau inerente[6] şi parţial rămânând a fi descoperite o dată cu punerea sa în aplicare[7]. Nu ne-am propus aici găsirea unei soluţii pentru cvadratura cercului, ci identificarea acelor particularităţi ale Tratatului instituind o Constituţie pentru Europa (I) care ar putea justifica regimul juridic special care i-a fost rezervat în sistemul normativ românesc (II).

I. Un tratat cu autoritate constituțională

În măsura în care cuvintele au o semnificaţie juridică, pentru un tehnician al dreptului Tratatul instituind o Constituţie pentru Europa seamănă, aparent, dar nu este pe fond o Constituţie, cel puţin nu o Constituţie în sensul curent al termenului. O Constituţie este (i) o lege fundamentală (ii) adoptată de o putere constituantă care stabileşte reguli generale de organizare şi exercitare a puterii în cadrul unei entităţi politice, pe care, eventual, o poate chiar institui şi (iii) care pune bazele unui sistem juridic eficient şi complet autonom. Tratatul instituind o Constituţie pentru Europa nu îndeplineşte nici unul din aceste criterii (A) şi, în ciuda unor caracteristici care îl diferenţiază de precedentele tratate proprii Uniunii Europene (B), nu este decât o convenţie încheiată între state.

A. Ce nu este Tratatul instituind o Constituţie pentru Europa

Actul juridic analizat aici ar putea fi considerat o lege fundamentală în sensul colocvial al termenului. Aşa cum a susţinut guvernul Marii Britanii în campania publică de susţinere, din motive pur politice, a proiectului de Constituţie europeană, "în definitiv şi cluburile de biliard au o Constituţie"[8]. Prin urmare, din sintagma Tratatul instituind o Constituţie pentru Europa trebuie reţinut faptul că acest tratat

stabileşte cadrul juridic general pentru desfăşurarea unor activităţi umane. Cu alte cuvinte, acest tratat este calificat drept "constituţie" pentru că precizează principalele reguli juridice aplicabile în cadrul organizaţiei internaţionale pe care o creează. În sine acest lucru nu este revoluţionar din cel puţin trei puncte de vedere. Mai întâi pentru că la nivel terminologic situaţia nu e cu totul nouă, căci şi alte organizaţii internaţionale au la baza texte juridice care poartă numele de constituţii, dar care nu sunt altceva decât tratate internaţionale în cel mai propriu sens juridic al termenului. Cazul cel mai notoriu este cel al Organizaţiei Internaţionale pentru Migraţii. În al doilea rând pentru că orice tratat internaţional care pune bazele unei structuri organizatorice joacă un rol "constitutiv" pentru acea entitate, în acest sens termenul de constituţie fiind utilizat de o manieră pur funcţională. Şi în al treilea rând pentru că Uniunea Europeană şi, respectiv, Comunităţile Economice Europene au avut dintotdeauna o Constituţie, cel puţin dacă e să dăm crezare Curţii de justiţie de la Luxembourg[9], alcătuită din tratatele lor fondatoare.

Dar toate aceste trei moduri de a analiza documentul juridic indică acelaşi lucru, anume că Tratatul instituind o Constituţie pentru Europa nu este o Constituţie în sensul propriu al termenului, ci un act juridic fondator al unei organizaţii internaţionale, adică un tratat internaţional. Un tratat care ar putea primi epitetul de constituţional doar pentru că rolul pe care el îl joacă în cadrul sistemului normativ pe care îl creează tinde să semene cu cel pe care îl joacă o Constituţie în cadrul sistemului normativ al unui stat. Altfel un tratat constituţional devine o *contradictio in se.*

Actul juridic analizat aici a fost adoptat de o Convenţie auto-intitulata constituţională, dar de una care nu a reprezentat o putere constituantă (pouvoir constituant) în sensul propriu al termenului. Forţa sugestivă a precedentului american al Convenţiei constituţionale de la Philadephia a jucat un rol decisiv în alegerea termenului, dar ea nu putea suplini lipsa legitimităţii inerentă convenţiei constituţionale europene. Astfel, spre deosebire de Convenţia de la Philadephia, cea europeană nu a cuprins toţi membrii comunităţii vizate de textul juridic ce avea să fie adoptat (lucru care ar fi fost obiectiv imposibil), dar nici nu a fost desemnată printr-un proces electoral direct, realizat cu scopul de a stabili reprezentanţii demosului european în cadrul unei adunări institutive pentru o nouă entitate politică. Şi acest "păcat originar" nu poate fi imputat nimănui. Pur şi simplu, în 2003 nu exista un demos european şi nici un "moment european"[10], prin urmare nu se putea crea ex nihilo o nouă entitate politică ai cărei reprezentanţi să instituie reguli juridice structurate în cadrul unui sistem juridic eficient şi pe deplin autonom.

Diferenţele dintre convenţia constituţională europeană şi o veritabilă putere constituantă au fost pe larg analizate în literatura de specialitate pentru a nu mai face necesară încă o discuţie aici.[11]

Actul juridic analizat aici abrogă toate tratatele fondatoare anterioare şi se constituie ca bază pentru ordinea juridică comunitară, dar nu schimbă cu nimic regimul juridic propriu sistemului normativ pe care nu îl instituie, ci doar îl confirmă. Ordinea juridică comunitară este un sistem juridic eficient în ansamblul său, dar nu este un sistem juridic pe deplin autonom. Mai precis, sistemul juridic comunitar produce efecte juridice, dar regulile în baza cărora aceste efecte se realizează nu sunt complet interne lui. Uniunea Europeană nu este autorul tratatelor care au creat-o şi în baza cărora ea funcţionează, ci statele membre. Astfel, subiecte de drept externe ordinii juridice comunitare păstrează "competenţa competenţelor" şi pot oricând modifica regula jocului fără ca ele să fie reglementate în vreun fel de acest corp de norme juridice. Prin urmare, trăsătura tratatelor fondatoare ale Uniunii Europene de a stabili cadrul juridic pentru organizarea şi funcţionarea acestei entităţi supra-statale, în baza căreia Curtea de justiţie le-a calificat drept o "Constituţie a Europei" este necesară dar nu şi suficientă pentru a ne afla în prezenţa unei autentice Constituţii. Alături de caracterul de lege fundamentală, ceea ce caracterizează o Constituţie şi constituie diferenţa specifică ce o particularizează faţă de alte tipuri de acte juridice institutive de ordini juridice derivate este şi caracterul său deplin autonom. Constituţiile existente astăzi la nivelul statelor stabilesc "competenţa competenţelor". Regimul lor juridic, inclusiv în ceea ce priveşte regulile aplicabile modificării lor, este reglementat în chiar cuprinsul Constituţiilor şi depinde de voinţa acelor subiecte de drept a căror conduită o reglementează, anume subiectele individuale de drept care sunt cetăţenii respectivelor state. Posibilitatea cetăţenilor de a modifica în orice moment regulile de baza ale jocului politic, de a schimba orice element din construcţia statului, adică de a se manifesta ca detentori ai întregii puterii decizionale în colectivitatea pe care ei înşişi o formează constituie trăsătura cea mai importanta a unei Constituţii.[12] Tratatul instituind o Constituţie pentru Europa nu conferă această competenţă nici cetăţenilor europeni, cărora le stabileşte drepturi fundamentale fără a le recunoaşte, în fapt, nici o putere, nici Uniunii Europene, care constituie principalul sau obiect de reglementare. Ca şi în cazul tratatelor

fondatoare ale Uniunii Europene şi al celor modificatoare ce au urmat, atribuţiile decizionale în privinţa regimului juridic de ansamblu al ordinii juridice comunitare rămân tot în competenţa statelor membre, adică a acelor entităţi care prin acordul lor au instituit entitatea supranaţională. Nici cetăţenii europeni şi nici Uniunea Europeană nu au competenţe decizionale cu privire la modificarea Tratatului instituind o Constituţie pentru Europa. Revizuirea acestuia se face după regulile clasice ale oricărui tratat internaţional, puţin adaptate contextului specific al Uniunii Europene.

Esenţa convenţională a Tratatului instituind o Constituţie pentru Europa face ca acesta să nu fie o Constituţie în sensul juridic şi politic al termenului, respectiv un act juridic unilateral prin care detentorul legitim al puterii din cadrul unei colectivităţi îşi manifestă voinţa la nivel general.

Actul juridic analizat aici nu face altceva decât să reitereze natura juridică particulară a Uniunii Europene, nereuşind să se transforme într-un document transcendental. Nu există o Constituţie europeană în absenţa unui demos european care să confere mandatul său unei puteri constituante europene desemnată prin proceduri democratice în cadrul unei entităţi politice europene să creeze o nouă ordine juridica europeană. Tratatul instituind o Constituţie pentru Europa nu este o Constituţie.

B. Ce particularităţi are Tratatul instituind o Constituţie pentru Europa

Ce este totuşi Tratatul instituind o Constituţie pentru Europa? Pentru un jurist pozitivist el reprezintă un simplu tratat internaţional, o convenţie încheiată între mai multe state care au convenit asupra unor reguli de conduită între ele şi astfel au creat o nouă entitate juridică. Spre deosebire de anterioarele tratate proprii Uniunii Europene acesta reuşeşte să codifice norme şi practici pre-existente într-o formă care poate fi considerată mai bine sistematizată.[13]

Dar cuvintele au şi o semnificaţie meta-juridică, simbolică. În măsura în care o lectură juridică a documentului poate fi îmbogăţită cu astfel de conotaţii, Tratatul instituind o Constituţie pentru Europa marchează trecerea de la o simplă "piaţă comună" la o "uniune politică" în Europa. Deşi nu pune bazele unei noi entităţi politice şi nu oferă baza constituţională a unei noi ordini juridice, el încearcă să ofere soluţii pentru unele din problemele constatate la nivel european, fie că ele privesc legitimitatea politică a entităţii supranaţionale sau dificultăţile instituţionale şi decizionale. Tratatul instituind o Constituţie pentru Europa aduce unele elemente de noutate, care îi conferă un caracter de indeniabilă originalitate faţă de precedentele tratate ale Uniunii Europene[14].

Aşa cum a mai fost constatat, formal Tratatul instituind o Constituţie pentru Europa seamănă cu o lege fundamentală statală[15]. Structura sa, care include un capitol introductiv în care sunt precizate valorile şi obiectivele fundamentale ale Uniunii Europene şi un al doilea în care sunt codificate drepturile fundamentale ale cetăţenilor europeni aminteşte forma pe care o îmbrăcau la începuturile constituţionalismului modern legile fundamentale ale statelor secolului XIX. Cu toate acestea, următoarele capitole nu îşi mai găsesc un corespondent fidel în textele constituţionale clasice, paralela formală fiind abrupt întreruptă. În plus, volumul actului normativ face imposibilă orice comparaţie[16], astfel încât devine imperativ necesară constatarea că orice asemănare cu o constituţie statală nu poate fi decât o iluzie. Cu toate acestea, aspectul formal nu este deloc lipsit de importanţă şi a constituit una din realizările importante ale acestui text juridic. În această structură ambivalentă se regăsesc primele elemente de codificare şi sistematizare juridică, chiar dacă gradul său de reuşită nu este unul uniform[17].

În egală măsură, doctrina a remarcat şi articolul I-59 al Tratatului, care permite statelor membre să se retragă din Uniunea Europeana în mod unilateral.[18] Această posibilitate constituie nu doar o noutate pentru dreptul comunitar, dar şi un novum pentru dreptul internaţional public. Recunoaşterea unui drept discreţionar de "secesiune" din partea statelor membre contrazice oarecum tezele federaliste cu privire la natura juridică a Uniunii Europene şi contrabalansează semnificativ faptul că organizaţia internaţională tocmai câştigase personalitate juridică în relaţiile internaţionale (art.I-7 din Tratat). Dincolo de faptul că acest lucru confirmă încă o dată constatarea că Uniunea Europeană nu dispune de "competenţa competenţelor" proprii, ci depinde de voinţa statelor membre pentru stabilirea regimului său juridic, aceasta pare să vină în contradicţie şi cu o altă evoluţie reflectată în Tratatul instituind o Constituţie pentru Europa, anume cea a unei aprofundări a integrării dintre statele membre. În plus, aparent este paradoxal ca o Uniune Europeană care se extinde semnificativ în privinţa numărului de state pe care îl cuprinde şi care nu pare să dea semne de saţietate să permită cu atâta uşurinţă reducerea numerică a membrilor săi. La o privire mai atentă însă, se poate considera că articolul I-59 oferă o abordare pragmatică pentru combinaţia ambelor fenomene cu care separat s-ar afla în contradicţie. Extinderea la un număr

semnificativ de state membre între care se manifestă o integrare tot mai accentuată dar cu o geometrie variabila riscă să pună reale probleme, atât statelor cât şi Uniunii Europene. Din perspectiva statelor membre soluţia oferită de articolul I-59 poate fi eficientă în dublu sens: fie statele care nu ar mai tolera gradul înalt de integrare şi/sau măsura largă a extinderii ar putea renunţa la a mai fi parte la o astfel de întreprindere mult prea ambiţioasă pentru scopurile proprii, fie statele care ar fi nemulţumite de ritmul prea lent al integrării sau de cadrul prea strâmt al extinderii ar putea ieşi din prezenta structură şi fonda o nouă entitate supranaţională, mai restrânsă numeric dar mai eficientă în privinţa integrării. Prima ipoteză valorifică experienţe deja cunoscute în cadrul Uniunii Europene[19]. Cea de-a doua aminteşte teorii deja avansate în decursul existenţei entităţii supranaţionale în care unele state pot să se găsească în situaţii care le fac "mai egale" decât altele[20] şi, prin urmare, în măsură să valorifice acest lucru în forme particulare.[21] În ce priveşte Uniunea Europeană, articolul I-59 îi asigură viabilitatea chiar şi în situaţia în care entităţile sale componente s-ar afla într-un impas insolubil: dreptul internaţional clasic face vorbire despre dispariţia unui tratat internaţional prin denunţare unilaterală doar dacă acesta este bilateral, în vreme ce retragerea unui stat semnatar al unui tratat internaţional multilateral nu afectează validitatea acestuia din urmă.

Tratatul instituind o Constituţie pentru Europa mai cuprinde şi alte prevederi care, deşi nu marchează o ruptură cu trecutul Uniunii Europene de organizaţie suprastatală, fac dovada succesului fenomenului de integrare la nivelul continentului. Unele din cele mai mari realizări obţinute prin acest nou tratat vizează extinderea geografică a Uniunii Europene.[22] În egală măsură, obiectivul meta-politic pe care îl anunţa preambulul documentului juridic, acela "de a pune bazele unei uniuni cât mai strânse între popoarele Europei" a determinat şi o abordare diferită a necesarelor reforme instituţionale. Faptul că majoritatea deciziilor trebuie adoptate cu majoritate calificată în cadrul Consiliului şi nu cu unanimitate, ridicarea Parlamentului la rangul de co-legislator şi procedurile mult mai complexe şi mai originale de revizuire a însuşi textului tratatului sunt tot atâtea dovezi că integrarea europeană nu mai vizează doar aspectele economice, ci se preocupă din ce în ce mai mult şi de cele politice.

Cu toate acestea, chiar şi cei mai înverşunaţi apologeţi ai Uniunii Europene şi ai fenomenului de pretinsă constituţionalizare a dreptului european[23] ajung la o concluzie mai degrabă sceptică: "indiferent cât de strânsă va fi Uniunea, ea va rămâne una formată din popoare distincte cu identităţi politice distincte şi structurate în comunităţi distincte"[24]. Nivelul transcendental necesar transformării Uniunii Europene în alt tip de entitate decât cea supranaţională (care a fost dintotdeauna) nefiind atins încă, în ciuda tuturor particularităţilor pe care le are în mod incontestabil Tratatul instituind o Constituţie pentru Europa nu este nimic altceva decât un simplu tratat internaţional care pune bazele unei organizaţii internaţionale şi unei ordini juridice specifice acesteia din urma.

II. Regimul juridic al Tratatului instituind o Constituție pentru România în dreptul român

La toate aceste particularităţi ale tratatului se adaugă încă una, de data acesta însă o particularitate care vizează doar două state, România şi Bulgaria. Pe tot parcursul elaborării şi aprobării sale Tratatul instituind o Constituţie pentru Europa a fost extrem de viu dezbătut în toate cele 25 de state membre ale Uniunii Europene. El nu s-a bucurat însă de aceeaşi atenţie în cele două state candidate la Uniunea Europeană în acel moment, într-o oarecare măsură datorită unor considerente legate de priorităţile politice de moment, dar în parte şi justificat de considerente tehnic juridice care vizează aplicarea legilor în timp. Lectura atentă a tratatului de aderare a României şi Bulgariei la Uniunea Europeană pare să indice că această opţiune nu a fost una inspirată pe termen lung, căci România şi Bulgaria au aderat implicit, chiar dacă prematur, la Tratatul instituind o Constituţie pentru Europa atunci când au ratificat tratatul de aderare la Uniunea Europeană.

În aceste condiţii, se poate pune în mod legitim întrebarea de a şti dacă particularităţile Tratatului instituind o Constituţie pentru Europa pot justifica ratificarea sa implicită şi prematură (B), de vreme ce, în sistemul juridic românesc, raporturile dintre dreptul internaţional public şi dreptul intern dăduseră naştere oricum unei arhitecturi aproape baroce (A).

A. Inserţia tratatelor internaţionale în ordinea juridică română

Înainte de revizuirea Constituţiei României în 2003 raportul dintre dreptul intern şi dreptul internaţional era reglementat de articolele 11 şi 20. Articolului 11 din Constituţie[25] a fost considerat în doctrină drept ilustrarea normativă a unei concepţii de tip dualist clasic[26], pornind de la ideea că ratificarea tratatelor internaţionale este un act de voinţă discreţionară din partea statului. În chiar primul comentariu doctrinar al Constituţiei adoptate în 1991[27] se arată că ratificarea unui tratat internaţional fiind realizată

printr-o lege, clauzele tratatului sunt introduse în ordinea juridica internă doar în măsura în care sunt compatibile cu legea fundamentală, în caz contrar fie tratatul trebuind să fie ratificat cu rezerve, fie Constituţia trebuind să fie modificată. Această interpretare făcea clară însă poziţia pe care o ocupau tratatele internaţionale în ordinea juridică internă. De vreme ce ele erau ratificate prin acte juridice ale Parlamentului înseamnă că aveau forţa juridică a legilor şi, prin urmare nu deţineau supremaţia asupra Constituţiei.

Cu toate acestea, prioritatea de aplicare a dreptului internaţional asupra dreptului intern era recunoscută în materia drepturilor omului. Articolul 20 din Constituţie[28] a fost obiect a numeroase controverse şi discuţii doctrinare, legate în special de forţa juridică pe care ar fi căpătat-o în dreptul intern tratatele internaţionale respective[29]. Poziţia care s-a desprins a fi dominantă şi care a fost urmată şi de practica instituţională şi jurisdicţională consta în a afirma că legea fundamentală este cea care stabileşte "competenţa competenţelor". Pe cale de consecinţă, Constituţia poate fi cel mult interpretată şi pusă în aplicare astfel încât să fie compatibilă cu tratatele internaţionale ratificate de România şi care se referă la drepturile fundamentale ale omului, dar nu poate fi invalidată de acestea. Faţă de restul sistemului normativ tratatele internaţionale în materia drepturilor omului nu au supremaţie, dar au prioritate şi înlătură de la aplicare dreptul intern cu care ar intra în conflict. În orice caz, tratatele internaţionale nu produc efecte directe în dreptul intern român, exprimarea voinţei reprezentanţilor poporului fiind un filtru absolut necesar pentru validarea acestora.

În urma revizuirii Constituţiei în 2003 articolele 11 şi 20 au fost modificate. La articolul 11 a fost adăugat un alineat suplimentar[30] care precizează ceea ce comentatorii textului iniţial anticipaseră, anume că ratificarea unui tratat internaţional contrar Constituţiei nu se poate face decât după revizuirea corespunzătoare a legii fundamentale. Cu alte cuvinte, puterea constituantă a dus până la capăt raţionamentul dualist, arătând că filtrul naţional al actelor internaţionale determină consecinţe directe în ordinea juridică internă şi numai puterea constituantă derivată este competentă să autorizeze inserţia în dreptul intern a unor prevederi care ar contrazice voinţa deja exprimată a poporului suveran.

Urmând această logică şi articolul 20 a fost modificat prin adăugarea unei teze finale la ultimul alineat[31] care face aplicare principiului *mitior lex*. Astfel, prioritatea tratatelor internaţionale în materia drepturilor omului va fi recunoscută numai dacă legea fundamentală română nu cuprinde reglementări mai favorabile. Această nouă prevedere a confirmat opiniile doctrinare care afirmaseră supremaţia Constituţiei în cadrul sistemului normativ statal, indiferent de poziţiile pe care se plasează diferitele acte normative subsecvente.

Având în vedere mecanismul destul de bine articulat prin care erau reglementate în ordinea juridică română relaţiile dintre dreptul internaţional şi dreptul intern, precum şi faptul că tratatele fondatoare ale Uniunii Europene sunt acte juridice de drept internaţional care nu au natură juridica sui generis, ar fi fost de aşteptat ca inserţia lor în sistemul normativ românesc să fie făcută după regulile deja existente.

Puterea constituantă derivată din 2003 a hotărât însă altceva.

Revizuirea Constituţiei din 2003 a adăugat legii fundamentale un titlu special dedicat integrării euro-atlantice. Articolul 148 din Constituţie reglementează aspectele normative şi instituţionale care privesc relaţiile dintre România şi Uniunea Europeană şi reprezintă o "clauză comunitară generală" de delegare de atribuţii de la nivel statal la nivelul unei organizaţii supranaţionale[32].

Conform alineatului 1 al articolului 148 din Constituţia revizuită, ratificarea tratatului prin care România aderă la Uniunea Europeană cunoaşte o procedură care face din actul normativ respectiv unul atipic, distinct şi de manifestările de voinţă ale legiuitorului şi de cele ale puterii constituante. Astfel, legea de ratificare a tratatului de aderare a României la Uniunea Europeană[33] este şi din punct de vedere material şi din punct de vedere formal o lege sui generis, adoptată în şedinţa comună a celor două Camere ale Parlamentului cu o majoritate de două treimi din numărul total al parlamentarilor.

Ea nu este o lege constituţională în sensul propriu al termenului pentru că nici sub aspect material, nici din punct de vedere formal nu se încadrează în această categorie.

Din punctul de vedere al conţinutului său normativ ea este cu certitudine o lege de ratificare a unui act internaţional şi nu una ce vizează prin chiar conţinutul său modificarea legii fundamentale. Chiar în condiţiile în care însuşi conţinutul normativ al actului internaţional de ratificat ar cuprinde dispoziţii contrare Constituţiei şi s-ar impune o modificare a acesteia din urmă, conform articolului 11 din Constituţia revizuită procedura de ratificare ar trebui suspendată şi ar trebui iniţiată o procedură de modificare a legii fundamentale. Această procedură s-ar finaliza printr-un act juridic distinct de legea de ratificare a tratatului de aderare.

În ceea ce priveşte criteriul formal al procedurii de adoptare a acestei legi speciale de ratificare

a unui tratat internaţional, chiar dacă aparent majoritatea calificată menţionată în articolul 148 este aceeaşi cu cea prevăzută pentru adoptarea unei legi constituţionale, anume două treimi, sub aspect pur cantitativ numărul membrilor parlamentului este diferit în cele doua situaţii: pentru ratificarea tratatului de aderare este necesar votul a două treimi din numărul total al senatorilor şi deputaţilor, în vreme ce pentru revizuirea Constituţiei este vorba de două treimi din numărul senatorilor şi cel al deputaţilor consideraţi ca adunări distincte. Nu se poate stabili nici măcar o similitudine cu procedura de revizuire a Constituţiei ca urmare a medierii, căci în acest caz este necesară o majoritate de trei pătrimi din numărul total al deputaţilor şi senatorilor. Prin urmare, cel puţin din perspectiva criteriului formal, referitor doar la procedura de legiferare şi în măsura în care se pot stabili comparaţii, legea de ratificare a tratatului de aderare a României la Uniunea Europeana are forţă juridică inferioară legilor constituţionale.

Tot din perspectiva criteriului formal, adică al majorităţii voturilor necesare pentru adoptarea diferitelor tipuri de legi existente în sistemul normativ românesc, legea de ratificare a tratatului de aderare a României la Uniunea Europeana se distinge de legile organice şi de cele ordinare întrucât cvorumul la care se face raportarea acestor majorităţi este unul diferit: în primul caz este vorba de totalitatea parlamentarilor, iar în cel de-al doilea de senatori şi deputaţi consideraţi ca adunări distincte. Încercând totuşi o comparare a cifrelor absolute ce rezultă din calculul majorităţilor necesare pentru adoptarea diferitelor tipuri de legi în funcţie de numărul senatorilor (143) şi cel al deputaţilor (328) rezultă că legea de ratificare a tratatului de aderare a României la Uniunea Europeană necesită mai multe voturi favorabile (în cifre absolute) decât legile organice sau legile ordinare, fapt din care s-ar putea deduce că ea are o forţă juridică mai mare decât a acestor două tipuri de legi. Dacă la acest criteriu, formal, îl adăugăm şi pe cel material, al importanţei relaţiilor sociale reglementate, rezultă cu prisosinţă că transferul unor atribuţii specifice suveranităţii de stat sau exercitarea în comun cu alte state a unor competenţe proprii puterii de stat prevalează asupra domeniului de reglementare al legilor organice sau ordinare.

Din aceasta analiză factuală rezultă că actul juridic prin care România aderă la Uniunea Europeană are în dreptul românesc forţă juridică inferioară Constituţiei şi legilor constituţionale, dar superioară legilor organice şi ordinare. Cu toate acestea, legea prin care România a aderat la Uniunea Europeană rămâne esenţialmente o lege de ratificare a unui tratat internaţional, care ar fi putut să urmeze regimul juridic general stabilit pentru aceste acte, cu atât mai mult cu cât el tocmai fusese perfectat prin procesul de revizuire a Constituţiei realizat în 2003[34].

Optiunea vădit diferită exprimată de puterea constituantă derivată face ca sistemul juridic românesc să cunoască în prezent o structură cvasi-barocă a actelor normative, care cuprinde într-o ordine nealeatorie: (i) Constituţia şi legile constitutionale, cărora prin revizuirea legii fundamentale din 2003 le-a fost confirmată supremaţia asupra tuturor celorlalte acte normative din sistemul juridic intern, (ii) legea de aderare la tratatele constitutive ale Uniunii Europene şi legile de ratificare a actelor de revizuire a tratatelor constitutive, conform articolului 148 alineatele 1 şi 3 din Constituţia revizuită, (iii) legile organice şi, în egală măsură cele de ratificare a tratatelor internaţionale, cu precizarea pentru acestea din urmă că dacă intervin în materia drepturilor omului şi contravin reglementărilor interne beneficiază de prioritate de aplicare asupra primelor, (iv) legile ordinare şi, în egală măsură cele de ratificare a tratatelor internaţionale, cu precizarea pentru acestea din urmă că dacă intervin în materia drepturilor omului şi contravin reglementărilor interne beneficiază de prioritate de aplicare asupra primelor, (v) ordonanţe de urgenţă ale guvernului, (vi) ordonanţe simple ale guvernului, etc.

Am putea deduce din cele de mai sus că Tratatul instituind o Constituţie pentru Europa va căpăta în sistemul juridic românesc regimul juridic stabilit prin articolul 148 alineatul 3 din Constituţia revizuită, adică va intra în ordinea juridică internă după o prealabilă dezbatere în Parlament şi va produce efecte juridice.

Puterea legiuitoare din 2005, care a ratificat Tratatul de aderare a României la Uniunea Europeană, a hotărât însă altfel.

B. O ratificare implicită şi prematură a Tratatului instituind o Constituţie pentru Europa

Aderarea statelor candidate la Uniunea Europeană reprezintă un proces complex, atât din punct de vedere politic şi juridic, cât şi la nivel instituţional. Din punct de vedere juridic, cel mai apropiat proxy pentru procesul de aderare constă nu în convenţia rezultată în urma unor negocieri, ci într-un contract-adeziune[35], căci statul candidat va trebui să respecte la data aderării un regim juridic pre-stabilit, la definirea căruia nu are nici o contribuţie. Din punct de vedere juridic acest lucru se traduce prin obligaţia de armonizare legislativă, căreia din ce din ce mai

des i se dă sensul de preluare a acquis-ului, uneori ajungându-se până la caricaturizarea acestui proces prin simpla traducere a actelor juridice din dreptul comunitar derivat, indiferent că acestea erau la origine normative sau nu. Una din puţinele variabile aflate încă la dispoziţia statelor candidate este stabilirea momentului de referinţă pentru realizarea acestui proces de armonizare legislativă. Cu alte cuvinte, statele candidate pot preciza o dată limită pentru adoptarea de către Uniunea Europeană a acquis-ului considerat referinţă obligatorie. Actele de drept comunitar derivat ce ar fi adoptate ulterior acestui moment de referinţă nu mai fac obiectul unei obligaţii de armonizare până la încheierea negocierilor, dar vor fi avute în vedere ca norme juridice valide şi, prin urmare vor trebui să fie preluate în dreptul intern al statelor candidate, dar într-un alt interval de timp.

Acest regim este valabil pentru dreptul comunitar derivat, căci privinţa tratatelor fondatoare ale Uniunii Europene negocierea se finalizează prin aderare, confirmată pe calea ratificării. Ratificarea tratatului de aderare a României la Uniunea Europeană a fost operată cu o particularitate ce merită analizată mai atent. Prin acest tratat de aderare România a exprimat de fapt două decizii, alternative, între care alegerea operează în funcţie de îndeplinirea unei condiţii asupra căreia statul român nu are nici un control. Astfel, aderarea României la Uniunea Europeană va avea semnificaţia juridică a ratificării tratatelor fondatoare încă în vigoare dacă Tratatul instituind o Constituţie pentru Europa nu va intra el în vigoare până la data efectivă a aderării. Alternativ, dacă la data aderării efective a României la Uniunea Europeană Tratatul instituind o Constituţie pentru Europa este deja în vigoare statul român va fi ratificat acest tratat si nu anterioarele.

O astfel de alternativă ridică însă, imediat, un semn de întrebare: când a negociat România aderarea la Tratatul instituind o Constituţie pentru Europa?

Este adevărat că în cadrul dezbaterilor purtate în cadrul convenţiei europene asupra Tratatului instituind o Constituţie pentru Europa au participat şi reprezentanţi ai României, dar aceştia au avut doar statutul de observatori. Ei nu au putut decât exprima opinii, însă nu au avut nici un fel de competenţe decizionale. Adoptarea textului final al Tratatului s-a realizat fără voturile lor, ceea ce are semnificaţia adoptării unui text juridic la care voinţa poporului român nu a fost exprimată. Dacă în statele membre ale Uniunii Europene se mai discută încă problema legitimităţii acestui document juridic, alături de cea a organizaţiei supranaţionale în ansamblu, ea ar trebui să fie cu atât mai mult discutată în România, unde ratificarea documentului a trecut aproape neobservată.

Este la fel de adevărat că în perioada în care în statele membre ale Uniunii Europene discuţiile referitoare la acest tratat erau cele mai aprinse, în România atenţia publicului era concentrată asupra revizuirii Constituţiei naţionale. Una din principalele finalităţi ale procesului de revizuire constituţională din 2003 a fost aceea de adaptare a cadrului legislativ, în special a legii fundamentale a statului, la integrarea în Uniunea Europeană. Numai că cele două procese de adaptare constituţională s-au desfăşurat în paralel şi la propriu şi la figurat. În vreme ce Tratatul instituind o Constituţie pentru Europa a încercat să propună unele soluţii pentru contestaţiile legate de legitimitatea Uniunii Europene, revizuirea Constituţiei României s-a mulţumit să realizeze o adaptare la un context juridic şi politic ce tocmai se schimba, fără a înregistra acest fapt obiectiv. Cu titlu de exemplu, articolul 148 din Constituţia României ilustrează această concepţie stagnantă cu privire la Uniunea Europeană şi mai ales cu privire la raporturile dintre dreptul intern şi dreptul comunitar. Prevederea constituţională referitoare la prioritatea "reglementărilor comunitare cu caracter obligatoriu" asupra "dispoziţiilor contrare din legile interne" nu a ţinut seama de cea a articolului I-6 din Tratatul instituind o Constituţie pentru Europa. Ea impune explicit trei condiţii pentru ca această prioritate să opereze: (i) trebuie să fie vorba de reglementări comunitare obligatorii - ceea ce nu include tot dreptul derivat, (ii) care au prioritate doar asupra legilor contrare – şi nu asupra tuturor actelor normative din dreptul intern care ar conţine fie şi numai dispoziţii incompatibile cu dreptul comunitar, (iii) în condiţiile stabilite prin actul de aderare – care nu precizează nimic cu privire la acest subiect.

Este însă cert că România s-a angajat să aplice Tratatul instituind o Constituţie pentru Europa deîndată ce acesta intră în vigoare în absenţa oricărei dezbateri autentic democratice cu privire la acesta. Ratificarea prematură a Tratatului instituind o Constituţie pentru Europa nu este expres prevăzută în tratatul de aderare, dar ea poate fi dedusă pe cale de interpretare, devenind astfel implicită.

Teza finală a alineatului 1 al articolului 2 din tratatul de aderare a României la Uniunea Europeană precizează expres că în cazul în care Tratatul de instituire a unei Constituţii pentru Europa nu este în vigoare la data aderării, România devine parte la acesta începând cu momentul la care acest din urmă tratat va intra în vigoare[36]. E adevărat ca ratificarea pare condiţionala, căci aparent ea depinde de intrarea în vigoare a Tratatului instituind o Constituţie pentru Europa înainte de aderarea efectiva a României,

dar la o analiză mai atentă se observă că în fapt condiţia nu priveşte producerea de efecte juridice a Constituţiei europene în România, ci succesiunea aplicării în timp a celor două tratate internaţionale. Ratificarea Tratatului instituind o Constituţie pentru Europa a fost deja realizată de România în acelaşi timp cu ratificarea tratatului de aderare, numai că intrarea lor în vigoare în România se va produce într-o ordine pe care statul român nu o mai poate controla.

Cu alte cuvinte, Tratatul instituind o Constituţie pentru Europa va fi fost introdus în ordinea juridică internă a României fără să fi fost trecut prin filtrul democratic al dezbaterii parlamentare, fără să fi fost analizată compatibilitatea sa cu dispoziţiile constituţionale ale statului român şi fără ca populaţia României să fi avut ocazia sau posibilitatea să afle acest lucru.

Caracterul prematur al unei astfel de ratificări este cu atât mai evident cu cât România a fost de acord să adere la un tratat în privinţa căruia nu doar soarta sa viitoare, ci chiar redactarea finală nu sunt certe. Căci, reluând analiza realizată în termeni de realpolitik de profesorul Weiler, realitatea obiectivă a dovedit că respingerea Tratatului instituind o Constituţie pentru Europa în Franţa şi Olanda a făcut incertă intrarea lui în vigoare până la termenul fixat şi, în orice caz, a pus sub semnul întrebării intrarea lui în vigoare în redactarea actuală. România a aderat la un acord internaţional care încă nu este valid juridic şi care nu este cert sub aspectul redactării textului.

Nu e sigur care din particularităţile Tratatului instituind o Constituţie pentru Europa ar putea justifica acest regim juridic cu totul particular de care el se bucură în sistemul juridic românesc, dar este cert că bună parte din reticenţele exprimate cu privire la acest document şi-ar putea găsi o explicaţie tocmai în acest tratament preferenţial.

NOTE

[1] J-M.Ferry, "Face à la crise, quelles perspectives pour l'Union Européenne", Politique étrangère n°3/2005, p.511. Pentru o analiză oarecum similară dar care ajunge la concluzii opuse a se vedea şi D.Grimm, "Integration by Constitution", I-CON, May 2005, p. 193 şi urm.

[2] J.H.H.Weiler, "On the power of the Word: Europe's constitutional iconography", I-CON, May 2005, p.173.

[3] J.H.H.Weiler, op.cit., passim.

[4] D.Grimm, op.cit., passim. susţine că este dificil de obţinut un efect social integrator pe calea unei reglementări pur pozitive (solen) şi cu atât mai mult prin intermediul unui tratat internaţional.

[5] Cum ar fi simplificarea legislativă (vezi infra).

[6] Cum ar fi adaptarea instituţională şi a mecanismelor decizionale la fenomenul extinderii Uniunii Europene în paralel cu aprofundarea integrării între statele membre (vezi infra).

[7] M.Kumm, V.F.Comella "The primacy clause of the constitutional treaty and the future of constitutional conflict in the European Union", I-CON May 2005, p.473. Autorii consideră că o posibilă interpretare a articolului I-6 al Tratatului (referitor la prioritatea aplicării dreptului comunitar faţă de dreptul intern) lasă un spaţiu larg de manevră instanţelor judecătoreşti naţionale care, în cazurile precis reglementate şi limitativ enumerate de articolul I-5 din acelaşi tratat, pot decide să nu aplice dreptul comunitar care ar veni în conflict cu dispoziţii din dreptul lor constituţional (intern) în măsura în care "identitatea constituţională" a respectivului stat ar fi în pericol prin aplicarea dreptului comunitar.

[8] Cf.H.J.J.Weiler, op.cit., p.181.

[9] Curtea de justiţie a afirmat încă din 1986 că tratatele fondatoare ale Comunităţilor alcătuiesc "o veritabilă Constituţie a Europei" (cauza Partidul ecologiştilor "Verzii" v./Parlament).

[10] B.Ackerman, "Constitutional Politics/Constitutional Law" in Yale Law Journal 1989, p.453. Akerman explică importanţa pe care o are coincidenţa dintre momentul adoptării formale a unei constituţii şi existenţa unui "moment constituţional" în cadrul respectivei comunităţi umane pentru ca funcţiile de integrare şi de construire a unei identităţi comune să se realizeze pe deplin în respectiva legiuire.

[11] D. Grimm, op.cit., p.193 şi urm., U.Haltern, "Pathos and Patima: The Failure and Promise of Constitutionalism in the European Imagination", European Law Journal, n°1/2003, p.14 şi urm.

[12] În acest sens, chiar dacă uşor redundant, merită amintit aici articolul 16 din Declaraţia franceză a drepturilor omului şi cetăţeanului, care codifică pentru prima dată în istoria constituţionalismului modern tocmai aceasta trăsătură fundamentală a Constituţiei: "Toute Société dans laquelle la garantie des Droits n'est pas assurée, ni la séparation des Pouvoirs déterminée, n'a point de Constitution".

[13] Unii autori (J-M.Ferry, op.cit., passim) au afirmat chiar că Tratatul instituind o Constituţie pentru Europa realizează o codificare care tinde la simplificarea cadrului juridic de bază al Uniunii Europene. Apreciem că includerea tuturor regulilor juridice ale Uniunii Europene într-un singur document poate fi calificată drept o mai bună sistematizare a actului normativ care reuneşte dispoziţii care înainte erau cuprinse în trei tratate originare şi mai multe modificatoare, dar volumul fizic la care a ajuns în final Tratatul instituind o Constituţie pentru Europa ne îndeamnă să considerăm că în acest caz codificarea nu a însemnat şi simplificare.

[14] Termenul Uniunea Europeană este folosit aici drept proxy pentru entitatea supranaţională Comunităţile Economice Europene / Comunitatea Europeană / Uniunea Europeană.

[15] A.Wiener, "Evolving Norms of Constitutionalism in Europe: From "Treaty Language" to "Constitution", Jean Monnet Working Paper n°5/04. Pentru o analiză în dreptul românesc a se vedea şi I.Muraru, S.Tănăsescu, "Drept constituţional", ed.All Beck, 2005, Bucureşti, p.12-14.

[16] În limba engleză textul Tratatului instituind o Constituţie pentru Europa are 66497 de cuvinte, fără a mai include şi anexele şi declaraţiile. Spre comparaţie, Constituţia SUA numără doar 4600 de cuvinte, iar Charta Naţiunilor Unite doar 8890 de cuvinte. (Cf. J.H.H.Weiler, op.cit., p.174-175)

[17] Deşi intens mediatizată, sistematizarea actelor derivate ale ordinii juridice comunitare nu pare să trezească un entuziasm uniform. J.B.Liisbeg, "The EU Constitutional Treaty and its distinction between legislative and non-legislative acts – Oranges into apples?", http://www.jeanmonnetprogram.org/papers/06/060101.html.

[18] V. Constantin, "Est-ce que la Constitution européenne doit

contenir des dispositions sur le retrait volontaire de l'Union", în "Uniunea Europeană între reformă şi extindere – comparaţie între abordarea unui stat membru şi viziunea unui stat candidat", lucrările colocviului organizat la Bucureşti în zilele de 11 şi 12 septembrie 2003 de Colegiul juridic franco-român din cadrul Facultăţii de drept, Universitatea din Bucureşti publicate la editura All Beck, p.19 şi urm.

[19] A se vedea cazul Danemarcei în privinţa Tratatului de la Maastricht.

[20] Expresia aparţine lui J.H.H.Weiler care în articolul precizat avansează ideea că "regulile politice ale jocului sunt cel puţin la fel de clare ca şi cele juridice: toate statele membre sunt egale, dar unele sunt mai egale decât altele". Construind diferite ipoteze de lucru în care variate combinaţii de state ar respinge Constituţia europeană Weiler imaginează şi soluţiile care ar putea fi găsite în fiecare caz în parte. Rezultatul confirmă în întregime afirmaţia iniţială, după cum urmează: "o respingere numai din partea Marii Britanii semnifică o simplă auto-excludere a acesteia. O respingere doar din partea Franţei înseamnă că textul trebuie re-negociat. O respingere din partea Marii Britanii, Irlandei şi Danemarcei nu ar distruge Constituţia. Adăugaţi încă una sau două ţări la cele de mai sus şi Constituţia sucombă. O respingere doar din partea Poloniei – Constituţia trăieşte. Adăugaţi Olanda şi Constituţia moare. "

[21] La începutul anilor '90 preşedintele Comisiei Europene Jacques Delors avansa o teorie a integrării europene "în cercuri concentrice", conform căreia unele state ar fi putut deveni motorul integrării datorită faptului că obiectiv se găseau într-o situaţie mai favorabilă în acel moment, în vreme ce altele ar fi dispus de posibilitatea de a coopera într-un cadru unic, oferit de Uniunea Europeană dar la un nivel mai redus de intensitate.

[22] J-M. Ferry, op. cit., p.512.

[23] Pentru o critică a excesivei şi abuzivei utilizări a termenului de constituţionalizare a dreptului comunitar a se vedea S. Tănăsescu, "Sur la possible constitutionnalisation du droit communautaire", AUB n°1/2004, p.1 şi urm. În favoarea unei parcimonioase utilizări a termenului în contextul dreptului comunitar dar cu sensul şi cu referire la dreptul intern al statelor a se vedea V.Constantinesco, "Des racines et des ailes", în "Au carrefour des droits – Mélanges en l'honneur de Louis Dubouis", Dalloz, Paris, p.315 şi urm. Pentru o diferită interpretare a procesului de constituţionalizare a dreptului european a se vedea M.P.Maduro, "The importance of being called a Constitution: Constitutional authority and the authority of constitutionalism", I-CON, May 2005, p.332.

[24] J.H.H. Weiler, op. cit., p.182.

[25] Articolul 11 dispunea : "Statul român se obligă să îndeplinească întocmai şi cu bună credinţă obligaţiile care îi revin din tratatele la care este parte. Tratatele ratificate de Parlament fac parte din dreptul intern."

[26] R.M. Besteliu, A. Ciobanu-Dordea, "Tendinţe noi în ceea ce priveşte raporturile între dreptul internaţional şi dreptul intern", Revista de Drept public n°1/1995.

[27] M. Constantinescu, I. Deleanu, A. Iorgovan, I. Muraru, F. Vasilescu, I. Vida, " Constituţia României – comentată şi adnotată", Monitorul Oficial, 1992, Bucureşti.

[28] Articolul 20 dispunea: "Dispoziţiile constituţionale privind drepturile şi libertăţile cetăţenilor vor fi interpretate şi aplicate în concordanţă cu Declaraţia Universală a Drepturilor Omului, cu pactele şi cu celelalte tratate la care România este parte. Dacă există neconcordanţe între pactele şi tratatele privitoare la drepturile fundamentale ale omului, la care România este parte, şi legile interne, au prioritate reglementările internaţionale."

[29] R.M. Besteliu, A. Ciobanu Dordea, op.cit., I. Muraru, M. Constantinescu, Prioritatea reglementarilor internationale, în Studii constituţionale, ed. Actami, 1995, Bucureşt.

[30] "În cazul în care un tratat la care România urmează să devină parte cuprinde dispoziţii contrare Constituţiei, ratificarea lui poate avea loc numai după revizuirea Constituţiei."

[31] Dacă există neconcordanţe între pactele şi tratatele privitoare la drepturile fundamentale ale omului, la care România este parte, şi legile interne, au prioritate reglementările internaţionale, cu excepţia cazului în care Constituţia sau legile interne conţin dispoziţii mai favorabile." (s.n.)

[32] Utilizat iniţial în domeniul ştiinţelor sociale nenormative, conceptul de entitate supranaţională a fost ulterior recuperat şi dezvoltat de ştiinţele juridice. (Cf.F.Mayer, "The European Constitution and the Courts", Jean Monnet Working Paper n°9/2003, http://www.jeanmonnetprogram.org/papers/03/030901-03.html.

[33] Legea nr.157/2005, publicată în M.Of. nr.385/6.05.2005.

[34] Din considerente de spaţiu tipografic nu am inclus în aceasta analiză şi problematica (deloc lipsită de interes sau importanţă) a controlului de constituţionalitate care ar putea fi exercitat asupra tratatelor internaţionale în condiţiile precizate de Constituţia revizuită în 2003. Sub acest aspect perfecţionarea mecanismului de filtraj rămâne într-o fază incipientă, aşa cum a constatat şi Comisia de la Veneţia în opinia pe care a emis-o cu privire la proiectul legii de revizuire a Constituţiei României (http://www.coe.ro/pdf/CDL-AD(2002)021-e.pdf)

[35] V.Constantin, "Est-ce que la Constitution européenne doit contenir des dispositions sur le retrait volontaire de l'Union", în "Uniunea Europeană între reformă şi extindere – comparaţie între abordarea unui stat membru şi viziunea unui stat candidat", lucrările colocviului organizat la Bucureşti în zilele de 11 şi 12 septembrie 2003 de Colegiul juridic franco-român din cadrul Facultăţii de drept, Universitatea din Bucureşti publicate la editura All Beck, p.19 şi urm.

[36] Articolul 1 alineatul 2 din Tratatul de aderare dispune "Republica Bulgaria şi România devin părţi la Tratatul de instituire a unei Constituţii pentru Europa şi la Tratatul de instituire a Comunităţii Europene a Energiei Atomice, astfel cum sunt acestea modificate sau completate." Această dispoziţie trebuie coroborată cu cea a articolului 2 din acelaşi tratat, conform căreia "În cazul în care Tratatul de instituire a unei Constituţii pentru Europa nu este în vigoare la data aderării, Republica Bulgaria şi România devin părţi la tratatele pe care se întemeiază Uniunea, astfel cum sunt acestea modificate sau completate. În acest caz, articolul 1 alineatele (2) - (4) se aplică de la data intrării în vigoare a Tratatului de instituire a unei Constituţii pentru Europa."

Simina Tănăsescu - doctor în drept al Universităţii *Paul Cezanne* din Aix-en-Provence (Franţa) şi conferenţiar la Facultatea de Drept şi la Facultatea de Filozofie din Universitatea Bucureşti. A fost profesor invitat la *Universitatea de Sud* din Toulon (Franţa) şi la *Institutul pentru Federalism* din Fribourg (Elvetia). Este autoare a mai multor cărţi şi manuale în domeniul dreptului constituţional, parlamentar, electoral şi cu privire la protecţia drepturilor fundamentale.

Are România nevoie de o strategie post-aderare?*[1]

DANIEL DĂIANU

The article analyses the opportunity and necessity of a post-accession Romanian strategy, imposed by the national peculiarities. Romania still has problems – like that of competitiveness – and it has to address them well and in time, through adequate public policies. Economic and fiscal policies have to be consolidated, as well as the policies oriented towards education and enrichment of human capital. Above all these, the Romanian diplomacy has to take into account the variety of conditions and interests from the Union, following efficiently the national interests.

Răspunsul meu este, fără nici un echivoc, afirmativ. Alfel spus, nu sunt de acord cu cei care consideră că aplicarea acquis-ului comunitar este o *deus ex machina* pentru modernizarea Romaniei; pentru un asemenea proces nu există pilot automat.

Sunt mai multe raţiuni pe care sprijin pledoaria în favoarea unei strategii post-aderare. În primul rând am în minte starea societăţii româneşti, cu o economie emergentă care, sub multe aspecte, este subdezvoltată. Este o curiozitate a începutului de nou secol că ţări în care venitul/locuitor este sub 1/3 din media Uniunii Europene[2] se alătură unui club ce este cunoscut ca fiind format din ţări prospere. Inferioritatea şi ruralitatea unei mari părţi a societăţii (şi economiei) româneşti cer o configurare a politicii publice care să fie susţinută de trăsături şi pârghii specifice, fie că avem în vedere modernizarea spaţiului rural, fie marea problemă a dezvoltării infrastructurii.

A doua raţiune izvoreşte din varietatea de performanţă economică înăuntrul Uniunii Europene[3], care îşi are originea în politici publice ce nu sunt identice. Nu numai că la nivelul autorităţilor naţionale rămân prerogative importante de politică economică (fiscalitate, educaţie, cercetare şi dezvoltare, asistenţă socială, legislaţia muncii etc.), dar concretizarea lor a revelat traiectorii de evoluţie economică notabil diferite. Aici trebuie să subliniez zone "moi" ale politicii publice, precum sistemul educaţional, reglementări pe piaţa muncii şi reforma sistemului asistenţial, care implică imaginaţie (alias clarviziune), pricepere în guvernanţa publică, fler politic ca şi un simţ acut al timpului istoric. Ţările scandinave au excelat în ultimul deceniu în aceste zone ale politicii publice. Merită aici să stărui puţin asupra modului în care gândim integrarea. O abordare poate fi următoarea: economia românească se topeşte în spaţiul mare al Uniunii, prin urmare politica publică autohtonă nu mai contează. Această cosmologie integraţionistă se înrudeşte cu înţelegerea supersimplificatoare a globalizării, cu teza că "numai firmele concurează"[4] şi nu agregatele societale. O înţelegere profundă, nuanţată, a fiinţării ansamblurilor societale, a entităţilor statale, relevă logica dezvoltării mănuchiurilor, a reţelelor de activităţi şi interacţiuni umane, a formării psihologiilor şi *ethos*-urilor colective. Aceasta face ca politica publică să nu-şi piardă din relevanţa la nivelul componenţelor statale ale Uniunii.

O altă raţiune în favoarea unei strategii post-aderare derivă din dificultăţile în creştere cu care se confruntă ţările Uniunii pe fondul dinamicii demografice, a simptomelor de scleroză instituţională, sub presiunea globalizării şi a progresului economic extraordinar al unor ţări asiatice, a creşterii preţurilor la energie şi alte produse de bază. Recrudescenţa protecţionismului (uneori numit "patriotism economic") trebuie examinată în acest context. Mediul internaţional conţine multe incertitudini, unele derivate dintr-o situaţie geopolitică devenită mai complicată după intervenţia militară în Irak, care aduce riscuri suplimentare pentru strategi, planificatorii de politici publice. Această situaţie obligă la o atitudine preponderent prospectivă la nivelul făuritorilor de politică publică. Uniunea Europeană oferă lecţii pozitive, dar şi negative. În acelaşi timp, există probleme în UE ale căror rezolvări se lasă aşteptate. De aceea, guvernanţii din fiecare stat membru al Uniunii trebuie să încerce să imagineze politici prin prisma unui evantai de scenarii, care să includă şi ceea ce poate fi considerat, la un moment dat de negândit (unthinkable). A aştepta să te lovească viitorul poate deveni extrem de

dureros pentru mulţi cetăţeni; viitorul trebuie întâmpinat şi, dacă este posibil, influenţat prin măsuri îndrăzneţe şi luate la timp. Imobilismul pe care îl observăm în unele ţări din miezul Uniunii arată cu elocvenţă de ce a acţiona la timp poate să facă diferenţa între succes şi eşec, între costuri ce pot fi copleşitoare din punct de vedere politic şi social şi costuri rezonabile. Noi, în România, avem de învăţat din noianul de pilde oferite de mozaicul Uniunii.

În fine, dar nu în cele din urmă, este de subliniat impactul noilor tehnologii informaţionale şi comunicaţionale (NICs), care au permis unor economii sărace să comprime timpul şi spaţiul. Salarii mici în Europa nu înseamnă mare lucru când sute de milioane de chinezi şi indieni produc bunuri şi servicii tot mai sofisticate, când internetul le deschide orizonturi de informare şi comunicare fără limite. Au loc mişcări tectonice, fie ele lente, în spaţiul economic mondial. Dacă nu reuşeşti să capitalizezi noile tehnologii, prin educaţie superioară şi prin absorbţie tehnologică intensă, nu poţi ţine pasul în competiţia globală. Iar Uniunea nu-ţi poate oferi adăpostul pe care, eventual, mizai. *Mutatis mutandis*, logica Agendei Lisabona (care este încercarea pe plan strategic de raspuns a Comisiei Europene la noul context concurenţial şi tehnologic global[5]) se aplică şi României[6].

Sunt necesare câteva observaţii privind apariţia unui nou pol de putere economică în Asia, în afara Japoniei. Este de notat astfel o deosebire esenţială faţă de contextul economic global de acum câteva decenii – când J.Jacques Servan Schreiber a făcut vâlvă în Europa cu cartea "Sfidarea Americană". În acea carte, redactorul şef de la săptămânalul L'Express trăgea un semnal de alarmă faţă de penetraţia multinaţionalelor nord-americane în ţări ale Uniunii. Acel val de europesimism a fost înlocuit de eurooptimism pe Continent în ultimul deceniu al secolului trecut. Americanii vorbeau atunci de Fortăreaţa Europa (Fortress Europe)[7]. Ca acum, un nou val de euro-pesimism să însoţească extinderea Uniunii[8]. Ai spune că avem de-a face cu cicluri atitudinale inerente, ce pot fi puse în relaţie cu dinamica fluctuantă a economiilor pe perioade mai lungi[9]. Dar acest argument este insuficient. Afirm aceasta întrucât ceea ce devine inedit în prezent este plasarea jocului economic global într-o arie mult extinsă, prin apariţia unor actori mari noi: China, India, chiar Brazilia, care exportă o gamă tot mai largă de bunuri şi servicii cu valoare adaugată înaltă. Această situaţie face să trepideze mulţi politicieni şi oameni de afaceri europeni şi chiar americani. Fiindcă este pentru prima dată în istoria economică modernă când sute de milioane de oameni trec din subdezvoltare în spaţiul economic mondial ce contează, în condiţiile în care jocurile nu sunt neapărăt cu sumă nenulă[10]. Teama cetăţeanului vest-european faţă de "Polish plumber" (instalatorul polonez) este numai o faţetă a unui proces de anvergură globală.

Juan Manuel Barroso, preşedintele Comisiei Europene, ştie că nu instituţia pe care o conduce deţine piatra filosofală pentru ieşirea din impas; că soluţia este în mâinile guvernelor naţionale, mai ales când este vorba de reforma sistemului de asistenţă socială, de educaţie, de cercetare şi dezvoltare tehnologică, de o legislaţie a muncii adecvată timpului. În fond, bugetul Uniunii este numai puţin peste 1% din PIB-ul total. Sigur este că, dacă nu se va investi mai mult în cercetare şi dezvoltare, în educaţie, dacă nu se va mări capacitatea de adaptare a societăţii la schimbări, avantajele competitive ale multor ţări membre ale UE se vor eroda, cu consecinţe inevitabile pentru nivelul de trai, stabilitatea socială şi politică.

Ţările care au intrat în UE la 1 mai 2004 au accentuat varietatea clubului. Tot aşa va fi şi când Bulgaria şi România se vor alătura, foarte probabil, Uniunii la 1 ianuarie 2007. Are sens să nu ne legănăm cu gândul că "apa ce se umflă ridică toate bărcile deodată". Dacă acceptăm realitatea varietăţii de condiţii, trasee de evoluţie diferite pentru România înăuntrul UE, atunci conţinutul politicilor publice pre şi post-aderare ne interesează în cel mai înalt grad. *Acquis*-ul comunitar nu poate înlătura guvernarea autohtonă în politica publică – fie că este vorba de politica macroeconomică, educaţie, fiscalitate, utilizarea fondurilor structurale şi de coeziune etc.

Raţiunile evocate mai sus reprezintă un fundal conceptual pentru construcţia unei politici publice strategice în România, după momentul aderării la Uniune. Aici se cuvine să facem distincţie între aderare şi integrare. Al doilea termen priveşte un proces care a început cu ani în urmă şi care, într-o accepţie largă, se referă la compatibilizarea structurală a societăţii româneşti cu ceea ce este performant în spaţiul UE, dar în condiţiile în care ţinte şi resurse principale sunt mişcătoare. Integrarea combină convergenţa nominală cu cea reala.

Politica publică post-aderare trebuie deci să răspundă le trei seturi de cerinţe: unele, impuse de acquis-ul comunitar; altele, reclamate de starea unei economii emergente; în fine, este vorba de măsuri care trebuie să ţină cont de particularităţi ca ponderea mare a populaţiei în mediul rural, subdezvolarea infrastructurii, subfinanţarea cronică a educaţiei şi asistenţei medicale.

Un student diligent de la ştiinţe sociale ar putea să replice: dar de ce este atât de complicat să formulăm o politică publică a modernizării? În fond, ar continua studentul nostru harnic, totul s-ar rezuma la: funcţionarea de instiţutii bune (*rent-seeking*[11] scăzut; câştiguri de eficienţă înalte); formarea de capital uman şi fizic, deci investiţii; absorbţie intensă de noi tehnologii; infrastruc-

tura adecvată; finanţe publice sănătoase plus inflaţie scăzută; intermediere financiară adecvată; o piaţă a muncii flexibilă şi o rezolvare corectă a problemei distribuţionale (întrucât coeziunea socială contează, indiferent de inclinaţia ideologică). Se poate afirma că miza intrării în Uniune dă o serie de răspunsuri la gama de probleme ce apar în succesiunea de condiţionări menţionată. Dar aceste răspunsuri pot fi numai parţiale, întrucât reperele (condiţionările) menţionate sunt, în bună măsură, rezultante şi mai puţin variabile instrumentale. Reiterez o teză: modernizarea României nu poate fi infăptuită numai prin aplicarea Acquis-ului; acesta din urmă este un piston de mare forţă în mişcarea angrenajului instituţional şi economic românesc, dar există nu puţine pârghii de comandă şi control care rămân atribute de politică publică autonomă.

Politica publică în România trebuie să proceseze ceea ce este exemplar în Uniune şi în alte părţi, să înveţe din ceea ce este bun, dar şi din experienţe nefericite; ea trebuie să fie contextualizată. Prin contextualizare înţeleg ceea ce decurge din îmbătrânirea populaţiei pe continentul European în condiţiile în care psihologia colectivă a multor comunităţi respinge presiunea imigraţionistă (ceea ce nu este de neînţeles); rigiditatea pieţelor muncii (*nota bene*: modul în care s-a reformulat directiva Boelkenstein); un tip de creştere economică ce economiseşte munca (care este scumpă), creând puţine locuri de muncă; criza asistenţei sociale, care măreşte deficitele bugetare; mefienţă faţă de ţările nou intrate în Uniune, care cresc, în medie cu peste 5% anual (faţă de o medie de cca. 2% în Uniunea celor 15); teama în creştere faţă de concurenţa economică asiatică.

România a avut o performanţă macroeconomică relativ bună în ultimii ani şi aceasta a determinat agenţiile de rating *Fitch* şi *S&P's* să-i acorde primul *investment grade* (BBB-). Dezinflaţia a făcut progrese notabile, inflaţia ajungând la 8,6 în 2005; sistemul bancar este solid (faţă de fragilitatea din deceniul trecut); deficitele bugetare au scăzut la cca 1% din PIB în ultimii doi ani; rezervele Băncii Nationale au depăşit 16 miliarde euro la finele anului trecut. Sectorul privat furnizează cca. 70% din PIB-ul ţării. Una peste alta, România dă imaginea unei economii care se înscrie în plutonul dinamic al Europei.

Dar sunt aspecte mai puţin luminoase în economia noastră, care ţin de slăbiciuni structurale, nu uşor de surmontat. Investiţiile productive, deşi au crescut în ultimii ani, sunt încă insuficiente pentru creştere durabilă înaltă. Avem productivitate scăzută şi, adesea, ameliorarea ei se datorează mai degrabă eliberării de forţă de muncă. Această stare se reflectă în compoziţia exporturilor, unde avem multă producţie în sistem lohn. Cheltuim puţin pentru cercetare şi dezvoltare (0,27 in 2005 şi este programat 0.4% din PIB în 2006, faţă de media europeană de cca. 2% din PIB, iar în noile ţări membre de 0,83% din PIB). Tot puţin cheltuim pentru educaţie, numai 4% din PIB. În acest domeniu ne confruntăm cu fenomenul de fugă a creierelor, care este propriu ţărilor mai puţin dezvoltate. *Chestiunea agrară* (cum i-ar fi spus Nicholas Georgescu-Roegen) a revenit proeminent în actualitate: în mediul rural trăieşte cca 40% din populaţia ţării şi agricultura contribuie cu 12% la formarea PIB-ului. Nu în cele din urmă, avem o infrastructură de transport foarte precară şi inadecvarea amenajării teritoriului îşi arată colţii în momente de furie a naturii (vezi efectele indunaţiilor). Nici bugetul public nu stă pe roze dacă ţinem cont de nivelul veniturilor sale (cca. 30% din PIB în ultimii ani, faţă de media de 45% în Uniune!) şi de subfinanţarea cronică a unor sectoare de bază; "şocul aderării" – cofinanţarea fondurilor UE şi contribuţia la bugetul Uniunii – cere 2-3% din PIB venituri suplimentare (admiţând că nu vom creşte deficitul bugetar. Trebuie să alocăm considerabil mai mult pentru educaţie şi sănătate, pentru dezvoltarea infrastructurii, să diminuăm tensiunea din asigurările sociale.

Avem o problemă de competitivitate, pe fondul aprecierii puternice a leului, al creşterii preţurilor la combustibilii de bază, al deschiderii tot mai mari a economiei noastre, al unei politici macroeconomice îndrăzneţe, dar nu suficient de prudente în perioada recentă. Rămân la opinia că economia nu era pregatită pentru deschiderea totală a contului de capital; aici avem de-a face cu un un cost asumat al aderării la Uniune (care înseamnă un cont de capital deschis la data aderării). Deficitele externe au crescut substanţial în ultimii ani (deficiul de cont curent a depăşit 9% în 2005). În perioada 2001-2004 eliberarea de forţă de muncă explică, în largă măsură, creşterea de productivitate. Din 2005 asistăm însă la o diminuare marcantă a ritmului ei de creştere. Sunt calcule care arată că aprecierea leului şi mărirea salariilor au făcut ca rata efectivă de schimb (*real effective exchange rate*), care ţine cont de costul unitar al forţei de muncă, să se aprecieze cu peste 30% de la finele lui 2004. Este de văzut dacă câştigurile de productivitate vor ţine pasul cu aprecierea leului. Dacă nu, riscăm să intrăm într-o criză latentă de productivitate (o aşa numită "boala olandeză/*Dutch disease*).

Care va fi mediul internaţional probabil în care va funcţiona societatea (economia românească) în anii ce vin? Geometria variabilă va creşte, probabil, în Uniune, fiind insoţită de un interjoc complicat între acţiuni de cooperare şi confruntare, pe fondul complexităţii în creştere a Organizaţiei. "Patriotismul economic" trebuie încadrat în această matrice a evoluţiei Uniunii. Multe energii vor fi cheltuite pentru adaptarea structurilor sociale şi economice la presiunile demografice şi concu-

renţiale, dar cu ce eficienţă rămâne o mare necunoscută. Care "model" este mai potrivit pentru a răspunde sfidărilor prezentului şi viitorului a fost şi este o întrebare obsesivă pentru guvernele din Uniune. Spuneam că există experienţe de reformă exemplare, dar copierea lor are limite inerente. În acelaşi timp fundamentalismul în politici publice trebuie evitat. Se poate învăţa de la Spania în materie de absorbţie a fondurilor europene, de la ţările scandinave în reforma pieţei muncii (trecerea de la *welfare* la *workfare*) şi accentul pus pe educaţie. În acelaşi timp trebuie găsite modalităţi de a stimula inovaţia locală, în pofida constrângerilor globalizării.

România are o economie tot mai deschisă, în vreme ce politica ei economică are grade de libertate diminuate. Nerezolvarea la timp a unor probleme şi trăsăturile proprii unei economii încă imature fac ca politica economică să se confrunte cu compromisuri inevitabile, optimizări complicate (ex: dezinflaţia vs. evitarea influxurilor financiare speculative). Migraţia spre exterior a forţei de muncă este de amploare din cauza diferenţelor de salarii foarte mari. Când discutăm despre sistemul de cercetare, dezvoltare şi inovare (R&D) trebuie să avem în vedere ponderea tot mai mare a capitalului străin în decizia de difuzie tehnologica. Aceste condiţii pot accentua sentimentul că o strategie post-aderare cu obiective ambiţioase ar fi o fantezie neexistand mijloace pentru infăptuire. Şi totuşi, politica publică autohtonă nu trece în irelevanţă; gama de alegeri rămâne largă, iar priceperea în utilizarea pârghiilor care rămân sub control contează mult în îndreptărea sistemului pe o pârtie, sau alta de evoluţie.

Care ar fi coordonate majore ale unei strategii de post-aderare? Prima, de bun simţ, priveşte existenţa unei viziuni strategice. Trebuie să ieşim de sub dominaţia guvernării de tipul gestiunii crizelor, ca răspuns la diverse şocuri şi "admonestări". Poate cea mai concretă ilustrare a unei viziuni strategice este programarea bugetară multianuală, care să cuprindă proiecte de investiţii bine definite şi bugetate (o asemenea programare nu se practică acum în România).

Operaţionalizarea unei viziuni strategice presupune "stăpânirea intelectuală" a politicii publice, care până acum a rămas un deziderat major al tranziţiei în România. Ceea ce anglo-saxonii numesc "policy ownership" reclamă atragerea de oameni valoroşi, bine şcoliţi în serviciul public, în funcţii cheie. Trebuie să se renunţe la atitudini ca "merge şi aşa", "lasă, că ne descurcăm", "ştim noi ce este mai bine", "teoria multă strică"[12] etc. Trebuie să facem să existe, să se cultive respectul pentru cunoaştere, expertiză, treabă bine facută. Numai aşa poate fi câştigată încrederea crenelurilor profesionale din generaţia tânără, de care România are acută nevoie. Avem protagonişti ai vieţii publice de o suficienţă şi aroganţă condamnabile, având în vedere interesul cetăţenilor. Dacă oamenii competenţi ar forma o masă critică în serviciul public am avea o altă calitate a politicii publice şi legăturile cu Bruxelles şi cu alte administraţii din Uniune ar fi mai bune.

Viziunea strategică implică programe înfăşurătoare: România 2010, 2015, 2020, din care să rezulte proiecte concrete pentru politica publică şi sectorul privat (ex: infrastructura). Proiectele înfaşurătoare ar oferi o imagine, viziune asupra viitorului ţării; ele ar susţine programele pe care România trebuie să le trimită Comisiei Europene: *Programul de Convergenţă şi Stabilitate* (care priveşte convergenţa nominală şi perspectiva adoptării monedei unice); *Programul Naţional de Dezvoltare* (referitor la priorităţi în domeniul investiţiilor fizice); *Programul privind Agenda Lisabona* (care priveşte dezvoltarea învăţământului, cercetarea şi dezvoltarea tehnologică, investiţiile în capital uman) .

Proiecte concrete ar arăta cu claritate de ce absorbţia fondurilor UE este o provocare formidabilă pentru societatea românească. Avem nevoie de şosele (autostrăzi şi drumuri), de poduri, de o amenajare a teritoriului care să protejeze cetăţenii împotriva ravagiilor naturii dezlănţuite (efecte ale schimbării climei, carenţelor infrastructurii şi deforestărilor iraţionale/criminale din ultimii 15 ani). Modernizarea rurală are nevoie acută de asemenea fonduri.

Vorbeam mai sus de programare bugetară multianuală. Aceasta este de neconceput fără inluderea fondurilor structurale şi de coeziune. O politică bugetară cu valenţă strategică trebuie să-şi propună o creştere a veniturilor bugetare cu 4, 5% din PIB (de la cca. 30% în prezent) în câţiva ani (prin colectare mai bună) extinderea bazei impozitare. Nu este exclus să fim nevoiţi sa creştem unul din impozitele principale, în cele din urmă, dacă vrem să evităm deficite bugetare mari şi să continuăm dezinflaţia. Este necesară şi o raţionalizare de cheltuieli (prioritizare). Această creştere de venituri este reclamată de cofinanţarea fondurilor UE, investiţii în educaţie şi sănătate, reforma sistemului de pensii etc.

Dacă în perioada 2007-2013 nu vom realiza o străpungere decisivă în absorbţia fondurilor UE vom irosi o oportunitate imensă. Bugetul UE, după 2013, este posibil (probabil) să capete alte priorităţi, în condiţiile în care disputa între ţările donatoare şi cele primitoare se va accentua.

O direcţie majoră a strategiei post-aderare trebuie să fie consolidarea stabilităţii macroeconomice prin continuarea dezinflaţiei, în condiţiile liberalizării depline a contului de capital, şi ţinerea deficitelor externe între limite rezonabile. Trebuie să găsim căi de a concilia logica monetaristă a dezinflaţiei cu logica keynesistă (expansionistă) a unui buget pus în slujba mo-

dernizării, care implică cheltuieli mai mari pentru educaţie şi infrastructură.

Politica publică trebuie să favorizeze funcţionarea unei pieţe a muncii flexibile şi reducerea componentelor nesalariale ale costului muncii.

Reforma asigurărilor sociale nu mai trebuie să fie întârziată; o parte din banii din privatizări importante pot fi utilizaţi în acest scop.

Agenda Lisabona trebuie adaptată la cerinţele României: creşterea R&D (0,4% din PIB în 2006, 0,7% în 2007) plus creşterea cheltuielilor pentru educaţie (spre 5% efectiv) ar trebui să stimuleze absorbţia de noi tehnologii. Aceasta ar trebui să se vadă în creşterea investiţiilor în PIB, care ar putea beneficia de efectele relocalizării industriale din Europa. Trebuie să trecem de la avantajele competitive bazate pe salarii mici, la cele care valorifică inteligenţa, cunoaşterea, investiţii materializate în valoare adaugată înaltă.

Avem nevoie de o supraveghere eficace a pieţelor (prevenirea abuzurilor de poziţie dominantă); vezi cazul utilităţilor publice.

Este nevoie de o organizaţie reprezentativă autentică a patronatului autohton, care să "vadă pădurea de copaci", care să fie formată din oameni de afaceri responsabili. Strategia post-aderare trebuie să aibă şi un asemenea deziderat, inclusiv din perspectiva avantajelor dialogului pentru formarea unor parteneriate public private.

Nu în cele din urmă, diplomaţia noastră externă trebuie să ţină cont de varietatea de condiţii şi interese înăuntrul Uniunii, de schimbările în Lume. Locul României în Uniune, în Lume, depinde şi de eficacitatea diplomaţiei în urmărirea intereselor naţionale.

NOTE

* multe din problemele abordate in acest text sunt discutate în volumul ce va apărea la Polirom, "Ce vom fi in Uniune" (iunie 2006).

[1] Text adaptat după prezentarea făcută la dezbaterea "Are România nevoie de o strategie post-aderare?" organizată de Ministerul Afacerilor Externe la clubul Prometheus, 22 martie, 2006.

[2] Măsurarea se face cu ajutorul paritătii puterii de cumpărare; altminteri, prin cursul de schimb, raportul ar fi de cca. 1 la 6.

[3] Ţările din Europa Centrală, care vin din urmă ca economii emergente, au rate de creştere a PIB-ului de peste 5% în medie; ţările scandinave şi Spania cresc cu peste 3%, în timp ce Franţa şi Germania au rate de creştere sub 1,5% anual. În Italia creşterea este cvasi-nulă. Am în vedere rate de creştere în ultimii ani. În ţările scandinave rata şomajului este în jur de 6% în timp ce în Franţa şi Germania este peste 10%, de ani de zile. În general, ţările scandinave au cele mai performante economii între membrii mai vechi ai UE (cei 15).

[4] Paul Kugman, "Competitiveness: A dangerous obsession", Foreign Affairs, March-April, 1994.

[5] Agenda Lisabona a fost adoptată în 2000 de Consiliul Ministerial desfăşurat în capitala Portugaliei, ca program strategic de creştere a competitivităţii Uniunii Europene în spaţiul economic global; principalul obiectiv este transformarea UE în cea mai competitivă arie economică a lumii, în condiţiile valorificării exemplare a activităţilor bazate pe cunoaştere, ştiinţă. Raportul Kok (elaborat de o echipa condusă de fostul premier al Olandei, Wim Kok) a evidenţiat întârzieri mari ale ţărilor membre ale UE în îndeplinirea ţintelor conţinute de Agendă ca şi irealisul unora dintre obiective. De altfel, în 2005 s-a procedat la o revizuire a Agendei.

[6] A se vedea în acest sens Daniel Dăianu (coord.), Bianca Păuna, Dragoş Pîslaru, Liviu Voinea, "România şi Agenda Lisabona", al treilea raport GEA, Bucureşti, octombrie 2005. Raportul poate fi consultat pe site-ul Grupului de Economie Aplicată.

[7] Vezi Lester Thurow, "Cap la cap" (Head to Head, Cambridge, MIT Press, 1993), sau Paul Kennedy, "Înălţarea şi Declinul Marilor Puteri" (The Rise and Fall of Great Powers, New Haven, Yale University Press, 1992.)

[8] De exemplu: istoricul Nicoals Baverez, cu "Franţa în picaj" (La France qui tombe, Paris, Perrin, 2003); economistul Jean Paul Fitoussi cu "Politica neputinţei" (La Politique de l'Impuissance, Paris, Arlea, 2005); sau raportul comisiei conduse de Michel Camdessus, fost director general al FMI, "Pentru O Noua Creştere în Franţa" (Vers Une Nouvelle Croissance Pour la France, Paris, La Documentation Francaise, 2004). Multe discuţii a provocat în Germania economistul H.W.Sinn cu "Poate fi Germania salvată" (Ist Deutschaland noch zu retten?, Muenchen, Ullstein, 2004). Mai puţin pesimist este Peter Bofinger (fost membru al Consiliului economic al celor 5 Înţelepţi) în "Suntem mai buni decât credem"(Wir Sind Besser als Wir Glauben, Wohlstand fuer Alle, Muenchen, Pierson, 2005). Majoritatea lucrărilor de analiză economică care au apărut în ţările mari din Uniune contrastează puternic cu nota dominantă, optimistă, a lui Jeremy Rifkin din "Visul European" (The European Dream, New York, Penguin, 2004.

[9] A nu fi confundate cu ciclurile foarte lungi, de tip Kodratiev (statistician rus, care a murit într-un lagăr rusesc/gulag şi care a evidenţiat regularităţi în statistica evoluţiei economice pe termen foarte lung. Mai târziu, Joseph Schumpeter (mare economist, născut la Viena şi emigrat în SUA în perioada interbelică) a legat ciclurile lungi de străpungeri tehnologice majore.

[10] Teoria convenţională a comerţului internaţional, a specializării potrivit avantajelor comparative, spune că toţi participanţii la schimb au de câstigat, chiar dacă inegal. Realitatea este însă mai complexă relevând asimetrii flagrante, procese cumulative, echilibre multiple. De aici şi controversele majore privind rundele de liberalizare comercială (vezi blocajul rundei Doha), distincţia intre "comerţ liber" (free trade) şi "comerţ corect"(fair trade). Cei puternici, adesea. predică ceea ce nu practică. Iar dacă mai adăugîm considerente de ordin strategic ecuaţia comerţului mondial devine supercomplicată.

[11] *Rent-seeking* este un termen din engleză care denotă "căutarea de rentă", eforturile pe care le fac indivizi şi firme de a extrage avantaje necuvenite de la stat, în detrimentul celorlalţi cetăţeni.

[12] Asemenea remarce sunt proprii suficienţei, inculturii, iresponsabilităţii.

DANIEL DĂIANU - profesor universitar, SNSPA, preşedinte al Societăţii Române de Economie (SOREC) şi fost ministru de finanţe.

Cine ne va reprezenta în Parlamentul European?

Un exercițiu simplu de simulare a procedurilor electoralee

OVIDIU GHERASIM-PROCA

Simulating electoral system effects under different input conditions is not an atypical research strategy in political science. In fact, estimates produced by such simulations are sometimes the most important source of accurate predictions. This paper presents a similar approach regarding the upcoming European elections and the legislative proposal concerning the selection of Romanian representatives in the European Parliament. It emphasizes a simple application using opinion poll data and draws some interesting remarks with reference to the nature of the proposed electoral system.

Simularea repartizării mandatelor atribuite României în Parlamentul European printr-un calcul ce porneşte de la date ipotetice referitoare la procentajul de voturi obţinut de fiecare partid este mult mai facilă decât simularea efectelor unui nou mod de scrutin asupra rezultatului alegerilor parlamentare, dar este deocamdată un exerciţiu cel puţin la fel de interesant. Deocamdată, sistemul electoral care ar trebui să fie folosit pentru desemnarea reprezentanţilor României în Parlamentul European este descris deocamdată doar în cuprinsul unui proiect de lege[1] aflat pe lista de priorităţi în materie de integrare europeană, ceea ce face şi mai utilă o abordare precum cea propusă aici, pornind de la evaluarea influenţei partidelor majore în câmpul electoral şi de la efectele mecanice ale formulei electorale.

Spre deosebire de simularea utilizării unui sistem electoral cu circumscripţii uninominale în alegerile naţionale, exerciţiu propus deja în cursul dezbaterilor referitoare la reformarea sistemului electoral românesc, nu apare aici problema stabilirii unor circumscripţii decupate *a priori* în absenţa oricărei informaţii despre intenţiile legislatorului, una dintre dificultăţile majore pe care le întâmpină tipul de simulare amintit[2]. Faptul că, potrivit actualului proiect de lege, alegerile europene se vor organiza într-o singură circumscripţie de nivel naţional, cum se întâmplă de mult timp în majoritatea statelor Uniunii, are uriaşul avantaj de a ne scuti de complicaţiile ce derivă din prezenţa unor nivele diferite de agregare a datelor. Nu trebuie să ne preocupe riscurile colectării şi manipulării unor seturi de date complexe. Repartizarea geografică a opţiunilor electorale devine irelevantă, iar suma voturilor valabil exprimate de fiecare partid în alegerile naţionale precedente poate fi utilizată pentru estimarea rezultatelor alegerilor europene, respectând anumite precauţii ce ţin de incertitudinile importante ale unei asemenea extrapolări. Datele empirice referitoare la alegerile naţionale pot fi prelucrate pentru a simula efectele factorilor caracteristici alegerilor europene, după cum pot fi utilizate şi rezultatele unor sondaje de opinie sau date pur fictive, generate aleatoriu, în funcţie de natura generalizărilor la care dorim să ajungem.

Mai mult, datorită existenţei acestei circumscripţii naţionale unice, vom putea simula foarte uşor şi efectul altor formule electorale decât cea cuprinsă în actualul proiect de lege, sau efectele unor praguri electorale diferite. Potrivit reglementărilor europene în domeniu, statele membre au libertatea de a stabili detaliile funcţionării sistemului, atât timp cât acestea nu afectează natura proporţională a sistemului iar pragurile electorale nu depăşesc procentul de 5% la nivel naţional[3].

Algoritmul propus în proiectul de lege avut în vedere este extrem de simplu şi se bazează pe una dintre metodele proporţionale cele mai puţin defavorabile partidelor cu susţinere electorală redusă[4]. Mai întâi se stabileşte universul de referinţă în care se va întrebuinţa "metoda resturilor celor mai mari", adică se aplică pragul electoral de 5% (art. 18 al pro-

iectului de lege). Se calculează pentru început *coeficientul electoral naţional* ca rezultat al raportului dintre totalul numărului de voturi obţinut de toate formaţiunile care au reuşit să treacă de pragul electoral (plus voturile independenţilor) şi numărul de mandate cuvenite ţării noastre în Parlamentul european (în conformitate cu prevederile *tratatului de aderare*, României îi revin într-o primă fază 35 de locuri, iar începând cu 2009 primeşte 33 de locuri[5]). Fiecărei formaţiuni politice i se atribuie câte un mandat de câte ori se cuprinde coeficientul electoral în numărul de voturi obţinut de formaţiunea respectivă. Ordinea înscrisă pe listă este şi ordinea în care candidaţii aceleiaşi formaţiuni primesc mandatele. Candidaţii independenţi participă şi ei la acest proces. În cazul în care după această procedură mai sunt mandate de atribuit, ele sunt repartizate în ordinea mărimii numărului de voturi rămas ca rest după aplicarea coeficientului electoral.

În cazul în care ne interesează estimarea rezultatului alegerilor europene pornind de la rezultatele alegerilor naţionale sau, de ce nu, de la rezultatele alegerilor locale, problema identităţii actorilor este importantă. Dacă partidele care au concurat pe liste comune se prezintă separat în alegerile europene, apare un efect de distorsiune in calcul datorită faptului că se pierd informaţii preţioase prin însumarea iniţială. Aşadar este nevoie să înlocuim datele agregate cu estimări individualizate pe fiecare partid în parte. Aceeaşi problemă apare atunci când partidele care au candidat pe cont propriu, se prezintă unite într-o nouă formaţiune politică la alegerile europene. Problema aceasta este totuşi relativ uşor de rezolvat. Se pot simula (mijloacele informatice de calcul o fac nemaipomenit de rapid) toate rezultatele posibile produse de prezenţa tuturor combinaţiilor verosimile de partide în cadrul unor alianţe.

Am adus în discuţie eventuala utilizare a datelor obţinute la nivelul alegerilor locale pentru că, sub aspectul importanţei percepute de către publicul elector, alegerile europene semănă mai mult cu cele locale decât cu cele naţionale. Ne putem aştepta deci ca rezultatele alegerilor europene să se conformeze modelului "alegerilor de ordin secund", aşa cum a fost descris el până acum în numeroase cercetări desfăşurate în statele Uniunii Europene[6]. Desigur, pentru că este vorba de simulări succesive ale unor situaţii ipotetice, nu vom avea nimic de pierdut dintr-o asemenea aplicaţie, deşi aşteptările noastre cu privire la teoriile ce îşi propun să explice comportamentul electoral la nivel supranaţional ar putea să fie înşelate, dat fiind euro-optimismul publicului românesc şi luând în considerare atât faptul că este vorba de primul scrutin de acest tip, cât şi importanţa integrării europene ca temă politică.

Alte estimări ar putea să pornească de la procentajele oferite de cele mai recente sondaje de opinie. În acest caz obţinem toate avantajele de predictibilitate pe care le oferă sondajele de opinie, şi, în plus, sondajele utilizate pot să conţină întrebări directe referitoare la intenţia de vot în alegerile europene ceea ce ar putea da o mai mare valoare predictivă simulărilor.

Desigur, mai există şi alte asumpţii limitative decât cele implicate de precizările de mai sus. În genere aceste asumpţii au rolul de a diminua disimilarităţile apărute în mod firesc în momentul în care utilizăm surse de date *accesibile*, dar diferite de sursele *ideale* pentru a construi nişte *rezultate ipotetice*. Acceptarea sau respingerea acestor asumpţii (care, în fond, nu fac nimic altceva decât să fundamenteze un model ce nu acceptă modificări semnificative ale variabilelor în cazul trecerii de la nivelul alegerilor naţionale la nivel supranaţional) depinde de intenţiile studiului. Simulările pot servi pentru conturarea unor prognoze, dar nu numai. Ele pot descrie tendinţele înregistrate de un sistem de vot în anumite condiţii controlate de cel ce instrumentează simularea – într-un mod analog testării unui sistem mecanic, să zicem. Ne putem întreba, de exemplu, cum se va comporta sistemul electoral respectiv în situaţii limită, şi vom putea simula aceste situaţii limită[7]. Nu în ultimul rând, acelaşi procedeu poate servi la adaptarea strategiilor actorilor politici, dar şi la adaptarea normelor electorale în funcţie de interesele acestora (desigur, când folosesc aici conceptul de actor politic nu mă refer doar la partidele politice).

În cele ce urmează am ales cel mai simplu exemplu, pornind de la datele cuprinse într-un sondaj de opinie realizat de CURS în perioada 11-18 februarie[8]. Potrivit lor, Alianţa PNL-PD este creditată cu un procentaj de 42% în intenţiile de vot cu referire la alegerile parlamentare, PSD cu 25%, PRM cu 14%, UDMR cu 6%, în condiţiile în care 48% dintre cei intervievaţi se declară nehotărâţi sau declară că nu ar vota.

În vederea simulării, deşi putem ignora, sub rezerva limitărilor inerente ale modelului, eventuala prezenţă a candidaţilor independenţi (deşi probabilitatea ca aceştia să se prezinte ca atare este mai mare decât în cazul alegerilor naţionale) sau o posibilă rată mai mică a participării, avem nevoie totuşi de o repartizare individuală, pe partid, a preferinţelor electorale. Având în vedere natura prea puţin competitivă a alegerilor europene şi beneficiile directe destul de incerte pe care le aduc partidelor naţionale, este puţin probabil ca alianţa în cauză să fie menţinută, în afara cazului în care este considerată absolut necesară ca element de imagine. Chiar şi aşa, partidele Alianţei D.A. au o

Repartizarea mandatelor în funcţie de preferinţele electorale indicate într-un sondaj de opinie cu privire la alegerile generale naţionale.

Formaţiunea politică	Număr de voturi	Voturi (%)	Mandate	Mandate (%)
PSD	2698663	25	10	28,57
PD	2536744	23,5	10	28,57
PNL	1997011	18,5	7	20
PRM	1511251	14	6	17,14
UDMR	647679	6	2	5,71
PNG	431786	4	-	-
PC	323840	3	-	-
PPCD	215893	2	-	-
PIN	215893	2	-	-
Altul	215893	2	-	-

afiliere partizană europeană diferită, ceea ce constituie un motiv în plus pentru a candida separat. De asemenea, doar pornind de la rezultate individualizate la nivel de partid se pot construi alianţe ipotetice alternative. Sondajul amintit ne oferă posibilitatea de a afla ce se ascunde în spatele intenţiei de vot pentru Alianţa D.A., deoarece li s-a cerut celor ce şi-ar da votul acestei grupări să arate spre ce partid înclină alegerea lor. Se pare că 47% înclină spre PD iar 35% spre PNL, în timp ce 16% nu au o preferinţă bine conturată. Convenţional şi rezonabil, am distribuit acest procentaj, plus 2% provenind din non-răspunsuri, în mod egal între PNL şi PD, pentru ca apoi să împart proporţional rezultatul comun al Alianţei în funcţie de ponderea fiecărui partid, adică 56% PD şi 44% PNL. În final rezultă ierarhia prezentată în tabelul de mai jos.

Într-o primă fază este necesar să decidem ce formaţiuni vor trece de pragul electoral. Cea mai facilă soluţie este să observăm unde este plasată limita de 5% în distribuţia noastră. Ultimul partid intrat în competiţie ar fi, în acest caz, UDMR. Cu toate acestea, trebuie să luăm în calcul şi ipoteza potrivit căreia o rată redusă a participării ar putea să diminueze numărul de voturi valabil exprimate astfel încât partidele mici dar cu susţinători foarte activi să poată spera la depăşirea acestui obstacol.

Dacă distribuţia procentajului de voturi va fi similară celei prezentate aici (am presupus un număr total de voturi valabil exprimate egal cu maximul înregistrat la ultimele alegeri generale, anume 10.794.653[9]), dacă participarea electorală va fi similară celei naţionale, în sfârşit, dacă datele problemei nu se vor schimba simţitor, atunci cele mai numeroase mandate ar reveni partidelor ce provin din zona ideologică a stângii postcomuniste.

Probabil că avantajul pe care PD îl primeşte în comparaţie cu PNL datorită popularităţii preşedintelui va fi cu atât mai mare cu cât percepţia publică a performanţei guvernamentale va fi mai nefavorabilă. De asemenea, scorul electoral al opoziţiei este de aşteptat să crească datorită manifestării "votului protestatar", alegerile europene fiind o bună ocazie pentru exprimarea nemulţumirilor faţă de politicile guvernamentale. Oricum, sistemul electoral în sine avantajează partidul clasat pe locul al doilea în preferinţele electoratului, astfel încât acesta primeşte acelaşi număr de mandate ca şi primul clasat, deşi are doar 23,5 % din voturi. Acest efect, ca şi relativa apreciere a rezultatului obţinut de PRM poate fi pus pe seama numărului mic de mandate de alocat (dacă numărul de mandate ar fi dublu, procentajele ce exprimă numărul de voturi şi numărul de mandate ar fi aproape egale). Din acelaşi motiv, dacă pragul electoral ar fi diminuat la 4% sau chiar la 3%, PNL nu ar obţine nici un avantaj semnificativ, deşi primele două partide s-ar diferenţia (primind 10, respectiv 9 locuri).

Cu certitudine, formula electorală propusă este puternic proporţională, iar prezenţa unei singure circumscripţii este singura soluţie pentru a-i conserva această proprietate, în condiţiile în care numărul mandatelor nu poate deveni mai mare. Astfel, se asigură magnitudinea maximă posibilă şi odată cu ea cele mai mari şanse ca rezultatul să fie cel mai proporţional cu putinţă, ştiut fiind faptul că proporţionalitatea unui astfel de sistem variază direct proporţional cu magnitudinea circumscripţiilor electorale. Totuşi, pentru datele pe care le-am folosit, adică din perspectiva estimărilor referitoare la alegerile generale bazate pe rezultatele sondajelor de opinie, sistemul este foarte favorabil, în mod evident, Partidului Democrat.

NOTE

[1] Proiectul este publicat, însoţit de o expunere de motive, pe sit-ul oficial al Autorităţii Electorale Permanente (http://www.roaep.ro/).

[2] Dificultatea acesta devine evidentă atunci când se încearcă modelarea unui sistem cu circumscripţii uninominale, fie el majoritar sau mixt. Datele pe care le avem la dispoziţie sunt agregate de obicei la nivel de circumscripţie judeţeană. Presupunând că numărul membrilor celor două camere rămâne neschimbat, utilizarea circumscripţiilor judeţene şi ajustarea matematică aproximează destul de vag rezultatele, având în vedere că decupajul circumscripţiilor contează aici foarte mult (pentru detalii referitoare la utilizarea acestei metode vezi Alina Mungiu-Pippidi, *Politica după comunism*, Editura Humanitas, 2002, p.48).

[3] European Council, "Council Decision of 25 June 2002 and 23 September 2002 amending the Act concerning the election of the representatives of the European Parliament by direct universal suffrage, annexed to Decision 76/787/ECSC, EEC, Euratom (2002/772/EC,Euratom)", Official Journal L 283 , 21/10/2002, P. 0001– 0004.

[4] Cf. Pierre Martin, *Sistemele electorale şi modurile de scrutin*, Editura "Regia Autonomă Monitorul Oficial", Bucureşti, 1999, pp. 63-96

[5] S-a hotărât, pentru asimilarea din mers a noilor grupuri din statele valului 2007 (Bulgaria şi România trebuie să organizeze alegeri până la 31 decembrie 2007, pentru 18, respectiv 35 de mandate), ca parlamentarii aleşi în cadrul lor să se adauge totalului actual, astfel încât numărul parlamentarilor europeni ar trebui să crească între 2007 şi 2009. Astfel, în cuprinsul *Tratatului de aderare a României şi Bulgariei* se precizează cu titlu derogatoriu că "pentru a ţine seama de aderarea Bulgariei şi României, numărul de membri ai Parlamentului European se majorează (...) corespunzător perioadei dintre data aderării şi începutul legislaturii 2009-2014 a Parlamentului European" (vezi *Actul Privind Condiţiile de Aderare a Republicii Bulgaria şi a României şi Adaptările Tratatelor pe care se Întemeiază Uniunea Europeană,* art. 24). Mandatul primului eşalon de parlamentari europeni aleşi se va încheia în 2009, când numărul de mandate instituit de tratatele în vigoare va fi atribuit fiecărui stat astfel încât să nu se depăşească totalul de 736.

[6] Michael Marsh, "Testing the Second-Order Elections Model after Four European Elections", in *British Journal of Political Science*, nr. 29, 1998

[7] Formula resturilor celor mai mari este cunoscută atât pentru eficacitatea sa şi pentru capacitatea de a oferi rezultate strict proporţionale, cât şi pentru vulnerabilitatea faţă de anumite paradoxuri matematice. (*Cf.* Pierre Martin, *op. cit*., pp.77-79)

[8] Rezultatele cestui sondaj sunt disponibile *online* la adresa http://www.curs.ro/. Desigur, orice alt sondaj poate fi folosit; nu aduc aici în discuţie validitatea datelor folosite.

[9] Rezultat consemnat în procesele verbale ale Biroului Electoral Central (Monitorul Oficial al României, Partea I, nr. 1162 din 8 decembrie 2004).

Ovidiu Gherasim-Proca - absolvent al Facultăţii de Filozofie din cadrul Universităţii "Al. I. Cuza" din Iaşi, fiind actualmente doctorand în ştiinţe politice al aceleiaşi instituţii universitare.

SEMNAL

Ioan Petru Culianu

Gnosticism și gândire modernă: Hans Jonas

Editura: Polirom
Anul apariției: 2006
Traducere de: Maria-Magdalena Anghelescu și Serban Anghelescu
Postfață de: Eduard Iricinschi

Cuprins

Gnosticismul: date fundamentale și istoria cercetării • Interpretarea existențialistă a gnozei • Structurile și tipurile de gnoză • Originile gnosticismului • Gnosticismul și lumea Antichității târzii • Gnosticismul și lumea modernă

Descriere

Lucrarea inaugurează editorial seria cercetărilor consacrate de Culianu gnosticismului, fiind urmată, peste ani, de *Gnozele dualiste ale Occidentului* (1989, Polirom, 2002) și de *Arborele gnozei* (apărută postum, în 1992; Polirom, ediția a II-a, 2005). După o istorie și o tipologie a școlilor gnostice, cartea prezintă interpretarea poate cu cel mai mare răsunet dată gnosticismului în secolul XX, datorată filosofului Hans Jonas, discipol al lui Martin Heidegger. Intervenția sa a produs o revoluție în studiile consacrate gnosticismului: pentru prima dată, cititorul era chemat „să-și dea seama că problemele dezbătute în acea epoca îndepărtată a civilizației noastre nu erau străine de cele ale omului modern, întrucât ceea ce definește în primul rând situația existențiala a lui homo gnosticus pare să fie totala alienare în raport cu lumea fizică, alienare care se exprimă în forme mitologice particulare..." *Gnosticism și gândire modernă...* este considerată cea mai serioasă cercetare întreprinsă în Italia asupra lui Hans Jonas și a viziunii sale privitoare la fenomenele istorico-religioase ale Antichității târzii. ■

Cooperarea în domeniul justiției și afacerilor interne (JAI)

CRISTIAN POPA

The article addresses the problem of remodeling the relations between national and supranational institutions. The analysis shows that the space of liberty, security and justice is more and more under the incidence of European regulations.

Relaţia dintre instanţele naţionale şi cele supranaţionale – indiferent de tipul acestora – este foarte complexă şi dificil de evaluat într-o perspectivă istorică. S-a văzut – credem – cu destulă evidenţă că există în fapt două tendinţe contradictorii: pe de o parte, tendinţa instanţelor supranaţionale de a-şi extinde prerogativele şi competenţa, iar pe de altă parte tendinţa instanţelor naţionale de a-şi prezerva – în măsura în care este posibil – plenitudinea de decizie.

Perspectiva federalizării Europei ridică însă, inevitabil, problema remodelării relaţiilor dintre instanţele naţionale şi cele supranaţionale.

a) prima – şi cea mai simplă – ar fi, desigur, aceea ca toate competenţele existente să fie păstrate, iar cele două principale jurisdicţii – Curtea de Justiţie a Uniunii Europene şi Curtea Europeană a Drepturilor Omului – să-şi păstreze fiecare competenţele şi prerogativele lor. Această formulă are avantajul de a nu implica schimbări, dar nu s-ar putea spune că ajută în vreun fel procesul federalizării;

b) o a doua variantă ar fi aceea ca cele două principale jurisdicţii amintite să se contopească. Această variantă are însă inconvenientul că ar implica o absorbire a prerogativelor Consiliului Europei de către Uniunea Europeană. Judecând după implicarea Uniunii Europene şi în probleme de drepturi fundamentale, o asemenea variantă nu poate fi exclusă;

c) o a treia posibilitate ar consta în edificarea unei noi instanţe la nivel european, care ar prelua - după modelul american - şi prerogativele legate de controlul de constituţionalitate. Ea nu pare însă posibil de realizat deoarece statele europene sunt prea ataşate modelului european de control al constituţionalităţii, iar pe de altă parte crearea unei jurisdicţii constituţionale unice la nivel european ar crea serioase probleme legate de eventualele relaţii ce ar trebui stabilite cu consiliile sau curţile constituţionale existente în diferite ţări[1].

Deşi iniţial nu a existat un domeniu specializat consacrat acestei problematici în primele tratate comunitare, pe parcursul timpului s-a constatat că, pentru ca cetăţenii Uniunii Europene să poată circula liber, să trăiască şi să lucreze pe teritoriul Uniunii Europene este necesar ca ei să beneficieze de o deplină securitate, să fie protejaţi împotriva criminalităţii internaţionale şi să se bucure de un respect deplin în ceea ce priveşte drepturile lor fundamentale pe întreg teritoriul statelor ce fac parte din Comunităţile Europene[2].

Tratatul de la Roma, astfel cum a fost modificat prin Tratatul de la Amsterdam, cuprinde un întreg Titlu asupra cooperării în domeniul justiţiei şi afacerilor interne[3].

Principiile de bază ale cooperării judiciare în materie civilă[4] sunt: recunoaşterea reciprocă a deciziilor judiciare şi extrajudiciare, şi, armonizarea legislativă în anumite domenii.

Detalierea acestor principii se va realiza prin adoptarea, prin legi europene şi legi cadru europene, a unor măsuri privind: recunoaşterea reciprocă a deciziilor; circulaţia documentelor judiciare şi extrajudiciare; asigurarea compatibilităţii dispoziţiilor interne referitoare la conflictul de legi; cooperarea în materie de probe; un nivel ridicat de acces la justiţie; funcţionarea corectă a proceselor civile – măsuri privind armonizarea procedurilor civile; dezvoltarea mijloacelor alternative de soluţionare a litigiilor; formarea personalului judiciar.

În ceea ce priveşte actele de drept al familiei cu implicaţii transfrontaliere, acestea vor fi reglementate printr-o lege-cadru europeană adoptată de Consiliu cu unanimitate, după consultarea Parlamentului European.

Totodată, Consiliul, în unanimitate, va putea adopta o decizie prin care să permită reglementarea unor aspecte de dreptul familiei prin procedură ordinară.

Reglementarea cooperării judiciare în materie civilă prezintă un caracter novator, prin introducerea unor dispoziţii referitoare la armonizarea dreptului procesual civil. În acest sens, aplicarea acestor principii va necesita modificări de substanţă la nivelul sistemelor juridice ale statelor membre – inclusiv România – în vederea asigurării compatibilităţii reglementărilor interne cu viitoarele legi sau legi-cadru europene[5].

Reglementarea cooperării judiciare în materie penală extinde dispoziţiile anterioare ale articolului 31 TUE, introducând unele elemente noi, de natură să aprofundeze integrarea la nivelul UE în acest domeniu. Ca elemente de noutate, se remarcă stabilirea principiului recunoaşterii reciproce a deciziilor judiciare şi extrajudiciare în materie penală[6].

De asemenea, are loc o extindere a regulilor comune minime, care vor fi stabilite prin acte comunitare (legi şi legi-cadru), la următoarele domenii: admisibilitatea reciprocă a probelor, drepturile persoanei în procedura penală, drepturile victimelor infracţiunilor, orice alt aspect al procedurii penale identificat de Consiliul, printr-o decizie adoptată în unanimitate, cu consultarea Parlamentului European[7].

Proiectul Constituţiei europene prevede stabilirea, prin legi-cadru europene, de infracţiuni şi pedepse comune: infracţiuni grave, cu implicaţii transfrontiere, a căror combatere necesită acţiuni pe baze comune, în domeniile: terorism; traficul de fiinţe umane; exploatarea sexuală a femeilor şi copiilor; traficul de droguri şi arme; spălarea banilor; corupţia; falsificarea de monedă; criminalitatea informatică; crima organizată[8].

Lista domeniilor poate fi extinsă prin decizie, adoptată de Consiliu cu unanimitate, cu avizul conform al Parlamentului European. Totodată, legi-cadru europene pot determina reguli minime pentru armonizarea unor dispoziţii penale, în domeniile unde acţiunea Uniunii face ca această armonizare să fie necesară. De reţinut că, din competenţa Parchetului European au fost eliminate infracţiunile grave cu dimensiune transfrontalieră, care figurau în proiectul iniţial al Convenţiei. Cu toate acestea, s-a stipulat o clauză pasarela prin intermediul căreia Consiliul European poate decide, cu unanimitate, şi includerea acestor infracţiuni în competentele Parchetului.

Stabilirea unei noi structuri instituţionale, Oficiul Procurorului European din cadrul Eurojust. Procurorul European va avea competenţa de a cerceta, urmări şi trimite în judecată persoane vinovate de comiterea unor infracţiuni care afectează mai multe State membre sau interesele financiare ale Uniunii.

Înfiinţarea Oficiului Procurorului European, stabilirea competenţelor sale şi a regulilor de funcţ ionare se va realiza prin lege europeană, adoptată de Consiliul cu unanimitate, cu avizul conform al Parlamentului European.

De reţinut că prevederile numite "frână de urgentă" (articolele III-270 alin. 3 şi 4 şi III-271 alin. 3 şi 4), au facilitat acordul statelor membre pentru menţinerea votului cu majoritate calificată în chestiuni de justiţie şi afaceri interne. Este vorba de o procedură nouă: când un stat consideră că o lege europeană sau lege cadru europeană în domeniul cooperării judiciare în materie penală sau al stabilirii de standarde minime privind unele infracţiuni şi pedepse încalcă unele principii fundamentale ale sistemului sau de justiţie penală, acesta poate supune problema Consiliului European. Procedura legislativă ordinară este suspendată. Acesta, în termen de patru luni, va putea adopta următoarele decizii: trimite actul înapoi Consiliului – se reia procedura legislativă ordinară sau solicită promovarea unui nou proiect. Textul creează şi posibilitatea demarării unei cooperări consolidate pe baza proiectului iniţial, care, în cazul în care termenul de 4 luni este depăşit fără adoptarea unei decizii sau dacă trec 12 luni de la solicitarea Consiliului European de a se prezenta un nou proiect, se consideră aprobată.

În acest domeniu se stabileşte o procedură de informare şi consultare reciprocă, iar Consiliul – la iniţiativa oricărui stat membru sau a Comisiei – poate adopta *poziţii comune*, *acţiuni comune*, sau poate dispune elaborarea unor convenţii, a căror adoptare va fi recomandată statelor membre *conform regulilor constituţionale respective.*

Tratatul de la Roma, modificat la Amsterdam, a mai instituit un Comitet de coordonare, compus din înalţi funcţionari, având ca misiune să formuleze avize, să contribuie la buna desfăşurare a lucrărilor Consiliului în domeniile vizate, sprijinind activitatea acestuia în îndeplinirea măsurilor convenite de statele membre. Au fost, de asemenea, convenite şi măsuri relative la cooperarea judiciară în domeniul penal.

Tratatul instituind Comunitatea Europeană[9] cuprinde în plus o serie de dispoziţii legate de vize, azil, imigraţie şi alte politici privind libera circulaţie a persoanelor. Astfel cum a fost concepută în 1992, cooperarea în domeniul justiţiei şi afacerilor interne era menită în special să favorizeze dialogul, înţelegerea şi munca în comun a serviciilor de poliţie vamală şi de justiţie ale ţărilor membre[10].

O derogare a fost acceptată pentru Marea Britanie şi Irlanda, care şi-au manifestat dezacordul în legătură cu desfiinţarea controlului la frontierele interne. Un regim special a fost stabilit, de asemenea, în favoarea Danemarcei, care era favorabilă unei cooperări în domeniul justiţiei şi afacerilor interne, dar nu dorea o *comunitarizare* a problemelor ce ţin de acest domeniu.

Odată cu intrarea în vigoare a Tratatului de la Amsterdam s-a afirmat cooperarea judiciară şi în domeniul poliţiei şi s-a procedat totodată la o extindere a cooperării interguvernamentale în domeniile conexe[11]. Este de remarcat că în ceea ce priveşte cheltuielile operaţionale legate de înfăptuirea cooperării în domeniile menţionate, Tratatul de la Amsterdam a adus precizarea că acestea vor reveni bugetului comunitar, afară de situaţia în care Consiliul ar decide altfel, pe baza unanimităţii.

Un moment deosebit de important în orientarea şi direcţionarea colaborării şi cooperării statelor membre ale Uniunii Europene în domeniul justiţiei şi afacerilor interne l-a constituit Consiliul European de la Tampere, care s-a desfăşurat în această localitate din Finlanda în zilele de 15-16 octombrie 1999[12].

Consiliul European de la Tampere a reprezentat o reuniune special consacrată înfiinţării unui spaţiu de libertate, de securitate şi de justiţie în Uniunea Europeană. Ideea esenţială a fost aceea că, dezvoltând şi îmbogăţind prevederile oferite de Tratatul de la Amsterdam, apărea necesar ca să se întreprindă paşi mai departe pe drumul cooperării în domeniile menţionate, elaborându-se planuri concrete de măsuri, pentru ca Europa să devină un spaţiu comun de *libertate, securitate şi justiţie.*

Pe de altă parte, s-a subliniat şi ideea că cetăţenii ţărilor membre ale Uniunii Europene sunt îndreptăţiţi să aştepte ca uniunea să reacţioneze în ceea ce priveşte ameninţarea pe care o reprezintă marea criminalitate pentru drepturile şi libertăţile lor.

Spaţiul de libertate, de securitate şi de justiţie trebuie să se întemeieze pe principii de transparenţă şi de control democratic[13].

Documentul adoptat la Tampere enunţă şi dezvoltă o serie de idei încetăţenite mai de mult, de fapt, în practica Uniunii Europene, printre care promovarea unei politici europene comune în materie de azil şi de migraţie. Documentul preconizează relaţii de parteneriat cu ţările de origine ale emigranţilor, un regim de azil european comun, un tratament echitabil pentru resortisanţii ţărilor terţe, monitorizarea fluxurilor *migratorii* şi combaterea emigrării clandestine.

Ocupându-se în mod nemijlocit de spaţiul european de justiţie, documentul adoptat la Tampere insistă asupra cerinţei unui mai bun acces la justiţie în Europa, asupra recunoaşterii reciproce a deciziilor judiciare şi asupra înfăptuirii unor convergenţe sporite în domeniul dreptului civil.

Reuniunea de la Tampere a insistat totodată asupra luptei contra criminalităţii la nivelul întregii Uniuni. Astfel, au fost preconizate măsuri de prevenire a criminalităţii la nivelul Uniunii, intensificarea cooperării în lupta împotriva criminalităţii, acţiuni specifice în lupta contra spălării banilor şi acţiuni sporite în lupta împotriva spălării banilor.

O idee interesantă care defineşte de fapt strategia Uniunii în acest domeniu este aceea că apare necesitatea ca în perspectivă Consiliul European să armonizeze toate instrumentele într-un mod integrat şi coerent, pentru a stabili spaţiul de libertate, de securitate şi de justiţie. *Problemele de justiţie şi de afaceri interne trebuie să fie integrate în definirea şi punerea în aplicare a altor politici şi acţiuni ale Uniunii.* Documentul subliniază că este absolut necesar ca să fie folosite toate posibilităţile noi pe care le oferă Tratatul de la Amsterdam în probleme de acţiune exterioare şi în special de strategii comune, precum şi acordurile încheiate de comunitate. Trebuie definite în mod clar prioritățile, obiectivele politice şi măsurile pentru acţiunea exterioară a Uniunii în domeniul justiţiei şi afacerilor interne. Consiliul de la Tampere a aprobat compunerea, metodele de lucru şi modalităţile practice pentru elaborarea proiectului de Cartă a drepturilor fundamentale a Uniunii Europene, document care avea să fie aprobat de abia la reuniunea de la Nisa din anul 2000[14].

În ce priveşte conţinutul său, Carta drepturilor fundamentale a Uniunii Europene[15] însumează în cadrul unui singur document, pentru prima dată în istoria Europei, întreaga arie a drepturilor şi anume drepturile civile, politice, economice şi sociale, care sunt sistematizate într-un mod nou, original: Capitolul I *Demnitate*[16], Capitolul II *Libertăţi*[17], Capitolul III *Egalitatea*[18], Capitolul IV *Solidaritate*[19], Capitolul V *Cetăţenia*[20], Capitolul VI *Justiţia*[21] şi, în sfârşit, Capitolul VII *Dispoziţii generale*[22].

Din punctul de vedere al sferei subiecţilor, Carta drepturilor fundamentale a Uniunii Europene

nu face nici o deosebire între cetăţeni şi străini, întrunind – pentru prima dată – în cadrul unui document unic, drepturile tuturor persoanelor care se găsesc în mod legal pe teritoriul Uniunii Europene. De aceea, cele mai multe dintre textele ce definesc drepturile fundamentale încep cu sintagma *orice persoană*, fapt ce demonstrează caracterul deosebit de larg al nivelului de protecţie a subiectelor.

După cum observă autori de specialitate[23] cooperarea în domeniul justiţiei şi afacerilor interne a fost inserată într-un cadru instituţional unic dar ea păstrează – ca şi cel de al doilea plan PESC (politica externă şi de securitate comună) un mecanism interguvernamental foarte accentuat, ţinând seama de caracterul deosebit de sensibil al cooperării în domeniile menţionate. Desigur, Comisia şi Parlamentul European joacă un anumit rol, dar acesta este mai mic decât cel pe care îl au în general în domeniul comunitar. Au fost conferite importante atribuţii statelor, în special, şi organelor care le reprezintă. Prin urmare, Consiliul Uniunii deţine rolul cel mai important în adoptarea poziţiilor comune, a deciziilor şi a deciziilor cadru, precum şi în ce priveşte elaborarea convenţiilor. Proiectul Constituţiei europene reia aproape integral dispoziţiile TCE şi menţionează sistemul actual de competenţe[24] în ceea ce priveşte cooperarea administrativă.

O importanţă crescândă a dobândit-o Oficiul European al Poliţiilor – EUROPOL[25], al cărui statut este definit prin Convenţia Europol, intrată în vigoare la 1 octombrie 1998. Pe de altă parte, Consiliul European de la Tampere din octombrie 1999 a prevăzut crearea unei entităţi de justiţie europeană – EUROJUST, dotată cu personalitate juridică şi competenţă pentru a ancheta marea criminalitate[26].

Tratatul de la Nisa din februarie 2001 este completat prin Tratatul Uniunii Europene[27], introducând un paragraf legat de cooperarea prin Eurojust. Pe de altă parte, aşa cum am arătat, în 1990 s-a produs integrarea sistemului Schengen, care reprezintă de fapt un acord interstatal – în Tratatul Uniunii Europene. În ceea ce priveşte competenţa Curţii de Justiţie a Uniunii Europene, Tratatul de la Maastricht prevăzuse că judecătorul comunitar nu era competent în cadrul celui de al treilea pilier decât să interpreteze dispoziţiile convenţiilor încheiate în materiile ce privesc justiţia şi afacerile interne. De abia după intrarea în vigoare a Tratatului de la Amsterdam, Curtea de la Luxemburg a căpătat anumite competenţe în cadrul justiţiei şi afacerilor interne, în afaceri prejudiciale şi în materie de control al calităţii.

Tratatul Constituţional European finalizat în iunie 2004, după aproape trei ani de negocieri la diferite nivele, cuprinde prevederi deosebit de importante legate de colaborarea JAI[28].

Trebuie menţionate de la bun început ideile de principiu cuprinse în preambulul Tratatului, dar şi elemente de principiu cuprinse în Partea I Titlul I[29].

Problemele ce privesc spaţiul de libertate, securitate şi justiţie sunt amplu tratate în Capitolul IV al Părţii a III-a[30]. În cadrul acestui capitol se întâlnesc mai întâi dispoziţii cu caracter general[31].

Elementul de noutate îl constituie acela că se specifică ce anume probleme vor fi stabilite prin legi europene sau legi cadru şi anume: politica comună de vize, controlul la care sunt supuse persoanele la trecerea frontierelor externe, condiţiile în care resortisanţii din ţările terţe pot circula liber pe o durată determinată, măsurile pentru instituirea treptată a unui sistem integrat de gestionare a frontierelor externe şi efectuarea controlului persoanelor, indiferent de naţionalitate, la trecerea frontierelor externe[32].

În acelaşi capitol[33] se specifică şi problemele legate de imigraţie ce vor fi reglementate prin legi sau legi cadru europene.

În aceeaşi secţiune mai întâlnim o serie de prevederi pe care le menţionăm, şi anume: posibilitatea încheierii cu ţările terţe a unor acorduri pentru readmiterea în ţările de origine sau de proveniență a resortisanţilor aflaţi în şedere ilegală, adoptarea unor măsuri pentru a favoriza integrarea resortisanţilor ţărilor terţe care beneficiază de şedere ilegală pe teritoriul Uniunii Europene, dreptul statelor membre de a stabili volumul intrărilor pe teritoriul lor a resortisanţilor din ţările terţe în căutarea unui loc de muncă în calitate de lucrător salariat ori pentru a desfăşura o activitate independentă[34].

Secţiunea a IV-a are în vedere cooperarea judiciară în materie penală[35]. Aceasta se întemeiază pe principiul recunoaşterii reciproce a hotărârilor şi sentinţelor judecătoreşti, incluzând apropierea dispoziţiilor legale de reglementare ale statelor membre în domeniile menţionate. Astfel, legile sau legile cadru europene vor stabili măsuri care urmează să instituie reguli şi proceduri care să asigure recunoaşterea în cadrul Uniunii a tuturor formelor de hotărâri şi sentinţe judecătoreşti; să prevină şi să soluţioneze conflictele de jurisdicţie dintre statele membre; să încurajeze pregătirea profesională a magistraţilor şi a personalului din justiţie; să faciliteze cooperarea dintre autorităţile judecătoreşti sau autorităţile echivalente ale statelor membre în materie de urmărire penală şi executare a hotărârilor.

Pentru a facilita recunoaşterea reciprocă a hotărârilor şi sentinţelor judecătoreşti, precum şi cooperarea poliţienească şi judiciară în cauze penale cu

dimensiune transfrontalieră, legile cadru europene pot stabili reguli minime cu privire la: admisibilitatea reciprocă a probelor între statele membre; drepturile persoanelor în procedura penală; drepturile victimelor criminalităţii; alte elemente specifice ale procedurii penale pe care Consiliul de Miniştri le-a identificat a priori printr-o decizie europeană. Consiliul hotărăşte în unanimitate, după aprobarea Parlamentului European.

Adoptarea acestor reguli minime nu împiedică statele membre să menţină sau să instituie un nivel mai înalt de protecţie a drepturilor persoanelor în procedura penală[36].

Tratatul mai prevede că legile cadru europene pot stabili reguli minime cu privire la definirea infracţiunilor penale şi a sancţiunilor în domenii cu criminalitate deosebit de gravă care au dimensiuni transfrontaliere ce rezultă din natura sau impactul acestor infracţiuni, sau din nevoia specială de a le combate pornind de la o bază comună[37].

Principiile generale ale Spaţiului de libertate, securitate şi justiţie sunt prevăzute în articolul III-257:

- Spaţiul de libertate, securitate şi justiţie are la baza respectul pentru drepturile fundamentale şi pentru diferitele tradiţii şi sisteme juridice ale Statelor membre;
- Uniunea asigură absenţa controlului la frontierele interne;
- se conturează o politică comună în materie de azil, imigraţie şi control al frontierelor externe, bazată pe solidaritatea între statele membre;
- realizarea unui înalt nivel de securitate, prin prevenirea criminalităţii, rasismului, xenofobiei;
- cooperarea şi coordonarea între autorităţile de poliţie şi judiciare;
- armonizarea treptata a legislaţiei în materie penală, procesual civilă şi procesual penală;
- principiul recunoaşterii reciproce a hotărârilor judiciare şi extrajudiciare în materie civilă şi penală.

Se remarcă unele elemente ce dovedesc tendinţa spre o integrare mai profundă în domeniul justiţiei şi afacerilor interne, cum ar fi:

• înlocuirea acţiunilor comune reglementate de TUE cu politici comune;
• preluarea unor elemente din acquis-ul Schengen;
• tendinţa armonizării legislaţiei în materie penală, procesual penală şi procesual civilă – element de noutate absolută;
• recunoaşterea reciprocă a deciziilor judiciare şi extrajudiciare.

Domeniile criminalităţii sunt următoarele: terorismul, traficul de persoane şi exploatarea sexuală a femeilor şi copiilor, traficul de droguri, traficul ilicit de arme, spălarea banilor, corupţia, falsificarea mijloacelor de plată, infracţiunea informatică şi criminalitatea organizată.

În funcţie de evoluţia criminalităţii, Consiliul de Miniştri poate adopta o decizie europeană care să identifice alte domenii ale criminalităţii care îndeplinesc criteriile menţionate. Consiliul hotărăşte în unanimitate, după aprobarea Parlamentului European[38].

În cazul în care apropierea normelor de drept penal se dovedeşte esenţială pentru a asigura punerea în aplicare efectivă a politicii Uniunii într-un domeniu care a făcut obiectul măsurilor de armonizare, legile cadru europene pot stabili reguli minime referitoare la definirea infracţiunilor penale şi sancţiunilor în domeniul de interes.

Tratatul mai prevede că *Legile sau legile cadru europene pot stabili măsuri pentru încurajarea şi sprijinirea acţiunii statelor membre în domeniul prevenirii criminalităţii. Aceste măsuri nu includ apropierea dispoziţiilor legale şi de reglementare ale statelor membre*[39].

În aceeaşi secţiune întâlnim şi prevederi legate de Eurojust. În legătură cu aceasta, Tratatul prevede că misiunea Eurojust este de a sprijini şi consolida coordonarea şi cooperarea dintre autorităţile naţionale de urmărire penală în legătură cu infracţiunile grave care afectează două sau mai multe state membre sau care impun urmărirea penală pe baze comune, atât prin operaţiuni întreprinse de autorităţile statelor membre şi de Europol, cât şi prin informaţii furnizate de acestea.

Legile europene determină structura, funcţionarea, domeniul de acţiune şi atribuţiile Eurojust. Aceste atribuţii includ: declanşarea şi coordonarea urmăririlor penale efectuate de autorităţile naţionale competente, în special cele referitoare la infracţiuni ce aduc atingere intereselor financiare ale Uniunii; consolidarea cooperării judiciare, inclusiv prin soluţionarea conflictelor de jurisdicţie şi prin strânsa cooperare cu reţeaua judiciară europeană.

Elemente de noutate întâlnim şi în articolul III-175, care dispune că pentru combaterea infracţiunilor grave cu dimensiune transfrontalieră, precum şi a infracţiunilor care aduc atingere intereselor Uniunii, o lege europeană a Consiliului de Miniştri poate institui un Parchet European, având ca bază Eurojust. În probleme de acest gen, Consiliul de Miniştri hotărăşte în unanimitate, după aprobarea Parlamentului European[40].

Parchetul European[41] – ce se preconizează a fi înfiinţat – are competenţa de a cerceta, de a urmări şi trimite în judecată, dacă este cazul, în colaborare

cu Europol, autorii şi complicii la infracţiunile grave care afectează mai multe state membre, precum şi autorii infracţiunilor care aduc atingere intereselor financiare ale Uniunii. Parchetul European exercită funcţia de procuror în instanţele competente ale statelor membre în legătură cu aceste infracţiuni.

Printr-o lege europeană se va stabili statutul Parchetului European, condiţiile de exercitare a atribuţiilor, regulile de procedură aplicabile activităţilor sale, precum şi regulile care reglementează admisibilitatea probelor şi regulile aplicabile controlului jurisdicţional al actelor de procedură adoptate în exercitarea funcţiilor sale.

Ultima secţiune a capitolului menţionat se referă la cooperarea poliţienească[42], care implică toate autorităţile competente din statele membre, inclusiv poliţia, vama şi alte servicii specializate în domeniul prevenirii, descoperirii şi investigării infracţiunilor. Prin legi cadru vor putea fi stabilite măsuri privind strângerea, stocarea, prelucrarea şi analizarea informaţiilor în domeniu, precum şi schimbul de informaţii; sprijinirea formării profesionale a personalului, precum şi cooperarea privind schimbul de personal şi echipament şi cercetarea criminalistică; tehnici comune de investigare privind depistarea unor forme grave de criminalitate organizată.

De asemenea, se prevede că o lege sau o lege cadru europeană a Consiliului de Miniştri poate stabili măsurile privind cooperarea operaţională între autorităţile menţionate. În asemenea situaţii, Consiliul de Miniştri hotărăşte în unanimitate, după consultarea Parlamentului European.

În legătură cu Europol întâlnim prevederi detaliate în art. III-177. În acest text se prevede că Europol are misiunea de a sprijini şi consolida acţiunea autorităţilor poliţieneşti şi a altor servicii de aplicare a legii din statele membre, precum şi colaborarea acestora pentru prevenirea şi combaterea infracţiunilor grave care afectează două sau mai multe state membre, a terorismului şi formelor de criminalitate ce aduc atingere unui interes comun care face obiectul unei politici a Uniunii. Legea europeană va determina structura, funcţionarea, domeniul de acţiune şi atribuţiile Europol. Aceste atribuţii vor putea include strângerea, stocarea, prelucrarea şi analizarea informaţiilor, precum şi schimbul de informaţii transmise în special de autorităţile statelor membre sau de ţări ori autorităţi terţe; coordonarea, organizarea şi realizarea de acţiuni cu caracter de investigaţie şi operaţional, derulate împreună cu autorităţile competente ale statelor membre sau în cadrul unor echipe comune de investigaţie şi, dacă este cazul, în colaborare cu Eurojust.

În sfârşit, o importantă prevedere este aceea că o lege sau o lege cadru europeană a Consiliului de Miniştri va putea stabili condiţiile şi limitele în care autorităţile competente ale unor state vor putea interveni, pe teritoriul altor state, în cooperare, cu acordul autorităţilor statului respectiv. În astfel de situaţii, orice acţiune cu caracter operaţional a Europol trebuie desfăşurată în cooperare cu autorităţile statului sau statelor membre al căror teritoriu este implicat şi cu acordul acestora. Aplicarea măsurilor de coerciţie este responsabilitatea exclusivă a autorităţilor naţionale competente[43].

Din cele de mai sus se desprinde faptul că spaţiul de libertate, de securitate şi justiţie începe să intre din ce în ce mai mult sub incidenţa reglementărilor comunitare. Totuşi, după cum am arătat, statelor suverane le revin importante prerogative în acest domeniu, iar o serie de măsuri care le afectează în mod direct nu pot fi adoptate fără consimţământul lor sau, în unele cazuri, ca urmare a unei hotărâri adoptate în unanimitate de Consiliul European, ceea ce presupune – inevitabil – şi votul statului în cauză.

Cu referire la cooperarea judiciară în materie penală, autorii de specialitate insistă asupra faptului că prin acest text cooperarea judiciară în materie penală se întemeiază pe principiul recunoaşterii mutuale, care este consacrat de altfel în Constituţie, alături de ideea de armonizare legislativă. Pe de altă parte, se relevă faptul că natura, modul de adoptare şi controlul actelor juridice cu privire la cooperarea judiciară în materie penală sunt profund modificate. Astfel, în primul rând, deciziile cadru ale actualului pilier III sunt înlocuite prin legi şi legi cadru europene, care pot avea un efect direct. În al doilea rând, în situaţiile în care Consiliul urmează să decidă în unanimitate, iar Parlamentul European trebuie să fie consultat, urmează să se aplice procedura legislativă ordinară, când Consiliul hotărăşte cu majoritate calificată şi se aplică co-decizia cu Parlamentul European. Cu toate acestea, se observă în comentariu, dreptul de iniţiativă rămâne împărţit între Comisie şi statele membre, potrivit dispoziţiilor art. III-264 al Tratatului Constituţional European.

Se remarcă, în acelaşi timp, o serie de condiţii în legătură cu efectuarea unei anumite armonizări a procedurii penale. Deşi se recunoaşte necesitatea de a se ţine seama de tradiţiile şi sistemele juridice ale statelor membre, s-a dorit instituirea unor reguli minime care să nu împiedice statele membre să menţină sau să instituie un nivel de protecţie mai ridicat pentru drepturile persoanelor.

În ceea ce priveşte armonizarea dreptului penal material, art.III-271 stabileşte reguli minimale cu privire la definiţia infracţiunilor penale şi sancţiu-

nile în domeniul criminalităţii transfrontaliere. Printre acestea, se are în vedere terorismul, traficul cu fiinţe umane, exploatarea sexuală a femeilor şi copiilor, traficul ilicit de droguri, traficul ilicit de arme, spălarea banilor, corupţia, contrafacerea mijloacelor de plată, criminalitatea informatică şi criminalitatea organizată.

NOTE

[1] A se vedea, Victor Duculescu, *Dreptul integrării europene*, Editura Lumina Lex, Bucureşti, p.448.

[2] Gilles de Kerschove et Anne Weyembergh, *Securité et justice: enjeu de la politique extérieure de l'Union Européenne*, edité de l'Université de Bruxelles, Bruxelles, 2003, pag.XI.

[3] În acest titlu se precizează că statele membre consideră ca fiind de interes comun o serie de probleme precum politica de azil, regulile privind trecerea frontierelor externe, politica imigrării şi în ceea ce priveşte resortisanţii ţărilor terţe, lupta împotriva imigrării, sejurului şi muncii ilegale, combaterea toxicomaniei, a fraudei de dimensiuni internaţionale, cooperarea judiciară în domeniul civil şi penal, cooperarea vamală şi cooperarea organelor de poliţie naţională în vederea prevenirii şi luptei împotriva terorismului, traficului ilicit de droguri şi altor forme grave de criminalitate internaţională.

[4] Articolul III-269

1. Uniunea dezvoltă cooperarea judiciară în cauze civile cu incidenţă transfrontalieră, întemeiată pe principiul recunoaşterii reciproce a hotărârilor judecătoreşti şi extrajudecătoreşti. Cooperarea poate include adoptarea unor măsuri de apropiere a dispoziţiilor legale şi de reglementare ale statelor membre.

2. În acest scop, legile sau legile-cadru stabilesc, în special când este necesar pentru funcţionarea adecvată a pieţei interne, măsurile care vizează, între altele, să asigure:

a) recunoaşterea reciprocă între statele membre a hotărârilor judecătoreşti şi extrajudecătoreşti şi executarea lor;

b) notificarea şi transmiterea transfrontalieră a documentelor judiciare şi extrajudiciare;

c) compatibilitatea regulilor aplicabile în statele membre cu privire la conflictul de legi şi de jurisdicţie;

d) cooperarea la obţinerea de probe;

e) un înalt nivel de acces la justiţie;

f) buna desfăşurare a procedurilor civile, la nevoie prin promovarea compatibilităţii regulilor de procedură civilă aplicabile în statele membre;

g) dezvoltarea metodelor alternative de soluţionare a litigiilor;

h) sprijin la formarea profesională a magistraţilor şi a personalului din justiţie.

3. Prin derogare de la alin. 2, măsurile referitoare la dreptul familiei cu implicaţii transfrontaliere se stabilesc printr-o lege sau lege-cadru europeană a Consiliului. Acesta hotărăşte în unanimitate, după consultarea Parlamentului European.

Consiliul, la propunerea Comisiei, poate adopta o decizie europeană care să prevadă aspectele din dreptul familiei cu implicaţ ii transfrontaliere, care pot face obiectul unor acte adoptate prin procedura legislativă ordinară. Consiliul hotărăşte în unanimitate, după consultarea Parlamentului European.

[5] "România aspira la o Uniune Europeană constituită ca o federaţie de state-naţiuni. Această opţiune trebuie să ţină cont atât de necesitatea de a avea instituţii comunitare şi proceduri decizionale capabile să asigure funcţionarea unei Uniuni cu 27 de membri - ceea ce presupune aprofundarea integrării şi extinderea votului cu majoritate calificată - cât şi de faptul că majoritatea covârşitoare a cetăţenilor europeni au încă sentimente puternice manifestate faţă de identitatea lor naţională şi manifestă un ataşament profund pentru statul ai cărui cetăţeni sunt. în aceste condiţii, viitoarea uniune politică va trebui să se dezvolte de jos în sus, de la cetăţeni la state şi de la state la Comunitate". Poziţia Guvernului României privind viitorul Uniunii Europene (Proiect 2), pag. l. **http://www.mie.ro/viit_europei/POZITIA/**

[6] Articolul III-270

1. Cooperarea judiciară în materie penală în cadrul Uniunii se întemeiază pe principiul recunoaşterii reciproce a hotărârilor şi sentinţelor judecătoreşti şi include apropierea dispoziţiilor legale şi de reglementare ale statelor membre în domeniile la care se refera alin.2 şi art. III-271.

Legile sau legile-cadru europene stabilesc măsurile care au drept scop:

a) să instituie reguli şi proceduri care să asigure recunoaşterea în cadrul Uniunii a tuturor formelor de hotărâri şi sentinţe judecătoreşti;

b) să prevină şi să soluţioneze conflictele de jurisdicţie dintre statele membre;

c) să încurajeze pregătirea profesională a magistraţilor şi a personalului din justiţie;

d) să faciliteze cooperarea dintre autorităţile judecătoreşti sau autorităţile echivalente ale statelor membre în materie de urmărire penală şi executare a hotărârilor.

2. Pentru a facilita recunoaşterea reciprocă a hotărârilor şi sentinţelor judecătoreşti, precum şi cooperarea poliţienească şi judiciară în cauze penale cu dimensiune transfrontieră, legile cadru europene pot stabili reguli minime cu privire la:

a) admisibilitatea reciprocă a probelor între statele membre;

b) drepturile persoanelor în procedura penală;

c) drepturile victimelor criminalităţii;

d) alte elemente specifice ale procedurii penale pe care Consiliul le-a identificat a priori printr-o decizie europeană. Consiliul hotărăşte în unanimitate, după aprobarea Parlamentului European.

Adoptarea acestor reguli minime nu împiedică statele membre să menţină sau să instituie un nivel mai înalt de protecţie a drepturilor persoanelor în procedura penală.

Adoptarea unor reguli minime la care se referă acest paragraf nu va împiedica statele membre să menţină sau să introducă un nivel mai înalt de protecţie a indivizilor.

3. Dacă un membru al Consiliului consideră că un proiect de lege cadru europeană, aşa cum este menţionat în paragraful 1 sau 2, ar afecta aspecte fundamentale ale sistemului său de justiţie penală, acesta poate solicita ca proiectul de lege cadru europeană să fie înaintat Consiliului European. În acest caz, dacă procedura prevăzută în articolul III-302 este aplicabilă, aceasta va fi suspendată. După discuţii, Consiliul European, în termen de patru luni de la suspendare, va:

a) transmite proiectul înapoi Consiliului, care va determina încetarea suspendării procedurii prevăzute la articolul III-302, dacă aceasta este aplicabilă;

b) va solicita Comisiei sau grupului de state membre de la care emană proiectul de lege cadru, să supună un nou proiect; în acest caz, actul propus iniţial va fi considerat neadoptat.

4. Dacă, la expirarea perioadei prevăzute în paragraful 3, nu a fost luată nici o măsură de către Consiliul European sau dacă, în termen de 12 luni de la înaintarea noului proiect reglementat de paragraful 3b), o lege cadru europeană nu a fost adoptată, cel puţin o treime din statele membre îşi manifestă dorinţa să stabilească o cooperare consolidată pe baza legii cadru în cauză, acestea vor notifica Parlamentului European, Consiliului şi Comisiei.

În acest caz, autorizarea referitoare la declanşarea cooperării

consolidate reglementată de articolele I-44 alin. (2) şi III-419 alin. (1) se va considera acordată şi se vor aplica prevederile referitoare la cooperarea consolidată.

[7] Articolul III-271

1. Legile-cadru europene pot stabili reguli minime cu privire la definirea infracţiunilor şi a sancţiunilor în domenii cu criminalitate deosebit de gravă care au dimensiuni transfrontiere ce rezultă din natura sau impactul acestor infracţiuni sau din nevoia specială de a le combate pornind de la o bază comună.

Domeniile criminalităţii sunt următoarele: terorismul, traficul de persoane şi exploatarea sexuala a femeilor şi copiilor, traficul ilicit de droguri, traficul ilicit de arme, spălarea banilor, corupţia, falsificarea mijloacelor de plată, infracţiunea informatică şi criminalitatea organizată.

În funcţie de evoluţia criminalităţii, Consiliul poate adopta o decizie europeană care să identifice alte domenii ale criminalităţii care îndeplinesc criteriile menţionate în acest alineat.

Consiliul hotărăşte în unanimitate, după aprobarea Parlamentului European.

2. În cazul în care armonizarea normelor de drept penal se dovedeşte esenţială pentru a asigura punerea în aplicare efectivă a politicii Uniunii într-un domeniu care a făcut obiectul măsurilor de armonizare, legile-cadru europene pot stabili reguli minime referitoare la definirea infracţiunilor penale şi sancţiunilor în domeniul de interes. Aceste legi cadru europene sunt adoptate prin aceeaşi procedură care a fost urmată pentru adoptarea măsurilor de armonizare în cauză, fără a aduce atingere articolului III-264.

3. Dacă un membru al Consiliului consideră că un proiect de lege cadru europeană, aşa cum este menţionat în paragraful 1 sau 2, ar afecta aspecte fundamentale ale sistemului său de justiţie penală, acesta poate solicita ca proiectul de lege cadru europeană să fie înaintat Consiliului European. În acest caz, dacă procedura prevăzută în articolul III-396 este aplicabilă, aceasta va fi suspendată. După discuţii, Consiliul European, în termen de patru luni de la suspendare, va:

a) transmite proiectul înapoi Consiliului, care va determina încetarea suspendării procedurii prevăzute la articolul III-396, dacă aceasta este aplicabilă;

b) va solicita Comisiei sau grupului de state membre de la care emană proiectul de lege cadru, să supună un nou proiect; în acest caz, actul propus iniţial va fi considerat neadoptat.

4. Dacă, la expirarea perioadei prevăzute în paragraful 3, nu a fost luată nici o măsură de către Consiliul European sau dacă, în termen de 12 luni de la înaintarea noului proiect reglementat de paragraful 3b), o lege cadru europeană nu a fost adoptată, cel puţin o treime din statele membre îşi manifesta dorinţa să stabilească o cooperare consolidată pe baza legii cadru în cauză, acestea vor notifica Parlamentului European, Consiliului şi Comisiei.

În acest caz, autorizarea referitoare la declanşarea cooperării consolidate reglementată de articolele I-44 alin. (2) şi III-419 alin. (1) se va considera acordată şi se vor aplica prevederile referitoare la cooperarea intensificată.

[8] Articolul III-272

Legile sau legile-cadru europene pot stabili măsuri pentru încurajarea şi sprijinirea acţiunii statelor membre în domeniul prevenirii criminalităţii. Aceste măsuri nu includ apropierea dispoziţiiţlor legale şi de reglementare ale statelor membre.

[9] Jean-Marc Favret, *Droit et pratique de l'Union Européenne*, Gualiano editeur, Paris, 2003, pag.265 şi urm.

[10] Tratatul de la Amsterdam a întărit colaborarea în domeniul justiţiei şi afacerilor interne, prevăzând ca într-un termen de cinci ani de la intrarea sa în vigoare să fie desfiinţate controalele la frontierele interne ale Uniunii, integrând Convenţia de la Schengen asupra liberei circulaţii a persoanelor în Tratatul asupra Uniunii Europene. În mod corespunzător s-a stabilit întărirea controlului la frontierele externe ale Uniunii.

[11] În cadrul celui de al treilea *"pilier"* introdus prin Tratatul de la Amsterdam se menţinuseră o serie de prevederi generale de inspiraţie comunitară. Astfel, Comisia dispune de un drept de iniţiativă – sporit dar nu exclusiv – Parlamentul urmează a fi consultat şi există posibilitatea de a fi adoptate cu majoritate calificată o serie de măsuri de decizie în cadrul Consiliului în acest domeniu. Totodată, politicile privind azilul, imigrarea, cooperarea judiciară în materie civilă şi acordarea de vize pentru resortisanţii ţărilor terţe au fost în mod progresiv *"comunitarizate".*

[12] În cadrul lucrărilor Conferinţei de la Tampere s-a subliniat cu deosebită insistenţă faptul că integrarea europeană este strâns legată de respectarea drepturilor omului şi de respectarea instituţiilor democratice şi ale *"spaţiului comun"* de libertate şi justiţie. S-a constatat că Uniunea Europeană a pus deja în practică anumite elemente ale unui spaţiu comun de prosperitate comună, cum ar fi o piaţă unică, o uniune economică şi monetară, precum şi capacitatea de a face faţă sfidărilor politice şi economice mondiale. Aşa cum s-a arătat în concluziile preşedinţiei finlandeze asupra lucrărilor Consiliului European de la Tampere, *"cetăţeanul nu poate să se bucure de libertate decât într-un veritabil spaţiu de justiţie în care fiecare poate să se adreseze tribunalelor şi autorităţilor tuturor statelor membre tot aşa de uşor cum ar putea să o facă pe teritoriul ţării sale". A se vedea,* Conseil Européen de Tampere, 15 et 16 Octobre 1999, Conclusions de la Presidence, http://www.europarl.eu.int/summits/tam_fr.htm

[13] O idee importantă, care este subliniată în concluziile preşedinţiei finlandeze, este aceea că Uniunea trebuie să beneficieze de o capacitate deplină de acţiune, ca un partener important pe scena internaţională, promovând relaţii strânse de cooperare cu ţările partenere şi organizaţiile internaţionale, în special Consiliul Europei, OSCE, OCDE şi Naţiunile Unite. Ibidem, doc.cit.

[14] De altfel, este semnificativă însăşi evoluţia acţiunilor care au pregătit acest document: Reuniunea Consiliului European de la Colonia (3-4 iunie 1999) a împuternicit un grup de experţi să elaboreze textul Cartei, după care au urmat lucrările propriu zise ale Comisiei însărcinate cu elaborarea documentului (decembrie 1999-2 octombrie 2000). Reuniunea Consiliului European de la Biaritz (13-14 octombrie 2000) a aprobat în unanimitate textul documentului ce a fost transmis Parlamentului European, care l-a adoptat la 14 octombrie 2000, şi Comisiei, care la rândul său l-a adoptat la 6 decembrie 2000. Rezultă deci că proclamarea Cartei în numele celor trei instituţii, la 7 decembrie 2000, la Nisa, a încununat de fapt un proces de elaborare ce a durat aproape doi ani şi la care au fost antrenaţi atât experţi, cât şi instituţiile comunitare.

[15] A se vedea textul în: Andrei Popescu, Ion Jinga, *Organizaţii europene şi euroatlantice*, Editura "Lumina Lex", Bucureşti, 2001, pag. 178 şi urm. The Charter of Fundamental Rights of the European Union, INTERNET, http://www.europarl.eu/int/charter/default.en.htm.

[16] Însumând dreptul la viaţă, la integritatea persoanei etc.

[17] Însumând o gamă foarte largă de drepturi.

[18] Incluzând aci, printre altele, nediscriminarea, diversitatea culturală, drepturile copilului, egalitatea femeii cu bărbatul.

[19] Cuprinzând dreptul la informare, protecţia împotriva concedierii nejustificate, condiţii de trai echitabile, securitate socială, protecţia sănătăţii, protecţia consumatorilor.

[20] Cuprinzând referiri la dreptul de vot, buna administrare, protecţie diplomatică şi consulară, dreptul de petiţionare, accesul la Mediatorul European ş.a.

[21] Dreptul la un recurs efectiv, prezumţia de nevinovăţie, lega-

litatea şi proporţionalitatea delictelor şi pedepselor.

[22] Incluzând prevederi legate de câmpul de aplicare a Cartei, întinderea drepturilor garantate, nivelul protecţiei şi interdicţia abuzului de drept.

[23] Jean Marc Favret, *Droit et pratique de l'Union Européenne*, ed.4-a, Gualino ed., Paris, 2003, pag.268.

[24] Articolul III-285

1. Aplicarea eficientă la scara naţională a dreptului Uniunii de către statele membre, esenţială pentru buna funcţionare a Uniunii, este considerată o problemă de interes comun.

2. Uniunea poate susţine eforturile statelor membre pentru îmbunătăţirea capacităţii lor administrative de aplicare a dreptului Uniunii. Această acţiune poate include facilitarea schimbului de informaţii şi de funcţionari publici, precum şi susţinerea programelor de formare profesională. Nici un stat membru nu este obligat să recurgă la acest sprijin. Legile europene dispun măsurile necesare realizării acestui scop, excluzând orice armonizare a dispoziţiilor legale şi de reglementare ale statelor membre.

3. Prezentul articol nu aduce atingere obligaţiei statelor membre de a aplica dreptul comunitar, nici prerogativelor şi atribuţiilor Comisiei. De asemenea, el nu aduce atingere nici celorlalte dispoziţii ale Constituţiei care prevăd cooperarea administrativă între statele membre, precum şi între acestea şi Uniune.

[25] Articolul III-276

1. Europol are misiunea de a sprijini şi consolida acţiunea autorităţilor poliţieneşti şi a altor servicii de aplicare a legii din statele membre, precum şi colaborarea acestora pentru prevenirea şi combaterea infracţiunilor grave care afectează două sau mai multe state membre, a terorismului şi formelor de criminalitate ce aduc atingere unui interes comun care face obiectul unei politici a Uniunii.

2. Legea europeană determină structura, funcţionarea, domeniul de acţiune şi atribuţiile Europol. Aceste atribuţii pot include:

a) strângerea, stocarea, prelucrarea şi analizarea informaţiilor, precum şi schimbul de informaţii transmise în special de autorităţile statelor membre sau de ţări ori autorităţi terţe;

b) coordonarea, organizarea şi realizarea de acţiuni cu caracter de investigaţie şi operaţional, derulate împreună cu autorităţile competente ale statelor membre sau în cadrul unor echipe comune de investigaţie şi, dacă este cazul, în colaborare cu Eurojust.

Legea europeana stabileşte, de asemenea, modalităţile de exercitare de către Parlamentul European împreună cu parlamentele naţionale ale statelor membre, a controlului asupra activităţilor Europol.

3. Orice acţiune cu caracter operaţional a Europol trebuie desfăşurată în cooperare cu autorităţile statului sau statelor membre al căror teritoriu este implicat şi cu acordul acestora.

Aplicarea măsurilor de coerciţie este responsabilitatea exclusivă a autorităţilor naţionale competente.

[26] Articolul III-273

1. Misiunea Eurojust este de a sprijini şi consolida coordonarea şi cooperarea dintre autorităţile naţionale de cercetare şi urmărire penală în legătură cu infracţiunile grave care afectează două sau mai multe state membre sau care impun urmărirea penală pe baze comune, atât prin operaţiuni întreprinse de autorităţile statelor membre şi de Europol, cât şi prin informaţii furnizate de acestea.

În acest context, legile europene determină structura, funcţionarea, domeniul de acţiune şi atribuţiile Eurojust. Aceste atribuţii pot include:

a) iniţierea cercetării penale, precum şi avansarea propunerilor de iniţiere a urmăririi penale, efectuate de autorităţile naţionale competente, în special cele referitoare la infracţiuni ce aduc atingere intereselor financiare ale Uniunii;

b) coordonarea cercetărilor şi urmăririlor prevăzute la punctul a);

b) consolidarea cooperării judiciare, inclusiv prin soluţionarea conflictelor de jurisdicţie şi prin strânsă cooperare cu Reţeaua Judiciară Europeană.

Legile europene stabilesc, de asemenea, aranjamentele pentru implicarea Parlamentului European şi a parlamentelor naţionale ale statelor membre la evaluarea activităţilor desfăşurate de Eurojust.

2. În cadrul urmăririlor penale menţionate în prezentul articol, fără să se aducă atingere art. III-274, actele oficiale de procedură judiciară sunt îndeplinite de către agenţii naţionali competenţi.

[27] Art.31.

[28] A se vedea textul în limba română: *Tratat de instituire a unei Constituţii pentru Europa*, doc. CONV 850/03, RO.

[29] Astfel, relevăm dispoziţiile legate de valorile Uniunii (art.2), obiectivele Uniunii (art.3), libertăţile fundamentale şi nediscriminarea (art.4), relaţiile dintre Uniune şi statele membre (art.5). Reţinem în mod special acele prevederi înscrise în art.5, în conformitate cu care *"Uniunea respectă identitatea naţională a statelor membre în ceea ce priveşte structurile lor fundamentale politice şi constituţionale".* Acelaşi text mai face vorbire despre faptul că Uniunea Europeană *"respectă funcţiile esenţiale ale statului, în special cele care se referă la asigurarea integrităţii teritoriale a statului, la menţinerea ordinii publice şi la apărarea securităţii interne".*

[30] De la art.III-158 până la III-178.

[31] Aici se precizează că Uniunea constituie un spaţiu de libertate, securitate şi justiţie, că ea garantează neefectuarea controalelor asupra persoanelor la frontierele interne şi dezvoltă o politică comună în domeniul azilului, imigrării şi controlului la frontierele externe, întemeiată pe solidaritatea între statele membre. În aceeaşi secţiune sunt cuprinse prevederi legate de rolul parlamentelor naţionale în ce priveşte respectarea principiului subsidiarităţii *"conform modalităţilor specifice prevăzute în Protocolul de aplicare a principiilor subsidiarităţii şi proporţionalităţii".* Parlamentele naţionale pot participa la mecanismele de evaluare, la punerea în aplicare a politicilor stabilite, precum şi la controlul politic al Europol şi al evaluării activităţilor Eurojust. A se vedea Secţiunea I-a.

[32] Sunt specificate, totodată, prin art.III-167 şi problemele ce vor fi reglementate prin legi europene sau legi cadru şi anume: un statut unitar de azil în favoarea resortisanţilor unei ţări terţe, valabil în toată Uniunea, un statut unitar de protecţie subsidiară pentru resortisanţii ţărilor terţe care, fără să obţină azil european, au nevoie de protecţie internaţională; un sistem comun de protecţie temporară a persoanelor evacuate în situaţia existenţei unui aflux masiv; proceduri comune de garantare şi retragere a statutului unitar de azil sau de protecţie subsidiară; criterii şi mecanisme de stabilire a statului membru care răspunde de examinarea cererii de azil sau de protecţie subsidiară; norme referitoare la condiţiile de primire a solicitanţilor de azil sau de protecţie subsidiară; parteneriatul şi cooperarea cu ţările terţe pentru gestionarea afluxului de persoane care solicită azil, protecţie subsidiară sau temporară.

[33] Acestea sunt: condiţiile de intrare şi de şedere, precum şi normele privind eliberarea de către statele membre a vizelor şi permiselor de şedere pe termen lung, inclusiv în scopul întregirii familiei; definirea drepturilor resortisanţilor din ţări terţe cu şedere legală pe teritoriul unui stat membru, inclusiv condiţiile care reglementează libera circulaţie şi libertatea de şedere în celelalte state membre; imigraţia ilegală şi şederea ilegală, inclusiv expulzarea şi repatrierea persoanelor aflate în şedere neautorizată; lupta împotriva traficului de persoane, în special cu

femei şi copii. A se vedea, Art.III-168.

[34] Art.III-169 prevede că "Politicile Uniunii menţionate în prezenta secţiune şi aplicarea lor sunt reglementate de principiul solidarităţii şi distribuirii echitabile a responsabilităţilor între statele membre, inclusiv pe plan financiar. Ori de câte ori este necesar, actele Uniunii adoptate în temeiul prezentei secţiuni prevăd măsuri adecvate pentru aplicarea acestui principiu".

[35] Articolul III-258

Consiliul European defineşte orientările strategice ale programării legislative şi operaţionale în spaţiul de libertate, securitate şi justiţie.

[36] Articolul III-259

Parlamentele naţionale ale statelor membre asigură, cu privire la propunerile şi iniţiativele legislative prezentate în secţiunile 4 şi 5 din prezentul capitol, respectarea principiului subsidiarităţii, conform modalităţilor specifice prevăzute în protocolul de aplicare a principiilor subsidiarităţii şi proporţionalităţii.

[37] Articolul III-257

1. Uniunea constituie un spaţiu de libertate, securitate şi justiţie, cu respectarea drepturilor fundamentale, în care se ţine seama de diversitatea tradiţiilor şi a sistemelor juridice ale statelor membre.

2. Uniunea garantează neefectuarea controalelor asupra persoanelor la frontierele interne şi dezvoltă o politică comună în domeniul azilului, imigrării şi controlului la frontierele externe, întemeiată pe solidaritatea între statele membre, care este echitabilă faţă de resortisanţii ţărilor terţe. În sensul prezentului capitol, apatrizii sunt asimilaţi resortisanţilor din ţări terţe.

3. Uniunea acţionează pentru a asigura un înalt nivel de securitate prin măsuri de prevenire şi de combatere a criminalităţii, a rasismului şi xenofobiei, măsuri de coordonare şi de cooperare între autorităţile poliţieneşti şi judiciare şi alte autorităţi competente, precum şi prin recunoaşterea reciprocă a hotărârilor judecătoreşti în materie penală şi, dacă este necesar, prin apropierea legislaţiilor penale.

4. Uniunea facilitează accesul la justiţie, în special pe baza principiului recunoaşterii reciproce a hotărârilor judecătoreşti şi extrajudecătoreşti în materie civilă.

[38] Articolul III-260

Fără să aducă atingere art. III-360 - III-362, Consiliul, la propunerea Comisiei, poate adopta regulamente sau decizii europene de stabilire a modalităţilor prin care statele membre, în colaborare cu Comisia, întreprind o evaluare obiectivă şi imparţială a punerii în aplicare, de către autorităţile statelor membre, a politicilor Uniunii menţionate în prezentul capitol, în special în scopul de a susţine aplicarea deplină a principiului recunoaşterii reciproce.

Parlamentul European şi parlamentele naţionale ale statelor membre sunt informate cu privire la conţinutul şi rezultatele evaluării.

[39] Idem, doc.cit.

[40] Articolul III-261

În cadrul Consiliului se instituie un comitet permanent care să asigure în cadrul Uniunii promovarea şi consolidarea cooperării operaţionale în materie de securitate internă. Fără să aducă atingere art. III-344, comitetul facilitează coordonarea acţiunii autorităţilor competente ale statelor membre. La lucrările comitetului pot fi cooptaţi reprezentanţii organismelor şi agenţiilor interesate ale Uniunii. Parlamentul European şi parlamentele naţionale ale statelor membre sunt informate cu privire la derularea lucrărilor.

[41] Articolul III-274

1. Pentru combaterea infracţiunilor care aduc atingere intereselor Uniunii, o lege europeană a Consiliului poate institui un Parchet European având ca baza Eurojust. Consiliul hotărăşte în unanimitate, după aprobarea Parlamentului European.

2. Parchetul European are competenţa de a cerceta, de a urmări şi trimite în judecată, dacă este cazul în colaborare cu Europol, autorii şi complicii la infracţiunile grave care afectează mai multe state membre, precum şi autorii infracţiunilor care aduc atingere intereselor financiare ale Uniunii, conform celor stabilite de legea europeană prevăzută în alin.1.

Parchetul European exercită funcţia de procuror în instanţele competente ale statelor membre în legătură cu aceste infracţiuni.

3. Legea europeană prevăzută în alin.1 stabileşte regulile generale aplicabile Parchetului European, condiţiile de exercitare a atribuţiilor, normele de procedură aplicabile activităţilor sale, precum şi regulile care reglementează admisibilitatea probelor şi regulile aplicabile controlului jurisdicţional al actelor de procedură adoptate în exercitarea atribuţiilor sale.

4. Consiliul European poate adopta, în acelaşi moment sau ulterior, o decizie europeană care să amendeze prevederile alin.1 în vederea extinderii atribuţiilor Parchetului European, pentru a include infracţiunile grave având o dimensiune transfrontalieră şi care să amendeze, în consecinţă, alin.2 cu privire la autorii sau complicii infracţiunilor grave care afectează mai multe state membre. Consiliul European va acţiona cu unanimitate după aprobarea Parlamentului European şi după consultarea Comisiei.

[42] Articolul III-275

1. Uniunea instituie o cooperare poliţienească, care implică toate autorităţile competente din statele membre, inclusiv poliţia, vama şi alte servicii specializate cu atribuţii în aplicarea legii, în domeniul prevenirii sau depistării şi investigării infracţiunilor penale.

2. În acest scop, legile sau legile-cadru europene pot stabili măsuri referitoare la:

a) strângerea, stocarea, prelucrarea şi analizarea informaţiilor în domeniu, precum şi schimbul de informaţii;

b) sprijinirea formării profesionale a personalului, precum şi cooperarea privind schimbul de personal şi echipament şi cercetarea criminalistică;

c) tehnici comune de investigaţie privind depistarea unor forme grave de criminalitate organizată.

3. O lege sau o lege-cadru europeană a Consiliului poate stabili măsurile privind cooperarea operaţională între autorităţile menţionate în prezentul articol. Consiliul hotărăşte în unanimitate, după consultarea Parlamentului European.

[43] Articolul III-262

Prezentul capitol nu aduce atingere exercitării răspunderilor ce revin statelor membre cu privire la menţinerea ordinii publice şi salvgardarea securităţii interne.

Cristian Popa - dr., cadru universitar al Academiei Naţionale de Informaţii, Bucureşti.

Echilibrul dintre interguvernamentalismul întărit și supranaționalismul consolidat în cadrul UE, în etapa post Nisa

MĂDĂLINA VIRGINIA ANTONESCU

This is a short analysis on Eu's development perspectives in the "post-Nice stage", with regard to the inter-governmentalism and supra-nationalism considered as two different directions. The conclusion shows that it is preferable for the new Constitutional Treaty to keep and consolidate the original character of the European Council and European Parliament.

O ipoteză majoră pe care considerăm necesar să o abordăm în ceea ce priveşte perspectivele de dezvoltare instituţională ale Uniunii din "etapa post-Nisa" se referă la crearea unui compromis între ipoteza susţinând o Uniune care şi-a dezvoltat latura interguvernamentală (implicit şi instituţiile politice reprezentând o asemenea latură – "*Consiliile*") şi ipoteza favorabilă unei evoluţii UE către un supranaţionalism consolidat şi democratic (prin Parlamentul European).

Astfel, în etapa ce urmează eşecului tratatului constituţional, din 2005 este posibil să asistăm la crearea progresivă a unui echilibru politic şi instituţional între cele două tendinţe de evoluţie ale UE descrise mai sus, având ca efect o *reducere* a deficitului democratic (prin întărirea *cooperării* între Parlamentul European şi parlamentele naţionale, fără eliminarea Consiliului din rolul de legiuitor european; prin introducerea unor modalităţi *limitate* de tragere la răspundere politică a Consiliului, în *anumite condiţii*, *expres* prevăzute de noul tratat internaţional, de către Parlamentul European, prin consacrarea *unor modalităţi* concrete de *participare* a cetăţenilor europeni la procesul legislativ european). Pe de altă parte însă, deficitul democratic din Uniune nu ar fi complet eliminat, datorită prezervării de către Consiliu a atribuţiilor sale *multiple*, în *diverse* domenii, care-i conferă un rol politic privilegiat faţă de alte instituţii UE.

Dat fiind faptul că este vorba de o tendinţă de *echilibru* politic şi instituţional între cele două ipoteze de evoluţie ale Uniunii în "etapa post-Nisa", nici una dintre cele două instituţii UE luate în discuţie (Parlamentul European şi Consiliul) nu pot deţine poziţia predominantă în cadrul instituţional european.

Din acest aspect provine şi *continuarea existenţei* deficitului democratic al Uniunii (datorită insuficientei capacităţi politice a Parlamentului European de a elimina Consiliul din sfera puterii legislative europene, dar şi de a deţine atribuţii decizionale în domenii de importanţă majoră pentru evoluţia UE).

Această ipoteză de evoluţie a Uniunii în "perioada post-Nisa" poate fi analizată urmărind două axe instituţionale: relaţia politico-juridică dintre Parlamentul European şi Consiliu, pe de-o parte şi relaţia politico-juridică dintre "cei doi legiuitori europeni" şi Comisie, pe de altă parte.

1. Un echilibru politic între Parlamentul European și Consiliul UE, în "etapa post-Nisa"

Noul tratat internaţional care ar consacra, în această etapă de evoluţie a UE, ipoteza *echilibrului* politic şi instituţional, ar fi fundamentat pe faptul că nici Parlamentul European, nici Consiliul UE nu pot deţine, în mod individual, poziţia politică predominantă în cadrul instituţiilor UE. Am putea spune că această ipoteză instaurează *un rol politic central pentru acest "tan-*

dem inedit" (Parlament şi Consiliu), în care una dintre instituţiile politice este reprezentanta cetăţenilor europeni la nivelul politic european de guvernare, în timp ce a doua instituţie politică este formată din executivele statelor membre UE şi reprezintă interesele acestora în cadrul UE.

Astfel, ar exista mari şanse ca, în noul tratat internaţional ce va urma tratatului constituţional respins în 2005, să fie reluat art. I-20 din acest tratat constituţional, care instituie un echilibru perfect între Parlament şi Consiliu în ceea ce priveşte exercitarea funcţiilor legislative şi bugetare europene.

De asemenea, acest echilibru politic şi instituţional dintre cele două instituţii politice deţinând un rol politic-cheie în cadrul instituţional UE s-ar putea concretiza prin lipsa procedurilor legale care să-i permită Parlamentului European să tragă la răspundere politică o instituţie interguvernamentală precum Consiliul (mai degrabă, o trăsătură caracteristică organizaţiilor internaţionale de cooperare, decât unui executiv naţional) în paralel cu inexistenţa unor prevederi legale prin care Consiliul să poată decide dizolvarea Parlamentului.

Preşedintele Consiliului European ar trebui numit de Consiliul European, în această variantă, însă după aprobarea Parlamentului European, ceea ce ar crea un *echilibru* politic între Parlament şi executivele naţionale (reprezentate prin cele două "Consilii"), echilibru *întărit* prin atribuţia Parlamentului de a alege Preşedintele Comisiei (care va fi propus de Consiliul European).

De asemenea, în privinţa desemnării Ministrului Unional de Afaceri Externe, acesta ar trebui numit de Consiliu (sau de Consiliul European) după aprobarea Parlamentului şi revocat conform aceleiaşi proceduri. Art. I-27/Constituţia Europeană, referitor la procedura de desemnare a Comisiei ca organ colegial, ar trebui *reluat* şi adoptat în textul unui nou tratat internaţional, tot din cauza echilibrului politic dintre Consiliu (care adoptă lista candidaţilor la funcţia de comisar european; care numeşte Comisia) şi Parlamentul European (care acordă votul de încredere Comisiei, în bloc).

În ceea ce priveşte desemnarea judecătorilor şi a avocaţilor generali ai Curţii de Justiţie a Uniunii Europene şi ai Tribunalului, aceştia ar trebui numiţi de guvernele statelor membre, de comun acord (prin intermediul unuia dintre cele două "Consilii") *şi aprobaţi de Parlament*, pentru a beneficia de un real statut juridic supranaţional şi democratic, în acelaşi timp.

La nivelul atribuţiilor *decizionale*, ar trebui să funcţioneze o nouă repartiţie de competenţe între "Consilii" şi Parlament, în domeniile actualmente extra-legislative (de exemplu, în domeniul politicilor *interguvernamentale* precum PESC sau CPJP). În cadrul unor astfel de politici făcând parte din cadrul Uniunii Europene, un rol decizional major (în materia încheierii acordurilor PESC; a deciderii acordării ajutorului umanitar; a impunerii de măsuri restrictive; a stabilirii orientărilor generale în materie de azil, vize, imigraţie, politici sociale) ar trebui acordat Parlamentului European. Astfel, în perspectivă, ar fi realizabilă o *reală extindere a "co-deciziei*" dincolo de pilonul comunitar (a capacităţii juridice a Parlamentului European de a adopta acte *legislative* europene, împreună cu Consiliul), în domeniul politicilor considerate "*interguvernamentale*" (odata cu elaborarea unui nou tratat internaţional).

Astfel, un echilibru politic *real* între Parlament şi Consiliu ar trebui să consolideze rolul decizional al Parlamentul European în domenii extra-comunitare, confirmând astfel flexibilitatea şi capacitatea de adoptare a întregului sistem politic UE la cerinţele *reducerii* deficitului democratic din Uniune. Conform acestei ipoteze, reforma instituţională a Uniunii va fi una *modestă*, care ar limita poziţia preeminentă a Consiliului (datorate regimului "confuziei de puteri" din Uniune, ceea ce îi permite acestuia să deţină simultan, funcţii deliberative şi executive) şi va schimba caracterul interguvernamental al PESC şi CPJP în politici parţial comunitarizate, permiţând Parlamentului ca, în unele domenii din cadrul acestor politici, să adopte împreună cu Consiliul, unele acte legislative europene.

Parlamentul ar câştiga, conform acestei ipoteze, atât un real drept de iniţiativă legislativă (ruperea monopolului deţinut de Consiliul UE) cât şi prerogativa de a defini politicile Uniunii şi de a stabili conformitatea dintre orientările generale formulate de Consiliul European, cu obiectivele politice ale UE (inclusiv conformitatea acestor orientări politice definite de executivele naţionale, cu necesităţile de creare a unei autentice democraţii europene).

Apartenenţa la Uniune (procedura de aderare la UE a unui stat candidat; retragerea din Uniune; suspendarea anumitor drepturi ce decurg din apartenenţa la Uniune) ar trebui să reflecte, în această ipoteză de evoluţie moderată a Uniunii, *echilibrul politic* dintre "Consilii" şi Parlamentul European (fiind posibile *două variante*: cea indicată de tratatul constituţional din 2004, care presupune că atribuţia decizională în toate aceste trei domenii aparţine Consiliului, iar Parlamentul European deţine o competenţă de *a aproba* decizia Consiliului; varianta contrară, în temeiul căreia Parlamentul European este cel care decide, Consiliului revenindu-i sarcina de a încheia acordul de admitere/retragere, în numele UE cu statul în cauză, sau de a constata existenţa unui *risc clar* de încălcare gravă din partea unui stat membru a valorilor democratice ale Uniunii).

Iniţierea unei forme de cooperare consolidată

între statele membre UE, care are incidenţă directă şi pe termen lung asupra proiectului politic de "Uniune Europeană" ar trebui să se realizeze cu aprobarea expresă a Parlamentului European (şi nu aşa cum prevede art. III-418/Constituţia Europeană, prin *informare* periodică a acestuia de către Comisie sau de Ministrul Unional al Afacerilor Externe cu privire la evoluţia acestor forme de cooperare consolidată).

De asemenea, în materia *revizuirii* noului tratat internaţional, s-ar impune ca Parlamentul European să deţină un rol politico-juridic mult mai important decât cel pe care îl deţine, de exemplu, în virtutea art. IV-443/ Constituţia Europeană (de *consultare*, în cazul în care Consiliul European adoptă o decizie europeană favorabilă examinării modificărilor propuse, în cazul procedurii ordinare de revizuire; de *consultare*, în cazul procedurii simplificate de revizuire privind politicile şi acţiunile interne ale UE, conform art. IV-445/Constituţia Europeană). Astfel, în aceste două tipuri de proceduri, Consiliul ar putea decide doar după *aprobarea* Parlamentului European, ceea ce ar consolida echilibrul politic dintre aceste două instituţii UE. Pe de altă parte, art. IV-444/Constituţia Europeană ar putea fi inclus în noul tratat internaţional din "etapa post-Nisa", deoarece obligă Consiliul European să obţină *aprobarea* Parlamentului înainte de a adopta o decizie europeană în materia procedurii simplificate de revizuire; de asemenea, orice iniţiativă în aplicarea acestui articol, luată de Consiliul European, trebuie transmisă parlamentelor naţionale (acestea având un rol politic *activ*, deoarece, în cazul *opoziţiei* unui parlament naţional, notificată în zece luni de la această transmitere, decizia europeană nu se poate adopta). Acest caz de implicare directă şi concretă a parlamentelor naţionale în revizuirea unui tratat constituţional ar trebui preluat şi în ceea ce priveşte noul tratat internaţional ce ar urma să fie elaborat în "perioada post-Nisa", ca unul din modurile de garantare a participării efective a parlamentelor naţionale la nivelul de guvernare politică *europeană*.

Cu precizarea că, prin această variantă nu se elimină complet deficitul democratic din Uniune (Consiliul rămânând unul din "legiuitorii europeni", alături de Parlamentul European, deşi deţine şi atribuţii executive), ceea ce reprezintă un risc serios la adresa evoluţiei Uniunii către o entitate politică democratică, trebuie să analizăm juridico-politic şi relaţia stabilită între Comisie, pe de-o parte şi "cei doi legiuitori", de cealaltă parte (Consiliul UE şi Parlamentul European).

2. Un echilibru politic între Comisia Europeană și tandemul "legislatorilor europeni"

Din această perspectivă, s-ar pune întrebarea dacă este firesc ca un *executiv supranaţional* precum Comisia să răspundă politic în faţa unui "*executiv colectiv*" precum Consiliul.

Atât prin tratatele comunitare şi modificatoare, cât şi prin varianta tratatului constituţional din 2004, Comisia poate fi demisă în bloc de Parlamentul European, ca un exemplu de pârghie politică majoră de care dispune acesta spre a îşi exercita controlul politic asupra "executivului european" (Comisia). Însă această pârghie politică nu apare şi în ceea ce priveşte relaţia politică dintre Consiliu şi Comisie (Consiliul UE neputând cere demisia Comisiei), aspect care reflectă originalitatea naturii juridice a celor două instituţii UE.

Astfel, dacă privim Consiliul exclusiv prin prisma unui "*executiv european*" ne confruntăm cu o situaţie politico-juridică nefirească (ca unul dintre "cele trei executive europene"- Consiliul UE, Consiliul European, Comisia-, să poată demite întreaga Comisie), ceea ce ar institui o *ierarhie* a "executivelor europene" dominată de Consiliu (acesta deţinând majoritatea covârşitoare a atribuţiilor guvernamentale în toate domeniile de competenţă ale Uniunii).

Dacă privim Consiliul în cea de-a doua sa ipostază politică (de "*legiuitor european*") nu ne putem explica de ce acesta nu are nici un rol în procedura de *demitere în bloc* a Comisiei (aici evidenţiindu-se rolul politic major al Parlamentului European). Reies din aceste două constatări, atipicitatea naturii juridice a Consiliului, cât şi originalitatea funcţionării în ansamblu, a cadrului instituţional UE.

În această variantă, Comisia şi-ar păstra cvasimonopolul în domeniul iniţiativei legislative (astfel cum a fost consacrat prin tratatele comunitoare şi modificatoare), însă, în acelaşi timp, dreptul de iniţiativă legislativă ar fi recunoscut prin noul tratat internaţional din "etapa post-Nisa" şi Parlamentului European.

Pe de altă parte, în calitate de "executiv european", Comisia ar trebui să fie trasă la răspundere politică *doar în faţa Parlamentul European* (prin moţiune de cenzură) dar şi prin alte tipuri de control politic (audierea Preşedintelui Comisiei în faţa Parlamentului European; invitarea comisarilor europeni în faţa Parlamentului pentru a da răspuns întrebărilor şi interpelărilor euro-deputaţilor; prin controlul exercitat prin comisiile de anchetă etc.). Prin urmare, ar trebui reluat art. I-26/Constituţia Europeană, paragr. 8, care consfinţeşte implicit, *rolul Parlamentului European, de "legiuitor tipic*" (în timp ce "veritabilului legiuitor european", Consiliul UE, *nu* îi este recunoscută prerogativa de a obţine

demisia în bloc a Comisiei, printr-o moţiune de cenzură). Astfel, putem trage concluzia, pe baza art. I-26/ Constituţia Europeană, paragr. 8 că "veritabilul legiuitor european" nu este Consiliul (din acest punct de vedere) ci Parlamentul European, tocmai datorită naturii sale juridice supranaţionale şi a legitimităţii sale democratice directe, în raport cu Consiliul UE ("celălalt legiuitor european").

Devine astfel firesc ca, din pricina naturii juridice *interguvernamentale* a Consiliului, cât şi a atribuţiilor sale *executive*, acesta să nu poată dispune de prerogativa de a trage la răspundere politică un alt executiv european (Comisia) mai cu seamă dacă avem în vedere legitimitatea democratică semi-directă a Comisiei (alegerea Preşedintelui Comisiei şi supunerea în bloc a Comisiei, ca organ colegial, votului de aprobare al Parlamentului European), legitimitate pe care nu o întâlnim în cazul "veritabilului legiuitor european" (Consiliul).

Echilibrul politic şi instituţional dintre Comisie, pe de-o parte şi de cealaltă parte, Consiliu şi Parlamentul European se evidenţiază printr-un partaj de atribuţii executive între Comisie şi Consiliu (Comisia asigurând *reprezentarea* externă a Uniunii, în vreme ce Consiliul, prin formaţiunea ministerială a Consiliului Afacerilor Externe, *elaborează* acţiunea externă a Uniunii în conformitate cu orientările strategice ale Consiliului European, în cadrul funcţiei sale de definire a politicilor Uniunii – art. I-23; art. I-24, paragr. 3/Constituţia Europeană).

În al doilea rând, echilibrul politic şi instituţional dintre Comisie şi Parlament (în afara de dreptul de iniţiativă legislativă deţinut de Comisie în cadrul procedurilor legislative ordinare, faţă de competenţele "co-decizionale" exercitate de Parlament) se concretizează prin caracterul juridico-politic al Comisiei, de instituţie politică *independentă* faţă de statele membre şi faţă de orice instituţie UE (inclusiv faţă de Parlament), deşi Comisia este *aleasă* de Parlament şi poate fi *destituită în bloc* de acesta. Mai mult, trebuie menţionată şi delegarea normativă (art. I-36/Constituţia Europeană) prin care Parlamentul şi Consiliul UE (prin legi şi legi-cadru europene) pot delega Comisiei atribuţia de a adopta regulamente europene-delegate ce completează sau modifică anumite elemente ne-esenţiale din legea europeană. Prin acest mecanism juridico-politic, Comisia este asociată într-un grad mai mare la procesul decizional european, realizându-se de fapt, un adevărat "triunghi instituţional" în domeniul *legislativ* european (Comisie – Consiliu – Parlament), după cum în domeniul *executiv* există o *altă triadă*, compusă din Consiliul European – Comisie – Consiliu (împreună cu Ministrul Unional al Afacerilor Externe, în varianta constituţional europeană).

Desigur, această ipoteză susţinând necesitatea unui echilibru politic şi instituţional dintre instituţiile politice ale UE cu un rol–cheie în evoluţia Uniunii presupune ca *fiecare* dintre acestea să dispună de pârghii juridico-politice *eficiente* pentru *a contrabalansa* celelalte instituţii UE, pentru a da astfel expresie principiului de drept european al echilibrului şi al cooperării interinstituţionale.

Cu toate acestea, chiar dacă aceste trei instituţii-cheie din Uniune (Comisia, Consiliul UE, Parlamentul European) se echilibrează reciproc, evitând, în această ipoteză, să se creeze o poziţie predominantă pentru una dintre ele (de exemplu, în favoarea Consiliului), totuşi ipoteza de faţă nu elimină deficitul democratic din UE.

Astfel, în "etapa post-Nisa", criza structurală a Uniunii se va prelungi, deoarece existenţa unui *echilibru* politic şi instituţional între Comisie, Consiliu şi Parlament nu garantează o funcţionare democratică şi mai apropiată de cetăţenii UE, a acestora. Doar prin fundamentarea Uniunii în ansamblu, ca sistem politic complex pe o axă democratică Parlament European – parlamente naţionale – cetăţeni europeni, această criză structurală a UE ar fi eliminată.

Dintre toate cele trei ipoteze majore de evoluţie a UE din "perioada post-Nisa", tendinţa integraţionistă bazată pe cooperarea strânsă între Parlamentul European şi parlamentele naţionale este cea aptă, în opinia noastră, să elimine deficitul democratic cu care se confruntă Uniunea încă de la începutul existenţei sale, criză structurală acutizată, prin eşecul din 2005 al tratatului constituţional.

În ceea ce priveşte impactul eşecului acestui tratat constituţional asupra originalităţii instituţiilor UE, considerăm că acesta nu este unul atât de serios pe cât ar părea la prima vedere, deoarece şi anterior Constituţiei Europene, instituţiile UE aveau un caracter *inedit*, neputând fi asimilate nici unor organe de stat, nici unor organe din structura unor organizaţii internaţionale de cooperare ori de integrare.

Desigur, nu putem face abstracţie de elementele de *noutate* pe care le-a adus Constituţia Europeană referitor la organizarea şi funcţionarea, precum şi la atribuţiile acestor instituţii politice, însă este de dorit ca noul tratat internaţional ce va trebui să iniţieze o autentică reformă instituţională în "etapa post-Nisa" să îmbine cele două cerinţe majore: *de păstrare şi consolidare a caracterului original* al acestor două instituţii UE, în paralel cu acordarea unui caracter *democratic veritabil*, menite să le apropie de cetăţeanul european.

Mădălina Virginia Antonescu - doctorand în drept european, la Facultatea de Drept, Universitatea Bucureşti şi cercetător ştiinţific în cadrul Institutului Diplomatic Român ; este autoare a cărţilor : "Uniunea Europeană, un imperiu modern?" ; "Doctrina neo-machiavelistă în contextul provocărilor globaliste" etc.

Continuarea procesului de extindere a Uniunii Europene

- micro-analiză economică -

ALINA BUZĂIANU

The study asses the economic effects of the enlargement process, as the enlargement towards East is considered an economical success. Important observations regard the last step of enlargement, from May 1 2004. The conclusion is that for the future extensions of commercial exchanges will depend on the existing demand.

Efectele economice ale procesului de extindere a UE

Extinderea Uniunii Europene către Est a reprezentat un succes din punct de vedere economic. Comerţul dintre vechile şi noile state membre este în continuă dezvoltare. Investiţiile străine aduse de companiile din vest au ajutat la crearea de sute şi mii de locuri de muncă în centrul şi estul Europei şi a generat totodată profituri de miliarde de euro pentru companiile investitoare. Lucrători din Polonia, Ungaria şi celelalte ţări au acoperit decalajele în privinţa calificării profesionale existente în acele ţări ale Uniunii Europene care au deschis porţile pieţelor lor forţei de muncă venite din exterior. Tot mai mulţi bani din bugetul UE curge către zonele mai sărace din est; până şi fermierii est-europeni – anterior, cei mai fervenţi eurosceptici din regiune – sunt satisfăcuţi acum că îşi pot vinde produsele întregii Europe şi au un oarecum acces la subvenţiile agricole ale Uniunii Europene. Vor fi însă necesare alte schimbări ulterioare pe măsura aprofundării integrării pieţei unice, iar unele ţări din cadrul zonei-euro vor trebui să-şi modifice orientarea în sensul creşterii flexibilităţii pe piaţa forţei de muncă (vezi Anexe, Tabelul 2) înainte ca est-europenii să câştige dreptul de a aplica pentru obţinerea de locuri de muncă pe întregul teritoriu al Uniunii Europene începând cu anul 2011 (posibil, în anumite ţări chiar mai devreme).

Totuşi, percepţia larg răspândită cum că noile state membre ar fi ultra-liberale, cu economii caracterizate prin taxe reduse ce ar produce daune sistemului social european este greşită; există diferenţe mari între ţările est-europene. În general, nivelul de impozitare al acestor ţări , la fel ca şi cheltuielile bugetare sunt doar relativ mai reduse decât în celelalte state vest-europene şi totodată deţin un sistem de asigurări sociale generos care însă se află sub o severă presiune exercitată de o rată a şomajului constant ridicată. Printre altele şi la fel ca mulţi dintre vechii membrii UE, nou-veniţii se luptă să rămână competitivi în faţa concurenţei preţurilor mici impusă de o Asie ce se dezvoltă în ritm alert. Ca urmare a acestui fapt, ţările est-europene nou integrate caută să producă mai multe bunuri şi servicii high-tech şi mai puţine produse manufacturate de bază.

În termeni relativi, creşterea populaţiei (20%) şi a suprafeţei (23%) rezultate din extinderea din 2004 nu sunt superioare celor din extinderile precedente. Extinderea din 1973 cu includerea Marii Britanii, a Danemarcei şi Irlandei, a fost proporţional mai mare, din punctul de vedere al populaţiei. Extinderea din 1995 cu includerea Austriei, Suediei şi Finlandei a fost proporţional mai mare din punctul de vedere al suprafeţei teritoriale. Ultima extindere este diferită de extinderile anterioare datorită diferenţelor economice: în noile ţări membre PIB-ul pe cap de locuitor este în medie 40% din PIB-ul actualelor state membre (paritate bazată pe puterea de cumpărare). Această extindere se aseamănă cel mai mult cu extinderea prin integrarea Spaniei şi Portugaliei, din 1986, care a dus la o creştere cu 16% a populaţiei UE: PIB-ul acestor ţări reprezenta în medie aproximativ 70% din PIB-ul UE de la acea dată (paritate bazată pe puterea de cumpărare).

O altă diferenţă între ultima extindere şi extinderile precedente este aceea că majoritatea noilor membri se află în etapa de tranziţie de la tipul de economie planificată la sistemul economiei de piaţă şi au trecut prin reforme economice dificile, independent de eforturile lor de a intra în UE.

Odată cu integrarea celor 10 noi state membre, UE şi-a sporit forţa economică, devenind cea mai mare piaţă unică (mai mult de 450 milioane de consumatori), şi acoperind cca 18% din comerţul mondial. Mai mult, potrivit evaluării Comisiei Europene, realizate la un an de la aderare, exporturile şi importurile între noile state membre şi vechile ţări membre au crescut pe parcursul anului 2004, impulsionate fiind de desfiinţarea ultimelor bariere comerciale şi de beneficiile specifice pieţei interne unice (vezi Anexe, Tabelul 1). În plus, toate tratatele internaţionale, inclusiv cele din cadrul OMC, sunt negociate de Comisia Europeană în numele celor 25 de state. Pe lângă avantajele funcţionării uniunii vamale între noile şi vechile ţări membre ale UE, creşterea exporturilor noilor state membre în 2004 s-a datorat şi înviorării activităţii economice în ţările UE-15 şi a dinamismului comerţului mondial în această perioadă. Pe de altă parte, creşterea importurilor din noile state membre s-a datorat nu numai impactului aderării, ci şi sporirii considerabile faţă de 2003 a preţurilor internaţionale la energie şi alte materii prime. În acelaşi timp, toţi indicatorii care ilustrează părerea cetăţenilor despre diferite chestiuni legate de contextul economic şi politic al UE au crescut o dată cu valul de integrare din mai 2004.

Impactul extinderii din 1 mai 2004

Uniunea Europeană şi ţările din centrul şi estul Europei au început să demoleze barierele comerciale bilaterale încă de la începutul anilor 1990, chiar înainte de a se pune de acord asupra programului de liberalizare completă prin intermediul acordurilor europene.

La nivelul anului 2001 nu mai existau nici un fel de tarife sau cote comerciale pentru bunurile industriale cu toate că au mai rămas unele restricţii în privinţa comerţului cu servicii şi binenţeles a produselor agricole. Diminuarea barierelor comerciale în cadrul UE – împreună cu o rapidă reconstrucţie industrială – a alimentat o creştere foarte mare a exporturilor în zona Europei centrale şi de est şi care a fost definitorie pentru revigorarea regiunii. În cei zece ani de dinaintea aderării, exporturile din Ungaria au crescut cu 380% (creştere exprimată în dolari), iar cele din Cehia cu 280 %. În anul 2000, marile state din Europa centrală şi de est îşi orientaseră deja 60-75% din exporturi către Uniunea Europeană. Cu alte cuvinte, cu mult timp înainte de obţinerea statutul de membru, aceste ţări dezvoltau schimburi comerciale cu UE mai consistente decât cele înregistrate de vechii membri UE între ei.

Boom-ul exporturilor a fost strâns legat de fluxurile pe scară largă de investiţii străine directe (ISD). Aderarea în sine la Uniunea Europeană a făcut destul de puţin în ceea ce priveşte sporirea atractivităţii ţărilor din centrul şi estul Europei pentru companiile străine. Dar procesul de pre-aderare a fost important pentru investiţiile străine directe din mai multe motive: în primul rând, pe măsură ce ţările Europei de est preluau politicile şi regulile UE, mediul lor de afaceri a început să semene din ce în ce mai mult cu cel din Europa de vest, astfel încât investitorii străini au reuşit mai bine să se familiarizeze cu acesta; în al doilea rând, în timp ce Uniunea Europeană îşi deschidea tot mai mult pieţele proprii pentru bunurile din Polonia, Estonia şi Slovacia, acestea au devenit locaţii mai interesante pentru producţia de export; şi în al treilea rând, perspectiva de a fi membru al Uniunii Europene a acţionat ca o „ancoră externă" pentru reformele economice, garantând astfel o anumită stabilitate şi asigurând investitorii împotriva politicilor reversibile.

Ca rezultat al acestor evoluţii, companiile din ţările membre ale Uniunii Europene au investit mai mult de 150 de milioane de euro în cele zece ţări integrate din centrul şi estul Europei începând cu 1990. Pentru Europa de vest aceste sume reprezentau o valoare destul de redusă: în 2004, vechile UE-15 au investit reciproc de 11 ori mai mult în propriile economii decât în cele ale noilor state membre. Dar pentru multe dintre ţările din estul Europei afluxurile de investiţii dinspre Uniunea Europeană se situau frecvent la nivelul a 5-10% din PIB-ul naţional.

Pe scurt, integrarea economică graduală în Uniunea Europeană a reprezentat cheia succesului economic al noilor state membre. Începând cu mijlocul anilor 1990, statele din centrul şi estul Europei au întrecut în mod consecvent creşterile economice din vechile state membre ale UE. De exemplu, Polonia a înregistrat o creştere medie de 4,4% pe an pe perioada ultimului deceniu, Ungaria de 3,6%, iar Estonia de 5,4%. Prin comparaţie, Germania a reuşit doar o creştere medie de 1,3% între anii 1995-2004 şi Franţa de 2,2%. Ţările aderante, de asemenea, s-au comportat considerabil mai bine decât acele ţări care nu şi-au depus încă candidatura (sau nu li s-a oferit perspectiva) pentru statutul de membru UE, ca de exemplu Rusia, Ucraina sau Moldova (ale căror rate medii de creştere economică s-au situat între 1995-2004 la nivelul a 2,9%, 1,5% şi respectiv 1,4%).

Pașii care vor urma...

Proiectul extinderii Uniunii Europene către sudul şi estul continentului rămâne deschis după aderarea României şi Bulgariei în anul 2007. Croaţia şi Turcia forţează voinţa europenilor. Este posibil ca interesele geostrategice ale marilor puteri să le ridice mingea la fileu şi, într-o perspectivă ceva mai îndepărtată, Macedonia, Bosnia-Herţegovina, Serbia şi Muntenegru să fie avute serios în vedere ca posibile ţări membre. Cum va arăta Uniunea Europeană în anul 2015 este greu de spus. Linia orizontului devine incertă după momentul 2007, an în care România şi Bulgaria îşi schimbă statutul din ţări candidate în ţări membre. Incertitudinea rezidă mai puţin în planurile Uniunii Europene, cât în potenţialele accidente de parcurs. Presupunând însă că proiectele gândite la Bruxelles au şanse maxime de reuşită, peste un deceniu Uniunea Europeană ar putea cuprinde 35 de ţări. Turcia ar putea culege roadele celor 40 de ani de candidatură la obţinerea statutului de ţară membră în 2010 sau 2012. Croaţia şi-a manifestat oficial dorinţa în 2003 şi a început în martie anul trecut negocierile de aderare şi este foarte posibil ca în 2009 să fie acceptată ca ţară membră.

Fostele state iugoslave, Macedonia, Bosnia-Herţegovina, Serbia şi Muntenegru, au fost nominalizate pentru începerea negocierilor de aderare în anul 2003, când Consiliul European de la Salonic a fixat ca prioritate a extinderii Uniunii Europene, zona Balcanilor. Atunci a fost estimată şi perioada de timp necesară acestor ţări pentru a se alinia la standardele Uniunii Europene. În ipoteza în care conjunctura politică şi economică regională şi mondială rămâne cea de astăzi, acestor ţări le sunt necesari încă 12 ani pentru a fi pe deplin pregătite. Ultima, dar nu cea mai lipsită de importanţă ţară ce intră în calculele Uniunii Europene extinse este Albania, ţara căreia nu i s-a fixat o dată pentru începerea negocierilor de aderare, dar care, din raţiuni de stabilizare a zonei Balcanilor, este luată în considerare ca posibil membru al Uniunii Europene în 2015.

Directiva europeană privind liberalizarea serviciilor

După doi ani de dezbateri, Parlamentul European a adoptat la 16 februarie un raport asupra proiectului de directivă referitoare la serviciile de pe piaţa internă – o problemă majoră pentru Uniunea Europeană. Principiul său motor, cel al "ţării de origine", a fost eliminat, în locul său fiind stabilită o clauză care stipulează "libera circulaţie a serviciilor". Conform acestei reguli, un stat membru trebuie să respecte dreptul unui prestator dintr-un alt stat membru de a furniza servicii şi de a i se garanta "liberul acces şi libera exercitare a serviciilor pe teritoriul primului stat membru".

Ca regulă generală, nu va mai fi posibilă obligarea unui prestator de a deschide un birou în ţara în care furnizează temporar un serviciu, nici nu i se va mai putea interzice să se doteze cu "o anume infrastructură". Este interzis să i se impună înscrierea într-un registru profesional sau să i se interzică să utilizeze la faţa locului materialul său obişnuit de lucru. Statele membre nu mai au dreptul să aplice un "regim contractual particular între prestator şi destinatar, care să limiteze prestarea de servicii cu titlu independent".

Dacă directiva, rectificată pe baza propunerilor Parlamentului, va fi aprobată de Consiliul de Miniştri, se va aplica următoarelor categorii de servicii: servicii de interes economic general – servicii poştale, distribuire de apă, electricitate, managementul deşeurilor; serviciile de afaceri – consultanţă în management, certificarea şi testarea, managementul şi securitatea birourilor, publicitatea, serviciile de recrutare şi serviciile agenţilor comerciali; serviciile de care beneficiază atât mediul de afaceri cât şi consumatorii, inclusiv serviciile imobiliare, cele din construcţii (inclusiv serviciile arhitecţilor), organizarea de târguri comerciale, închirierea de maşini, agenţiile de turism; serviciile în beneficiul consumatorilor – turism, activităţi de agrement şi centre sportive.

Următoarele sectoare nu sunt incluse în proiectul de directivă: serviciile specifice sistemului privat şi public de sănătate; serviciile financiare; comunicaţiile şi reţelele electronice; reţelele de transport; serviciile juridice; serviciile audiovizuale; jocurile de noroc şi loteriile; profesiile şi activităţile legate de exercitarea autorităţii publice (notariate); serviciile de taxe şi impozite; serviciile de interes economic.

Parlamentul European speră ca noua lege să promoveze competiţia în sectorul serviciilor, care este responsabil pentru aproximativ jumătate din şi pentru 60% din locurile de muncă. Rezultatul ar fi, în cele din urmă, preţuri mai mici şi o ofertă mai variată de servicii.

Pentru a intra în vigoare, directiva va trebui să primească mai întâi aprobarea tuturor ţărilor membre ale Uniunii Europene.

Prognoza economică pentru țările candidate și potențial-candidate aderare la Uniunea Europeană

În ţările candidate şi potenţial-candidate, creşterea produsului intern brut este previzionată a rămâne la cote relativ ridicate, astfel: la mai mult de 5% pe parcursul fiecărui an, în Bulgaria, România şi Tur-

cia, în timp ce în cazul Croaţiei va accelera până la 4½ % în 2007. Principalele surse ale acestei expansiuni continue par să fie mărirea productivităţii muncii şi o complexă şi extensibilă rezervă de capital. De asemenea, în toate ţările cererea internă va continua să surclaseze producţia, impulsionată de consumul privat şi de o solidă performanţă investiţională.

În Bulgaria şi România, cheltuielile din zona consumului privat au crescut considerabil în ultima perioadă de timp, dar este de aşteptat o reducere graduală a vitezei de creştere în viitorul apropiat. De asemenea, inflaţia va cunoaşte o perioadă de regres sau de relativă estompare. Productivitatea în continuă creştere şi concurenţa din cadrul acestor economii, combinate cu o reală apreciere a monedelor naţionale contribuie la conturarea acestei perspective de viitor pentru ţările în cauză. În orice caz, în toate statele candidate şi potenţial-candidate creşterea preţurilor la produse va avea o influenţă destul de importantă asupra inflaţiei: fie printr-un efect de încetinire a fenomenului de dezinflaţie[1] în România şi Turcia, fie printr-o creştere temporară a inflaţiei în Bulgaria şi Croaţia.

Cel mai probabil, piaţa forţei de muncă va beneficia, de pe urma unei creşteri susţinute a producţiei: rata de ocupare a forţei de muncă este preconizată a creşte, în special în Turcia cu peste 2% anual. Ca atare rata şomajului este aşteptată să scadă în 2007, până la aproximativ 7% în România, 9½% în Bulgaria şi Turcia şi 12% în Croaţia.

Se prevede ca Bulgaria să înregistreze un echilibru al bilanţului guvernamental în timp ce România, ajutată de o puternică creştere economică va reuşi să marcheze deficite mai reduse. În Croaţia şi Turcia, deficitele se situează în prezent la cote ridicate, dar până în 2007 se aşteaptă o diminuare a acestora, la mai puţin de 3 % în Turcia şi în jurul a 3,5% în Croaţia.

Pe toată durata anului 2005, deficitul de cont curent din toate statele candidate şi potenţial-candidate a fost într-o continuă creştere datorită evoluţiei ascendente a cererii interne cumulată cu explozia preţului petrolului. În 2006 şi 2007 deficitul balanţei de plăţi externe va rămâne în continuare ridicat în Bulgaria şi România, unde deficitele de cont curent sunt preconizate a oscila în jurul valorii de 10% din PIB, în timp ce în Croaţia şi Turcia acestea vor atinge aproape 6% din PIB pe fiecare an.

Concluzii

Impactul economic şi politic al aderării este semnificativ. Uniunea Europeană a devenit cea mai importantă putere economică, în termeni de produs intern brut, ca urmare a lărgirii spre Est. Este însă de aşteptat nu numai ca beneficiile complete ale integrării să difere calitativ de la o ţară la alta sau de la o regiune la alta, dar şi în timp şi intensitate. Cele mai multe dintre studiile academice sugerează efectul pozitiv pe care urmează să îl aibă lărgirea spre est asupra creşterii economice mai ales prin adâncirea competiţiei şi creşterea activităţii pe pieţele financiare.

Impactul direct al extinderii spre est asupra vechilor state membre ale Uniunii Europene a fost marginal. Procesul de lărgire a UE a dus la creşterea presiunii competitive asupra mai vechilor state membre şi se pare că acest fenomen va fi resimţit şi în viitor. Aşa cum mediul de afaceri arată, acest lucru este exact ceea ce era necesar pentru a impulsiona economiile cu ritm anevoios de creştere din Zona Euro. Performanţele economice solide ale noilor membri au adăugat poate un oarecare grad de dinamism economiei europene, dar din moment ce noile 10 state membre contează în măsura a numai 5% din PIB-ul Uniunii Europene (sau 10%, dacă este să măsurăm la paritatea puterii de cumpărare), acestea sunt prea mici pentru a acţiona din postura de motor al economiei europene.

În cele ce urmează vor fi menţionate câteva din punctele tari ale impactului favorabil avut de extindere asupra UE-25[2]:

• Creşterea populaţiei cu 74,1 milioane persoane (19,4%) la nivelul de 456,8 milioane persoane;
• Creşterea activităţii de producţie şi servicii, a productivităţii şi a progresului tehnologic;
• Dezvoltarea infrastructurii;
• Sporirea investiţiilor directe a UE-15 în noile state membre;
• Intensificarea comerţului intra-european;
• Exod redus de forţă de muncă din noile ţări membre, contrar aşteptărilor.

Dintre oportunităţile care sunt prevăzute a se contura în 2005-2006, pot fi menţionate câteva mai importante:

• Creşterea rolului UE pe plan internaţional: ţările membre UE-25 au depăşit uşor în 2004 contribuţia SUA la PNB mondial (30,4% comparativ cu 30,0%);
• Lărgirea UE poate să mărească PNB din UE-15 cu 0,5-0,7% anual în perioada 2005-2009;
• Pe termen mediu, creşterea economică şi crearea de noi locuri de muncă în UE-25 s-ar putea realiza prin creşterea competitivităţii UE pe scena globală. În acest sens, Planul global de aplicare a strategiei de la Lisabona, prezentat de Comisia Europeană în 2005, cu 98 acţiuni concrete în opt domenii prioritare, ar putea inversa tendinţele actuale manifestate pe plan mondial;
• Domeniile prioritate ale planului de acţiune elaborat de Comisia Europeană în 2005 sunt: sprijinirea ino-

vării şi cunoaşterii; reforma politicii ajutoarelor de stat; îmbunătăţirea şi simplificarea legislaţiei europene ce reglementează activitatea întreprinderilor; finalizarea Pieţei Interne a serviciilor; încheierea unui acord „ambiţios pentru UE" în Runda Doha, de negocieri comerciale multilaterale; eliminarea obstacolelor privind mobilitatea forţei de muncă; dezvoltarea unei abordări comune a migraţiei economice; sprijinirea angajaţilor afectaţi de restructurări.

Acest plan de acţiune va fi completat cu cele 25 de planuri naţionale de reformă pe care le pregătesc toate statele membre.

• Economia noilor ţări membre va genera 300.000 de noi locuri de muncă;
• Lărgirea va intensifica schimburile comerciale între noile şi vechile state membre;
• Accelerarea creşterii economice în noile state membre determină creşterea nevoii acestora pentru bunuri de investiţii şi creşterea importului din UE-15;
• Importul de materii prime şi semifabricate din ţările noi membre va contribui la creşterea competitivităţii producătorilor şi exportatorilor din UE-15;
• Va creşte exportul de servicii de afaceri, financiare şi comerciale ale ţărilor UE-15, importându-se servicii mai ieftine datorită costurilor reduse de pe piaţa muncii din noile ţări membre;
• Migraţia forţei de muncă din noile ţări membre în UE-15 se va diminua, odată cu echilibrarea diferenţ elor de venit pe locuitor. În primii ani după lărgire, migraţia este estimată la 200-300 mii de persoane pe an, care nu va determina tulburări pe pieţele UE.

În termeni economici, extinderea acestor zece state a fost comparativ echivalentă cu adăugarea unei singure economii de mărimea celei olandeze la o piaţă unică cu 380 de milioane de consumatori şi la un PIB de nivelul a 10.000 de miliarde de euro. Dar ce se poate spune despre viitor? Orice altă creştere viitoare ce s-ar putea înregistra la nivelul schimburilor comerciale va depinde de cererea existentă pe marile pieţe europene şi de evoluţiile noilor membri. Anticipând faptul că noile state membre îşi vor păstra actualele rate de creştere a productivităţii (adică vor reuşi să rămână competitive), atunci exporturile lor vor continua să se dezvolte în ritmul actualelor rate de creştere, care se prezintă a fi destul de ridicate (vezi *Tabelele 1*, *2*, *3*, *4* în continuare).

NOTE

[1]Fenomenul de dezinflaţie (eng. Disinflation) – semnifică o scădere a ratei inflaţiei; o reducere a ratei de creştere a preţurilor. Dezinflaţia este considerată a fi un factor pozitiv din punct de vedere al stării economiei.

[2] Virginia Câmpeanu, „Evoluţia situaţiei economice în noile state membre ale UE şi perspective pentru 2005-2006", IEM, iulie 2005.

SEMNAL

Anselm de Canterbury
Despre libertatea alegerii (ediție bilingvă)
Editura: Polirom
Anul apariției: 2006
Traducere de: Laura Maftei
Notă introductivă, note și studiu de Ovidiu Stanciu.

Cuprins
Că facultatea de a păcătui nu afectează libertatea alegerii • Cum au avut liberul arbitru, dupa ce au devenit robi ai păcatului; ce este liberul arbitru • Cum de au facultatea de a păstra rectitudinea, pe care nu o au • Că nici o tentație nu constrânge «pe cineva» să păcătuiască împotriva voinței lui • Cum are voința noastră putere împotriva tentațiilor, oricât de neputincioasă ar părea • Cum este «voința» mai puternică decât tentația, chiar când este învinsă de aceasta • Că nici Dumnezeu nu poate îndepărta rectitudinea voinței • Că nimic nu este mai liber ca dreapta voință

Descriere
Conceput sub forma de dialog, *Despre libertatea alegerii* este o originală interpretare a problemei liberului arbitru, disputată în teologia creștină timpurie. Analizată de Sf. Augustin, trecută apoi prin filtrul teoriilor despre predestinare din perioada carolingiană, problema liberului arbitru își găsește soluție, după opinia lui Anselm de Canterbury, în conceptul de „rectitudine a voinței", care este una dintre piesele fundamentale ale întemeierii individualismului în gândirea medievală. ■

Alina Buzăianu - Cercetător, Institutul Român de Studii Internaţionale.

Tabel 1.

Indicatori de bază pentru noile state membre şi UE-15

	Populaţia (milioane)	PIB 2003 (miliarde EUR)	PIB/loc.la PPC (UE25=100)	PIB (rată de creştere) %, 2000-2004	Inflaţia, % 2000-2004	Cont curent, mld. $
Republica Cehă	10,2	80,3	70	3,1	2,6	-5,6
Estonia	1,3	8,1	51	7,2	3,5	-1,4
Ungaria	10,0	72,6	61	3,9	7,1	-8,8
Letonia	2,3	9,9	43	7,5	3,2	-1,7
Lituania	3,4	16,3	48	6,7	0,5	-1,6
Polonia	38,2	185,2	47	3,1	4,3	-3,6
Slovacia	5,4	29,0	52	4,1	7,7	-1,4
Slovenia	2,0	24,9	79	3,4	6,8	-0,3
NSM-10	73,7	442,1	-	3,6	4,6	-25,4
UE-15	383,5	9,373.5	109	2,0	2,0	21,8

Datele sunt pentru anul 2004, dacă nu se precizează altfel.
Sursele: The Economist Intelligence Unit, Comisia Europeană.

Tabel 2.

Indicatori ai pieţei forţei de muncă

	Rata şomajului (%), 2005	Rata ocupării forţei de muncă (%), 2004	Costul unei ore de muncă (euro), 2003	Persoane cu diplomă de bacalaureat (cel puţin), %, 2004	Lucrători care au efectuat stagii de pregătire profesională,%, 2004
Republica Cehă	8,0	64,2	5,5	91	6
Estonia	7,5	63,0	4,0	82	7
Ungaria	7,1	56,8	5,1	83	5
Letonia	9,0	62,3	2,4	77	9
Lituania	8,2	61,2	3,1	86	7
Polonia	17,9	51,7	4,7	90	6
Slovacia	16,4	57,0	4,0	91	5
Slovenia	5,8	65,3	10,5	90	18
UE-15	7,8	64,7	24,3	74	10

Datele sunt pentru anul 2004, dacă nu se precizează altfel.
Sursa: Comisia Europeană.

Tabel 3.

Evoluţia principalilor indicatori ai comerţului exterior în noile state membre

Ţări	Exporturi (creşteri reale faţă de anul anterior, %)					Importuri (creşteri reale faţă de anul anterior, %)					Soldul balanţei comerciale (% din PIB)					Soldul balanţei de cont curent (% din PIB)				
	2003	2004	2005 *	2006 **	2007 **	2003	2004	2005 *	2006 **	2007 **	2003	2004	2005 *	2006 **	2007 **	2003	2004	2005 *	2006 **	2007 **
Polonia	17,7	28,0	4,2	5.0	6.0	10,3	6,5	1.5	5.5	6.9	-2,7	-1,1	-4.3	-4.4	-4.6	-2,2	-4,2	-3.2	-3.5	-3.9
Republica Cehă	10,1	23,5	9.5	10.1	9.9	8,9	19,4	4.5	10.8	9.4	-2,7	-0,8	1.7	2.7	3.1	-6,3	-5,2	-2.9	-2.6	-2.3
Ungaria	9,2	16,7	10.7	10.6	10.1	10,4	13,6	8.9	10.9	9.9	-4,0	-3,0	-2.6	-2.7	-2.7	-8,7	-8,8	-8.4	-8.4	-7.7
Slovacia	28,0	13,3	7.1	10.3	14.9	14,1	15,1	8.1	9.6	11.5	-2,2	-3,5	-4.9	-4.7	-2.2	-0,5	-3,4	-6.6	-6.2	-3.7
Malta	-2,8	3,3	-3.5	0.8	2.6	10,5	3,3	-2.7	1.9	3.2	-14,5	-15,8	-15.8	-16.3	-16.8	-5,8	-10,5	-6.7	-6.8	-7.0
Cipru	-4,5	9,9	15.0	3.8	3.8	-4,9	10,6	2.6	4.8	5.0	-23,7	-25,7	-25.9	-26.7	-26.5	-3,0	-5,7	-5.8	-5.5	-4.7
Slovenia	4,4	12,8	9.9	7.8	7.5	7,3	14,5	6.5	7.0	7.5	-2,2	-3,1	-3.4	-3.8	-4.0	-0,4	-0,7	-1.6	-1.8	-2.0
Estonia	5,9	14,1	19.8	16.2	13.3	13,2	15,4	14.2	11.8	11.5	-16,9	-17,5	-16.4	-15.3	-15.0	-12,0	-12,7	-9.9	-7.7	-7.1
Letonia	6,8	7,2	13.1	13.2	12.8	11,3	17,0	5.5	10.5	10.6	-18,1	-20,5	-18.5	-17.4	-16.1	-8,2	-12,6	-11.1	-10.5	-9.8
Lituania	7,2	10,0	9.8	10.3	9.7	9,9	14,4	11.1	11.2	10.2	-9,1	-10,6	-10.8	-10.7	-10.7	-6,9	-8,0	-7.4	-7.1	-7.0
UE 15	1,6	6,8	3.9	5.3	5.2	3,5	7,5	4.1	5.2	5.2	1,2	0,9	0.4	0.2	0.2	0,4	0,5	-0.1	-0.2	-0.1
UE 25	2,4	7,8	4.2	5.5	5.5	4,1	8,0	4.2	5.4	5.6	0,9	0,7	0.2	0.0	-0.1	0,1	0,0	-0.3	-0.4	-0.3

Sursa: **European Commission***: "Economic Forecast Autumn 2005", Brussels, Noiembrie.*

* estimări pentru luna noiembrie 2005;
** previziuni

Tabel 4.

Profil Economic. Statele candidate şi potenţial-candidate

	PIB/loc. (PPP), euro	Creşterea economică (PIB), %				Rata inflaţiei, %	Rata şomajului %	Balanţa bugetului guvernamental, % din PIB	Sold cont curent,% din PIB	Datoria externă, % din PIB	Comerţul cu UE-25, % din total	
	2004/2005	2001	2002	2003	2004	2004/2005	2004	2004/2005	2004	2004	Imp.	Exp.
România	7000	-	5	5,2	8,3	11,9	6,8	-1,4	7,5	18,5	68	74
Bulgaria	6324	-	4,9	4,5	5,6	6,1	11,9	1,3	7,4	55,9	48,2	54,2
Turcia	4952	-7,5	7,9	5,8	8,0	12	10	-7,3	-4,7	75	46,7	54
Macedonia	5600	-	-	-	4,1	0,5	39,3	0,9	-7,7	45	64,4	52,3
Croatia	10,300	-	5,2	4,3	3,7	2,1	13,8	5,2	-5,3	44,8	70	64
Albania	3983	-	3,4	6,0	6,0	3,4	14,6	-4,9	-6,0	20,2	-	-
Bosnia-Herţegovina	4895	-	-	-	5	0,9	40	0,1	-18,5	33,0	-	-
Serbia-Muntenegru	1933	-	-	3	5	9,01	31,5	-2	-11	58	0,17	0,51
Kosovo (Rezoluţia Consiliului de Securitate UN 1244)	964,4	-	1,2	3,1	3,2	1,5	49,7	-3,8	-18	-	-	-

Sursa: Enlargement Papers, **"The Western Balkansin transition"**, Directoratul general pentru afaceri economice şi financiare, nr.23, Decembrie 2004; EUROSTAT.

Aderarea Turciei sau lungul drum spre Europa

ELENA BURCIOAGĂ

"Trăim astăzi un punct de cotitură în relațiile dintre Uniunea Europeană și Turcia. O Turcie stabilă și democrată, în pace cu vecinii săi este un obiectiv pe care trebuie să-l susținem în mod activ, atât în Europa cât și în Turcia. Iată de ce demarăm astăzi negocierile de aderare cu această țară."
(Declarația Președintelui Comisiei europene Jose Manuel Barroso, referitoare la deschiderea negocierilor de aderare cu Turcia, Bruxelles, 3 octombrie 2005)

The article comments the arguments for and against Turkey's accession, the relations between Turkey and European Union and the opportunities for each proposed variant: privileged partnership or full membership. The conclusion is that further flexibility and coherency regarding any decision is necessary, both for Turkey and the European Union.

De la "Europa celor 6" din 1951 la cele 25 de state membre de astăzi, extinderea Uniunii Europene s-a proiectat ca un proces complex, cu compromisuri şi eforturi de adaptare de ambele părţi, dar şi ca o temă de dezbatere care a alimentat, mai ales, viziunile eurosceptice. Argumentele invocate de ambele părţi au pus în evidenţă caracteristicile statului candidat şi mizele pe care integrarea sa le ridica. Dintre toate acestea, candidatura Turciei a constituit un subiect de controverse între statele membre pe o perioadă destul de lungă, dacă ţinem cont de intenţia sa de a se alătura Uniunii, dar acestea s-au accentuat după Consiliul european de la Copenhaga din 2002 când s-a stabilit data pentru deschiderea negocierilor de aderare.

Argumentele pro şi contra aderării Turciei au adus în prim-plan o gamă variată de aspecte, percepute atât ca oportunităţi cât şi ca provocări. Schiţarea profilului de ţară evidenţiază întreagă problematică la care trebuie să dea răspunsuri Turcia pentru a deveni stat membru al Uniunii Europene: de la argumente geografice, demografice şi religioase (cu o suprafaţă[1] de 769,6 km din care mai puţin de o treime se află în Europa şi restul în Asia, cu o populaţie de aproximativ 70 milioane de locuitori dintre care 99,8% sunt adepţi ai islamismului şi o natalitate care, conform previziunilor, ar face-o în 2015 să fie cel mai populat stat din Uniune), la argumente economice, geopolitice, de reprezentare instituţională, fără a le omite pe cele care vizează segmentul democraţie-drepturile omului.

Toate acestea au făcut ca discuţiile să oscileze între chestiunile tehnice pe care le cuprinde "dosarul turc" propriu-zis şi probleme de nuanţă ca definirea identităţii europene şi cât de departe se poate merge cu diversitatea ca suport al unităţii.

Este pentru prima dată când candidatura unui stat stârneşte atâtea controverse şi mai ales aduce în discuţie o problemă de esenţă: care sunt graniţele, chiar şi în varianta de reprezentări imaginare, în care se poate vorbi de Europa ca structură instituţională de cooperare politică şi economică, pe ce valori se bazează, ce capacitate de absorbţie are şi cum îşi vor gestiona interesele statele europene în luarea deciziei la nivelul instituţiilor europene. Dincolo de punctele de vedere mai mult sau mai puţin emoţionale sau raţionale exprimate public de diverşi actori politici, întreaga dezbatere a conturat mental bariere şi a marcat delimitări între "noi" – cetăţenii europeni – şi "ceilalţi" – aspiranţi la acest statut.

Din această perspectivă decizia de deschidere a negocierilor de aderare a Turciei la Uniunea Europeană la data prevăzută de Consiliul european de la Bruxelles, respectiv la 3 octombrie 2005, poate fi considerată un succes pentru oficialii de la Ankara. Deşi luată într-o atmosferă de tensiuni diplomatice,

declaraţii ferme şi după discuţii prelungite până târziu în noapte, hotărârea de începere a negocierilor de aderare oferă Turciei şansa de a-şi demonstra dorinţa de a se alătura valorilor europene, de a continua şirul reformelor întreprinse până în prezent, de a le consolida prin asigurarea instrumentrelor de punere în practică şi mai mult, de a iniţia altele.

Relațiile Turcia – Uniunea Europeană

Intenţia de aderare a Turciei la structura comunitară europeană nu e recentă; accentul pus de acest stat pe destinul său european este un aspect bine cunoscut în politica internaţională, primii paşi în acest sens făcându-se acum mai bine de 40 de ani. Mai exact, în 1963, Turcia semnează Acordul de Asociere, cunoscut sub denumirea de Acordul Ankara şi în 1987 depune cererea oficială de aderare. Răspunsul Uniunii a venit la Summit-ul de la Luxembourg din 1997 când candidatura Turciei este declarată eligibilă, dar oficial, statutul de ţară candidată la Uniunea europeană a fost obţinut abia în 1999 în urma Consiliului european de la Helsinki, unde se precizează că: "Turcia este un stat candidat cu vocaţia de a se alătura Uniunii pe baza acelorlaşi criterii care se aplică şi celorlalte state candidate. În cadrul strategiei europene actuale, Turcia, la fel ca şi celelalte state candidate va beneficia de o strategie de pre-aderare a cărui scop este de a încuraja şi a sprijini reformele"[2].

Acesta este începutul strategiei de pre-aderare care a pus Turcia în faţa unui lung şir de reforme susţinute prin asistenţă financiară europeană. În acest context, în martie 2001, a apărut Parteneriatul pentru Aderarea Turciei, iar ca răspuns la acest document al Consiliului UE, Guvernul de la Ankara a prezentat Planul Naţional de Adoptare al Acquisului şi o serie de reforme legislative în scopul îndeplinirii criteriilor de aderare.

Dând încă o speranţă Turciei, Consiliul european de la Copenhaga din 2002 fixează o aşa numită clauză de rendez-vous: "Dacă în Decembrie 2004, Consiliul european decide, pe baza unui raport şi a unei recomandări a Comisiei, că Turcia satisface criteriile politice de la Copenhaga, Uniunea Europeană va deschide fără întârziere negocierile de aderare."[3] Încurajarea de a accelera reformele şi de a se implica activ în îndeplinirea criteriilor de aderare nu a fost inutilă, pentru că, într-adevăr în Recomandarea Comisiei privind progresele realizate de Turcia pe calea aderării din octombrie 2004 se arată că Turcia satisface suficient criteriile de la Copenhaga şi recomandă deschiderea negocierilor de aderare în anumite condiţii. Pornind de la această premisă, Consiliul european din decembrie 2004 a avansat ca certă pentru deschiderea negocierilor data de 3 octombrie 2005 şi a stabilit coordonatele cadrului de negociere adaptat la specificul Turciei.

Nu lipsit de importanţă este că în toată această perioadă schimburile comerciale au fost un factor cheie al relaţiilor dintre Uniunea Europeană şi Turcia. Din 1995 a devenit funcţională Uniunea vamală, ceea ce a făcut ca Turcia să ocupe locul al şaptelea în cadrul schimburilor comerciale cu Uniunea, creşterea fiind evidentă dacă ţinem cont că în 1990 Turcia ocupa o modestă a şaptesprezecea poziţie. La aceasta se adaugă faptul că în primele nouă luni ale anului 2004 exporturile Turciei spre piaţa comunitară au crescut cu aproximativ 55%, iar volumul importurilor din Uniunea Europeană au crescut cu 50%[4].

Parteneriat privilegiat vs. *Membru cu drepturi depline*

Revenind la deschiderea negocierilor de aderare, deşi acestea pot fi considerate un succes, totuşi oficialii de la Ankara nu au fost pe deplin mulţumiţi, aderarea propriu-zisă fiind prevăzută a avea loc abia peste 10 ani[5], iar cadrul de negociere e mult mai riguros decât cele precedente. În plus, s-a insistat, în diverse contexte, că "deschiderea negocierilor este punctul de plecare pentru un proces de lungă durată, care […] rămâne deschis şi nu conduce nici apriori, nici automat la aderare."[6], Comisia rezervându-şi dreptul ca, urmând procedura stabilită în Tratatul asupra Uniunii Europene[7] şi după consultarea Parlamentului european, să decidă suspendarea negocierilor în caz de violare gravă şi persistentă a democraţiei, respectului drepturilor omului, a libertăţilor fundamentale şi a statului de drept.

Dincolo de aceste aprecieri care lasă deschisă posibilitatea de regândire a numărului viitoarelor state membre şi care obligă Turcia la transformări structurale profunde, totuşi, "scopul final al negocierilor este aderarea".

În contextul în care data de 3 octombrie era oferită ca sigură pentru deschiderea negocierilor, atât de documentele oficiale, cât şi de reprezentanţii europeni în diverse discursuri, iar progresele Turciei erau apreciate la Bruxelles, vehemenţa cu care Austria s-a pronunţat pentru o alternativă la statutul de membru cu drepturi depline pe care ar urma să-l primească Turcia la încheierea negocierilor de aderare a reprezentat o surpriză. Ministrul de externe al Austriei, Ursula Plassnik a oferit varianta unui "parteneriat privilegiat" pe care Turcia urma să-l aibă cu Uniunea Europeană. Varianta a fost categoric res-

pinsă de oficialii de la Ankara, ministrul de externe turc Abdullah Gul adresând un ultim avertisment cu retragerea de la negocieri dacă acestea nu vor începe la data şi în condiţiile stabilite anterior.

Schimbul de reacţii ferme între cele două părţi părea că va determina un blocaj destul de greu de gestionat pe viitor, un risc pe care Preşedinţia Britanică a UE nu putea să şi-l asume. Miza începerii negocierii de aderare aducea în prim plan aspecte mult mai importante decât cele religioase sau geografice pe care s-au axat dezbaterile la un moment dat. "Parteneriatul privilegiat" propus de Austria cuprindea o serie de acorduri de natură comercială, de politică externă şi de securitate, cu anumite facilităţi care urmau să se stabilească între cele două părţi. Ceea ce se urmărea era tocmai limitarea accesului Turciei la luarea deciziei şi implicit nereprezentarea sa în instituţiile europene. Justificarea vine din faptul că, în conformitate cu normele de reprezentare şi datorită populaţiei sale numeroase, Turcia ar avea un cuvânt greu de spus în Parlamentul european şi în Consiliu. Astfel, Turcia nu ar mai fi un simplu stat membru ci un actor central, poziţie pe care nimeni nu o poate neglija. Pe de altă parte, trebuie reţinută şi prietenia tradiţională cu SUA, Turcia fiind recunoscută ca un actor cu greutate al relaţiilor transatlantice, pilon al NATO în Orientul Mijlociu şi ca vechi aliat al Statelor Unite. Iată de ce Administraţia de la Washington nu a pierdut nici o ocazie pentru a-şi exprima susţinerea pentru aderarea Turciei, aderare care răspunde în viziunea lor unei logici de alianţe strategice greu de slăbit, unei consolidări a poziţiei sale în zonă care să-i asigure îndeplinirea priorităţilor de politică externă.

Rolul important pe care poziţia geografică i-o conferă în zonă va implica, treptat, o reconsiderare a geopoliticii europene. După aderarea Turciei vom vorbi despre un spaţiu comunitar ale cărui frontiere vor ajunge până în Orientul Mijlociu şi în Caucaz, zone strategice instabile din punct de vedere al securităţii, dar bogate în resurse energetice. O simplă privire analitică a hărţii ne arată că aceste zone strategice instabile corespund sferei de influenţă geopolitică a Turciei, a rivalităţilor istorice în care a fost implicată. Pusă în faţa conflictelor din Caucaz[8] şi abordând direct tensiunile din Irak, Iran, Siria, Uniunea Europeană va trebui să-şi consolideze segmentul de apărare şi de securitate, să suplimenteze bugetul pentru acest sector, şi nu în ultimul rând să gestioneze din perspectiva valorilor sale, focarele existente. Pentru a răspunde tuturor acestor exigenţe, Bruxelles-ul va trebui să dea consistenţă dimensiunii externe a politicii sale şi să-şi definească în termeni clari noua viziune geopolitică. Se va încerca astfel un transfer de stabilitate din interiorul graniţelor europene spre zonele tensionate din imediata sa vecinătate.

Responsabilităţile pe care Uniunea Europeană este dispusă să şi le asume ţin de mizele pe care le generează contextul geopolitic global, de scena pe care va acţiona. Din această perspectivă, atât Turcia cât şi UE evoluează într-un mediu regional cu conexiuni multiple de tip reţea şi într-un mediu internaţional în recompunere. Spaţiul Mării Mediterane şi al Mării Negre, accesul la resursele din Orientul Mijlociu, includerea în limitele sale a unui segment important din traseele energetice[9], sunt elemente de bază ale raţionamentului făcut în favoarea deschiderii negocierilor de aderare.

Puncte slabe – Puncte tari

Fără a epuiza problematica avantajelor şi dezavantajelor strategice pe termen scurt sau lung oferite de primirea Turciei în spaţiul comunitar, se impune a ne opri şi asupra aşa numitelor puncte slabe pe care situaţia internă a acestui stat încă le mai generează.

Atât în Recomandarea Comisiei europene cât şi în Raportul Parlamentului european se subliniază vocaţia europeană a Turciei, progresele realizate, dar sunt făcute şi o serie de recomandări care arată lungul drum pe care îl mai are de făcut acest stat.

Pentru ca data de 3 octombrie 2005 să devină realitate în începerea negocierilor de aderare, Turcia a trebuit să mai rezolve două probleme: pe de o parte să semneze Protocolul prin care se extinde Uniunea vamală la cele zece noi state membre, înţelegând aici şi Ciprul, iar pe de altă parte reforma Codului penal, Bruxelles-ul cerând garanţii referitoare la respectul minorităţilor şi al drepturilor omului.

Ankara a îndeplinit aceste condiţii, deşi chestiunea cipriotă, aflată în centrul diferendului dintre cele două părţi e departe de a se fi rezolvat. Semnarea Acordului vamal nu presupune şi recunoaşterea oficială a Ciprului, Turcia continuând să interzică accesul transporturilor maritime şi aeriene cu pavilion grec pe teritoriul său. Apare astfel următorul paradox de rezolvat: cum va putea Turcia face parte din Uniunea Europeană, atât timp cât refuză să recunoască existenţa unuia dintre membrii structurii la care doreşte să adere. În ciuda declaraţiilor făcute de partea turcă referitor la acest diferend, Bruxellesul i-a cerut Turciei ca recunoaşterea oficială a Ciprului să aibă loc până la încheierea procesului de negociere. Ocuparea zonei de nord a Ciprului de către soldaţii turci în 1974 şi embargoul asupra zonei su-

dice sunt incompatibile cu valorile europene şi se aşteaptă o schimbare de atitudine a Turciei.

Pe lângă diferendul cipriot, se distanţează ca nerezolvată şi problema cu Armenia, graniţa dintre cele două state, care se întinde pe o distanţă de 268 km, rămânând închisă.

În acest context, ne întrebăm dacă mai sunt criteriile de la Copenhaga o referinţă adecvată pentru a aprecia pertinenţa candidaturii turce. În mod firesc, sintagma folosită de Comisia europeană prin care apreciază că îndeplinirea criteriilor de aderare se face în mod suficient, lasă deschisă posibilitatea de a interpreta şi de a nuanţa răspunsurile.

Indiscutabile sunt progresele pe care Turcia le-a făcut pe calea integrării: modificarea unor articole din Constituţia adoptată în 1982 şi din legislaţia referitoare la drepturile omului. În 2002 Parlamentul Turciei a decretat abolirea pedepsei cu moartea, a autorizat învăţământul în limbile minorităţilor şi a adoptat o nouă legislaţie referitoare la minoritatea creştină. La acestea se adaugă o serie de măsuri luate în 2003 şi care au avut ca punct central limitarea influenţei politice a Consiliului Naţional de Securitate şi "toleranţa zero" faţă de tortură şi de tratamente inumane. Aceste reforme importante trebuie continuate şi consolidate. Comisia europeană mai recomandă Turciei o reformă a sistemului electoral şi reducerea pragului electoral de 10% pentru a permite o reprezentare mai largă forţelor politice în Marea Adunare Naţională, reforma legislaţiei referitoare la fundaţii şi asociaţii, sprijin necondiţionat acordat societăţii civile, libertate sindicatelor în organizare, lupta împotriva corupţiei, stabilitate regională şi încurajarea relaţiilor de bună vecinătate prin deschiderea posibilităţilor de acces la resursele de apă, o distribuţie justă şi echitabilă a apei din fluviile al căror curs superior se află pe teritoriul turc, cât şi respectarea standardelor Organizaţiei Internaţionale a Muncii.

Privite în ansamblu, aceste reforme sunt fără precedent într-o societate de tipul celei turce, care încearcă să-şi definească orientarea europeană. Ele nu trebuie să devină simple angajamente de suprafaţă asumate faţă de Uniunea Europeană, ci vor trebui susţinute printr-o schimbare de mentalitate şi de practici la nivelul clasei politice, al administraţiei şi al simplilor cetăţeni.

Concluzii

Odată cu deschiderea negocierilor, relaţiile Turciei cu Uniunea Europeană au intrat într-o nouă etapă, în care vor apărea, treptat, alte aspecte sensibile. Pentru ca aceste situaţii să fie gestionate cu succes, va fi nevoie de o înţelegere şi o acceptare reciprocă, de transformări structurale dublate de flexibilitate şi coerenţă în decizii. Pe durata negocierilor Turcia şi Uniunea Europeană vor trebui să înveţe să se accepte reciproc, realizând astfel mult dorita balanţă între diversitate-dinamism şi unitate-coeziune.

Cu toate particularităţile pe care le prezintă, totuşi Turcia se va defini ca un model pentru alte state musulmane arătând că democraţia şi Islamul sunt compatibile, în timp ce promovarea multiculturalismului în Europa ca principiu de politică externă europeană devine o necesitate pentru a face faţă provocărilor globale. Dinamica politică a negocierilor euro-turce va fi una specială şi dacă ţinem cont de faptul că preşedinţia UE este deţinută în prima jumătate a anului 2006, conform principiului rotaţiei, de către Austria, stat ai cărui reprezentanţi s-au opus deciziei de deschidere a negocierilor de aderare.

Drumul Turciei către Uniunea Europeană se dovedeşte a fi unul pe cât de lung pe atât de sinuos, iar obţinerea statutului de stat membru în cadrul acestei structuri se proiectează ca o miză cu valenţe multiple. În acest moment este greu de spus cu exactitate când se va alătura Turcia celorlalte state din UE; cel mult se pot avansa ipoteze ca baza de lucru pentru analizele viitoare pentru că urmează negocierea celor 31 de capitole din acquis-ul comunitar.

Complexitatea dosarului turc ne determină să afirmăm că a deveni membru al Uniunii Europene a fost şi este o decizie politică bazată pe potenţialul statului candidat şi nu pe identitatea sa. La rândul său, identitatea europeană trebuie să se proiecteze ca fiind flexibilă, axată în principal pe respect şi recunoaştere reciprocă, egalitate şi solidaritate. Numai în acest context va putea fi înţeleasă provocarea diversităţii la adresa identităţii politice europene.

NOTE

[1] www://europa.eu.int/comm/enlargement/turkey/political _profile. htm

[2] Concluziile Preşedinţiei Consiliului european de la Helsinki, 10-11 decembrie 1999, pct. 12

[3] Concluziile Preşedinţiei Consiliului european de la Copenhaga, 12-13 decembrie 2002, pct. 19

[4] www.europa.eu.int/comm/enlargement/turkey/eu_relations. htm

[5] Documentul Comisiei europene Cadrul de Negocieri cu Turcia, Principiile care guvernează negocierile, pct. 13

[6] Raportul Parlamentului european referitor Raportul din 2004 şi la Recomandarea Comisiei europene asupra progreselor realizate de Turcia pe calea aderării, 3 decembrie 2004

[7] Art. 7 din TUE, modificat de Tratatul de la Nisa

[8] Este vorba de conflictele din Cecenia, Abhazia, Azerbaidjan, Afganistan

[9] Se va ţine cont şi de Proiectul Nabucco, prevăzut a deveni pe-

raţional în 2011. Aceste conducte urmează să traverseze teritoriul Turciei, României, Bulgariei, Ungariei şi Austriei, având în total o lungime de 2841 km.

BIBLIOGRAFIE

Baechler Jean (2003), *L'Europe et la Turquie*, in *Commentaire*, vol. 26, nr 101, p. 37-45.

Gole Nilufer (2004), *Turquie: un désir que dérange*, in *Critique internationale*, nr. 23, p. 26-39.

Gower Jackie, Redmond John (2001), *Lărgirea Uniunii europene: perspective,* Bucureşti, Club Europa.

Judt Tony (2000), *Europa iluziilor*, Iaşi, Polirom.

Prodi Romano (2001), *O viziune asupra Europei*, Iaşi, Polirom.

Rouleau Eric (2000), *Turkey's Dream of Democracy*, in *Foreign Affairs*, vol. 79, nr. 6, p. 100-114.

Uzumcu Ahmed (2004), *Turkey's Role in Euro-Atlantic Security*, in *Nato's Nations and Partners for Peace*, nr. 2.

www.europa.eu.int/european_council/conclusions/index_en.htm pentru Consiliul european de la Copenhaga, 12-13 decembrie 1993, Consiliul european de la Luxembourg, 12-13 decembrie 1997, Consiliul european de la Helsinki, 10-11 decembrie 1999, Consiliul european de la Copenhaga, 12-13 decembrie 2002, Consiliul european de laBruxelles, 16-17 decembrie 2004.

www. europa.eu.int/comm/enlargement/turkey

www.europarl.eu.int/activities

www.eu2005.gov.uk

SEMNAL

Philip Roth
Complotul împotriva Americii
Editura: Polirom
Anul apariției: 2006
Traducere din limba engleză și note de Fraga Cusin

Descriere

Philip Roth imaginează un scenariu înfricoșător care ar fi schimbat complet istoria lumii în cea de-a doua jumătate a secolului XX. În 1940, faimosul aviator Charles A. Lindbergh îl învinge în campania prezidențială pe Franklin Delano Roosevelt cu o majoritate zdrobitoare de voturi. Evreii din America sunt îngroziți: într-un comunicat radiofonic, Lindbergh i-a acuzat că au împins America într-un război inutil cu Germania nazistă. Odată ajuns președinte, Lindbergh negociază un acord cu Hitler, acceptând deschis politica virulent antisemită a acestuia. Pentru un milion de familii din Statele Unite, inclusiv cea a naratorului, coșmarul începuse.

„Acest splendid roman este, în același timp, actual prin subiectul pe care îl tratează și etern prin morală." (Booklist) ■

Elena Burcioagă - licenţiată a Facultăţii de Ştiinţe Politice din Universitatea Bucureşti (2002) şi a Facultăţii de Ştiinţe Juridice şi Administrative (2004). Master în Relaţii internaţionale, Facultatea de Ştiinţe Politice (2004), Diplomă de Studii aprofundate în specializarea Drepturi fundamentale, Universitatea din Nantes (2003). Absolventă a Academiei Diplomatice Bucureşti (2005).

Opinii privind comportamentul organizațional și legile evoluției partidelor politice

VASILE NAZARE

Studying the party making phenomena as the expression of the political and democratic pluralism, requires a changing of the accent from the everyday reality to the perspectives, from present to future.

The tendencies that have been manifested in the contemporany party systems and their legal way of evolution that are shaping up, can stand for a starting point in the process of evaluation regarding the place and the role of the political parties in the informational society.

1. Comportament organizațional și eficiență politică

Partidele politice, în raport cu alte tipuri de organizaţie, se individualizează prin organizarea formală (statut, program, organisme de conducere) şi finalitatea lor – luarea în stăpânire a "maşinei de guvernare a societăţii".

Comportamentul politic, la nivel individual sau organizaţional, implică valori, interese şi preferinţe, este rezultatul coroborării structurii de personalitate, credinţelor şi convingerilor politice, reacţiilor şi acţiunilor politice, structurilor şi proceselor care au loc în sistemele politice. Conduita informală voluntară amplifică eficienţa organizaţională. Praxiologia politică solicită, parafrazându-l pe T. Kotarbinski, integrarea în conceptul eficienţei a celor două dimensiuni valorice: economicitatea (ca raport dintre cantitatea de produse şi volumul de resurse consumate; dintre efectele scontate obţinute şi volumul de activităţi iniţiate şi realizate) şi eficacitatea (atingerea scopului urmărit; în cazul nostru: creşterea numărului de membri, a procentelor în sondaje şi în alegerile locale şi generale, prezidenţiale sau comunitare)[1].

Problemele organizaţiilor, în general, ţin de organizare, diviziunea muncii, eficienţă şi crearea condiţiilor pentru creşterea randamentului activităţii. Performanţele (randamentul) activităţii partidelor politice ţin în primul rând de nişte factori de condiţionalitate:
a) *legitimitatea* – presupune o activitate conformă cu un anumit cadru normativ politic, juridic şi etic; convingerea guvernanţilor că au dreptul să exercite conducerea societăţii în concordanţă cu valorile, idealurile, dezideratele şi voinţa celor guvernaţi;
b) *încrederea* – măsura în care membrii sistemului au încredere în actorii politici; încrederea este caracteristică poliarhiei, asocierii libere în vederea atingerii scopurilor, neîncrederea este proprie hegemoniei, grupărilor constrângătoare. Organizaţiile bazate pe opţiune liberă şi confienţă sunt mai longevive şi mai eficiente decât cele strict ierarhizate şi bazate pe comandă;
c) *gradul de integrare* – coeziunea şi unitatea partidului în actul guvernării. Activitatea de partid şi actul guvernării sunt laturi interdependente ale unui proces politic responsabil. L. Epstein (în Political Parties în Western Democraties, 1962) acreditează termenul de coeziune a partidului care rezidă în responsabilitatea asumată faţă de societatea globală şi exprimată într-o structură politică alcătuită pe baza unor principii şi a unui program. Omogenitatea partidelor (de interese, idei şi limbaje) nu exclude existenţa unor disidenţe sau facţiuni, maifestarea unor erezii. Există o "contradicţie între egalitatea politică şi armonia politică", remarcau Verba, Nie şi Kim. Iar G. Pasquino adăuga: "Acolo unde există instituţii politice puternice care au legături clare cu anumite grupuri specifice de populaţie – în care partidele nu intenţionează să coopteze toţi cetăţenii, ci să mobilizeze propriile grupuri de susţinere – poate creşte egalitatea politică, dar, în egală măsură, şi conflictul". Organizaţiile politice tind către autonomie, ceea ce implică nevoia de loialitate, tipuri complexe de coeziune şi clivaj. Cooperarea intra şi interorganizaţională de tip politic, considera

R. Dahl, este stimulată fie de dorinţa de apărare a unităţii interne a naţiunii, independenţei şi instituţiilor ei politice, fie de conştientizarea fiecărei subculturi a realităţii că nu poate constitui o majoritate validă, capabilă să guverneze decât într-o coaliţie cu reprezentanţii altor subculturi[2];

d) *nivelul de participare* – relaţiile cu celelalte organizaţii, mobilizarea membrilor şi simpatizanţilor la elaborarea, adoptarea şi îndeplinirea deciziilor.

În general, nivelul de participare al membrilor la viaţa partidelor a fost, în general, destul de redus, la un procent nesemnificativ de la 10% la 30%, chiar şi în situaţii deosebite (campanii electorale etc.). Deoarece conducătorii şi funcţionarii de partid deţin pârghiile care le permit să ia deciziile, să manipuleze participarea şi să facă impracticabilă democraţia în interiorul partidului.

Analizând problema participării în cadrul partidelor şi organizaţiilor (a implicării sau a retragerii), A.O. Hirschman (în "Shifting Involvements. Private Interest and Public Action", 1982) readuce în discuţie o chestiune deseori trecută cu vederea în astfel de demersuri, cea a "stimulentelor". O participare susţinută şi constantă în cadrul organizaţiilor politice, hotărâtoare pentru existenţa şi buna lor funcţionare, nu poate fi concepută dacă organizaţiile respective nu sunt capabile să folosească instrumente selective, orientate către mobilizarea, în mod diferenţiat, a membrilor săi. Astfel, individul (membrul de partid – s.n.), în loc să adopte poziţia "pasagerului clandestin", el va căuta să devină cât mai activ cu putinţă, "în funcţie de limitele pe care i le impun celelalte activităţi ale sale şi obiectivele esenţiale". Pornind de la aceste concluzii, Clark şi Wilson (în "Incentive Systems: A Theory of Organization", 1961) ne oferă o clasificare a acestor stimulente practicate cu un real succes şi în organizaţiile de tip politic: stimulentele materiale ("recompense tangibile" care pot lua forma unor sume de bani, salarii şi rambursări, servicii de asistenţă, obţinerea de funcţii în organizaţie), stimulente de solidaritate (stimulează spiritul de identitate între membrii organizaţiei, induce trăirea mândriei, a prestigiului pentru apartenenţa la organizaţie, raporturile prieteneşti dintre cei care au acealeaşi preocupări şi interese), stimulente orientate către scop (se referă la elemente ideale sau ideologice: dobândirea unor obiective importante şi cu caracter general, ca transformarea raporturilor sociale, egalitatea între grupuri, crearea unei societăţi drepte). Motivaţiile, tipul de stimulente urmărite de fiecare membru sau simpatizant al partidului se află într-o permantă dinamică. Iar "organizaţiile pot pune la dispziţia susţinătorilor o gamă largă de stimulente care reflectă modificarea circumstanţelor, a resurselor, a aşteptărilor"[3].

Participarea partidelor la viaţa politică presupune o serie de mijloace, resurse şi condiţii (poziţii, roluri, modele de acţiune) care să le permită respectarea ordinii sociale şi afirmarea unui comportament inteligibil semnificativ pentru ceilalţi competitori, prieteni sau ostili, prezenţi pe scena politică. Participarea, ca proces complex, presupune atât asocierea, cât şi disocierea de alte organizaţii. Caracteristic partidelor le este participarea membrilor săi la procesul de elaborare, adoptare şi mobilizare pentru îndeplinirea deciziilor. Privitor la prezenţa şi contribuţia indivizilor la viaţa de organizaţie, D. Gusti şi M. Duverger formulează "teoria cercurilor" de participare dispuse concentric: 1. cercul simpatizanţilor, cei care susţin partidul, dar rămân în afara organizaţiei; 2. cercul aderenţilor, format din membrii de partid de rând; 3 cercul propagandiştilor, militanţilor sau liderilor; cercurile de apartenenţă configurate în cadrul partidului induc şi cercurile de insurgenţă pentru putere în interiorul oricărei formaţiuni: cercul guvernamental (când partidul se află la putere), cercul parlamentar (când partidul are reprezentare parlamentară), cercul partizan (reprezentat de aparatul de propagandă, militanţii partidului) şi cercul local.

Participarea se corelază în mod necesar cu capacitatea membrilor organizaţiilor politice de a exercita o influenţă (cât de mică) asupra liderilor, conducătorilor politici şi asupra deciziilor acestora, asupra organizaţiei însăşi. A. Hirschman (în "Exit, Voice, and Loyalty", 1970) distinge trei modalităţi: protestul (voice – faţă de alegerile nedorite şi comportamentele neacceptate, membrii pot încerca să achimbe conducerea sau să modifice comportamentele în direcţia dorită), dezertarea (exit – divorţul de organizaţie, părăsirea corăbiei, atunci când nu mai există speranţe de a putea influenţa alegerile şi comportamentele, dar numai atunci când sunt disponibile alte organizaţii care îi atrag şi oferă stimulente adecvate nemulţumiţilor; vezi migraţiile politice din şi spre toate direcţiile manifestate pe eşichierul politic românesc în perioada postrevoluţionară; dezertarea este costisitoare şi posibilă când protestul este insuficient sau nu şi-a produs ecoul scontat) şi loialitatea (loyalty – nu ca acceptare pasivă, ci ca reafirmare a susţinerii, a fidelităţii în momente dificile, de opţiuni controversate; are rolul de a împiedica dezagregarea partidului)[4]. În organizaţii, influenţa se propagă asimetric, diferenţele şi dezechilibrele se originează în "diferenţele preexistente de statut" (statutul socio-economic, poziţia în organizaţie, conştiinţa de clasă) şi variabilele individuale (interes, informaţie, eficacitate). Nivelul receptivităţii liderilor, observau Nie şi Verba (în "Participation and Political Equality. A seven-nation comparison", 1978), sporeşte

proporţional cu creşterea participării politice, dar, corespunzător, scade şi egalitatea; în comunităţile cu participare politică ridicată, receptivitatea liderilor este considerabilă şi faţă de cetăţenii mai puţin activi, care sunt complet negiljaţi în comunităţile cu participare redusă. Şi participanţii activi şi cei pasivi vor trăi, în mod diferit, anumite insatisfacţii şi deziluzii.

Fenomenul partidist se derulează, scria J. Gicquel (în "Droit Constitutionnel et Institutions Politiques", 1991), în jurul cuplului "autoritate-contestaţie" (putere-opoziţie, s.n.). Conflictul nu trebuie considerat întotdeauna nefast, ci, în anumite limite, chiar dezirabil. Pentru ca un sistem de partide să supravieţuiască, îl completa G. Pasquino, "trebuie să realizeze o interacţiune orizontală, concurenţială între cel puţin două partide şi o interdependenţă verticală între mai multe elemente: alegători, partide, parlamente şi guverne". Concurenţa între partide, concluziona politologul italian, "se desfăşoară pe difertie planuri: electoral, guvernamental, parlamentar". Fenomenul contestării presupune destul de multă încredere între opozanţi şi nicidecum transformarea lor în duşmani implacabili; diversitatea, în ciuda aparenţelor, diminuează tensiunea şi conflictele.

Efectele politicii concurenţiale pot fi atenuate, remarca R. Dahl (în "Poliarhiile", 2000), prin instituirea unui sistem de partide foarte divers: un sistem bipartid, cu două partide mari, dominante, şi unul sau câteva mai mici (ca în Germania); un sistem constituit dintr-un partid de guvernământ, dominant, care poate întruni 50% din sufragii şi cu contrapondere într-o opoziţie ce grupează trei sau mai multe partide, ca în Austria şi Germania anilor '60, un sistem orientat spre consens cvasiunanim, ca în Elveţia, unde majoritatea partidelor sunt incluse în executiv.

Participarea implică cultura civică şi politică a membrilor şi liderilor politici, o anumită capacitate de explicare, înţelegere şi interpretare într-o manieră autonomă, partinică a evenimentelor politice, un anumit nivel al convingerilor obiectivate în subsisteme de tip normativ (care să concorde cu obiectivele politice ale partidelor) şi acţional (latura operaţională, hotărâtoare în aprecierea convingerilor). Convingerile membrilor, dar mai ales ale liderilor şi activiştilor, sublinia R. Dahl, sunt determinante în structurarea şi funcţionalitatea partidelor. Şansele de reuşită sunt condiţionate de mai multe variabile: însuşirea unui set de convingeri politice destul de complex şi stabil, concordanţa între manifestarea acţională şi convingerile politice, măsura în care au capacitatea de a influenţa evenimentele politice, stabilitatea şi transformarea unui regim.

Partidele sunt organizaţii care manifestă o incongruenţă acţională; de cele mai multe ori ideea şi actul (acţiunea politică) nu concordă. Platformele oficiale ale partidelor nu coincid de obicei cu exprimările lor în viaţa politică, angajarea lor în act se opune angajării într-o cauză; situaţie ce ne îndreptăţeşte să remarcăm că avem de a face mai mult cu un pluralism doctrinar decât atitudinal. Doctrinele dispun partidele pe scena politică, configurează sistemele de partide, concură la fundamentarea convingerilor (îndeosebi cele privind necesitatea gestionării puterii şi a guvernării), influenţează relaţiile dintre partide, fac posibile coaliţiile, chiar între partide care n-au nici un element ideologic comun.

Trebuie ştiut faptul că "suportul social" nu se identifică cu "suportul ideologic" (de pildă, dacă un partid se bucură de sprijinul populaţiei catolice, asta nu-l transformă automat într-un partid catolic); totuşi, în mare măsură, există o reciprocitate între programele partidelor, interesele şi nevoile obiective şi subiective ale susţinătorilor săi. Deci sistemul de partide nu reprezintă o imagine spontană şi fidelă a diferenţierilor sociale, prezenţa şi coloratura lor specifică depind într-o anumită proporţie de înţelegerile electorale care pot fi manipulate în direcţii impuse de interesele partizane ale actorilor politici. Dimensiunile de problematică, în concepţia lui A. Lijphart, sunt: socio-economică, religioasă, cultural-etnică, urban-rurală, sprijinul pentru regim, politica externă, postmaterialismul[5];

e) *tipul de management* şi *marketing politic practicat* – reuşita partidelor politice contemporane nu mai poate fi lăsată în grija destinului. Totul este rezultatul unei actvităţi ştiinţifice, a profesioniştilor în arta comunicării politice. Destinul politic al unui om politic sau al unui partid se construieşte cu migală zi de zi, ceas de ceas. Întreaga activitate – recrutarea personalului de concepţie, alegerea candidaţilor, ancheta, evaluarea strategică, analiza peisajului audio-vizual, calculul financiar, folosirea afişelor electorale, intervenţiile publice ale candidaţilor, pregătirea răspunsurilor televizate etc. – se subordonează unor reguli stricte: coerenţa (abordarea marketingului politic ca un sistem, ca un ansamblu de acţiuni legate între ele şi care se influenţează reciproc), adaptarea campaniei la timpul prezent (luarea în consideraţie a tuturor factorilor de dinamică, a propriilor interese şi obiective care evoluează), identificarea minimală (personalizarea, alegerea unei identităţi politice diferită de cea a celorlalţi candidaţi, un lider sau un partid îşi poate revendica fie o imagine de moralitate, fie de seriozitate, fie de onestitate, fie de profesionalism, fie de tinereţe; importantă este realizarea unei percepţii clare a acestei imagini şi identificarea precisă în ochii electoratului, chiar dacă proiecţia respectivă este contestată de adversarii politici) şi coordonare maximă

(respectarea regulilor de prudenţă necesare pentru a anticipa rezultatele alegerilor sau deciziilor adversarilor, pentru a nu miza sau folosi informaţii nesigure şi neverificate). Campaniile de marketing politic, afirmă A. Stoiciu, pot fi: campanii electorale (cu obiectiv clar stabilit – cucerirea unor poziţii sau posturi politice) şi campanii de imagine-atitudine (având ca obiectiv promovarea unui partid politic, a unei idei sau atitudini, popularizarea unui om politic)[6].

În elaborarea unor predicţii privind rolul şi performanţele partidelor, unii teoricieni folosesc ca indicatori de comensurare: membrii înscrişi în partide (din acest punct de vedere se constată un anumit declin; astfel, potrivit unei cercetări făcută de Katz & Mair ş.a. în 1992, pe o perioadă determinată 1960-1980 şi un eşantion de 11 ţări, se pot trage concluziile: numărul membrilor de partid, ca procent din electorat, în unele democraţii occidentale a scăzut în procente de la – 0,8% în Suedia la – 6% în Marea Britanie şi Olanda, la – 14,6 % în Danemarca), oscilaţiile electorale (determinate de incapacitatea partidelor de a-şi menţine o direcţie stabilă, alterarea indentităţii lor, confuzia doctrinară şi strategică în care se complac anumite partide, schimbările dese în oferta politică), structurarea votului (menţinerea unui statu-quo politic, nu s-au înregistrat mutaţii semnificative pe eşichierul politic, nu a apărut, cu mici excepţii – Forza Italia sau Partidul Reformator din SUA - nici-un partid nou, durabil), selectarea personalului politic şi guvernamental (partidele deţin încă controlul asupra proceselor de selecţie politică; parlamentarii sau cei care deţin funcţii publice neeligibile sunt încă numiţi de partide, chiar şi aşa-zişii independenţi nu pot accede fără o susţinere politică; proporţia se ridică, la nivelul lumii occidentale, la impresionantul procent de 75%; totuşi, apariţia independenţilor în parlament sau guvern arată în ce măsură partidele mai controlează fenomenul) şi fixarea agendei politice (măsura în care partidele au rolul decisiv în formularea şi stabilirea politicilor publice, care pot fi îndrumate şi de către alte organisme, gen Uniunea Europeană)[7].

Performanţa comportamentală a partidelor politice, în opinia noastră, se poate evalua după o serie de indicatori sociologici, psihologici, politici, istorici, socio-economici: numărul membrilor şi simpatizanţilor, influenţa şi prestigiul de care se bucură în rândul electoratului, gradul de uzură morală din perioada guvernării sau opoziţiei, performanţele economice şi calitatea vieţii pe timpul guvernării, gradul de indentificare şi protejare a intereselor naţionale în orice situaţii de natură internă şi internaţională, capacitatea de a influenţa guvernarea sau de a o gestiona, singur sau în coaliţii, de a rezolva situaţiile de criză de orice natură.

Performanţa guvernării devine deopotrivă, în condiţiile contemporane, sursa şi principalul criteriu de legitimare sau delegitimare a partidelor politice, dimensiunea esenţială care influenţează în mod hotărâtor perspectivele şi destinul lor pe scena politică a lumii. Privită din această perspectivă, evoluţia PNŢ-CD-lui pe eşichierul politic autohton devine explicabilă şi inteligibilă.

Privind comportamentul şi eficienţa partidelor politice, nu putem să nu reamintim aprecierile cunoscutului sociolog francez R. Aron: partidele politice se remarcă prin exces de oligarhie, exces de demagogie (parlamentară şi electorală) şi o eficacitate limitată.[8] Realităţi întreţinute de partizanatul politic, de dorinţa de victorie în alegeri şi menţinerea puterii pentru o perioadă nedeterminată de timp. Deoarece politica de partid, în cele mai multe cazuri, nu exprimă interese sociale şi naţionale, ci urmăreşte, cu precădere, propriile interese ale acestor grupuri partizane şi ale structurilor lor de conducere.

Pragmatismul face inutilă morala, reuşita primează în detrimentul implicaţiilor etice; totuşi o prezenţă prea îndelungată la putere, dincolo de rezultate, conduce la o erodare firească a puterii, generează o reacţie de respingere din partea alegătorilor şi chiar contribuie la dispariţia partidului respectiv de pe scena politică a ţării. Destinul Partidului Creştin-Democrat italian susţine aserţiunea.

2. Legile comportamentului organizațional al partidelor politice

Analiza comportamentului partidelor în comparaţie cu cel al altor tipuri de organizaţii nepolitice ne oferă posibilitatea să sintetizăm şi să ne exprimăm punctul de vedere în legătură cu legităţile - unele consacrate şi relative cunoscute, altele în curs de formulare şi validare - care guvernează viaţa acestor protagonişti politici: 1. *legea interdependenţei sistemelor de partid şi sistemelor electorale* (M. Duverger; D. Rae) – subliniază relaţia reciprocă de influenţare dintre sistemele electorale şi partide sau sistemele de partide; raport ridicat la rang de "lege sociologică" de Duverger şi dezvoltată de Rose, V.J. Handbly şi Loosemore; sistemele electorale pluraliste cu circumscripţii uninominale favorizează sistemele bipartidiste, iar sistemele bipartite favorizează conservarea sistemelor pluraliste; reprezentarea proporţională şi sistemele binominale încurajează multipartidismul; cu cât un sistem electoral este mai permisiv, cu atât mai mare este numărul de partide existent; numărul de partide este mai mic în sistemele pluraliste, ceva mai mare în sistemele majoritare, la un nivel superior în sistemele semipluraliste şi atinge punctul maxim în sistemul proporţional (Du-

verger); toate sistemele electorale tind să suprareprezinte partidele mai mari şi să le subreprezinte pe cele mici, proces concretizat în anumite tendinţe: toate sistemele electorale conduc la rezultate disproporţionte, reduc numărul de partide parlamentare în comparaţie cu numărul efectiv de partide electorale (exemplul României, cu acelaşi sistem electoral s-a ajuns după scrutinurile din 2000 şi 2004 la un număr redus de partide parlamentare – 6) şi favorizează alcătuirea unor majorităţi parlamentare pentru partidele care nu beneficiază de un suport majoritar din partea electoratului (orice sistem electoral, dacă există voinţă politică, permite formarea unei majorităţi guvernamentale); predispoziţii care se relevă mai pregnant în sistemele pluraliste şi majoritare decât în sistemele de reprezentare proporţională (D. Rae)[9]; 2. *legea de fier a oligarhiei*, formulată de R. Michels[10] în urma observaţiilor asupra comportamentului partidelor politice, al sindicatelor sau al altor tipuri de asociaţii şi reiterată mai târziu de A. Touraine. Disciplina şi ierarhizarea, absolut necesare funcţionării organizaţiilor complexe, duc inevitabil la oligarhie – concentrarea deciziei la nivelul unui grup restrâns de persoane, a unei oligarhii birocratice, inamovibile, care-şi perpetuează prerogativele în structurile de conducere în virtutea profesionalismului şi meritelor clamate şi acceptate. Situaţie ce conduce la apariţia unei falii între interesele grupului conducător şi cele ale electoratului; nu întâmplător, R. Aron, analizându-le comportamentul, suspecta partidele politice de "exces de oligarhie"[11], fenomen ce are tendinţa să sfârşească, îl completa A. Touraine, într-o formă periculoasă de alienare politică, "partidocraţia"[12], anularea caracterului reprezentativ al democraţiei, prin situarea partidelor dincolo de interesele societăţii civile, ale claselor şi categoriilor sociale; 3. *legea orbitării*, formulată de D. Gherea (1910); potrivit căreia partidele mici gravitează în jurul celor mari, sfârşind într-o fuziune prin absorbţie cu cele din urmă; de pildă, fuziunea dintre PSDR şi PDSR şi formarea PSD, dintre PNL şi ApR etc.; 4. *legea motivaţiei* – participarea membrilor şi simpatizanţilor (sub raportul numărului, loialităţii, constanţei, angajării şi susţinerii) este condiţionată şi determinată de mărimea, numărul partidelor şi beneficiile scontate; participarea se află într-o relaţie de directă proporţionalitate cu mărimea, numărul partidelor competitoare şi perspectivele de ascensiune în funcţiile de decizie politică sau administrativă; dimensiunile peste medie, varietatea oportunităţilor de exprimare organizată a opţiunilor şi intereselor, conturarea unor şanse reale de ascensiune amplifică implicarea politică a electoratului (partizan şi nepartizan), dimpotrivă "pierderea în greutate", concurenţa cu un număr restrâns de actori politici în competiţiile electorale şi lipsa de perspectivă sau pierderea unei poziţii importante diminuează până la dispariţie motivaţia şi ataşamentul indivizilor – afectiv, de continuitate, normativ – faţă de organizaţie (idei regăsite fragmentar la G. Johnes, R. Dahl, Meyer şi Allen; situaţie apărută în aproape toate partidele politice româneşti, migraţia politică a devenit o modă); Philippe Braud (în "Sociologie politique") explică argumentat poziţia oligarhică partizană; conducătorii dispun de resurse mari pentru a se menţine la putere: controlează aparatul central, finanţele organizaţiei, accesul la mass-media, lansarea campaniilor de opinie, gestionarea fişierului candidaţilor; controlează aparartul central şi informaţiile pe care le folosec pentru formularea unor strategii pentru a reailza compromisul între tendinţe divergente sau să-şi folosească notorietatea în opinia publică pentru a-şi menţine puterea în organizaţie; "unul din privilegiile fundamentale ale conducătorilor, de care ei ştiu să se folosească pentru a se menţine la putere, este consimţământul bazei faţă de puterea lor. Militantul de bază ştie (...) că un partid este mai eficient dacă vorbeşte printr-o singură voce şi dă o imagine de realativă unitate (...) Există o autocenzură care-i face pe militanţi să ezite în dezvăluirea publică a dezacorduriilor, renunţând în acest fel la o resursă: posibilitatea de a se sprijini pe opinia publică împotriva conducerii partidului"[13]; un partid reprezintă o piramidă organizaţională care atestă o organizaţie extrem de centralizată, cu o slabă putere a bazei; tendinţe oligarhice ale funcţionării partizane se originează în modelul democratic; 5. *legea participării* – gradul de mobilizare la viaţa politică este funcţie atât de numărul partidelor, cât şi de diversitatea ideologică şi doctrinară a ofertei politice care poate să satisfacă într-o măsură apreciabilă dezideratele electoratului, fapt ce argumentează forţa de atracţie mai mare a pluripartidismului faţă de monopartidism; competiţia dintre agenţii politici nu este însă o competiţie între ideologii, ci o luptă pentru putere; de asemenea, cristalizarea partidelor şi manifestarea lor ca organisme unitare şi omogene ţine mai mult de latura psihologică, de natura convingerilor, decât de cea teoretică a culturii politice; lege la care S. Huntington face următoarele completări: a. *fenomenele de instabilitate politică, numărul loviturilor militare şi forţa partidelor politice se află într-un raport de inversă proporţionalitate*; declinul puterii de partid, fragmentarea conducerii, trecerea liderilor în aparatul birocratic al administraţiei de stat, pierderea sprijinului de masă, disoluţia organizaţională, migrarea conjuncturală a liderilor de partid, apariţia personalismului prevestesc loviturile militare; nu confiscarea puterii de către militari determină decăderea parti-

delor, ci loviturile militare consemnează doar o stare de fapt, prevestesc sfârşitul unei democraţii. Într-o cercetare sociologică a fenomenului evocat, Fred R. von Mehden atrăgea atenţia asupra pericolului care ameninţă stabilitatea şi ordinea politică: frecvenţa loviturilor militare variază de la 0% (procent înregistrat de statele de tip comunist) la 11% în sistemele cu un singur partid, 45% în sistemele bipartide, 68% în sistemele pluripartide, atingând o cotă de 83% în sistemele fără partide eficiente. Loviturile militare au o frecvenţă mult mai mare în statele fără partide decât în oricare sistem politic. Stabilitatea unui sistem politic depinde de această variabilă – instituţionalizarea partidelor politice; cu cât ele sunt mai puternice şi îşi asigură un sprijin de masă sporit, proporţional pericolul loviturilor de stat scade; de exemplu, în statele coloniale, unde vechile instituţii politice sunt abolite de revoluţie, ordinea post-revoluţionară şi stabilitatea regimului politic depind de apariţia unui partid politic, de puterea acestuia; b. *stabilitatea şi ordinea unui sistem politic sunt condiţionate şi influenţate de nivelul de mobilizare şi participare politică; sistemele unipartidiste, bipartidiste şi cele cu partid dominant conferă o stabilitate mai mare decât cele pluripartidiste.* În opinia politologilor Arthur S. Banks şi Robert B. Textor ("A Cross-Polity Survey", 1963), procentul oscilează între 25% (pentru prima categorie) şi 85% (specific ultimului tip de sistem); c. *forţa unui partid şi a unui sistem de partide depinde atât de nivelul de instituţionalizare, cât şi de cel participativ.* S. Huntington aprecia că aceasta depinde de patru factori mai importanţi: capacitatea de a supravieţui fondatorilor şi celor care l-au condus la succes; complexitatea şi profunzimea organizaţională; gradul de identificare şi loialitate a activiştilor şi liderilor cu partidul, cu idealurile şi obiectivele fundamentale şi colaterale ale acestuia; flexibilitatea, capacitatea de a-şi schimba funcţia de reprezentare. Un partid cu bază de masă este mai puternic decât unul cu sprijin limitat; dominaţia bazată pe recunoaştere socială diminuează stările conflictuale şi concură la realizarea unei stabilităţi sociale; partidele politice şi sistemele de partide devin catalizatorii, instrumentele principale de amplificare şi instituţionalizare a participării politice; nu se poate concepe participare fără organizare şi invers, disjuncţia dintre cele două dimensiuni degenerează într-o mişcare browniană, mişcări confuze de masă; organizarea fără participare degenerează în clici personaliste. Partidele politice necesită sinteza dintre participare şi organizare; partidele şi sistemele de partide care reuşesc să coroboreze mobilizarea cu organizarea reconciliază de fapt modernizarea cu dezvoltarea politică. În timp ce parlamentele reprezintă, partidele politice mobilizează. Forţa de mobilizare a partidelor politice este determinată de prezenţa la vot a cetăţenilor, indicator care ilustrează forţa şi capacitatea organizatorică a partidelor politice. Gradul de participare la vot exprimă grăitor nivelul puterii partidelor politice, posibilitatea lor de mobilizare. Cu cât partidele implicate în alegeri sunt mai puternice, au o bază de masă mai mare, cu atât prezenţa cetăţenilor la vot va fi mai mare. Prezenţa electoratului la urne în proporţie de 90% în ţările foste comuniste, 80% în ţările occidentale şi 60% în SUA relevă importanţa pe care o acordă partidele factorului organizare. Din această perspectivă, convingerea lui S. Huntington: "partidele constituie baza stabilităţii decât a instabilităţii" este rezonabilă şi susţinută de realitate. Astfel, Asia, Africa şi America Latină – unde partidele au fost ilegale sau proscrise mult timp – au reprezentat zonele politice cu o accentuată instabilitate politică. O concluzie se impune: atât schimbarea cât şi stabilitatea unui sistem politic trebuie căutate în prezenţa şi activitatea concretă a partidelor politice; 6. *legea adaptării funcţionale* (S. Huntington) – durata existenţială şi funcţională a unui partid este direct proporţională cu posibilitatea sa de a-şi schimba funcţia de reprezentare, de a-şi primeni suportul sociologic atât în actul guvernării, cât şi în cel al opoziţiei; un partid incapabil de mobilitate sociologică şi ideologică nu poate dobândi mai multă putere, îşi pierde din atributele de instituţie politică eficientă faţă de unul care este mobil şi apt de a se adapta la imperativele schimbări, la cerinţele de a se identifica cu un alt electorat (vezi criza de identitate şi eficienţă politică cu care se confruntă partidele provenite din mişcările de eliberare naţională imediat ce acced la guvernare; sau momentele de degringoladă manifestate în viaţa internă a unor partide care au fost înlăturate de la putere şi au intrat în opoziţie; exemplul frământarilor pe care le traverseaza PSD-ul); de asemenea, puterea partidelor şi numărul lor depind de nivelul modernizării sistemului politic; deşi nu există o relaţie directă între ele, totuşi putem constata: la niveluri superioare de modernizare, puterea nu rezidă în număr, toate partidele pot fi puternice, invers, la niveluri scăzute, sistemele monopartidiste pot oscila între putere şi slăbiciune, iar cele multipartidiste sunt invariabil slabe; 7. *legea lui Toffler* – indiferent de numărul sau culoarea competitorilor, într-o campanie electorală ("cine va obţine mai multe voturi"), va ieşi invariabil un singur câştigător: o birocraţie de partid (partidul invizibil al birocraţiei). Dintotdeauna politicienii au fost şi rămân prizonierii sistemului lor; de fapt, birocraţii sunt cei care "conduc esenţialmente toate guvernele pe o bază de zi cu zi şi iau majoritatea covârşitoare a deciziilor atribuite preşedinţilor şi

prim-miniştrilor" (partidelor şi oamenilor politici – s.n.). Conducătorii politici, comenta autorul, se plâng mereu de greutăţile pe care le întâmpină din partea birocraţiei privind realizarea proiectelor lor. "Toţi politicienii japonezi, remarca Yoshi Tsurumi, au devenit total dependenţi de birocraţii centrali pentru a elabora un proiect de lege (…) conform unor secenarii create de elita birocraţilor fiecărui minister"[14]. Această situaţie se perpetuează, probabil, şi datorită unor analize lipsite de profunzime din secolul trecut de unii teoreticieni. Birocratismul, clamat de M. Weber ca fiind necesar funcţionalităţii mecanismului social-politic modern, a fost oarecum justificat şi eternizat de aprecierile ulterioare ale altor gânditori. Aserţiunile formulate de R. Aron, valabile perioadei de avânt al sistemelor şi regimurilor politice, pot deveni o piedică în procesul conducerii ştiinţifice a fenomenului politic. Şi astăzi, suntem tributarii unor prejudecăţi enunţate de teoreticianul francez: "funcţionarul este un profesionist, omul politic este un amator"; "omul politic nu se defineşte prin competenţă, ci prin legitimitate, el este investit cu autoritate legitimă, sarcina lui este de a fixa obiectivele legislaţiei în interiorul regimului şi chiar de a-i fixa obiectivele"; "regimurile democratice sunt regimuri de experţi conduse de amatori; pentru ei, oamenii politici nu este nevoie să înţeleagă domeniile de care se ocupă", ei "reprezintă un aspect al ordinii politice". Această lege, fără îndoială, se manifestă, o resimţim şi reprezintă un aspect definitoriu al unei societăţi alienate, aflată la limita manifestării simptomelor de patologie politică. Soluţia, o guvernare efectivă de către "oameni politici profesionişti"[15], paradoxal, ne-o oferă chiar autorul; 8. *legea programelor politice* – puterea se câştigă cu un program electoral de stânga şi se pierde cu un program de guvernare de dreapta, sau cum remarca cineva: partidele trăiesc prin mistică şi dispar prin activitatea desfăşurată; 9. *legea legitimităţii* – partidele se legitimează mai degrabă prin performanţele guvernării decât prin legalitatea formală, iar legitimitatea liderilor substituie, se identifică cu legitimitatea partidelor; 10. *legea imitaţiei* (formulată de G. Tarde şi aplicată de noi la evoluţia partidelor) – sub raport doctrinar şi organizatoric, partidele contemporane n-au adus nimic spectaculos, şi astăzi, cu mici nuanţe, vorbim de aceleaşi orientări şi atitudini politice: poziţionarea stânga/dreapta constituie încă indicatorul cu cea mai mare capacitate predictivă şi de structurare a votului alegătorilor; imitaţia este tot atât de veche ca şi partidele; "Sistemele noastre politice (actuale - s.n.) – observa A. Toffler (în "Al treilea val", 1983) – sunt copiate după modelele inventate înainte de naşterea marii industrii"; deosebirile constau în accentuarea interferenţelor de conţinut mergând până la convergenţă, iar politica, indiferent de natura sa, s-a transformat într-o industrie profitabilă pentru cercurile conducătoare, schimbând politica dintr-o vocaţie într-o adevărată profesie; nu se mai trăieşte pentru politică, ci din politică; 11. *legea diversificării şi integrării* – evoluţia partidelor, sub aspect organizatoric şi doctrinar, a avut loc de la unul la multiplu, de la monopartidism la bipartidism şi multipartidism, de la concepţii bine individualizate, care personalizau "dreapta", "stânga" şi "centrul", la o convergenţă de tip ideologic, nu numai instituţională; criteriile tradiţionale nu mai sunt operante; astăzi, cu greu mai putem distinge partidele din punct de vedere doctrinar; fiecare partid s-a inspirat şi şi-a integrat în propriile programe politicile rezonante şi de succes verificat aparţinând celorlalte partide; astfel, avem partide de dreapta care promovează politici sociale de inspiraţie socialistă sau social-democratică, şi deopotrivă partide de stânga sau de centru-stânga care clamează, sunt promotoare ale unor politici economice de tip liberal (de exemplu: situaţia din Ungaria – succesele economice ale guvernului socialist –, din România, sau conceptul de "economie socială de piaţă" lansat de democraţia creştină şi revendicat şi de alte partide de altă culoare politică, respectiv de PSD ş.a.). Tendinţa generală a fenomenului politic, susţinea *Gh. Iancu*, o constituie orientarea multipartidistă dublată de doctrina "convergenţei sistemelor"[16]; barierele ideologice dintre partide s-au estompat, şi-au pierdut semnificaţia, singura ideologie care rezistă timpului o constituie: lupta pentru putere; 12. *legea autorităţii* – cu cât gradul de recunoaştere socială al partidelor este mai mare în aceeaşi măsură (proporţional) poziţia sa dominantă în peisajul politic va descuraja eventualele resurse de contestare, de conflict social şi, evident, va genera o stabilitate mai mare în societate[17]; 13. *legea concurenţei şi competiţiei* – este vitală pentru existenţa, dezvoltarea şi conservarea partidelor politice; lipsa de competitivitate politică conduce la anchilozarea sistemului, la apariţia totalitarismului, dezinteres pentru modernizare, pentru înnoire doctrinară; devine un criteriu important de clasificare a partidelor în concepţia lui *M. Duverger* sau *G. Sartori*; când partidele aflate în viaţa politică cauţionează regimuri alternative, în prim plan este proiectată competiţia dintre partidele democratice şi cele nedemocratice; partidele, şi nu preferinţele indivizilor, limitează opţiunile electoratului prin constrângerile severe ale ofertei, publicul fiind nevoit să aleagă dintre puţinele alternative pe care i le oferă elita instituţionalizată[18]; 14. *legea compatibilităţii doctrinare şi programatice* – partidele participă la o guvernare de coaliţie în virtutea unor principii: afinităţi ideologice, compatibilitate doctri-

nară şi programatică (în mod frecvent), fie după interese conjuncturale parţial comune (fenomen ce se întâlneşte foarte rar într-un stat cu o viaţă politică decantată, bine aşezată; vezi Alianţa PNL-PD în campania electorală din toamna lui 2004, sau guvernarea cvadripartită – PNL, PD, UDMR, PUR, formaţiuni cu evidente deosebiri ideatice şi programatice – construită doar pe obiectivul comun: înlocuirea guvernării PSD). Este de aşteptat ca încălcarea legii enunţate să-şi arate rezultatele nefaste anticipate de analişti. Funcţionalitatea şi rezultatele de până acum nu prefigurează o altă concluzie. O reacţie politică corectă faţă de această situaţie presupune luarea în consideraţie şi corelarea "axiomelor politicii" formulate de *L. Lowel* ("guvernele de coaliţie au o durată scurtă de viaţă în comparaţie cu cabinetele unipartite"), *A. Lijphart* ("sistemele bipartite sunt ... mai democratice decât sistemele multipartite") şi *J. Blondel* ("sistemele bipartite se asociază cu cabinete stabile, iar pe măsura creşterii multipartitismului durata cabinetului se reduce")[19]; 15. *legea scientismului* – deplasarea de accent de la ideologic la ştiinţific; partidele se nasc din doctrine (sunt construcţii organizaţionale fundamentate doctrinar, ideologic) dar supravieţuisc prin ştiinţă (întreţinerea mecanismului lor funcţional necesită recursul la ştiinţă, accentuarea profesionalizării activităţii de partid); un partid rezistă pe scena politică nu numai prin loialitate şi entuziasmul membrilor, convingeri ideologice şi militantism ci, îndeosebi, prin competenţa acestora, capacitatea lor de a rezolva probleme cu un ridicat grad de complexitate şi dificultate; recrutarea membrilor de partid se face, remarca *P. Bréchon* (în "Partidele politice"), potrivit criteriului competenţei; sarcinile fiind încredinţate specialiştilor[20]; 16. *legea entropiei* – partidele, din punct de vedere istoric (evolutiv), apar ca organizaţii de cadre şi sfârşesc prin a fi partide de masă, ele evoluează de la simplu la complex şi eterogen, de la practicarea unor criterii selective la cele lipsite de discernământ axiologic; moment ce marchează începutul disoluţiei partidelor, chiar al dispariţ iei lor de pe scena politică.

Cunoaşterea acestor legităţi permite formularea unor aprecieri cu valoare epistemologică şi practică privind evoluţia şi destinul fenomenului partidist în perspectiva trecerii omenirii la societatea informaţională.

Persistenţa fenomenului partidist în lumea viitorului este susţinută de numerosi teoreticieni prin următoarele argumente: democraţiile nu pot exista fără partide politice, democraţiile mai vechi sau mai noi sunt regimuri de partide (Kelsen); "un regim fără partide" este "un regim conservator" (M. Duverger); "un regim antipartid este un regim reacţionar", iar un stat fără partide devine un "stat antipartid" (S. Huntington); partidele îndeplinesc sarcini sociale şi politice pe care nici un alt tip de organizaţie nu are capacitatea de a le rezolva: menţine consensul, coordonează personalul politic, sondează opiniile cetăţenilor şi le prezintă în mod responsabil, mediază, filtrează, prelucrează şi simplifică problematica formulată de cetăţeni, uşurează munca administraţiei (Pizzorno). "Partidele, conchidea Pasquino G., rezistă pentru că, indiferent dacă sunt în guvern sau în opoziţie sunt garanţi ai multor schimbări politice, în sistemele în care, după terminarea confruntării ideologie, apare posibilă negocierea intereselor" [21].

NOTE

[1] Kotarbinski, T., *Tratat despre lucru bine făcut*, Bucureşti, Ed. Politică, 1976, p. 399.
[2] Dahl, R., *op. cit*., p. 135.
[3] Apud Pasquino, G., *Curs de ştiinţă politică*, Iaşi, Institutul European, 2002, p. 77-79.
[4] *Ibidem*, p. 82-83
[5] Lijphart, A., *Modele de guvernare majoritară şi consensuală în douăzeci şi una de ţări*, Chişinău, Ed. Sigma, 1999, p. 143.
[6] Stoiciu, A., *Comunicarea politică. Cum se vând idei şi oameni*, Bucureşti, Ed. Humanitas-Libra, p. 14-18.
[7] Ignazi, P.L., The crisis of Parties and the Rise of New Political Parties, în *Party politics*, 1996, p. 549-566.
[8] Aron. R., *Democraţie şi totalitarism,* Bucureşti, Ed. All Educaţional, 2001, p. 257.
[9] Apud Lijphart, A., *op. cit*., p. 172-176.
[10] Michels, R., *Les partis politiques. Essai sur le tendance oligarchiques des démocraties*, Paris, Flammarion, 1914, p. 9-10.
[11] Aron, R., *Democraţie şi totalitarism*, Bucureşti, Ed. All Educaţional, 2001, p. 257.
[12] Touraine, A., *Qu'est-ce que la démocratie?*, Fayard, 1994, p. 85.
[13] Brechon, P., *Partidele politice*, Cluj-Napoca, Ed. Eikon, 2004, p. 209-212
[14] Toffler, A., *Puterea în mişcare*, Bucureşti, Ed. Antet, p. 258-259.
[15] Aron, R., *op. cit*., p. 48-52.
[16] Iancu, Gh., "Orientări în tendinţele sistemelor de partide contemporane", în *Partidele politice*, Bucureşti RA "Monitorul Oficial", 1998, p. 104-105.
[17] Teodorescu, Gh., *Putere, autoritate şi comunicare politică,* Bucureşti, Ed. Nemira, 2000, p. 74.
[18] Rose, R., Mishler, W., Haerpfer, Ch., *Democraţia şi alternativele ei*, Iaşi, Ed. Institutul European, 2003, p. 48- 51.
[19] Apud Lijphart, A., *Modele de guvernare majoritară şi consensuală în douăzeci şi una de ţări*, Chişinău, Ed. SigmaIG, 1999, p. 125-126.
[20] Bréchon, P., *Partidele politice*, Cluj-Napoca, Ed. Eikon, 2004, p. 235.
[21] Pasquino, G., *Curs de ştiinţă politică*, Iaşi. Ed. Institutul European, 2002, p. 173-179.

Vasile Nazare - conferenţiar universitar la Academia Navală "Mircea cel Bătrân" din Constanţa, la catedra de ştiinţe comportamentale, în domeniul filosofie-politologie.

Partidele politice românești – partide moderne de cadre?

IONUȚ CIOBANU

This paper proposes an incursion in the organizational universe of Romanian political parties, starting from the assumption that their founders are influenced by the institutional and historical context in which they operate. The conclusion is that the Romanian political parties can be considered modern cadre parties, being complex organizations.

Partidele politice care au apărut în Europa de est după ce regimurile comuniste s-au prăbuşit sunt similare cu cele vestice? Au aceleaşi caracteristici organizaţionale, acelaşi stil de leadership? Trebuiesc ele studiate în comparaţie cu cele vestice sau sunt creaţii de tip nou? Acestea sunt doar câteva din întrebările care interesează cercetătorii partidelor din Europa de Est şi asupra cărora aceştia şi-au concentrat atenţia.

Partidele politice româneşti nu pot fi scoase din acest travaliu ştiinţific şi exact căutarea răspunsului la întrebările de mai sus este ceea ce studiul de faţă încearcă să facă.

Lucrarea îşi propune o incursiune în universul organizaţional al partidelor politice româneşti, plecând de la asumpţia de bază conform căreia fondatorii partidelor sunt influenţaţi de contextul instituţional şi istoric în care operează.

Mediul în care partidele încep să-şi desfăşoare activitatea este principalul responsabil de tipul existent de partide şi deci nici un studiu care se ocupă cu formarea partidelor nu poate ignora contextul în care partidele au funcţionat prima dată. (van Biezen, 2005, pp.153-154). Mediul în care au funcţionat în primii de existenţă partidele româneşti şi-a pus o amprentă decisivă asupra acestora, determinând modelul spre care acestea au evoluat.

Acest mediu era caracterizat prin: nivelul scăzut al vieţii asociative, accesul imediat la mass media, acces imediat la funcţiile publice, apariţia partidelor la nivel central şi slaba legatură a acestora cu teritoriul.

Condiţiile existente, care erau în parte produsul vechilor structuri (nivelul vieţii asociative), în parte produsul noilor condiţii (accesul la mass media şi accesul imediat la funcţii publice) au creat un tip de partid care în acelaşi timp valorizează aspecte ale partidului de masă (accent pe organizarea si democratia formala internă); şi aspecte ale partidelor contemporane (apel la electorat ca întreg, campanii electorale profesionalizate).

Tocmai datorită acestei situaţii mixte în care sunt prezente caracteristici noi dar şi elemente comune mediului politic din democraţiile consolidate, partidele estice (şi prin urmare şi cele româneşti) vor sări anumite etape de dezvoltare şi prin urmare pot fi comparate cu cele vestice. (van Biezen, 2003, p.38)

Acest studiu defineşte aceste partide ca fiind *partide moderne de cadre*, (Koole, 1992, p. 212) şi demonstrează că acestea există într-un spaţiu politic cu tendinţe de cartelizare, în care problemele legate de *policy issues* sunt externalizate.

Dar ce înseamnă *partid modern de cadre*? În primul rând este numit modern pentru a-l distinge de vechiul partid de cadre al secolului XIX descris de Duverger. Este denumit de cadre pentru că elita centrală are un rol privilegiat. Nu este de masă pentru că nu se adresează unui segment, deci nu este *classe gardee*. Nu este *catch all* şi nici electoral-profesional, pentru că pune accent formal pe democraţia internă de partid (Koole, 1992, p. 213)

Tocmai pentru aceste caracteristici aparent eterogene, acest tip a fost ales pentru a fi confruntat cu realitatea românească.

Un *partid modern de cadre* poate fi privit ca având următoarele caracteristici:

- predominanţa leadership-ului central, care este legat de straturile de la bază ale partidului prin mecanisme electorale (Congres);

- un scăzut raport între membrii votanţi, dar membrii ramân importanţi pentru recrutarea candidaţilor şi pentru a menţine în funcţiune aparatul de partid;
- orientare clară spre electorat ca întreg;
- structura organizatorică de partid de masă a rămas intactă, pentru a garanta un nivel al democraţiei interne;
- resursele financiare sunt asigurate de cotizaţii, donaţii şi subsidii publice.

Spaţiul politic cartelizat este un răspuns la complexitatea crescândă a mediului economic internaţional, mai ales în statele cu pieţele deschise capitalului străin. (Katz, Blyth, 2005, p. 41) Deschiderea pieţelor capitalului internaţional este o sursă de creştere economică dar în acelaşi timp o limitare a controlului asupra proceselor economice. Limitarea controlului asupra propriilor economii produce o capacitate redusă a partidelor în a-şi menţine promisiunile electorale. Scopul de bază al unui cartel este de a maximiza profiturile prin restrângerea competiţiei. Cartelul este o *joint sales agency*, în care preţul poate fi dictat de firme, în cazul nostru de partide politice, în loc să fie fixat de competiţia electorală.

Spaţiul politic cartelizat este un spaţiu politic în care competiţia reală între partide este diminuată, ele acţionând pentru a bloca intrările în sistem ale unor partide noi şi pentru a-şi maximiza profiturile politice, într-un joc de sumă zero.

În prima versiune a analizei care a prezentat apariţia noului tip de partid, Katz şi Mair s-au concentrat pe subvenţiile pentru partide ca fiind primul pas în încercarea partidelor de a se elibera de filiale, şi deci spre cartelizare. Evidenţele empirice, vezi cazul Suediei dar nu numai, au facut ca într-o versiune updatată, luată în considerare în această lucrare, primul pas spre cartelizare sa fie cosiderat reducerea spaţiului politic prin externalizarea de policy issues: bancă independentă, privatizări, UE, descentralizare. (Katz si Blyth, 2005, p. 45) Aceştia sunt indicatorii luaţi în considerare pentru a vedea gradul de cartelizare a spaţiului politic românesc.

Rezumând, această lucrare presupune că mediul în care s-au format partidele româneşti a favorizat evoluţia acestora spre un a numit model organizaţional, şi anume spre *partidul modern de cadre.* De asemenea, angajamentele internaţionale ale României, privatizările, cerinţa crescândă de descentralizare şi independenţa Bancii Naţionale, creează condiţiile necesare transformării spaţiului politic într-unul cartelizat.

Metoda

Metoda utilizată pentru a controla validitatea ipotezei se bazează pe studiul lui Kenneteh Janda, *Political Parties: A cross-national Survey*, care are ca obiectiv creionarea unei teorii generale preliminare a partidelor politice care să poată servi ca bază şi ghid pentru viitoare studii mai aprofundate. Motivul principal pentru o astfel de cercetare este în viziunea lui Janda, inexistenţa unui studiu comparativ comprehensiv, ceea ce a făcut ca studiul teoretic comparativ să fie în întârziere.

Concentrându-şi atenţia pe ceea ce Prezworski şi Teune numeau *most similar systems design*, şi neglijând compararea *most different systems*, cercetătorii ştiinţei politice nu au fost forţaţi să acopere conceptual o mare diversitate de realităţi (Janda, 1980, p. xi).

Dacă scopul final al cercetării partidelor politice este să producă o teorie generală a partidelor, conform acestei viziuni, trebuiesc acoperite cât mai multe ţări şi partide. În acest sens, proiectul lui Janda acoperă 158 de partide din 53 de ţări, între anii 1950-1960 şi alte 50 de noi partide între anii 1963-1978.

Lucrarea de faţă este mult mai puţin ambiţioasă şi îşi propune să analizeze partidele româneşti din punct de vedere organizaţional, aplicând doi indicatori care măsoară nivelul dezvoltării organizaţionale şi din punctul de vedere al centralizării puterii, aplicând trei indicatori care măsoară nivelul naţionalizării, selecţia candidaţilor şi concentraţia leadershipului.

Vor fi analizate şi sursele şi volumul resurselor financiare precum şi gradul în care spaţiul politic românesc poate fi considerat un spaţiu cartelizat.

În mod ideal, pentru o analiză completă a ipotezei, ar trebui studiate toate partidele româneşti. Din păcate, acest studiu nu se concentrează decât pe analiza urmatoarelor partide politice: Partidul Social Democrat (şi PDSR), Partidul Naţional Liberal, Partidul Democrat, Partidul România Mare, Partidul Conservator şi UDMR.

Sursele folosite pentru analiza organizaţiilor sunt diversele statute ale acestor partide, iar pentru analiza resurselor financiare sursele sunt cele furnizate de Asociaţia Pro Democraţia prin programul *Banii şi Politica.*

Articularea structurală a organizaţiei este operaţionalizarea nivelului complexităţii organizaţiei unui partid politic. Cu alte cuvinte, este măsurarea nivelului complexităţii procedurilor regulate utilizate pentru a mobiliza şi coordona eforturilor membrilor partidului în vederea executării strategiilor şi tacticilor

adoptate de partid (Janda, 1980, p. 99).

Aceste proceduri sunt operaţionalizate mai departe prin identificarea organelor de partid, modul în care este privită apartenenţa în interiorul partidului şi relaţiile funcţionale între organele partidului.

Un partid cu un înalt grad de articulare structurală are un set clar de organe naţionale, membri cu atribuţii efective şi clare şi proceduri stabilite care să reglementeze atribuţiile şi modul de selecţie al diverselor organe. Cu cât un număr mai mare de organe centrale pot fi identificate, numite în urma unor proceduri prestabilite, cu atât articularea structurală este mai înaltă. Cu cât un partid este mai articulat structural cu atât el este mai centralizat.

Cod	Caracteristici
0	Organizaţia este atât de vagă şi de difuză încât nu pot fi identificate organe al partidului
1	Organele care pot fi identificate există numai la nivel local
2	Un organ naţional poate fi identificat – selecţie informală
3	Un organ naţional poate fi identificat – selecţie prescrisă
4	Două sau trei organe pot fi identificate – selecţie indeterminată sau informală
5	Două sau trei organe pot fi identificate – selecţie indeterminată şi funcţii clare
6	Două sau trei organe pot fi identificate – selecţie prescrisă dar funcţii neclare
7	Două sau trei organe pot fi identificate – selecţie prescrisă şi funcţii clare
8	Patru sau mai multe organe – selecţie informală şi funcţii neclare
9	Patru sau mai multe organe – selecţie informală şi funcţii clare
10	Patru sau mai multe organe – selecţie prescrisă şi funcţii neclare
11	Patru sau mai multe organe – selecţie prescrisă şi funcţii clare

Este clar că pe măsură ce codul are o valoare mai mare suntem în prezenţa unei organizaţii cu o articulare structurală superioară.

Intensitatea oraganizaţională este cel de-al doilea indicator care măsoară nivelul dezvoltării şi centralizării unei organizaţii.

Derivă din ceea ce Duverger numea cea mai mică unitate organizaţională a unui partid, care este considerată a avea un impact deosebit asupra membership-ului şi asupra disciplinei şi solidarităţii interne (Janda, 1980, p. 101).

Cea mai mică unitate organizaţională a unui partid este unitatea organizaţională care implica cel mai mic număr de membri. Partidele au evoluat de la caucus – organizaţii cu număr limitat de membri dispersaţi pe un teritoriu întins, de obicei un număr limitat de notabili, la celule sau miliţii – care implică un număr foarte mic de membri pe un perimetru limitat. Cu cât acest numar este mai mic într-un spaţiu teritorial mic, cu atât acel partid are o intensitate organizaţională mai mare.

Cod	Caracteristici
0	Organizaţia este aşa vagă şi difuză încât nu pot fi identificate org instituţionalizate
1	Naţional – caucus – nu sunt organizaţii în afara celor naţionale
2	Caucusuri regionale – nu sunt organizaţii sub nivelul celor regional – judeţean
3	Municipii sau comune – nu sunt organizaţii sub aceste niveluri
4	Subdiviziuni care cuprind 1000-3000 de votanţi (sub nivel de comuna)
5	Subdiviziuni care cuprind sub 1000 de votanţi
6	Org. Celule – mai puţin de 100 de votanţi

Deşi pare simplu construit şi facil de utilizat, acest indicator necesită câteva explicaţii. Toate partidele româneşti prevăd un număr foarte mic de membri care pot forma o organizaţie locală, de obicei între cinci şi cincisprezece. Acest număr mic poate induce impresia că partidele sunt organizate *cell basis.* Însă, spre exemplu în cazul Partidului România Mare, este prevăzut un număr minim de zece persoane care pot forma o organizaţie locală. Este acest partid organizat după modelul *cell basis*? În viziunea acestei lucrări nu, pentru că decisiv nu este doar numărul, ci şi unitatea teritorială în care acest număr operează.

În cazul PRM, acest număr minim este plasat în unităţi teritoriale mai largi, cum sunt comunele. Deci comunele sunt de fapt cele mai mici unităţi teritoriale, chiar dacă numărul (10) ar putea plasa PRM în categoria *cell basis.* Ar fi fost *cell basis* dacă acest număr ar fi fost plasat în apaţiul unei scări de bloc sau al unei unităţi cu sub 100 de membri.

Centralizarea puterii în interiorul unui partid politic este următoarea dimensiune a unei organizaţii de partid, analizată în această secţiune. Centralizarea puterii se referă la locaţia şi distribuţia centrilor de decizie din partid şi defineşte (sau consideră) organele naţionale ale partidului ca punct central al locaţiei. Deci un partid centralizat este unul în care organis-

mele decizionale sunt organisme naţionale cu un număr limitat de membri.

Un partid foarte organizat nu este în mod necesar şi centralizat, deşi există o tendinţă evidentă de a confunda centralizarea cu organizarea poate pentru că există o puternică legătură între ele (Janda, 1980, p. 107).

Primul indicator al centralizării puterii este *nivelul naţionalizării*, care se referă la amenajările structurale din interiorul unui partid. Acestea pot fi locale, regionale sau naţionale. Dacă nu există organe naţionale nu se poate vorbi de centralizarea puterii. Dar existenţa acestora nu garantează centralizarea puterii (Janda, 1980, p. 108).

Nivelul naţionalizării este cu atât mai ridicat cu cât există un control direct, ierarhic şi formalizat, al organelor naţionale asupra celor regionale şi locale. Va fi cuantificat ca în tabelul de mai jos.

Cod	Caracteristici
0	Există doar organe locale cu diverse forme de existenţa, fără alte organe naţionale
1	Org. locale rămân singurele organe vizibile dar există şi federaţii ale org. locale la nivel regional, care însă nu sunt superioare ca statut
2	Există organe superioare celor locale, dar nu la nivel naţional, coordonarea între acestea fiind informală
3	Există organe naţionale dar nu sunt superioare formal celor regionale
4	Există organe naţionale superioare celor regionale, dar acestea sunt în competiţie şi nu asigură o ierarhie funcţională
5	Există o ierarhie de la organele naţionale-regionale-locale
6	Există o ierarhie de la organele naţionale direct pe organele locale; sau există doar organe naţionale

În accepţiunea acestei lucrări, urmând sugestiile lui Janda, organele judeţene sunt considerate *county level organs* şi deci asimilate organelor locale. Organele regionale sunt organe superioare celor locale-judeţene, dar inferioare celor naţionale, trebuind să reunească mai multe filiale judeţene.

Următorul indicator este *procedura de selecţie a candidaţilor*, aspect crucial într-un partid, natura alegerii determinând natura partidului. Cine controlează alegerile îşi asigură o poziţie dominantă în partid.

Cu cât controlul alegerii candidaţilor este exercitat mai clar din punct de vedere statutar, de organele centrale, cu atât partidul este mai centralizat. Nivelul centralizării acestor proceduri este cuantificat după cum urmează:

Cod	Caracteristici
0	Alegerea candidaţilor este determinată de votul suporterilor sau al membrilor – alegeri primare
1	Alegerea candidaţilor este facută la nivel local, de către membrii partidului, în adunări locale
2	Selecţia candidaţilor este făcută de liderii locali, dar trebuie ratificată de membri
3	Selecţia candidaţilor este făcută de liderii locali, fără să fie ratificată de membri
4	Selecţia este făcută la nivel local, dar trebuie aprobată de organele naţionale – include cazurile când această selecţie este o recomandare
5	Selecţia este făcută de organele regionale dar trebuie aprobată de organele naţionale
6	Selecţia candidaţilor este făcută de organele naţ ionale dar trebuie aprobată de organele locale
7	Alegerea candidaţilor este făcută de Congres sau caucus
8	Alegerea candidaţilor este determinată de organele naţionale

Codificarea acestui indicator ridică unele probleme de interpretare a statutelor partidelor analizate. Care este diferenţa între procedura prin care organele naţionale aprobă lista stabilită la un nivel inferior (cod 4 şi 5) şi procedura prin care organele naţionale determină componenţa listei (cod 8)? Mai exact diferenţa între *a aproba* şi *a determina*. Aceasta lucrare consideră ca *a aproba*, limitează până la excludere inferenţa organelor centrale în componenţa listei. Acestea o pot doar aproba, dar nu o pot modifica prin introducerea candidaţilor impuşi de centru.

Determinarea listei candidaţilor este considerată a fi procedura sau totalitatea mecanismelor statutare prin care organele centrale intervin în stabilirea listei finale de candidaţi.

Această distincţie permite încadrarea clară a partidelor româneşti care prevăd pentru toate nivelurile posibilitatea avansării unei liste de candidaţi, care de fapt, este determinată de nivelul central al partidului. Este interesant cazul Partidului Social Democrat care a introdus posibilitatea alegerii candidaţilor la nivel local (ceea ce l-ar încadra la nivelul 1), dar în acelaşi timp menţine specificat clar dreptul organelor centrale de a stabili lista finală, prin introducerea de candidaţi ai centrului, fără obligaţia aprobării ci doar a consultării organelor locale.

Următorul indicator al centralizării puterii este *concentraţia leadership-ului*, care are în vedere numărul de lideri ai partidului care constituie cea mai înaltă autoritate a partidului şi care sunt principalii decidenţi în interiorul acestuia. Cu cât sunt mai puţini cei care pot lua decizii cu forţă imperativă în inte-

riorul partidului din punct de vedere statutar, cu atât concentraţia este mai ridicată şi partidul mai centralizat. Prin decizii se întelege decizii de o importanţă deosebită, strategice, şi nu decizii operative.

De asemenea, e posibil ca un singur lider să poată lua decizii importante, dar în construcţia acestor decizii pe care în fond le controlează, să se sprijine şi pe alte organisme de vârf. Deci în acelaşi timp există un singur lider care decide, dar deciziile conţin şi o componentă colectivă. Această situaţie este denumită *distanţă concentraţională* şi permite diferenţieri între acelaşi tip fundamental de luare a deciziei, care este personalizată în jurul preşedintelui. Preşedintele PC este evident într-o poziţie de distanţă concentraţională maximă, în timp ce preşedintele UDMR este într-o poziţie de distanţă concentraţională mai redusă.

Indicatorul original al lui Janda, care avea un maxim de 6, este extins la un maxim de 8, pentru a face posibilă o cât mai sensibilă distincţie între tipul de leadership, care este în mod clar circumscris persoanei preşedintelui, dar nu în acelaşi mod pentru toate partidele politice analizate.

Cod	Caracteristici
0	Leadershipul este aşa de dispersat, încât pot fi identificaţi doar lideri locali sau regionali
1	Leadershipul este clar descentralizat: mai mult de cinci lideri care pot lua decizii, dar care nu sunt învestiţi cu autoritate absolută
2	Leadershipul este descentralizat: mai puţin de cinci lideri pot lua decizii, dar care nu au putere absolută
3	Leadershipul este centralizat colectiv. Sunt mai mult de cinci lideri care pot lua decizii cu autoritate statutară. Dar în acest grup nu este un singur lider care poate lua decizii singur
4	Leadershipul este format din 3-5 lideri care iau decizii, dar nu este unul singur care poate lua decizii singur
5	Leadershipul este format din două persoane care iau decizii în numele partidului
6	Există un singur lider care ia decizii în numele partidului, dar în luarea acestor decizii este secondat de alte organe de vârf, pe care le controlează
7	Există un singur lider care ia decizii în numele partidului, dar în luarea acestor decizii se sprijină şi pe un număr limitat de organe, pe care le controlează.
8	Există un singur lider care ia decizii în numele partidului, fără să se sprijine pe alte organisme ale partidului.

Analiza

Partidul Conservator

Membrii Partidului Conservator sunt clasificaţi în trei categorii de Statutul acestui partid: membri fondatori, membri şi membri de onoare. Îndatoririle membrilor acestui partid sunt specificate în 18 puncte, fiind reglementat nu numai comportamentul politic al unui membru dar şi comportamentul acestuia în sfera privata (conform cap. 4).

Printre drepturile de care se bucură membrii acestui partid, conform capitolului 3, punctul f, este şi acela că pot cere sprijin partidului în cazurile în care le sunt încălcate drepturile care sunt prevăzute de Constituţie şi legile ţării. Partidul oferă deci protecţia legală prin intermediul apartenenţei politice, în cazuri de încălcare a legii, erijându-se într-o agenţie de protecţie paralelă cu instituţiile legale ale statului. Prin urmare, un membru al Partidului Conservator, poate pretinde, ca un incentiv selectiv ce decurge din această apartenenţă, să fie protejat de partid,care devine astfel un mijloc de protecţie şi nu de reprezentare politică.

Articularea structurală a Partidului Conservator este asigurată de patru organe naţionale: Congres, Consiliul Naţional, Biroul Permanent şi Biroul Politic. Aceste patru organe au prevăzute în Statut funcţii clare şi selecţia prestabilită, iar Consiliul Naţional şi Preşedintele partidului sunt alese în mod direct de către Congres. La aceste patru organe mai poate fi adaugată şi instituţia preşedintelui, care are o poziţie privilegiată; aprobă toate actele care angajează politic partidul, stabileşte lista definitivă a candidaţilor pentru alegerile legislative, soluţionează şi ia hotărâri definitive în cazul unor dezacorduri şi coordonează activitatea tuturor organelor PC. Este practic deasupra oricărui alt organ al partidului. Rezultă că PC are o articulare structurală înaltă, cu scorul 11.

Intensitatea organizaţională a partidului este dată de cea mică unitate organizaţională, care n cazul PC este formată din cel puţin cinci persoane. Această organizaţie este denumită club politic. Clubul politic poate funcţiona la nivelul circumscripţiei electorale care este în fapt cea mai mică unitate organizaţionala a partidului. Scorul este 5 pentru intensitatea organizaţională.

Nivelul naţionalizării al Partidului Conservator, cu alte cuvinte gradul în care organele centrale controlează organizaţiile locale sau regionale, este foarte ridicat. Biroul Permanent al PC, conform art. 80, poate hotărî dizolvarea Consiliilor şi Birourile judeţene şi poate demite orice membru al Biroului executiv judeţean. Filialele pot fi dizolvate şi în cazul

în care au manifestări scizionale (conf. Art. 118). Controlul organelor centrale este deci direct asupra filialelor locale, asupra cărora au o evidentă poziţie de forţă, nu numai formal ierarhică. Scorul: 6

Selecţia candidaţilor poate fi făcută, în sensul de propuneri, de toate organismele partidului, începând de la cele locale, mergând până la cele naţionale – Consiliul Naţional şi Biroul Permanent. Această prevedere poate creea impresia de o reală implicare a tuturor acestor organisme. Organul care însă determină selecţia este, conform statului, Consiliul Naţional. Mai presus de toate aceste organe se află preşedintele, care stabileşte lista definitivă a candidaţilor. Este o prevedere unică în cadrul partidelor româneşti. Scorul în acest caz este în mod clar 8, cel mai mare din scală.

Concentraţia leadershipului, în aceste condiţii statutare este destul de uşor de imaginat. Preşedintele partidului, învestit de Congres, este autoritatea decizională şi de reprezentare supremă. Este preşedintele tuturor organelor de la nivel naţional şi coordonează preşedintii filialelor judeţene, aprobă propunerile legislative pe care partidul doreşte să le facă. Stabileşte singur lista definitivă a candidaţilor. Membrii de rang superior excluşi din partid pot face apel direct la preşedinte, fără intermedierea altor organisme. Poate fi identificat în mod evident ca lider unic al partidului. Scorul este în acest caz 8. La nivel total, Partidul Conservator adună 38 de puncte, ceea ce reprezintă cu un punct sub maximul posibil doar în cazul intensităţii organizaţiei, în timp ce în celelalte cazuri: în privinţa dezvoltării organizaţionale şi în privinţa centralizării puterii are scor maxim.

Este deci un partid organizat după criterii ale organizaţiei de masă, care oferă incentive selective stipulate în statut, cu o clară dominaţie a structurilor centrale (alese de Congres) şi în mod special a preşedintelui partidului. În privinţa electoratului ţintă nu există un grup căruia i se adresează în mod special.

În privinţa resurselor financiare, în anul 2002 subsidiile publice au însumat 5,696 miliarde de lei vechi. În anul 2003 veniturile totale ale partidului au însumat 5,676 miliarde din care donaţii 1,244 miliarde, ceea ce reprezintă 22% din venit. În anul 2004 partidul a declarat o sumă de 1,161 de miliarde lei vechi, fără a declara donaţiile primite.

Din aceste cifre, care nu permit o imagine clară a resurselor financiare, rezultă că PC se bazează de obicei pe subsidiile statale, dar şi pe donaţii. Cuantumul cotizaţiilor individuale (pe care conform legii partidele nu sunt obligate să le declare) nu este stabilit de statut, fiind benevol, ceea ce confirmă impresia că PC nu se orientează spre membri ca spre o sursă financiară serioasă.

Raportul între membri şi votanţi este dificil de realizat în cazul PC, din cauza alianţei electorale cu PSD.

Partidul Democrat

Partidul Democrat este singurul partid românesc care face o distincţie clară între membri, militanţi şi simpatizanţi. Militanţii sunt cei implicaţi în mod activ şi care urmează o carieră politică în interiorul partidului (art. 21-23). Gestionarea carierei acestor membri militanţi este înregistrată şi urmarită de către secretariatul Resurse umane.

Candidaţii pentru funcţii în partid trebuiesc să îndeplinească anumite criterii de vechime în partid. Cotizaţiile sunt distincte de contribuţii, care sunt sumele pe care trebuie să le plătească membrii partidului care au obţinut funcţii publice cu ajutorul acestuia.

Deci membership-ul este defalcat între formalitate (pentru membri şi simpatizanţi) şi activism (membri militanţi), cu toate că obligaţiile se referă la toate categoriile de membri. Acestea sunt extensive şi acoperă de la obligaţii disciplinare până la obligaţii de conduită civică.

Articularea structurală a Partidului Democrat este realizată cu ajutorul a patru organe naţionale. Convenţia Naţională, care este congresul partidului, stabileşte linia politica şi alege moţiunea care va conduce partidul. Este alcatuită din delegaţi de drept şi delegaţi judeţeni. Consiliul Naţional de Coordonare este ales de Convenţie fiind organul de conducere şi decizie între două convenţii.

Colegiul Naţional Director este organismul care decide acţiunile politice curente. Biroul Permanent Naional este organismul de conducere şi organizare a activităţii partidului, stabilind linia politică operativa, tactică şi strategia.

Pentru că are patru organe cu atribuţii stabilite şi selecţia membrilor prescrisă, PD are un scor de 11 pentru indicatorul articulare structurală.

Intensitatea organizaţională a Partidului Democrat, se apropie de cea maximală, fiind organizat după modelul organizaţiei circumscripţiei electorale. Cea mai mică unitate organizaţionala este alcatuită din cinci membri şi este circumscrisă secţiei de votare. Scorul este deci 5.

Nivelul naţionalizării este maxim pentru că PD este organizat în mod evident ierarhic, iar Comitetul Diector Naţional hotărăşte direcţiile pe baza cărora îşi desfăşoară activitatea organizaţiile teritoriale. Şi Biroul Permanent Naţional are atribuţii în acest sens, conducând şi coordonând toate organizaţiile partidului. Scorul pentru acest indicator este 6.

Selecţia candidaţilor în interiorul Partidului Democrat este stabilită (ratificată, conform statutului) de către Biroul Permanent Naţional care este cel mai restrâns organ naţional din punct de vedere numeric, fiind compus din preşedintele partidului, preşedintele executiv, zece vicepreşedinţi şi liderii grupurilor parlamentare. Consiliul Naţional stabileşte criteriile de întocmire a listelor pentru alegerile parlamentare şi soluţionează litigiile privind întocmirea listelor şi cazurile în care există contestaţii la deciziile Comitetului Director. Prin urmare, trei organe centrale sunt implicate în construcţia listelor, care sunt ratificate de Biroul Permanent. Rolul filialelor locale, dacă există, nu este specificat în Statut. Din acest motiv scorul PD la acest indicator este maxim: 8.

Leadershipul PD este clar dominat de preşedintele partidului, care este conform statutului conducătorul politic şi conducătorul de imagine al acestuia. Alegerea preşedintelui PD constă în votarea unei moţiuni care devine programul partidului, iar promotorul acesteia devine preşedintele partidului. Primul semnatar al moţiunii (după cel care o promovează) devine preşedintele executiv la partidului.

Este învestit să emită dispozitii, PD fiind singurul partid cu astfel de prevedere statutară. De asemenea poate decide demiteri motivate în rândul membrilor.

Există şi un preşedinte executiv, care coordonează activitatea de punere în practică a deciziilor organelor naţionale, dar are un rol de subordonare, fiind, aşa cum prevede statutul, primul semnatar al moţiunii, şi deci ales de preşedintele şi promotorul moţiunii.

Deşi există si un preşedinte executiv care poate lua decizii în numele partidului, între acesta şi preşedintele partidului există o mare diferenţă statutară. Doar acesta din urmă poate emite dispoziţii, poate demite alţi membri şi este conducătorul efectiv al partidului. Din acest motiv scorul Partidului Democrat este 7 pentru acest indicator.

Resursele financiare ale Partidului Democrat s-au ridicat în anul 2002 la suma 16.149 de miliarde de lei vechi, din care 7,019 miliarde, ceea ce înseamnă 43,46%, au provenit din donaţii. În anul 2003, suma totală este 16,646 miliarde lei vechi din care 8,526, reprezentând 51,21%, au provenit din donaţii.

În anul 2004 nu sunt disponibile decât sumele care au provenit din donaţii, şi care se ridică la suma 64,659 de miliarde de lei vechi. Acestă sumă este de patru ori mai mare decât suma strânsă din donaţii în anul precedent. Se observă o clară diferenţă în anul campaniei electorale, în privinţa ponderii surselor financiare.

Partidul Democrat are cea mai ridicată contribuţie a donatorilor ca procent din venitul total, nu numai în anul campaniei electorale, dar şi in ceilalţi ani.

Partidul Democrat este un partid cu structură organizaţională articulată şi centralizată, având caracteristicile unei organizaţii de masă. Militanţii sunt importanţi în asigurarea cadrelor şi oficialilor partidului. Electoratul ţintă nu este discriminat.

Organele centrale, alese de Convenţie, au un statut superior evident: pot controla selecţia candidaţilor şi conduc în mod efectiv partidul. Ca pondere financiară, nu membrii şi cotizaţiile obişnuite ale acestora sunt importante, ci donatorii care pot fi membri, dar se diferenţiază de ceilalţi prin cuantumul sumelor. În anii fără campanie electorală şi subsidiile publice sunt importante, reprezentând aproximativ jumătate din totalul veniturilor.

Raportul dintre votanţi şi membri, în ciuda faptului că la ultimele alegeri PD nu s-a prezentat singur, este net în favoarea votanţilor. Numărul susţinătorilor PD în anul 2003 este 148 000, (Soare, 2005, p. 37) care este o cifră net inferioară celei a votanţilor acestui partid.

Partidul Democrat acumulează un indice, 37, similar cu cel al Partidului Conservator. Însă este evident că poziţia preşedintelui PC este net superioară, atingând nivelul hegemoniei asupra organizaţiei de partid.

Uniunea Democrată a Maghiarilor din România

Statutul UMDR prevede pentru membrii acestei organizaţii politice o apartenenţă formală, fiind din acest punct de vedere partidul care acordă în mod statutar cel mai puţin interes membrilor individuali (alături de PNL).

Nivelul articulării structurale a UDMR este însă unul deosebit. Următoarele organe naţionale pot fi identificate, care au toate funcţii expres prevăzute şi selecţia membrilor prescrisă sunt: Congresul organizaţiei, care este organul decizional suprem; Consiliul reprezentanţilor Uniunii (CRU), este consiliul operativ al Uniunii care stabileşte strategia fundamentală şi modul de desemnare a candidaţilor, fiind alcătuit din deputaţi, senatori, preşedinii organizaţiilor teritoriale şi 74 de delegaţi; Biroul Permanent este răspunzător pentru funcţionarea operativă a Uniunii şi este ales de CRU. La acest nivel este prevazută posibilitatea de a stabili modul de desemnare a candidaţilor. Organul executiv al Uniunii este însă Prezidiul executiv ales de CRU şi CCU; COU este consiliul operativ al Uniunii şi este alcătuit din nouă

membri; CCU este consiliul consultativ, emite declaraţii de principiu, propune proiecte de hotarâri; CCPT este consiliul consultativ al preşedintilor teritoriali. La toate aceste organisme se adaugă Comisia pentru supravegherea Statutului. Este evident că UDMR are un scor maxim pentru acest indicator: 11.

Intensitatea organizaţională a UDMR nu este uşor de definit. Statutul prevede că membri individuali pot creea organizaţii locale, dar fără a se specifica numărul minim necesar. Două organizaţii locale pot forma organizaţii zonale, iar două organizaţii zonale pot forma organizaţii teritoriale-judeţene. Este lipsa unei specificări un semn al unui număr scăzut al membrilor care pot forma o organizaţie? care este ambitul teritorial în care acest număr operează? În conditiile în care UDMR este o organizaţie etnică, răspunsul este că numărul de membri care pot forma o organizatie este minim. Mediul teritorial se pare că este destul de larg din moment ce se prevede că două organizaţii locale pot forma o organizaţie judeţeană, dar este sub nivelul judeţului. Dar ce se înţelege prin organizaţii locale? În statut (art. 25) se vorbeşte de organizaţii de sector (cuvântul nu este utilizat în sensul de sector bucureştean) – zonale. Apoi se specifică: "două organizaţii zonale pot forma o organizaţie teritorială-judeţeană". Deşi două organizaţii zonale pot fi şi două organizaţii de sat, lucrarea reţine oraşul ca fiind unitatea de bază. În acest caz scorul este 3.

Nivelul naţionalizării. Organizaţiile teritoriale ale UDMR au posibilitatea de a elabora propriile statute şi programe, care trebuie să urmeze totuşi o anumită structură ierarhică stabilită de organele centrale (art. 23-25). Acest drept dă o anumita marjă de libertate statutară filialelor, care nu se regăseşte la celelalte partide. Dar această libertate de manevră este limitată semnificativ de prevederea (art.12) conform căreia organizaţiile teritoriale, grupurile de opinie şi membrii asociaţi au obligaţia de a executa hotărârile organelor centrale şi nu se pot delimita de hotarârile şi luările de poziţie ale acestora. Prin această prevedere se exercită un control direct asupra filialelor şi celorlalţi membri, chiar dacă nu într-o manieră similară cu cea existentă în Partidul Conservator. Ceea ce face ca şi în UDMR să existe un control direct al organizaţiilor locale. Dar posibilitatea de a înfiinţa grupuri de opinie în cadrul organizaţiei este un indicator clar al unei flexibilităti pe care nici o altă organizaţie politică românească nu o are. De aceea scorul final pentru UDMR la acest indicator este 5 şi nu 6.

Selecţia candidaţilor pentru alegerile parlamentare în UDMR se face prin alegeri preliminare generale şi directe, conform hotărârilor conducerii organizaţiilor teritoriale (art. 94). Dacă nu există astfel de reglementari la nivel teritorial este nevoie de un acord între Consiliul Operativ al Uniunii şi Adunările delegaţilor de la nivel judeţean, în baza hotărârilor CRU.

UDMR este singura organizaţie politică analizată în care selecţia candidaţilor se face la nivel local. Există, în cazurile în care nu este o procedură de selecţie stabilită, posibilitatea unui acord între organizaţia locală şi nivelul central. De asemenea, modul în care sunt aleşi candidaţii la nivel local trebuie să se încadreze în regulile stabilite de Consiliul Reprezentanţilor Uniunii. Dar acest lucru nu anulează libertatea pe care organizaţiile judeţene o au în procesul de selecţie. Deci scorul pentru acest indicator este 0, chiar dacă la limită scala vorbeşte despre membri şi susţinători (datorită faptului ca s-a avut în vedere partidele americane).

Concentraţia leadershipului. Nici defrişarea modului în care este structurat leadershipul nu este facilă, UDMR fiind cea mai complicată organizaţie politică dintre cele analizate. La nivelurile de vârf ale Uninunii există: Consiliul Operativ, alcătuit din nouă membri, Prezidiul Executiv format din reprezentanţii Uniunii la cel mai înalt nivel, preşedintele Uniunii, preşedintele executiv şi preşedintele CRU. Indicatorul folosit se bazează pe posibilitatea identificării unui lider care are un status superior celorlalţi şi care poate angaja politic partidul, şi nu neapărat pe unicitatea unui lider. Deci este semnificativ dacă se poate identifica o persoană care poate reprezenta singură partidul, pe baza învestirii primite din partea organizaţiei sau partidului politic.

Preşedintele Uniunii este ales pe patru ani şi trebuie susţinut în avansarea candidaturii de cel puţin 1000 de membri individuali sau două organizaţii teritoriale.

Are la dispoziţia sa un cabinet de experţi. Reprezintă Uniunea; stabileşte liniile politicii externe; poate face interpelări la adresa celorlalte organe; coordoneaza politic organizaţia; propune preşedintele executiv, care are funcţii administrative; supraveghează grupul parlamentar. Toate aceste drepturi de care se bucură preşedintele îl fac cel mai puternic component al organizaţiei. Dar în UDMR, la nivel de vârf, se mai găseşte şi Prezidiul Executiv şi preşedintele Consiliului Reprezentanţilor Unionali. Preşedintele Uniunii este clar liderul organizaţiei, însă el nu se află într-o poziţie hegemonică ca preşedintele PC sau într-o poziţie similară cu cea a preşedintelui PD. De aceea scorul pentru acest indicator este 6.

Resursele financiare ale UDMR se cifrează pentru anul 2002 la un total de 10,745 miliarde din care 8,524 miliarde subsidii publice şi 2,221 donaţii,

sumă ce reprezintă 20,67% din total. Pentru anul 2003 suma totală se ridică la 13,570 miliarde din care 6,201 – 45% din donaţii. Surprinzător suma totală pentru 2004, care este un an electoral, se ridică la doar 4,154 provenind integral din subsidii publice, suma strânsa din donaţii nefiind declarată. Se observă totuşi ponderea în creştere a donaţiilor în apropierea anului electoral, şi importanţa subsidiilor publice în anii obisnuiţi.

În ceea ce priveşte raportul membri-votanţi, el este, în cazul în care cifra de 500.000 de membri este corectă (Soare, 2005, p.37), mai echilibrat decât în cazul celorlalte partide.

În concluzie UDMR, acumulând 25 puncte în total, este o organizaţie politică foarte articulată structural la nivel central, organizată până la nivel de oraş sau comună, cu un membership formal, în care puterea la nivel central nu este atât de concentrată ca în cazul celorlalte partide, fiind cea mai descentralizată organizaţie politică analizată.

Partidul Naţional Liberal

Membrii Partidului Naţional Liberal, conform statutului acestui partid (art. 12) au ca obligaţii cunoaşterea statutului şi programului şi participarea la activităţile organizaţiilor din care fac parte. Obligaţiile sunt reglementate în doar şase puncte şi nu este prevăzută obligaţia de a recruta noi membri şi nici nu este reglementat comportamentul în sfera privată. Este, alături de UDMR, partidul politic cu membership cel mai formal dintre partidele analizate.

Articularea structurală a PNL este realizată prin intermediul a cinci organe naţionale.

Congresul partidului alege preşedintele partidului şi treisprezece membri ai Biroului Permanent Central, treisprezece membri ai Comitetului Executiv, hotărăşte fuziunile, aprobă statutul şi revocă preşedintele la propunerea Delegaţiei Permanente.

Delegaţia Permanentă este alcatuită din preşedintele partidului, membrii Comitetului Executiv, preşedintele de onoare, preşedintele fondator, preşedintii filialelor teritoriale şi liderii grupurilor parlamentare. Comitetul executiv este organul de conducere între două şedinţe ale Delegaţiei Permanente. Biroul Permanent Central propune listele de candidaţi pentru filialele care au obţinut rezultate electorale sub medie şi stabileşte primele locuri pe liste la municipiul Bucureşti la propunerea preşedintelui partidului. Forul de dezbatere al PNL la nivel naţional este Consiliul Reprezentanţilor Naţionali care propune candidatul la preâedintia Romaniei. Pentru că PNL are cinci organe la nivel naţional cu funcţii stabilite şi membership prescris, are scorul maxim pentru acest indicator: 11.

Intensitatea organizaţională este dată de organizaţia secţiei de votare, care este cea mai mică organizaţie a partidului, fiind alcatuită din minim cinci membri. Scorul este 5 pentru acest indicator.

Nivelul naţionalizării este maximal deoarece controlul organismelor naţionale se face direct pe organizaţiile locale, prin intermediul Delegaţiei Permanente care analizează şi coordonează activitatea filialelor locale. Scorul este maxim: 6.

Selecţia candidaţilor este diferită în cazul Partidului Naţional Liberal, faţă de celelalte partide. Acest partid îmbină un sistem descentralizat care lasă filialelor libertate, cu un sistem centralizat care acordă organelor centrale dreptul de a întocmi listele.

Pentru filialele care au avut un scor mai mare la ultimele alegeri pentru consiliile judeţene decât media pe ţară a întregului partid, dreptul de a stabili listele le revine acestora, fără un amestec din partea organelor centrale.

Dacă însă nu se obţine un scor mai mare decât media pe ţară, listele sunt propuse de Biroul Permanent Central spre validare Delegaţiei Permanente. Pentru filiala Bucureşti primele locuri sunt stabilite de Biroul Permanent, la propunerea preşedintelui.

În primul caz, când listele se hotărăsc la nivel local, PNL are scorul 3, iar în al doilea caz, când listele se stabilesc la nivel central, obţine scorul 8. Deci pentru acest indicator PNL poate oscila între 3 şi 8.

Leadershipul PNL se coagulează în jurul figurii preşedintelui, care este abilitat să facă declaraţii în numele partidului, reprezintă partidul în relaţiile oficiale, convoacă şi prezidează toate organismele centrale ale partidului, conduce negocierile cu alte partide, şi prezidează toate organismele din partid dacă participă la întâlnirile acestora.

Este în mod evident singurul lider învestit cu aceste prerogative, plasându-se ca forţă între preşedintele PC şi preşedintele UDMR, neavând forţa discreţionară a primului, dar nefiind nici prins în hăţişul organelor interne ca cel de-al doilea. Din acest motiv scorul este de 7 pentru acest indicator.

Scorul total al PNL poate oscila între 32 (în cazul în care cele mai multe dintre filiale au libertate de alegere) şi 37 (în cazul în care majoritatea acestora nu au dreptul de a stabili listele de candidaţi). În cazul maxim al concentrării organizaţionale el este identic cu cel al Partidului Democrat. Este evident că acest caz este greu de obţinut în practică, ceea ce face ca PNL să fie un partid mai puţin centralizat decât PD, cu un membership formal, o articulare structurală şi un nivel al centralizării maxim, cu un preşedinte puternic. Democraţia internă de partid este asigurată

prin gradul articularii structurale şi prin procedurile care reglementează candidaturile pentru organele interne.

În ceea ce priveşte raportul membri-votanţi, PNL a prezentat la Tribunalul Bucureşti o listă cu un număr de 120.115 susţinatori (Soare, 2005, p. 37), număr cu mult sub cel voturilor obţinute la ultimele alegeri.

Resursele financiare ale PNL s-au ridicat în anul 2002, conform studiului făcut de Asociaţia Pro Democraţia, la suma totală de 9,590 de miliarde, din care donaţiile au reprezentat 661 de milioane de lei vechi (6,9%). În anul 2003, suma totală s-a ridicat la 13,165 miliarde lei vechi, din care 14, 5% au constituit donaţii facute partidului. Pentru anul 2004 nu se cunoaşte decât cuantumul donaţiilor, care se ridică la suma de 104, 811 miliarde de lei vechi, o sumă de peste zece ori mai mare decât suma totală din 2003.

Şi PNL menţine aceeaşi impresie: în perioadele ne-electorale subsidiile publice reprezintă sursa financiara decisivă. Pe măsură ce se apropie momentul alegerilor, suma din donaţii creşte, pentru a atinge apogeul în anul electoral. Suma totală pentru Alianţa D.A. (primită independent de sumele pentru partidele componente) în anul 2004, din donaţii, a atins uluitoarea valoare de 251,187 miliarde de lei vechi. Iar suma totală pentru Alianţa D.A şi partidele componente a atins 420 de miliarde de lei vechi în anul 2004. Costurile campaniilor electorale profesionalizate depăşesc cu mult posibilităţile obişnuite ale partidului, care în anii electorali se bazează pe donaţii şi nu pe subsidiile publice.

Partidul România Mare

Membrii Partidului Romania Mare au ca îndatoriri loialitatea faţă de partid în orice condiţii; să atragă noi membri şi să formeze un cât mai mare număr de simpatizanţi ca viitori membri; să părăsească orice funcţie pe care a dobândit-o cu ajutorul partidului în caz de demisie; să păstreze confidenţialitatea problemelor interne de partid; să-şi plătească cotizaţia şi să aibă o ţinută morală corespunzătoare.

Membershipul PRM este extensiv şi capată accente dramatice în privinţa loialităţii absolute şi lipsa oricrei permeabilităţi prin păstrarea secretului în ceea ce priveşte problemele interne.

Articularea structurală a partidului se face în jurul a patru organe naţionale. Congresul partidului este organul suprem şi stabileste statutul, strategia şi alege preşedintele partidului. Consiliul Naţional este ales de către Congres şi este format din 101-195 membri. Are ca funcţii alegerea Consiliului Director, stabileşte tactica partidului şi alianţele acestuia. Consiliul Director este alcătuit din 21-29 membri şi are ca principale funcţii strângerea de fonduri şi controlul asupra filialelelor locale. Poate destitui cadre de conducere din structurile partidului. Biroul Permanent este alcătuit din 11-15 membri şi este organul executiv al partidului. Pentru că PRM are patru organisme la nivel central cu funcţii stabilite şi membership prescris, scorul pentru acest indicator este maxim – 11.

Intensitatea organizaţională a Partidului România Mare este dată de ultimă unitate statutară care este la nivel de comună. Zece membri pot forma la acest nivel o organizaţie locală. Nivelul este mai general decât al celorlalte partide, fiind comparabil doar cu cel al UDMR. Scorul este din acest motiv identic cu cel al UDMR, anume 3.

Nivelul naţionalizării este maxim (6), pentru că există două organe naţionale care controlează direct organizaţiile locale. Consiliul Director controleaza organele locale ale partidului şi poate destitui orice cadru de conducere, în timp ce Biroul Permanent are posibilitatea de a controla Birourile Judeţene.

Selecţia candidaţilor este asigurată de Consiliul Director care se ocupă de selecţionarea, cunoaşterea şi pregătirea membrilor de partid cu perspective de a candida pentru a ocupa funcţii în partid sau în aparatul de stat. Aceste prevederi fac din acest organ o veritabilă şcoala de partid. Şi Biroul Permanent este implicat în selecţie, având rolul de a centraliza listele cu propuneri de candidaţi pentru parlament întocmite de Comisia Centrală de cadre şi Birourile executive judeţene. Nu este însă clar cine decide în final listele de candidaţi, care în mod evident nu se finalizează la nivel local. Organele locale sunt doar accesorii ale organelor centrale, putând în cel mai bun caz să avanseze câteva nume de potenţiali candidaţi. De asemenea, nu se specifică în nici un fel rolul preşedintelui în procesul de selecţie. Oricum selecţia se face la nivel central, deci scorul pentru acest indicator este 8.

Leadershipul este destul de vag tratat de statutul PRM. Preşedintele partidului este ales de Congres, şi este preşedintele tuturor organelor de la nivel central. Nu sunt prevăzute alte funcţii specifice ale acestuia, ceea ce face dificil de încadrat nivelul concentraţiei.

Dacă însă se corelează anumite prevederi statutare cum ar fi loaialitatea absolută a membrilor, confidenţialitatea, dreptul pe care Consiliul Director (şi implicit preşedintele care conduce acest for) îl are în a destitui orice cadru de la nivel central, selecţia candidaţilor care este controlată de Comisia de cadre, Consiliul Director şi Biroul Permanent, se poate avea

o imagine mai clară a poziţiei forte pe care o are preşedintele partidului. În acest caz nespecificarea clară lasă loc unui comportament discreţionar şi deci creşte puterile de facto ale preşedintelui. Scorul pentru acest indicator este 7, care este posibil să nu reflecte exact puterea reală pe care o deţine preşedintele.

Scorul total este 35, sub nivelul maxim al centralizării generale, fapt care se datorează în primul rând intensităţii organizaţionale care este surprinzător de slabă.

Numărul susţinătorilor conform listei prezentate la Tribunalul Bucureşti este de 201.827 de mii de membri (Soare, 2005, p. 37), sumă net inferioară votanţilor corespunzători unui procent de 12% obţinut de partid la ultimele alegeri.

Resursele financiare ale PRM s-au cifrat în 2002 la suma de 16,807 miliarde de lei vechi. Nu se cunoaşte cuantumul donaţiilor pentru acest an. În anul următor, 2003, suma totală se ridică la 16,670 de miliarde, din care doar 1,85% din donaţii. Acest procent este cel mai redus pentru toate partidele analizate. Pentru anul 2004 nu se cunoaşte decât suma din donaţii care se ridică la 73,489 de miliarde, adică de peste o sută de ori mai mare decât suma din anul precedent. Şi PRM îşi creşte suma din anul electoral, în primul rând ca urmare a nivelului extraordinar al donaţiilor.

Partidul Social Democrat

Conform Statutului din 1999 membrii PDSR beneficiau de protecţia partidului faţă de atacurile injuste, partidul acţionând ca o agenţie de protecţie, într-un mod similar cu Partidul Conservator. Această prevedere este eliminată din Statutul din 2005. Membrii PSD au obligaţia de a recruta alţi membri şi, conform statutului din 1999, abrogat în 2005, aveau obligaţia de a studia statutul partidului. Membershipul PSD este destul de formal, singura prevedere activă fiind aceea de atrage alţi membri.

Intensitatea organizaţională atinge maximul pentru PSD, care este singurul partid românesc organizat după modelul *cell basis.* Cea mai mică unitate organizaţionala este grupa de membri (20-25) care acţionează la nivel de bloc, deci într-un mediu în care sunt mai puţin de 100 de membri. Punctajul pentru acest indicator este 6.

Articularea structurală este realizată conform ultimului statut, prin intermediul a patru organe naţionale. Acestea sunt: Congresul, Consiliul Naţional ales pe 2 ani şi alcatuit din 575 de membri; Consiliul executiv naţional alcătuit din 95 de membri validat de CN; Biroul Permanent care este organul operativ de analiză şi decizie. Faţă de Statutul din 1999 nu se constată o diminuare a numărului acestor organe dar se operează o reaşezare a funcţiilor îndeplinite de aceste organe concomitent cu un număr mai redus de membri. Biroul Permanent are acum funcţii mai specifice. De asemenea s-a redus şi perioada pe care este ales Consiliul Naţional, care este acum de doi ani. După ce s-a validat acest nou statut s-au făcut din nou propuneri pentru a eficientiza funcţionarea partidului, în special prin micşorarea numărului de membri din aceste organisme. În general aceste măsuri nu ating fondul acestor organisme, lăsând acelaşi număr al acestora şi aceleaşi funcţii. Articularea structurală atinge şi pentru PSD, ca pentru toate celelalte partide, nivelul maxim:11.

Nivelul naţionalizării nu este uşor de decelat, neexistând prevederi clare în afara ierarhiei consfinţite de statut. Singurul moment în care structurile centrale pot interveni direct, este momentul selecţiei candidaţilor, când Consiliul Naţional soluţionează divergenţele dintre CEN şi filiale. Totuşi, această prevedere şi ierarhia care decurge din ea, ne pun în situaţia de a considera că asupra filialelor locale se exercită un control direct, şi deci că scorul este 6 pentru acest indicator.

Selecţia candidaţilor este, conform noului statut, apanajul Consiliului executiv naţional care organizează alegerile preliminare, validează rezultatele preliminare şi confirmă listele finale. Alegerile preliminare introduse în PSD nu dau o putere reală organizaţiilor locale, din moment ce acestea, pe baza acestor alegeri pot face propuneri, dar nu pot numi sau desemna candidaţi. CEN este cel care confirmă listele finale şi are, conform statutului, dreptul de a introduce candidaţi propuşi la nivel central, cu consultarea organizaţiilor judeţene. Cuvântul folosit este consultarea, şi nu aprobarea organizaţiilor judeţene. Dacă se ia în considerare că un eventual litigiu între CEN şi filiale se soluţionează de Consiliul Naţional, deci de un organ central, se obţine o imagine completă. Alegerile preliminare sunt complet anulate de posibilităţile multiple pe care la au organele centrale de a-şi impune candidaţii. Nivelul este, în urma acestor constatări, maxim: 8.

Nivelul *concentraţiei leadershipului* prevăzut de noul statut este mai neclar decât în precedentul, în care se prezenta preşedintele ca fiind cel care coordonează activitatea Consiliului Naţional şi a celorlalte organe executive, fiind preşedintele tuturor organismelor centrale.

În noul statut, preşedintele coordonează activitatea generală a partidului, CEN şi BPN, este garantul statutului, prezidează Congresul şi şedinţele acestuia.

Conduce Comitetul Executiv Naţional şi Biroul Permanent Naţional şi reprezintă partidul în relaţiile cu alte organizaţii.

Preşedintele executiv este înlocuitorul preşedintelui şi este preşedintele Biroului de coordonare a departamentelor pe domenii de activitate. Secretarul general conduce serviciile centrale ale partidului la nivel central şi activitatea curenta. Şi preşedintele executiv şi secretarul general sunt aleşi direct de către Congres, având aceeaşi legitimitate ca şi preşedintele partidului. Deoarece coordonează activitatea generală a PSD, conduce două dintre organele de la nivel central şi este singurul abilitat să reprezinte partidul în relaţiile cu terţii, preşedintele PSD poate fi privit ca fiind liderul de necontestat al partidului. Dar pentru că la vârf mai sunt alte două poziţii de conducere, cu un statut inferior, dar aceeaşi legitimare, preşedintele PSD este mai slab ca cel al PD sau PC. Scorul pentru acest indicator este 6.

Scorul general al PSD este 37, similar cu cel Partidului Conservator şi identic cu cel al Partidului Democrat.

Resursele financiare al PSD pentru anul 2002 se cifrează la suma de 22,976 de miliarde de lei vechi, din care 1,765 (7,68%) strânşi din donaţii. Pentru anul 2003 suma totală atinge un nivel record corespunzător anilor fără alegeri, fiind de 28,663 miliarde de lei vechi. Din această sumă, 5,986 miliarde sunt donaţii, ceea ce reprezintă 21% din suma totală. PSD nu face publică în anul 2004 decât suma totală a donaţiilor, care atinge plafonul record (pentru un singur partid) de 188,510 miliarde de lei vechi. Această sumă este de şase ori mai mare decât suma totală din anul precedent.

Şi Partidul Social Democrat urmează acelaşi trend al volumului şi surselor din care provin fondurile. Pe măsură ce se apropie anul electoral, suma din donaţii creşte, pentru ca în anul electoral, partidele să se bazeze pe aceste surse, şi nu pe cele publice.

În ceea ce priveşte raportul membrii votanţi, acesta este în favoarea celor din urmă. PSD a prezentat la Tribunalul Bucureşti o listă de 300.000 de susţinători (Soare, 2005, p. 37), în timp ce procentul atins la ultimele alegeri este de 36%.

PSD este un partid centralizat, singurul organizat după modelul *cell basis*, cu articulare structurală şi nivel al naţionalizării maxim, cu un leadership concentrat. Selecţia candidaţilor este controlată de nivelul central, în ciuda unei încercări de reformare a modului de selecţie prin introducerea alegerilor preliminare.

Punctajele finale ale partidelor românesti şi principale caracteristici individuale se prezintă astfel:

Partid	Punctaj	Caracteristici speciale
PC	38	Poziţia hegemonică a preşedintelui partidului.
PD	37	Alegerea preşedintelui prin alegerea unei moţiuni; reglementări speciale pentru militanţi.
UDMR	25	Articulare structurală excesivă; alegerea candidaţilor la nivel local.
PRM	35	Membrii partidului trebuie să dea dovadă de o loialitate absolută.
PNL	32-37	Selecţia candidaţilor poate fi facută la nivel local în cazul unui rezultat electoral superior.
PSD	37	Organizarea după modelul *cell basis*, caracteristic vechilor partide de masă.

UDMR este organizaţia politică cu cel mai mic punctaj, ceea ce înseamnă că are cel mai redus nivel al centralizării. Îmbină, în mod surprinzător, elemente ale descentralizării, cum ar fi alegerea candidaţilor la nivel local şi existenţa instituţionalizată a grupurilor de opinie cu o articulare structurală excesivă la nivel central. Creează imaginea unei organizaţii excesiv centralizată la nivel central dar descentralizată la nivelul filialelor teritoriale.

Partidul Conservator este partidul cel mai centralizat, remarcându-se datorită poziţiei de dominaţie absolută a preşedintelui asupra organizaţiilor locale şi asupra procesului de selectie a candidaţilor. De asemenea este partidul care conform statutului oferă protecţie legală membrilor săi, transformându-se într-o agenţie de protecţie paralelă cu cea a statului.

Celelalte partide (PSD, PNL, PRM şi PD) au scoruri similare, fiind de remarcat organizarea *cell basis* a PSD, posibiliatatea unor filiale ale PNL de aşi stabili candidaţii, alegerea prin moţiune a preşedintelui PD şi impresia de *community of fate* dată de PRM, care cere loialitate absolută membrilor săi.

Rezumând, partidele româneşti au următoarele caracteristici comune:

- Sunt excesiv structurate la nivel central. Organele de la acest nivel sunt legitimate prin alegerea de către Congres, pentru a se asigura un anumit nivel al democraţiei interne;
- Leadershipul este structurat în jurul preşedintelui, care deţine în toate partidele o poziţie privilegiată;
- Sunt organizate în teritoriu în general în jurul secţ iei de votare, care este organizaţia basilară;
- Raportul membri-votanţi este favorabil în mod net acestora din urmă. Membrii rămân importanţi pentru

legitimarea partidului şi pentru a recruta potenţiali lideri;
- Sursele financiare sunt diverse, dar în anii pre-electorali subsidiile publice deţin rolul principal. În anii electorali balanţa este schimbată în favoarea donaţiilor.

Aceste caracteristici demonstrează clar că partidele româneşti sunt organizate după modelul partidelor moderne de cadre, având toate proprietăţile acestora. Un aspect lăsat neanalizat de această lucrare este natura clientelară a partidelor politice româneşti.

Resursele financiare ale partidelor românești

Am văzut că partidele româneşti se bazează în anii fără alegeri pe subsidiile publice, în timp ce în anii electorali volumul donaţiilor atinge niveluri fără precedent. Dar care sunt prevederile legale care reglementează finanţarea partidelor politice şi care este imaginea completivă a sumelor şi surselor acestora? Răspunsul la această întrebare este important din două motive: pentru că permite vizualizarea unui indicator al existenţei *spaţiului politic cartelizat* (concentrarea resurselor publice în favoarea partidelor parlamentare); şi pentru că atinge o dimensiune a partidului modern de cadre, aceea a importanţei surselor multiple de finanţare a partidelor.

Legea 43/2003, care reglementează finanţarea partidelor politice prevede la **Art. 3. - (1)** că sursele de finanţare a activităţii unui partid politic pot fi:
a) cotizaţii ale membrilor de partid;
b) donaţii şi legate;
c) venituri provenite din activităţi proprii;
d) subvenţii de la bugetul de stat.

În ceea ce priveşte sumele primite de la bugetul de stat, Legea prevede că suma alocată anual partidelor politice nu poate fi mai mare de 0,04% din veniturile prevăzute în bugetul de stat. Partidele politice care la începutul legislaturii au reprezentanţi în grupuri parlamentare, cel puţin într-o Cameră, primesc o subvenţie de bază.

Partidele politice reprezentate în Parlament primesc şi o subvenţie proporţională cu numărul de mandate obţinute. Suma cuvenită pentru un mandat se stabileşte prin împarţirea restului de două treimi din subvenţiile de la bugetul de stat pentru partide politice la numărul total al parlamentarilor. Subvenţia totală acordată de la bugetul de stat unui partid politic, după aceste operaţiuni, nu poate depăşi de 5 ori subvenţia de bază.

Partidele politice care nu au mandate parlamentare, dar au obţinut cu cel mult 1% sub pragul electoral, primesc subvenţii egale, care se stabilesc prin împărţirea sumei neutilizate, la numărul partidelor politice respective. Suma totală acordată partidelor politice neparlamentare nu poate fi mai mare decât o subvenţie de bază.

Toate aceste prevederi legale sunt fără echivoc în favoarea partidelor parlamentare, care sunt privilegiate. Partidele politice care nu intră în Parlament sunt net defavorizate, primind subvenţii doar cele care ating un prag de 4%, ceea ce reprezintă o cotă dificil de atins. Chiar şi aşa ele au acces la o sumă foarte limitată care nu poate depăşi o subvenţie de bază.

Aceste prevederi legale demonstrează că suntem în faţa unei încercări din partea partidelor parlamentare de a-şi maximiza cuantumul subvenţiilor publice. Cu alte cuvinte suntem în faţa unei încercări de a creea un spaţiu cartelizat, în care intrările în sistem să fie descurajate şi limitate.

Tabelul completiv ale sumelor primite de partidele româneşti între anii 2002-2004 poate fi vizualizat mai jos (sursa Pro Democraţia):

Anul	Suma totală lei (miliarde lei vechi)	Subvenţii	Donaţii
2002	82,756	70,300 - 85%	12,456 - 15%
2003	96,959	70,299 - 72,5%	26,660 - 27,5% din care 17,773- 66% de la persoane fizice
2004	712,592	53,706 - 8,15%	658,886- 91,85%

Se vede foarte clar că partidele româneşti au ca principală sursă financiară, în anii fară alegeri, subsidiile publice, când acestea reprezintă 70%-80% din venitul total, în timp ce în anul electoral, acestea să îşi piardă din importanţă. În anul electoral, donaţiile au reprezentat 92% din veniturile totale, surclasând net subsidiile publice.

Costurile campaniilor electorale profesionalizate obligă partidele să îşi maximizeze profiturile din surse publice, mărind cuantumul şi excluzând posibilitatea celorlalte partide să beneficieze de acestea. Pe de altă parte, resursele publice fiind limitate, trebuie căutate alte surse de finanţare. Donaţia se pare că este soluţia, reprezentând principala sursă financiară pe care se bazează partidul în anul electoral.

Deci partidele româneşti nu se bazează doar pe subsidiile publice, încercând să-şi mărească veniturile utilizând surse multiple.

Spațiul politic cartelizat

Un spaţiu politic cartelizat este un spaţiu în care partidele politice utilizează instrumente legale şi instrumente retorice pentru a bloca intrarea altor actori politici în arenă, în scopul de a-şi maximiza profitul politic.

Următoarele aspecte ale spaţiului politic românesc pot susţine ideea conform căreia acesta are tendinţe clare de cartelizare.

Primul dintre acestea este independenţa de care se bucură Banca Naţională a României, care deţine monopolul instrumentelor cu care ţine sub control preţurile, inflaţia şi dobânzile. Un indicator al acestei independenţe este mandatul neobişnuit de lung de care se bucură actualul guvernator al BNR, care şi-a permis luxul de a candida la alegerile prezidenţiale din 2000, fără ca acest fapt să îi pericliteze poziţia. Această independenţă a BNR a dus la externalizarea acestor potenţiale teme electorale.

Intrarea României în Uniunea Europeană, adoptarea legislaţei europene, alegere susţinută de toate partidele politice, limitează în mod drastic posibilele teme de campanie. Toate problemele care decurg din integrare nu au făcut parte până acum din campaniile electorale ale partidelor.

Regulile de finanţare de la bugetul public dau un alt element prin care partidele establishmentului încearcă să îşi menţină poziţia. Aceste reguli avantajează în mod clar partidele parlamentare.

Ridicarea pragului electoral la 3% şi apoi la 5% este un alt element care susţine teza spaţiului cartelizat, pentru că limitează şansele ca alte partide să intre în sistem.

Existenţa acestor elemente nu creează nepărat un spaţiu cartelizat, care este în practică destul de greu de atins, fiind imposibil să te protejezi în mod total, dar demonstrează că spaţiul politic românesc are tendinţe de cartelizare, în care partidele parlamentare dezvoltă şi perfecţionează un joc de sumă nulă, în care nici unul nu trebuie exclus de la distribuţia resurselor (Barbu, 2005, p. 14).

Concluzii

Acest studiu a demonstrat că partidele româneşti au următoarele caracteristici comune, care conduc la concluzia că partidele pot fi considerate ca fiind *partide moderne de cadre:*

- sunt excesiv structurate la nivel central. Organele de la acest nivel sunt legitimate prin alegerea de către Congres, pentru a se asigura un anumit nivel al democraţiei interne;
- leadershipul este structurat în jurul preşedintelui, care deţine în toate partidele o poziţie privilegiată;
- sunt organizate în teritoriu în general în jurul secţiei de votare, care este organizaţia basilară;
- raportul membri-votanţi este favorabil în mod net acestora din urmă. Membrii rămân importanţi pentru legitimarea partidului şi pentru a recruta potenţiali lideri;
- sursele financiare sunt diverse, în anii pre-electorali subsidiile publice deţin rolul principal. În anii electorali balanţa este schimbată în favoarea donaţiilor.

Răspunzător pentru acest tip de organizaţie este, în viziunea acestei lucrări, existenţa în momentul naşterii partidelor a unui anumit complex situaţional originar, care a avut un impact decisiv asupra alegerilor strategice pe care liderii acestora le-au facut. Acest complex situaţional păstra ca fiind de dorit anumite aspecte ale partidelor de masă, care să garanteze un anumit nivel de democraţie internă şi un grad cât mai mare al legitimităţii. Pe de altă parte, noile partide au acţionat într-un mediu profund marcat de mass media şi de inexistenţa unor aliniamente electorale stabile, fapt care le-a orientat spre electorat ca întreg şi spre campanii din ce în ce mai profesionalizate, care necesită fonduri financiare ridicate. Acest lucru obligă partidele să folosească toate sursele financiare disponibile pe piată. Dominaţia liderilor centrali se datorează faptului că partidele s-au format de sus pn jos şi că aceştia au ocupat imediat funcţii publice. Pentru a fi cât mai puţin legate de schimbările electoratului, partidele politice au fost nevoite să caute o cât mai mare externalizare a temelor electorale pe care nu le puteau controla, creând în acest fel un spaţiu politic cu tendinţe de cartelizare.

Partidele politice româneşti sunt, aşa cum arată acest studiu, organizaţii complexe în care diverse niveluri organizaţionale tind să aibă un comportament autonom unele faţă de celelalte, în încercarea de a-şi maximiza profitul politic.

Deşi a reuşit să demonstreze că partidele româneşti sunt partide moderne de cadre, acest studiu ignoră o faţetă fundamentală a acestora, şi anume relaţiile de tip clientelar pe care acestea le dezvoltă prin modificarea relaţiei agent-patron şi prin orientarea excesivă spre distribuţia de bunuri selective în detrimentul celor colective.

Aceste direcţii sunt identificate ca fiind importante în viitoare studii, care vor trebui să pună faţă în faţă conceptul de partid modern de cadre şi identitatea clientelară a acestor organizaţii. De asemenea vor trebui să adâncească semnificaţiile spaţiului politic cartelizat şi să ipotizeze impactul asupra competiţiei politice.

BIBLIOGRAFIE:

AGH, Attlia(1998) *The End of the Beginning: The Political Consolidation of East Central European and Party Systems*, în Paul Pennings and Jan Erik Lane (eds.) "Comparing Party System Change", London and Newark: Routledge, pp. 84-123

BARBU, Daniel (2005) *Can Democracy Beits Own Enemy? The Intended Consequences of the 2004 Romanian Elections*, "Studia Politica", 2005, no. 1, pp. 9-17

BLITH, Mark, Richard S. KATZ,(2005) *From catch-all politics to cartelisation: The political economy of the cartel party*, "West European Politcs", june 2005, no. 1, pp. 33-60

ENEYEDI, Zsolt (2005) *The Role of Agency in Cleavage Formation*, "EJPR", august 2005, no.4,pp.697-721

INNES, Abby (2001) *Party Competition in Post-Communist Europe: The Great Electoral lottery*, "Center for European Studies Central and Eastern Europe", 2001, no. 54, pp. 1-27

IONESCU, Alexandra (2004) Political Parties and State Bureaucracy in Postcommunist Romania, paper for the ECPR session in Uppsala, April 13-15, 2004

JANDA, Kenneth (1980) *Political Parties: A cross-National Survey*, New York: The Free Press.

KOOLE, Ruud (1992) *The dutch Labour Party: Towards a Modern Cadre Party?* în Gabriel Colome (ed), "Socialist Parties in Europe", Barcelona, Institut de Sciences politiques I Socials, pp.207-278.

KITSCHELT, Herbert (2000) *Citizens, Politicians and Party Cartelization: Political Representation and State failure in Post Industrial Democracies*, "EJPR", no.2, 2000, no.2, pp.149-179

MAGONE, Jose(1998) *The Logics of party system change in Southern Europe*, în Pennings Paul and Lane Jan Erik, (eds) "Comparing Party System Change", London and New York, Routledge, pp. 145-190

NAGLE, John, Alison MAHR, (1999), *Post – Communist Europe in Comparative Perspective,* London: Sage Publications

PRIDHAM, Geoffrey (1994) *Political Parties and Their Strategies in the Transition from Authoritarian Rule: the Comparative Perspective*, în Myant, Martin and Waller, Michael (eds) "Parties and Trade Unions in Eastern Europe: The Shifting Distribution of Political and Economic Power", Ilford; Frank Cass, pp. 124-189

PAVEL, Dan, Iulia HUIU, (2003) *Nu putem reuşi decât împreună- O istorie a Convenţiei Democrate 1989-2000*, Iaşi; Polirom.

SOARE, Sorina(2005) *Quels modeles partisans pour l'Europe Centrale et Orientale? Etude des structures organisationelles des parties politiques roumanins*», "Studia Politica", 2005, no. 1, pp. 21-48.

van BIEZEN, Ingrid (2005) *On the theory and practice of party formation and adaptation in new democracies,* "EJPR", 2005, no. 1, pp. 153-154.

van BIEZEN, Ingrid (2003) *Political parties in New Democracies. Party Organization in Southern and East Central Europe*, New York; Palgrave Macmillan

von BEYME,Klaus (1992) *L'Europeizzazione dell' Europa Orientale*, în Calise, Mauro(ed) "Come Cambiano I Partiti", Bologna; Il Mulino, pp. 89-145.

SEMNAL

Oleg Serebrian
Dicționar de geopolitică
Editura: Polirom
Anul apariției: 2006

Cuprins
Alianța interstatală • Balcanizare • Criza economică • Descentralizare • Enclava • Genocid • Jihad • Lumea a Treia • Mondializare • Putere regională • Regionalizare • Stat-tampon • Șovinism • Tehnocrație • Zona *offshore*

Descriere
Prin cele peste 400 de articole ale sale, *Dicționarul de geopolitică* oferă definiții și explicări ale noțiunilor și teoriilor vehiculate în prezent în politica internațională. Sunt expuse, în mod sistematizat, concepte precum „noua ordine mondială" sau raporturile dintre factorii geografici, dinamica statelor și consecințele ei, realizându-se o perspectivă globală asupra domeniului. Totodată sunt prezentate numele de referință care au dat, de-a lungul timpului, contur acestei științe. ■

Ionuț Ciobanu - masterand, Universitatea din Bucureşti, Facultatea de Ştiinţe Politice.

Viitorul revoluției liberale și al partidelor liberale

DAN PAVEL

The article comments the situation of liberal parties in Europe, with emphasis on Eastern Europe ones, which are deprived by a set of means, because of the communist regimes. The conclusion is that there is possible that the strategic political options of Romania will be influenced by the facts from the European and international medium.

După prăbuşirea comunismului de tip sovietic, a început epoca celei de-a doua revoluţii liberale, care va schimba faţa Europei şi a întregii lumi. Aceasta este una dintre cele mai şocante, dar şi mai logic argumentate teze ale filosofului politic american Bruce Ackerman, din cartea sa *The Future of Liberal Revolution*[1]. Gânditorul american a explicat că de fapt marea revoluţie liberală nu s-a terminat. Ea doar a fost întreruptă de crizele globale provocate de totalitarismele nazist şi comunist, care au culminat cu cel de-al doilea război mondial şi cu Războiul Rece. Explicaţiile sale sunt mai mult decât relevante pentru spaţiul românesc: din motive politice şi istorice complexe, o mare parte a programului revoluţionar paşoptist de modernizare a României nu a fost dus până la capăt[2]. Să ne reamintim că în 1848 – în plină revoluţie liberală europeană – Marx şi Engels îşi publicau "revoluţionara" lor broşură *Manifestul comunist*. Nu numai că se petrecea fenomenul "revoluţiei din interiorul revoluţiei", dar comunismul se separa de trunchiul din care provenise – liberalismul. Iar odată cu lărgirea enormă a bazei sociale a politicului, presiunea dinspre partidele social-democrate şi comuniste (fenomen cunoscut sub numele de *sinistrismo*) a împins liberalismul de la stânga către centru şi dreapta[3]. Deşi în dihotomiile tradiţionale stânga era considerată ca fiind revoluţionară, iar dreapta ca reacţionară sau conservatoare, prin deplasarea către centru şi dreapta a liberalismului, potenţialul revoluţionar şi transformator al liberalismului s-a transferat asupra dreptei. Liberalismul a devenit de dreapta, iar dreapta a devenit revoluţionară. Or, tezele marxiste de inginerie politică şi economică plecau de la axiomele epuizării revoluţiei liberale şi a iminentei prăbuşiri a capitalismului. A fost nevoie de mai multe decenii (dar şi de distrugerea morală, fizică şi intelectuală a unor naţiuni) pentru a se dovedi cât de greşită era ideea revoluţiei bolşevic-comuniste de transformare a omului. Triumful economic al capitalismului pare a fi însoţit de noua revoluţie liberală, care pleacă nu doar de la ideea că programul ambiţios al liberalismului nu a fost dus la capăt, dar şi de la o critică a vechiului liberalism de pe poziţiile neoliberalismului. Dacă revoluţia liberală are un viitor, întrebarea care se pune este dacă mişcările, organizaţiile şi partidele de tip liberal pot avea un impact hotărâtor asupra politicii ţărilor membre ale Uniunii Europene şi a UE în ansamblu, iar în particular asupra României. Potenţialul revoluţionar al liberalismului are însă conotaţii diferite în ţările capitaliste cu democraţii consolidate, pe de o parte, şi în fostele ţări comuniste (sau în alte părţi ale lumii care au avut o superficială experienţă a modernizării, democratizării şi liberalizării, cum ar fi civilizaţiile islamică, chineză, budistă sau chiar africană), pe de altă parte. Deşi nu face obiectul acestui text, de soarta liberalizării Irakului, a Orientului Mijlociu, a întregii lumi musulmane depinde pacea lumii contemporane, evoluţia viitoare a Islamului, statutul de supraputere al SUA, echilibrul sau conflictul dintre civilizaţii, eşecul sau succesul modernizării şi nu în ultimul rând soarta globalizării.

Prima tentaţie a liberalilor partizani (mă refer aici la acei politicieni care aparţin partidelor liberale, se confruntă pe scena politică cu repre-

zentanţii altor partide, încearcă, iar uneori chiar reuşesc să promoveze politici liberale) este de a-şi evalua forţa şi potenţialul utilizând exclusiv "termenii influenţei"[4]. Astfel, la reuniunile lor, ei se referă concret la partidele componente ale ELDR: la nivelul începutului anului 2002 era vorba despre 28 de partide membre (în Austria, Belgia, Bosnia-Herţegovina, Danemarca, Elveţia, Estonia, Finlanda, Germania, Irlanda, Irlanda de Nord, Italia, Marea Britanie, Kosovo, Lituania, Luxemburg, Olanda, România, Slovania, Suedia, Ungaria) şi 10 partide asociate (în Albania, Andorra, Croaţia, Cipru, Lituania, Macedonia, Norvegia). În trei ţări existau în 2002 prim-miniştri liberali (Belgia, Danemarca, Slovenia). În mod surprinzător sau semnificativ, partidele liberale lipseau în 2002 în Franţa, Portugalia, Grecia, Polonia, Spania[5]. În 2006, liberalismul se arată a fi în ascensiune: majoritatea partidelor asociate au devenit partide membre, iar partide liberale au apărut la nivel parlamentar în Spania (este vorba de Convergencia Democratica din Catalonia, cu 1 reprezentant în Parlamentul Europei) şi Polonia (cu Partia Demokratyczna, cu 4 membri în Parlamentul European). În 2006, România ocupă un loc de frunte în Europa, cu premierul Călin Popescu Tăriceanu (preşedintele Partidului Naţional Liberal) în fruntea guvernului, dar mai există încă 5 ţări cu premieri liberali (Andorra, Belgia, Danemarca, Estonia, Finlanda). În 14 ţări europene, partidele liberale sunt la guvernare, având miniştri liberali în executiv (în afară de cele şase unde există premieri liberali, în Bulgaria, Croaţia, Elveţia, Irlanda, Italia, Lituania, Olanda, Ungaria). În momentul de faţă (martie 2006), pe site-ul oficial al ELDR sunt listaţi 972 de politicieni liberali care reprezintă partidele lor în parlamentele naţionale.

Numeroasele studii cu privire la activitatea politică a partidelor liberale scot în evidenţă faptul că cei mai mulţi nu pot forma majoritatea parlamentară sau guverne de unii singuri, din cauza performanţelor electorale relativ modeste. După cum arată Pascal Delwit, "mai multe partide liberale au jucat în mod constant rolul de forţă de sprijin sau de partide pivot în numeroase sisteme politice" (Delwit, 2003; 12). Astfel, cazul german este simptomatic, datorită faptului că FDP a avut cea mai lungă prezenţă la guvernare în raport cu creştin-democraţii de la CDU-CSU şi social-democraţii de la SPD. La fel s-a întâmplat şi în cadrul Parlamentului european, care în perioada 1999-2004 l-a avut ca preşedinte pe liderul liberal irlandez Pat Cox, deşi grupul liberal nu avea decât 53 de membri, faţă de cei 232 de membri din grupul partidului popular sau cei 179 de membri ai grupului socialiştilor europeni. Este şi cazul românesc, unde pentru a putea câştiga alegerile şi învinge PDSR/PSD, PNL nu doar că a intrat în coaliţii guvernamentale, dar a format în prealabil alianţe politico-electorale cu alte partide aflate într-o situaţie asemănătoare: PNL a ajuns la putere între 1996-2000 datorită apartenenţei la Convenţia Democratică din România, iar după noiembrie 2004 a ajuns la putere datorită apartenenţei la Alianţa DA. Cu toate acestea, în anumite ţări (cum ar fi Belgia, Olanda, Luxemburg), liberalii au cunoscut o ascensiune constantă, devenind chiar prima forţă politică. Prin urmare, spaţiul de manevră politică şi electorală al liberalilor depinde în primul rând de contextele naţionale specifice, unde pot ajunge la putere mai ales prin coaliţii, dar teoretic este posibil ca ei să devină şi principala forţă politică. Astfel, acolo unde este posibilă urmărirea logicii partidelor politice individuale, liberalii pot să îşi întărească forţa dacă ştiu cum să ridice probleme semnificative pentru societăţile lor, dar mai ales dacă sunt în stare să ducă o politică instituţională eficientă, capabilă să ducă la capăt politici liberale care să fie şi de interes public.

În mod concret, în România, soarta liberalismului depinde de răspunsul dat de PNL provocării lansate de preşedintele Traian Băsescu şi de Partidul Democrat cu privire la fuziunea eventuală dintre PNL şi PD. Dacă optează pentru o fuziune într-un partid de factură "populară", PNL va dispărea ca partid, dar cu certitudine liberalismul nu va dispărea complet din România. Cum ar putea supravieţui liberalismul, în plan politic, cultural, economic, etc. nu face obiectul acestui text. Dacă se optează pentru o fuziune într-un partid de factură liberală, care eventual să se numească tot PNL, sunt multe obstacole instituţionale, doctrinare, de tradiţie, ideologie, organizatorice etc. de trecut pentru ca un asemenea partid să fie viabil. Ar fi nevoie de mari eforturi politice şi de o capacitate consensuală ieşită din comun pentru ca o asemenea fuziune să devină un "success story". Dacă PNL alege să rămână singur ca partid, fie în continuare ca membru al Alianţei DA, fie pe liste separate, situaţia nu se simplifică. Liderii liberali trebuie să dea dovadă simultan de pragmatism şi de imaginaţie politică. Orice partid trebuie să răspundă la cel puţin două tipuri de provocări, pentru a fi competitiv pe termen scurt, mediu şi lung: provocările politice interne, unde trebuie să găsească răspunsuri şi soluţii pentru multiplele probleme politice, economice, sociale, electorale din ţara respectivă; provocările rezultate din modul în care instituţiile politice răspund la moder-

nizare. În particular, orice partid liberal contemporan, ca să nu mai vorbim de mişcarea liberală europeană şi internaţională, trebuie să conceapă proiectele culturale, economice şi politice care decurg din continuarea revoluţiei liberale.

În mod paradoxal, liberalismul pare dezavantajat în plan pragmatic tocmai de statutul său epistemologic şi politic de cadru pentru celelalte idei, doctrine, programe ale modernităţii, precum şi de unitate de măsură a schimbării sociale[6]. Ca formă specifică de "gândire instituţională", liberalismul politic a impus forma liberală a constituţiilor moderne (cunoscute sub numele de "regim reprezentativ") sau de "guvernare parlamentară". Cotitura constituţionalistă liberală s-a produs "în momentul în care libertatea nu a mai fost considerată o simplă valoare filosofică sau o formă superioară de organizare a comerţului, ci principiu al unei noi tehnici a puterii". S-a trecut de la o tolerare a opiniilor filosofice diverse la a oferi opiniilor un forum de elaborare a legilor statului, la transformarea discuţiei în contradictoriu în "metoda centrală de organizare a puterilor publice"[7]. Ca şi modernizarea, democratizarea sau globalizarea, liberalizarea este o forţă a lumii contemporane, un tip de schimbare socială căreia i te poţi împotrivi cu riscul de a fi marginalizat, înfrânt sau scos din joc. Problema este că în planul acţiunii pragmatice şi al doctrinelor politice, liberalismul este pus în situaţia de a se confrunta cu reprezentanţii unor celorlalte familii politice sau al unor partide şi mişcări nonideologice, a căror trăsătură comună este că îşi construiesc legitimitatea tocmai din criticarea liberalismului şi capitalismului. La nivel economic, cultural şi social, se poate spune că beneficiarii liberalizării şi ai liberalismului sunt cele mai multe straturi şi categorii sociale, ba chiar toţi cetăţenii, dacă îi socotim din punctul de vedere al protejării libertăţilor lor individuale. În schimb, baza socială a liberalismului este mult mai restrânsă: deşi partidele liberale au fost promotoarele democratizării, prin extinderea bazei de vot la masele de muncitori şi ţărani, de câştigat au avut partidele stângii democratice sau radicale (social-democraţii şi comuniştii) sau partidele democrat-creştine şi/sau conservatoare[8].

Problema prezentului şi viitorului liberalismului a cunoscut o multitudine de abordări. Roussellier îşi pune întrebarea ce mai este liberalismul politic când încetează de a mai fi inspiratorul principal al modelului instituţional şi nici referinţa dominantă a culturii politice. În răspunsul său, el identifică "trei moduri de reconversie şi persistenţă":

1. primul mod apare când privim itinerariile unora dintre liberali (modul de reconversie prin refugiu în specializare): respectivii liberali mută exerciţiul politic din incinta parlamentară în noile instanţe ale puterii, prin schimbarea culturii parlamentare cu o cultură a înaltei administraţii, o cultură a influenţei;
2. un al doilea mod se distinge când se urmăreşte destinul partidelor politice liberale: deşi nu mai câştigă o poziţie hegemonică în statele europene, ele exploatează un grup de partide pivot din sânul diferitelor coaliţii guvernamentale, exercitând o influenţă adesea incomparabilă în raport cu slăbiciunea lor militantă şi electorală;
3. reconversia prin supravieţuirea liberalismului politic într-o cultură liberală: aceasta înseamnă dezvoltarea valorilor liberale în societăţile contemporane prin progresul individualismului, libertăţile de alegere în domenii atât de diverse ca religia, familia, consumaţia, sexualitatea, relaţiile sociale. În concluzie, liberalismul moral şi liberalismul economic "nu au fost deci atinse de declinul liberalismului" (Delwit, 2003: 20).

Logic şi istoric, modurile de reconversie şi persistenţă ale liberalismului din Occidentul european nu sunt strict valabile pentru spaţiul fostelor ţări comuniste, în particular România, unde regimurile totalitare practic au anulat acumulările anterioare ale modelului instituţional liberal. Schimbările de regim politic nu au dus la o revenire automată la situaţia anterioară instaurării "democraţiilor populare". Şi din mai multe puncte de vedere, nici nu ar fi fost benefică o reântoarcere completă, mai ales că tradiţiile democratice, liberale şi parlamentare interbelice din acele ţări au fost de scurtă durată, fragile, ceea ce a favorizat "instaurarea unor regimuri autoritare sau a unor pseudodemocraţii"[9].

Analizele cu privire la semnificaţiile actuale şi viitoare ale liberalismului diferă substanţial, pentru că sunt făcute din perspective metodologice şi epistemologice variate, uneori convergente sau complementare, iar alteori chiar paralele. "Geografia liberalismului european" este făcută din perspectiva implicaţiilor electorale şi politice ale activităţii partidelor liberale, în vreme ce evaluarea care are în centru "viitorul revoluţiei liberale" porneşte de la regândirea paradigmelor liberale în semnificative contexte morale, filosofice, economice sau chiar religioase. John Rawls şi-a regândit abordarea din *A Theory of Justice*, considerată punctul de cotitură din teoria politică modernă, în *Political Liberalism*. Conceptul său de *well-ordered society*, care presupunea o ordine socială democratică stabilă, relativ omogenă este amendat dintr-o pers-

pectivă profund liberală. *Justice as Fairness* este regândită în contextul unei societăţi democratice, al unui cadru instituţional democratic în care coexistă o pluralitate de doctrine (religioase, filosofice, morale) incompatibile şi ireconciliabile[10]. În viziunea lui Rawls, marea întrebare a liberalismului politic este: cum poate o societate stabilă şi dreaptă a unor cetăţeni liberi şi egali să trăiască în concordie când este profund divizată de doctrine "rezonabile", dar incompatibile? Întrebarea lui Rawls nu este pur teoretică, pentru că evoluţiile politice din SUA după 9/11 şi din ţările Europei Occidentale după atentatele de la Madrid şi Londra sugerează că valoarea supremă a liberalismului (libertatea individuală) suferă restricţii semnificative când se fac eforturi pentru întărirea securităţii, a ordinii. "Războiul caricaturilor lui Mahomed", care a izbucnit cu violenţă în 2006 arată că modelul rawlsian al liberalismului politic este pus sub semnul întrebării. Cele două dileme ale modernităţii (între libertate şi ordine; între libertate şi egalitate) sunt azi mai actuale ca niciodată. Agresivitatea fundamentaliştilor islamici şi reacţiile furibunde ale întregii lumi musulmane au intimidat multe naţiuni democratice şi comunităţi mediatice. În anumite cazuri, cum este şi România, comunitatea ziariştilor s-a desolidarizat de colegii danezi, renunţând de bunăvoie la principiul libertăţii de expresie, o formă de autocenzură care revine simptomatic. Asistăm la o confruntare dură, în care fie că liberalismul se va impune şi în lumea islamică, fie că prin ameninţările "avangardei" violente a fundamentalismului, lumea islamică va reuşi să aducă facă o simplă amintire din societăţile liberale occidentale.

Liberalismul nu este identic capitalismului. Spre deosebire însă de accentele anticapitaliste din alte doctrine politice, liberalismul are afinităţi selective cu capitalismul. Dacă în fostele ţări socialiste, pare că ele merg mână în mână, în ţările cu tradiţie liberală şi capitalistă, sunt operate o serie de delimitări. Astfel, filosoful liberal Bruce Ackerman susţine că liberalismul militant contemporan porneşte de la patru tipuri de limitări ale operaţiunilor pieţei libere:

• prima limitare – exprimată în teoria eşecului pieţei a unor economişti liberali (vezi David Weimer, Aidan Vining, *Policy Analyis: Concepts and Practice*) – demonstrează cum pieţele din lumea reală nu se pot conforma modelelor ideale de competiţie perfectă. Astfel, chiar şi în state capitaliste dezvoltate se impun "intervenţiile statului" când vine vorba de controlul mediului, protecţia consumatorilor, asigurări medicale pentru bătrâni;

• a doua limitare – exprimată în teoria justiţiei distributive (acelaşi John Rawls, din *A Theory of Justice*) – este o provocare adresată unei generaţii de învingători pe piaţa liberă care îşi lasă acumulările propriilor copii de a asigura oportunităţi egale şi altor copii, care au avut ghinionul de a avea părinţi săraci;

• a treia limitare – exprimată într-o teorie a condiţiilor materiale şi culturale ale libertăţii (John Dewey, *Democracy and Education*) – subliniază importanţa crucială a educaţiei în pregătirea fiecărui cetăţean pentru exprimarea unei opţiuni semnificative;

• a patra limitare – exprimată într-o teorie a cetăţeniei egale (Michael Walzer, *Spheres of Justice*) – le asigură tuturor cetăţenilor aproximativ resurse egale, în ciuda sorţii lor diferite pe piaţă (Ackerman, 1992; 9-10).

Asemenea limitări nu pot fi însă promovate mecanic în fostele ţări socialiste, pentru că în postcomunism atât liberalismul, cât şi capitalismul s-au lovit şi se lovesc de obstacole redutabile. Este absurd să limitezi ceva care nici nu s-a dezvoltat încă. Dacă opţiunea pentru liberalism a fost pronunţată clar imediat după prăbuşirea comunismului, faţă de capitalism au avut reţineri chiar şi guvernanţii care trebuiau de fapt să-l promoveze. Mai degrabă s-a dezvoltat un protecţionism clientelar, care a adâncit dramatic faliile între o oligarhie superprosperă şi o majoritate săracă, între care mediatorul reprezentat de clasa de mijloc este fragil, chiar nesemnificativ. Efectul este o percepţie negativă cu privire la mecanismele pieţei, aşa cum faţă de lumea politică există o percepţie negativă faţă de instituţiile democraţiei.

Regândirea viitorului activităţii partidelor liberale, indiferent că este vorba despre Europa de vest sau de Europa centrală şi de est trebuie făcută ţinând cont de mai multe contexte semnificative. Aceasta înseamnă că dincolo de similarităţi, trebuie să luăm în seamă particularităţile politice, istorice, culturale, economice diferite, chiar dacă procesul integrării europene induce multora convingerea că Când s-a vorbit în România, înainte şi după alegerile din 2004, despre posibilitatea fuziunii dintre Partidul Naţional Liberal şi Partidul Democrat, dar mai ales despre spaţiul de oportunitate al asumării unei identităţi "populare", s-a luat în calcul mai ales aritmetica votului şi influenţei diferitelor grupuri din Parlamentul Europei. Strategii şi tacticienii nu au luat în considerare potenţialul politic al opţiunilor doctrinare, nici liberal, nici "popular." Posibilitatea extinderii activităţii politice liberale concrete în zonele semnalate mai sus pare a nu fi fost contemplată de autorii invocaţi mai sus.

Una dintre cele mai importante dileme pragmatice şi reflexive ale secolului XXI este legată de modul în care am putea să interpretăm unica supraputere a lumii contemporate, Statele Unite ale Americii – stat liberal (în sens european, nu american) sau conservator? Cea mai puternică democraţie a lumii, cea mai dinamică şi prosperă economie mondială, puterea dominantă dintr-o lume unipolară, cea mai urâtă naţiune a lumii contemporane – are o problemă mai mult decât dificilă în asumarea propriei identităţi. Opţiunea dintre liberalism şi conservatorismul creştin republican nu pare să intre în preocupările strategilor politici europeni. Din acest punct de vedere, chiar dacă nu a avut încă loc o dezbatere publică explicită, orientarea politică şi electorală viitoare din ţările Uniunii Europene capătă noi valenţe. Este posibil ca opţiunile politice strategice din România să decurgă nu doar din dezvoltarea firească pe plan naţional, ci să fie influenţată de ceea ce se va petrece pe plan european şi internaţional.

NOTE

[1] Bruce Ackerman, *The Future of Liberal Revolution* (New Haven and London; Yale University Press, 1992), pp. 1-68.

[2] Texte şi comentarii extrem de informate şi profunde cu privire la programul revoluţionar liberal paşoptist, - care parţial a transformat România medievală într-una modernă, dar totodată nu a fost dus până la capăt, - îi aparţin regretatului Adrian Marino (cel mai liberal dintre "ţărănişti").

[3] La origine, liberalii se aflau la stânga, în opoziţiei cu conservatorii, care erau la dreapta. De altfel, în politica românească din secolul XIX-lea şi începutul secolului al XX-lea liberalii erau denumiţi "roşii."

[4] Folosesc sintagma "termeni ai influenţei" în sensul consacrat de Robert Dahl, în *Modern Political Analysis* (cartea are mai multe ediţii, dar cei 4 termeni ai influenţei sunt aceiaşi, indiferent de ediţie).

[5] Pentru trecerea în revistă a fiecărui partid în parte, situaţiile statistice, rezultatele electorale, baza socială, accesul la guvernare al partidelor liberale din Europa, vezi studiile Pascal Delwit, "Liberalismul politic: o *familie* politică complexă", Christian Vandermotten & Pablo Medina Lockhart, "Geografia liberalismului belgian şi european", Erol Kuhaci şi Cedric Van De Waele, "Partidul European al Liberalilor, Democraţilor şi Reformatorilor", în volumul volumul Pascal Delwit, *Liberalisme şi partide liberale în Europa*, traducere colectivă, postfaţă de Cristian Preda (Bucureşti; Humanitas, 2003).

[6] La nivelul teoriei politice, într-un studiu de evaluare al stării disciplinei în ultimele două secole, Parekh observa că "hegemonia liberalismului a avut câteva consecinţe nefericite...ea a transformat liberalismul într-un metalimbaj, bucurându-se de statutul privilegiat de a fi atât un limbaj ca altele, cât şi arbitrul felului în care ar trebui vorbite alte limbaje, atât o monedă de schimb, cât şi o măsură pentru toate celelalte monede de schimb", în Bhikhu Parekh, "Teoria politică: tradiţii în filosofia politică", din "manualul Oxford de ştiinţă politică", Robert E. Goodin, Hans-Dieter Klingemann, *Manual de ştiinţă politică*, traducere colectivă (Iaşi; Polirom, 2005), p. 446.

[7] Pentru această abordare, vezi studiul lui Nicolas Rousselier, "Ce este liberalismul politic", (Delwit, 2003; 15-16).

[8] Pentru abordarea politicii partizane şi a democraţiei din perspectiva bazei sociale, vezi Seymour Martin Lipset, *Political Man. The Social Bases of Politics*, expanded edition (Baltimore, Maryland; The John Hopkins University Press, 1981). Pentru baza socială redusă şi "clientela" limitată a partidelor liberale, vezi Pascal Delwit, "Liberalismul politic: o *familie* politică complexă" (Delwit, 2003; 6).

[9] Un util studiu comparativ cu privire la situaţia interbelică este cel semnat de Petia Guergova, "Rolul partidelor politice în Europa centrală şi de est în perioada interbelică", din volumul Jean-Michel De Waele, *Partide politice şi democraţie în Europa centrală şi de est*, traducere colectivă, postfaţă de Cristian Preda (Bucureşti: Humanitas, 2003).

[10] Vezi John Rawls, *Political Liberalism* (New York; Columbia University Press, 1996). Această ediţie *paperback* conţine în plus faţă de ediţia din 1993 studiul lui Rawls "Reply to Habermas."

Dan Pavel - profesor de Ştiinţe politice la Universitatea din Bucuresti.

Strategiile PRM de maximizare a capitalului electoral (1996-2005)

ANDREI TIUȚ

This study approach the electoral strategies of the Great Romania Party, showing that beyond the role of ideology in party's policy, an important segment of its actions is represented by a rational action, namely as a rational decision taken by an insulated decision factor, striving for a maximum of electoral capital. The strategy seems profitable, but after the events from 2005 (when the strategy didn't work) we cannot say what will be the future's move of the party.

Scopul acestui articol este sa argumenteze că, dincolo de incontestabilul rol pe care ideologia îl joacă în politica Partidului România Mare (PRM), un segment important din acţiunile sale poate fi înţeles ca demers raţional, anume ca decizie raţionala luată de un centru de decizie izolat.

În primul capitol voi prezenta acele evenimente din evoluţia partidului care se pretează la o astfel de raţionalizare. După cum se va vedea, ele coincid în linii mari cu unele din evenimentele definitorii pentru relaţia PRM cu electoratul său. În cel de al doilea voi încerca să arăt, fără să intru în detalii, că aceste evenimente sunt greu compatibile cu înţelegerea PRM ca partid ideologic, astfel încât în cel de al treilea capitol voi putea detalia o schemă de decizie în care acţiunile succesive prezentate în primul capitol apar ca decizii raţionale.

Istoria partidului

PRM[1] a fost fondat de către Corneliu Vadim Tudor, lider carismatic, de formaţie poet dar şi sociolog, personaj descris de anumiţi comentatori ca fiind "poetul de curte" al lui Nicolae Ceauşescu. Astfel s-a trecut în zona politicii de partid tipul de discurs al revistei "România Mare", caracterizat prin naţionalim şi xenofobie. În timpul mandatului 1992-1996 a sprijint guvernul partidului ex-comunist[2] în cadrul a ceea ce se numea atunci "patrulaterul roşu". Între

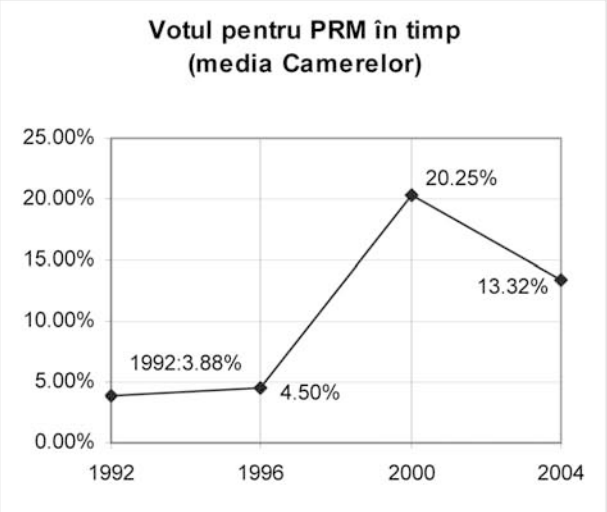

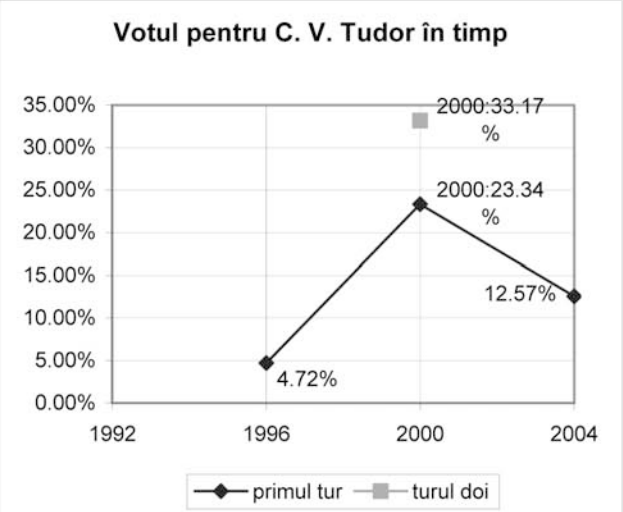

Surse: Stan STOICA and BEC

1996 şi 2000 este un partid de opoziţie oarecum marginalizat. Totuşi, la alegerile din 2000, pe fondul unei puternice insatisfacţii a populaţiei, partidul obţine o importantă creştere electorală. Media voturilor la cele două camere este de 20.25 % iar Corneliu Vadim Tudor (care este văzut ca locomotiva electorală a partidului) ajunge până în al doilea tur de scrutin, unde obţine 33.17%). Rezultatele din 2004 sunt mai puţin mulţumitoare ca în 2000, iar preşedintele partidului nu mai intră în al doilea tur.

După nov. 1998, PRM îl raliază pe liderul principalului concurent, Partidul Unităţii Naţionale a Românilor (PUNR), anume Gheorghe Funar. De asemenea, doctrina oficială a partidului suferă unele schimbări. Înaintea alegerilor din 2000, dl. Tudor anunţă în mod public renunţarea la opoziţia faţă de NATO şi UE motivând în mod destul de ciudat, dacă ţinem seama de poziţiile sale anterioare, că asemenea fenomene sunt, oricum, inevitabile, astfel încât poziţia sa sau a partidului nu contează (Cioflâncă, 2000, p. 6). Iarăşi, în februarie 2004, o nouă schimbare se produce, de data asta sub presupusa influenţă a Bibliei: Corneliu Vadim Tudor cere iertare pentru faptul că a negat Holocaustul (*Divers Buletin*, 2004) şi încearcă să se promoveze ca filo-semit, inclusiv prin vizite în Israel sau încercări de a construi o statuie a lui Yitzhak Rabin (*Oxford Business Group*, 2004). În sfârşit, la începutul anului 2005, încercarea de a "prelua" doctrina populară eşuează (*BBCRomanian*, 2005).

Explicaţii ideologice

Plasarea PRM la dreapta sau la stânga nu este o sarcină uşoară. Pe de o parte, accentele naţionaliste l-ar plasa în extrema dreaptă; pe de altă parte, însă, naţionalismul a fost o trăsătură puternic definitorie ai ultimilor ani ai regimului Ceauşescu.

Unde plasăm partidul ţine în bună măsură de priorităţi. Petre Datculescu, de exemplu, pornind de la existenţa patrulaterului roşu, îl plasează în tabăra "naţional conservatorilor" ("National Conservatives") (Datculescu, 1999) alături de ceea ce acum se numeşte Partidul Social Democrat (PSD) şi de Partidul Socialist al Muncii (PSM). Alţii îl plasează mai degrabă la extrema dreaptă.

Totuşi, există un consens asupra caracterului ideologic al partidului. Asta ar însemna nu atât ca partidul are o ideologie de la care se revendică, ci mai ales că ideologia sa trebuie înţeleasă în mod restrâns, ca sumă de idei mai degrabă inflexibile (şi opusă, astfel, noţiunii de doctrină). Cu atât mai surprinzător este să vedem partidul mişcându-se lent (cel puţina ca intenţie) spre zona politicii "onorabile" (*mainstream*). Într-adevăr, se presupune că ideologiile vor eşua sau că nici nu vor încerca să se adapteze într-un mod substanţial la mediul înconjurător[3]. Dar, chiar şi dacă am presupune că PRM are o ideologie flexibilă, trecerea de la un partid cu multe, covârşitoare accente extremiste, eurosceptic, la unul care este resemnat în privinţa integrării şi care clamează o atitudine filosemită nu este o pură adaptare, ci inconsistenţă în timp.

Explicaţii în termeni de alegere raţională

După cum am văzut, este dificil, dacă nu imposibil, să oferim o explicaţie ideologică unora din acţiunile partidului. În capitolul de faţă voi încerca să dovedesc posibilitatea de a privi aceste gesturi nu ca pe nişte ciudăţenii ci ca pe alegeri raţionale. Nu e nevoie să insist asupra faptului că existenţa unor asemenea calcule nu poate fi, deocamdată decât prezumată, şi că dovezi substanţiale ale procesului intern de decizie în PRM nu vor apărea decât în viitor.

Situaţie iniţială. După 1998, partidul este unul din foarte puţinele care are un culoar politic[4] asupra căruia să deţină monopol. Situaţia acestor culoare apare precum în schema de mai jos:

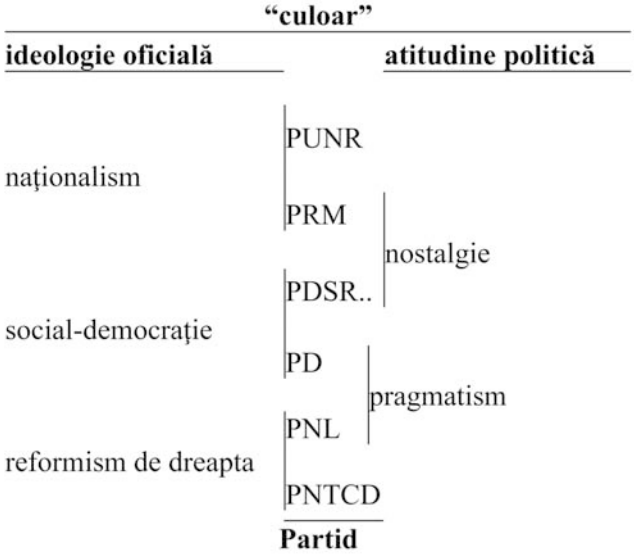

În partea stângă a tabelului avem ideologia declarată a partidului. Pentru cazul PNL şi PD acestea au fost grupate sub eticheta de reformism de dreapta întrucât (a) din punct de vedere a modului de abordare a tranziţiei nu există diferenţe majore şi (b) electoratul de dreapta este mai redus şi puţin diferenţiat. În partea dreaptă sunt prezente "atitudinile politice". PRM şi PDSR (viitorul PSD) împărtăşesc, după cum am sugerat, nostalgia faţă de trecut. În paralel se poate argumenta (deşi nu este esenţial pentru acest articol), că PNL şi PD sunt partide pragmatice[5].

Dar după 1996, ca rezultat al semi-eşecului din alegeri, PUNR intră în derivă, iar PRM este suficient de înţelept şi răbdător pentru a-l atrage pe liderul acestuia, Gheorghe Funar, în propriile rânduri. Astfel, electoratul PRM devine un electorat captiv, nemaiexistând un partid concurent. În consecinţă partidul poate acum să încerce să obţină electorat de la alte partide deoarece: (a) riscul de a-l pierde pe cel propriu e diminuat şi (b) celelalte partide pot doar cu greu să contraatace pe partea de discurs naţionalist radical întrucât (b.1) toate sunt potenţiale partide de guvernământ[6] şi (b.2) electoratul lor e mai supus eroziunii[7].

În încercarea de a obţine noi "felii" de electorat moderaţia poate fi o bună soluţie. Pe de o parte electoratul tradiţional PUNR este mai moderat. Acest lucru se poate vedea comparând genul de politică specific celor două partide (Vadim este "omul cu mitraliera", pe când Funar menţine mereu agresiunea doar în zona simbolurilor – tricolor, plăcuţe, statui), uitându-ne cine e în 1996 beneficiarul decăderii PUNR (anume CDR) sau, în sfârşit, ţinând cont că populaţia transilvăneană consideră că în mai mare măsură decât media că relaţiile româno maghiare sunt bune şi foarte bune (43 vs. 35 %) (*Barometrul Relaţiilor Etnice*, Noiembrie 2001[8]).

Pe de altă parte, odată cu degringolada CDR, se conturează un electorat ale cărui principale caracteristici sunt dezamăgirea şi radicalismul social. În acest sens votul din 2000 pentru PRM a fost interpretat ca un vot de protest. Există, însă, între un discurs bazat pe respingere, autism şi ură, comparativ cu unul de protest social, o diferenţă considerabilă. Semnele de deschidere şi normalizare ale PRM pot fi văzute ca semnale de liniştire a conştiinţei celor care ar vota partidul, dar au reţineri. Mai mult, în economia atipică a discursului PRM, se poate pretinde că aceste gesturi fac automat din partid unul apt de a guverna (fără să se repete situaţia din Austria lui Jorg Haider).

Totuşi, monopolul asupra electoratului PRM aşa cum este în 1996, ca să nu mai vorbim de cel preluat de la PUNR nu este absolut. În acest sens schimbarea de discurs trebuie să se facă suficient de devreme ca să producă efecte, dar suficient de târziu ca să nu se poată naşte un nou partid care să preia nemulţumiţii din electoratul naţionalist-radical. Atragerea de noi adepţi începe după cele câteva săptămâni de difuziune a mesajului (să nu uităm că presupunem un electorat nemulţumit care nu găseşte un vehicul de exprimare); în schimb, construcţia unui nou partid poate dura considerabil. Astfel, există o perioadă de manevră în care schimbarea de discurs produce efecte optime.

În sfârşit, există practica dublului discurs, prin care în pagina 1 a cotidianului *România Mare* se prezintă noua linie oficială în timp ce restul conţinutului rămâne ca înainte. Ţinând cont de toate aceste elemente, acţiunile partidului, aşa cum au fost în general narate în primul capitol pot fi schematizate ca mai jos.

A.1 PRM îl racolează pe Gh Funar (1998)	B.1 PRM practică dublul discurs B.2 PRM anunţă schimbări doar înainte de alegeri
A.2 PRM se declară în favoarea integrării (2000)	
A.3 PRM se declară filosemit (2004)	
A.4 PRM devine PPRM (2005)	

Acţiunile (A) apar în ordine cronologică şi reprezintă forme de *extindere* a bazei electorale. Acţiunile (B) sunt aproximativ paralele între ele şi, de asemenea, cu acţiunile (A). Ele sunt forme de *fidelizare şi menţinere* a electoratului propriu. Este extrem de interesant să observăm că opţiunea strategică de extindere se manifestă în secvenţe tactice diferite între ele, pe când opţiunea strategică de fidelizare se aplică direct, fără să fie nevoie de un nivel ulterior de implementare.

Dincolo de anumite merite, schema de mai sus are dezavantajul că nu explică modul în care acţiunea PRM are şanse să fie receptată de diverse categorii de votanţi.

În acest scop am considerat trei tipuri de electorat, conforme cu descrierile de mai sus:
(a) Naţionalist, radical şi regăţean.
(b) Naţionalist, moderat (prin comparaţie) şi transilvănean.
(c) Radical-social, raspândit geografic şi fără opţiune unică faţă de naţionalism.

Ţinând cont de acestea, tipurile de decizie care se prezintă în faţă PRM pot fi descrise în modul următor:

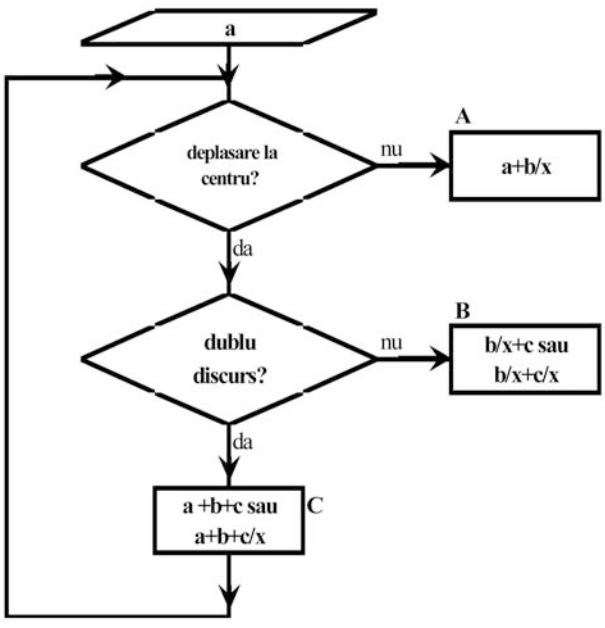

Interpretare: Pornind de la electoratul naţionalist radical, PRM nu poate spera decât la o porţiune din electoratul mai moderat (fost al PUNR) dacă nu îşi moderează discursul ("merge spre centru") [REZULTATUL A]. Pe de altă parte, dacă nu practică dublul discurs, poate să îşi alieneze propriul electorat, rămânând cu o partea mai moderată a electoratului PUNR şi cu (o parte din) electoratul radical-social [REZULTATUL B]. Acesta din urmă nu este însă nici pe departe un pariu sigur, aşa că, în oricare din variante, este posibil un eşec parţial în atragerea sa. Însă, dacă merge şi spre centru şi practică şi dublul discurs, partidul are posibilitatea să atragă ambele tipuri de electorat naţionalist, plus cel puţin o parte din electoratul radical [REZULTATUL C].

Ordinea preferințelor

Chiar şi fără să cunoaştem ponderea bazinelor electorale[9] putem face următoarele observaţii:

1. În cazul unui maxim rezultatul C este mai mare decât toate celelalte;
2. În toate cazurile A<C;
3. C<B doar în cazul următor:

$a+b+c/x1<b+c/x2 \Rightarrow a+c/x1<c/x2$.

Adică, electoratul tradiţional PRM, adunat cu o parte din cel radical-social, este totuşi mai mic decât cealaltă parte a electoratului radical-social. Cea mai rezonabilă cale prin care acest lucru s-ar putea întâmpla este cea în care c/x1 tinde spre 0 iar c/x2 tinde spre c (adică, varianta B ia tot electoratul radical social) – astfel inegalitatea devine a<c. Dacă însă ne uităm la condiţia ce face diferenţa între C şi B, vedem că această situaţie echivalează cu a susţine că electoratul radical-social este antinaţionalist, ceea ce nu face parte din ipoteza noastră. Astfel, această variantă este mai degrabă improbabilă.

Deci, varianta C este cea mai convenabilă. Între A şi B comparaţia e practic imposibilă în lipsa cifrelor, dar A este mai stabilă decât B.

Prin urmare deciziile, în măsura în care partidul simulează deplasarea spre centru şi practică dublul discurs, deciziile sale sunt luate astfel încât se maximizează numărul de voturi.

Reevaluarea rezultatelor electorale

Dacă am compara strategia PRM cu rezultatele obţinute în timp rezultatul ar putea arăta astfel:

1992: 3,88%	Concurenţă cu PUNR.
1996: 4,50%	Idem.
2000: 20,25%	PRM e singurul partid naţionalist şi protestatarul cel mai radical.
2004: 13,32%	Alianţa D.A. capitalizează parte din votul de protest
2005: nu sunt alegeri.	

În timp ce strategia de dinaintea dispariţiei PUNR nu aduce decât o creştere moderată[10], odată cu anul 2000 creşterea este explozivă. Din 2004, când nu mai putem vorbi de o criză a sistemului politic iar Alianţa Dreptate şi Adevăr (care este în sistem[11]) capitalizează din votul de protest, rezultatele scad considerabil, rămânând, totuşi peste cât obţin în 1996 (împreună!) PRM şi PUNR (aprox 10%).

În ansamblu, strategia pare profitabilă. Totuşi, evenimentele anului 2005 (când calculul a dat greş), ca şi existenţa probabilă a unei limite maxime de toleranţă din partea naţionaliştilor radicali, nu ne permit să prevedem ce va face PRM de aici înainte.

NOTE

[1] Toate datele factuale, dacă nu există alte menţiuni, provin din STOICA, 2004.

[2] Vezi, de exemplu, BBC News (2006): "1996 - Centre-right election victory sweeps aside former communists". Totuşi, Sorin Ioniţă, crede că "the [Communist] Party […] simply vanished in 1989" (Ioniţă, 1998, p 9.).

[3] Pentru autismul ideologiei v. Arendt, 1994, pp 596-621.

[4] În absenţa unei axe stânga-dreapta utilizabile, am folosit metafora "culoarelor" politice. Pe un cuolar poate fi mai mult decât un singur partid însă şi partidele pot alega pe mai multe culoare.

[5] Pragmatismul pare să fi diferenţiat PNL de idealismul PNTCD (care revendică moştenirea morală a lui Coposu), pe când PD a folosit ideea de pragmatism după 1996 pentru a explica introducerea unor reforme de dreapta.

[6] Nu e nevoie să insist asupra inconvenientelor pe care naţionalismul le crează unui guvern.

[7] Acest lucru estemai puţin adevărat în privinţa PDSR/PSD, al cărui electorat masiv de stânga este "altfel" decât cel al PD.

[8] Cifre asemanatoare apar şi în alti ani; pe de altă parte transilvănenii sunt mai restrictivi când e vorba de noi drepturi pentru minoritatea maghiară.

[9] Cele trei tipuri de electorat sunt concepte abstracte. Măsurarea lor corectă, şi încă ţinând cont de variaţiile în timp, este o sarcină mult mai complexă.

[10] Totuşi, rezonabilă, dacă ţinem cont că există concurenţă.

[11] Cel puţin din punct de vedere obiectiv; ca imagine, D.A. pare să fi simulat parţial comportametul unui partid anti-sistem.

BIBLIOGRAFIE

*** (2001) *Barometrul Relaţiilor Etnice*, Noiembrie 2001, Cluj: Metro Media Transilvania/ Centrul de Resurse pentru Diversitate Etnoculturală.

*** (2004) "A TURBULENT YEAR", in *Oxford Business Group*, www.extenza-eps.com/extenza/loadPDF?objectIDValue=42208, Volume 1, Issue: "Emerging Romania 2004", pp 11-31 (vizualizat mai 2005).

*** (2004) "ULTRA-NATIONALIST POLITICIAN APOLOGIZES FOR ANTI-SEMITIC REMARKS...", în *Divers Bulletin* no. 6 (89), 23 feb, 2004, http://www.divers.ro/cgi-bin/buletin_en.py?id=89

(vizualizat mai 2005).
*** (2005) "C.V Tudor va redeveni şef PPRM, posibil redenumit PRM", în *BBCRomanian*, http://www.bbc.co.uk/romanian/news/story/2005/05/050530_cvtudor_prm_revenire.shtml (publicat 30 mai 2005).
*** (2006), "Timeline: Romania/ A chronology of key events", în *BBC News* http://news.bbc.co.uk/1/hi/world/europe/country_profiles/1058027.stm (publicat 22 ian 2006) (vizualizat feb 2006).
ARENDT, Hannah (1994) *Originile totalitarismului*, Bucureşti: Humanitas.
Biroul Electoral Central (documente): http://www.bec2004.ro/documente/Tvot_CD.pdf; http://www.bec2004.ro/documente/Tvot_S.pdf; http://www.bec2004.ro/documente/rezultate/REZULTATE%20TUR%20I%20PRESEDINTE/P_BEC.pdf (vizualizate mai 2005).
CIOFLÂNCĂ, Adrian (2000), "Atenţie la Verheugen", în *Monitorul*", 11.02.2000, p. 6.
DATCULESCU, Petre (1999), "Romania: Parties and Issues after 1989", in Kay Lawson, Andrea Römmele, şi Georgi Karasimeonov (editori) *Cleavages, Parties, and Voters: Studies from Bulgaria, the Czech Republic, Hungary, Poland, and Romania*, Westport, Connecticut şi Londra: Praeger Publishers, pp.3-17.
IONIŢĂ, Sorin (1998) *Party Systems in Eastern Europe: A comparative study on seven countries: Poland, Czech Republic, Slovakia, Hungary, Romania, Bulgaria, Slovenia,* Bucureşti: Centre for Institutional Reform/ Societatea Academică din România.
STANESCU, C. (2003) "Revista revistelor culturale", în *Adevarul literar,* nr. 674 - 15 iulie 2003, adevarul.kappa.ro/lit646-02.html (vizualizat feb 2006).
STOICA, Stan (2001) *Dicţionarul partidelor politice din România (1989-2001)*, Bucureşti: Meronia.

SEMNAL

Daniel Dăianu, Radu Vrânceanu (coord.)
Frontiere etice ale capitalismului
Editura: Polirom
Anul apariției: 2006
Traducere de Dorin Nistor, Alina Pelea, Marius Gulei.
Prefață de Constantin Bălaceanu-Stolnici.

Cuprins
Capitalismul și etica sa • Capitalismul ca sistem etic: ideal și fezabilitate • Cum și-a pierdut capitalismul sufletul: De la etica protestantă la „baronii jafului" • Mediul etic al pieței libere • Spiritul liberei inițiative: etică și responsabilitate • Marketingul etic – un mit?

Descriere
Scandalurile financiare din ultimii ani, în Statele Unite și în câteva țări vest-europene, au readus în actualitate problemele de ordin etic din societățile avansate, chestiunea eticii comportamentului managerial și a responsabilității sociale a marilor corporații devenind o importantă temă de dezbatere publică. Societățile postcomuniste au oferit și ele un larg câmp de investigație, în timp ce țările subdezvoltate sunt cunoscute prin fragilitate instituțională și corupție. Induce oare capitalismul adoptarea unui comportament etic de către participanții la viața economică sau, dimpotrivă, oferă teren fertil lăcomiei și rivalității agresive? Poate societatea să susțină dezvoltarea comportamentului etic prin reguli și instituții? Ar trebui companiile să fie preocupate de obiective sociale generale sau să se concentreze doar asupra maximizării profiturilor? Sunt doar câteva dintre problemele abordate de autorii care au contribuit la elaborarea acestui volum, oferind o imagine de ansamblu obiectiva a provocarilor etice cu care se confrunta astazi capitalismul. ■

Andrei Tiuț - student la Facultatea de ştiinţe politice, Universitatea Bucureşti.

Femeile și politica autoritară

ALEXANDRA PETRESCU

This is a short article, addressing the case of Alexandrina Cantacuzino, a feminist who organized a specific group before the WWII. The conclusion is that she was the only authoritarian feminist of that period, and that authoritarian ideas existed in Romania long before of authoritarian regimes.

În perioada interbelică România a cunoscut regimul autoritar al lui Carol II, iar începând cu 1944 regimul autoritar al lui Antonescu. Am putea crede că autoritarismul politic a fost exercitat doar de bărbaţi, dar o analiză a activităţii feministe din perioada interbelică ne arată că femeile au fost atrase de autoritarism şi chiar l-au adoptat. În rândurile ce urmează ne propunem să analizăm succint cazul feministei Alexandrina Cantacuzino care a creat pentru prima dată în România un partid feminin autoritar.

Tentația autoritară

Putem explica succesul ideilor autoritare din România interbelică prin contextul politic al acelei perioade. Faptul că regele numeşte un guvern şi organizează apoi alegeri permite instaurarea unei "democraţii mimate" (Dogan, 1999, p. 54). În acelaşi timp, sistemul electoral al României între 1926-1937 e împrumutat de la Italia lui Mussolini, acest sistem revoluţionar[1] utilizând prima majoritară care îi favorizează pe câştigătorii scrutinurilor. "Dansul electoral" apare o dată cu legea electorală din 1926 care asigură partidului aflat la putere victoria în alegeri cu cel puţin 40% (Dogan, 1999, pp. 139-198). În momentul în care Garda de Fier, secţiunea politică a Legiunii Arhanghelului Mihail, cunoaşte ascensiunea pe scena politică, obţinând 15,58% la alegerile din 1937 sub numele "Totul pentru Ţară", Carol II procedează la disoluţia Parlamentului şi pune bazele regimului autoritar.

Dar înainte ca acest regim să fie pus în aplicare în 1938 şi înainte ca el să adopte corporatismul regimului fascist italian prin Constituţia de la 27 februarie 1938, ideea apare în discursurile Alexandrinei Cantacuzino, preşedinta şi fondatoarea, în 1929, a Grupării Naţionale a Femeilor Române. Ideile autoritare ale Alexandrinei Cantacuzino se înscriu în curentul de gândire ce domină Europa înaintea celui de-al doilea război mondial. Fascismul apare în România pentu a prezerva "românitatea" contra ascensiunii minorităţii ungare, germane, dar mai ales evreieşti. Adepţii lui Zelea Codreanu cer omogenitatea naţiunii române şi începând cu 1922 ei lansează o campanie pentru a împiedica evreii să se înscrie în universităţi.

Cum observă Kevin Passmore, fascismul se opune socialismului şi feminismului pentru că primul privilegiază clasele, în timp ce al doilea genul (Passmore, 2002, p. 31). Dar fascismul acceptă cererile clasei muncitoare şi ale feministelor pentru a servi interesele naţionale. Având drept scop armonizarea intereselor naţionale cu cele ale muncitorilor şi femeilor, fascismul îi mobilizează în secţiuni speciale la nivelul partidului sau sistemului corporatist. Regimul autoritar al lui Carol II înregimentează feministele în structurile partidului unic, Frontul Renaşterii Naţionale.

Fascinaţia Alexandrinei Cantacuzino pentru fascism poate fi explicată prin legăturile ce se stabilesc între feministele din România şi cele din Italia în timpul Congresului Alianţei Internaţionale pentru Sufragiul Femeilor, organizat la Roma în 1923. Încă din 1933 Alexandrina Cantacuzino propune o reformă constituţională în spirit corporatist, considerându-l primul pas către reforma Senatului. În acet sens ea crede că Senatul trebuie ales pentru opt ani prin alegeri corporative în regiuni, femeile, ca şi bărbaţii, trebuind să facă parte din delegaţiile care aleg[2]. Tot în 1933, la cel de-al doilea Congres al Grupării Naţionale a Fe-

meilor Române, Alexandrina Cantacuzino revine la ideea că reconstrucţia ţării trebuie să se facă pe baza corporatismului[3]. Crearea în 1933 a Tinereler Grupiste care îşi propun înrolarea femeilor, poate fi văzută ca o copie a Gufinelor din Italia, tinerele studente din Grupările Universitare Fasciste (GUF). Diferenţa între cele două grupări constă în cererile lor: dacă Grupistele cer drepturi politice integrale, Gufinele vor dreptul la muncă şi la profesii liberale, insistând pe valoarea politică a muncii feminine (Thalman, 1990, pp. 159-160).

Influenţată de ideologia de dreapta, Alexandrina Cantacuzino cere de asemeni, din 1936, o lege pentru reglementarea activităţii femeilor pentru apărarea ţării: ea vrea ca femeile să înlocuiască bărbaţii în serviciile auxiliare pentru ca numărul combatanţilor activi să se dubleze[4]. Un decret din 17 septembrie 1938 va decide mobilizarea femeilor apte să apere ţara. Discursurile Alexandrinei Cantacuzino devin din ce în ce mai naţionaliste şi culminează cu revendicările din 1937 care anunţă legislaţia regimului autoritar al lui Antonescu. E interesant de observat că ecoul ideilor Alexandrinei Cantacuzino se face auzit chiar dacă activitatea Grupării Naţionale a Femeilor Române e suspendată în 1939 de către regimul lui Carol II. Într-un discurs ţinut la Cluj în1937 Alexandrina Cantacuzino cere conservarea etnică şi o lege care să nu permită nici unui străin să devină cetăţean român decât după 10 ani[5]. În acelaşi timp ea doreşte ca mariajele mixte să fie interzise pentru salariaţii statului sub pedeapsa de pierdere a postului. Aceste idei ale unei etnii române pure vor fi adoptate de regimul Antonescu: prezenţa comisarilor români în întreprinderile evreieşti (5 octombrie 1940) şi naţionalitatea română a personalului întreprinderilor (12 noiembrie 1940). Interzicerea mariajelor mixte pentru funcţionari va fi adoptată pe data de 12 noiembrie 1940: printr-un decret-lege funcţionarii publici nu se pot căsători cu o persoană de altă origine etnică, pedeapsa fiind cea prevăzută de Alexandrina Cantacuzino: concedierea. O altă idee a Alexandrinei Cantacuzino care anunţă legislaţia sub regimul Antonescu e exprimată în Moţiunea Grupării votată la Congresul de la Cluj în 1937. În această moţiune se cere ca statul să favorizeze prin ajutoare financiare căsătoriile eugenice între femeile române şi tinerii români, acordând premii pentru familiile numeroase. Pe data de 8 august 1940 aceste revendicări se regăsesc în decretul-lege care împiedică mariajele între români şi evrei, chiar dacă sunt încheiate în afara graniţelor. A judeca umanitatea în temeni de rasă e periculos pentru că rasa e o "categorie socială de excludere şi de crimă" (Guillaumin, 1985, p. 65). Idei ca cele exprimate de Alexandrina Cantacuzino vor fi la baza exterminării evreilor în timpul regimului nazist. Aşa cum spune Colette Guillaumin, ideea de rasă e un motor al crimei, al tehnicii de a ucide, e "un mijloc de a raţionaliza şi organiza violenţa şi dominarea grupurilor sociale puternice asupra altor grupuri sociale reduse la neputinţă" (Guillaumin, 1986, p. 65).

Feminismul latin promovat de Alexandrina Cantacuzino e o concepţie a Italiei fasciste care punea în prim plan educarea mamelor, pacea, dezvoltarea morală şi socială a femeilor. Victoria De Grazzia face analiza feminismului latin considerând că el transformă italiencele în femei "speciale şi indispensabile" (De Grazzia, 1992, p. 249). În acest spirit al feminismului latin Alexandrina Cantacuzino consideră contribuţia feministelor la crearea politicului ca fiind indispensabilă, astfel putem înţelege propunerile sale în ceea ce priveşte măsurile legislative ce vor fi adoptate de regimul lui Antonescu. Cererea Alexandrinei Cantacuzino ca femeile să devină combatanţi activi se înscrie în aceeaşi imagine a femeii indispensabile. Sacrificiul femeilor în timpul primului război modial stă la baza cetăţeniei politice a româncelor, legea electorală din 1929 acordând dreptul de vot văduvelor de război şi femeilor decorate pentru servicii excepţionale.

Primul partid politic autoritar feminin

Gruparea Naţională a Femeilor Române consideră că femeile "nu trebuie să se înscrie în partidele politice până în ziua când vor avea drepturile integrale"[6]. Alexandrina Cantacuzino îşi propune astfel să creeze un partid politic al femeilor care "îşi rezervă dreptul de a colabora"[7] cu celelalte partide politice; dar această colaborare trebuie să se facă păstrând libertatea femeilor, care nu trebuie să devină instrumentele cluburilor politice. Colaborarea e acceptată, dar alegerea de a colabora aparţine Grupării. Scopul Grupării e de a pregăti românca din punct de vedere politic şi Statutul Grupării înscrie ca mijloace de acţiune pentru atingerea acestui scop "o activă progandă orală şi scrisă în masele feminine"[8], formarea de comitete de iniţiativă pentru o activitate unitară şi un program politic care va deveni "credo"-ul[9] Grupării.

Trăsăturile autoritare ale Grupării pot fi descoperite prin analiza Statutului: articolul 5 de exemplu privilegiază centrul şi decizia sa, admiterea sau respingerea unei membre fiind decise de către Grupare fără vreo explicaţie. Comitetul Central execută programul şi statutul, stabileşte doctrina şi o răspândeşte în toate "ramificaţiile" Grupării, dirijează, supraveghează şi controlează organizaţiile regionale, judeţene şi comunale[10]. Supravegherea trimite la puterea pastorală şi individualizatoare şi acest control ierarhic, la nivel regional, judeţean şi comunal pare să copieze structura Legiunii Arhanghelului Mihail. În 1928 şi 1929 Legi-

unea se dotează cu "forme de organizare alveolare" (Roger, 2002, p. 124), mici unităţi locale numite "cuiburi". Cuiburile reprezintă o structură ierarhică: deasupra şefilor de cuib găsim şefii de garnizoană, şefii departamentali şi şefii de provincie. În Gruparea Naţională Comitetul Central organizează propaganda şi decide atitudinea Grupării în alegeri, dirijând acţiunea electorală conform deciziei luate. Chiar dacă în Statut, în capitolul dedicat organizării locale, se vorbeşte de descentralizare[11], puterea centrală poate decide în numele organizaţiilor locale.

Ierarhia Grupării Naţionale se structurează copiind ierarhia masculină care presupune existenţa unei "raţiuni de putere" (Schmid Mast, 2000, pp. 8-9). Gruparea Naţională reconstruieşte modelul oedipian în care ierarhia e evidentă. Gabrielle Rubin consideră că secolul XX se caracterizează prin declinul modelului oedipian şi crearea de organizaţii în care ierarhiile dispar (Rubin, 2004). Dar acest proces începe în secolul XIX prin crearea de asociaţii feminine caritabile în care ierarhia nu există. Apariţia feminismului semnifică dispariţia ierarhiei la nivel organizaţional. Dar Alexandrina Canatcuzino recreează ierarhia prin punerea bazelor Grupării Naţionale a Femeilor Române. Rubin crede că în momentul în care rolul tatălui începe să se diminueze, aceste organizaţii simbolice (religioase, sociale, politice) sunt din ce în ce mai puţin prezente (Rubin, 2004, p. 85). Figura tatălui (a prinţului, regelui) e înlocuită în cazul Grupării de figura feminină a prinţesei (Alexandrina Cantacuzino). Dar Alexandrina Cantacuzino prezintă o imagine masculinizată a feminităţii prin discursurile foarte energice în care cere participarea femeilor în armată sau interdicţia mariajelor mixte. Aceste dorinţe sunt aceleaşi pentru puterea autoritară masculină. Putem spune că Gruparea vrea să instaureze un nou patriarhat, acela al femeilor. E paradoxal pentru că în mod normal ar trebui să vorbim de un matriarhat (Gruparea Naţională fiind formată exclusiv din femei), dar prin prezenţa unei figuri care coagulează puterea şi exprimă idei autoritare, putem vorbi de un patriarhat feminin pe care Alexandina Canatcuzino vrea să-l instaureze. Patriarhatul înseamnă puterea exclusivă a bărbaţilor, dar în cazul Alexandrinei Cantacuzino vorbim de un patriarhat de reproducere, aşa cum Jean Baoudouin vorbeşte de autoritarism de reproducere (Baudouin, 1999, p. 177). Patriarhatul feminin e reproductiv pentru că imită patriarhatul masculin.

Ruptura între oamenii politici şi femei, susţinută de Alexandrina Cantacuzino, doreşte să creeze un spaţiu în care femeile să deţină puterea. Pentru a cuceri puterea politică Alexandrina Cantacuzino creează un partid politic feminin. Declinul puterii bărbaţilor anunţat prin punerea bazelor Grupării Naţionale se înscrie într-o linie de gândire care domină Europa în anii '30: corecţia paternă e abolită în 1935 în Franţa şi unii autori pot vorbi de începutul instaurării matriarhatului (Rubin, 2004, p. 71).

Concluzie

Alexandrina Cantacuzino e singura feministă marcantă din perioada interbelică care se lasă sedusă de autoritarism. Celelalte feministe importante se distanţează de Alexandrina Cantacuzino în momentul în care aceasta îşi creează propriul partid politic. Maria Baiulescu, preşedinta Uniunii Femeilor Române şi Elena Meissner, preşedinta Asociaţiei pentru Emanciparea Civilă şi Politică a Femeilor Române refuză aderarea la Gruparea apărută în 1929. Alexandrina Cantacuzino şi membrele Grupării sale rămân singurele feministe care simpatizează cu mişcarea autoritară.

Ceea ce putem remarca din scurta noastră analiză e că ideile autoritare existau în România înainte de apariţia regimurilor autoritare şi că ele erau vehiculate de femei. Am putea astfel să ne întrebăm dacă aceste idei exprimate de feministe ca Alexandrina Cantacuzino nu au fost chiar un punct de plecare şi o sursă de inspiraţie pentru regimurile autoritare româneşti.

NOTE

[1] Sistemul revoluţionar al perioadei 1926-1937 e adoptat în contextul eşecului reformei care îşi propunea să adapteze legea electorală belgiană la tradiţiile româneşti, combinând scrutinul majoritar cu cel proporţional.

[2] «Discursul Alexandrinei Cantacuzino», în *Gazeta femeii*, an II, nr. 9, 1933, p. 3. Discursul e ţinut la primul Congres al Grupării Femeilor Române ce are loc la Cluj.

[3] «Congresul *Grupării Femeilor Române* la Braşov», în *Gazeta femeii*, an II, nr. 40-41, 1933, p. 6.

[4] «Două manifeste», în *Gazeta femeii*, an V, nr. 29-30, 1936, p. 3.

[5] «Cuvântările doamnei Alexandrina Cantacuzino la Congresul *Grupării Femeilor Române* ţinut la Cluj în zilele de 20, 21 si 22 noiembrie 1937», în *Graiul femeii. Organ al Grupării Femeilor Române*, an III, nr. 10, 1937, p. 1.

[6] *Bulletin du Conseil National des Femmes Roumaines, 1921-1938*, Bucarest, Rédaction «Casa Femeii», 1940, p. 2.

[7] *Bulletin du Conseil National des Femmes, 1921-1938, op. cit.,* p. 2.

[8] *Gruparea Naţională a Femeilor Române. Statut*, Bucuresti, Tipografia Lupta, 1929, p. 3.

[9] *ibid.*, p. 3.

[10] *ibid*, p. 8.

[11] *ibid*, pp. 6-11.

BIBLIOGRAFIE

BAUDOUIN, Jean (1999), *Introducere în sociologia politică*, trad. Iolanda Iaworski, Timişoara, Amarcord.

DE GRAZZIA, Victoria (1992), *How Fascism ruled Women. Italy, 1922-1945*, Berkeley, University of California Press.

DOGAN, Matei (1999), *Sociologie politică. Opere alese*, trad. Laura Lotreanu, Nicoale Lotreanu, Bucureşti, Editura Alternative.

GUILLAUMIN, Colette (1986), "Je sais bien mais quand même ou les avatars de la notion race", în *Le Genre humain. La science face au racisme*, Bruxelles, Editions Complexe, reeditare a primului număr al revistei *Le Genre humain*, apărută în 1981 la Editions Arthème Fayard.

PASSMORE, Kevin (2002), *Fascism. A very Short Introduction*, Oxford University Press.

ROGER, Antoine (2002), *Fascistes, communistes et paysans. Sociologie des mobilisations identitaires roumaines (1921-1989),* Bruxelles, Université Libre de Bruxelles.

RUBIN, Gabrielle (2004), *Le déclin du modèle oedipien*, Paris, l'Harmattan.

SCHMID MAST, Marianne (2000), *Gender differences in dominance hierarchies*, Lengerich, Pabst Science Publishers.

THALMAN, Rita (1990), *Entre émancipation et nationalisme. La presse féminine d'Europe (1914-1945)*, Paris, Deuxtemps Tierce.

Alexandra Petrescu - Doctorandă în Ştiinţe Politice la Universitatea Bucureşti, master în Ştiinţe Politice la Universitatea Bucureşti, Diplomă de Studii Aprofundate în Ştiinţe Politice la Universitatea Liberă din Bruxelles. A publicat două articole: "Le féminisme roumain et le vote universel entre les deux guerres», in *Studia Politica. Romanian Political Science Review*, vol. III, n° 3, Bucureşti, Meridiane, 2003, pp. 781-805, «Pouvoir aux femmes ou femmes au pouvoir ? Le mouvement des femmes roumaines en débat (1929-1944)», în *Studia Politica. Romanian Political Science Review*, vol. V, n° 3, Bucureşti, Nemira, 2005, pp. 665-694. A publicat de asemeni recenzii în *Studia Politica. Romanian Political Science Review*.

SEMNAL

Radu Ciobotea
Reportajul interbelic românesc. Senzaționalism, aventură și extremism politic
Editura: Polirom
Anul apariției: 2006

Cuprins
Teme și interferențe • Tentația senzaționalului • Aventură și reportaj • Reportajul politic francez și românesc

Descriere
Popularitatea pe care a cunoscut-o reportajul interbelic este rodul curiozității și al freneziei epocii, al unei tendințe de înlocuire a fictivului cu „povestea adevărată". Setea de aventură, de risc și de explorare specifică perioadei interbelice își pune amprenta vizibil asupra subiectelor abordate: călătoriile lui Mircea Eliade sau Albert Londres, pasiunea descoperirii marilor orașe în scrierile lui Victor Eftimiu sau Paul Morand, aventura zborului la Geo Bogza sau Antoine de Saint-Exupery, precum și portretizarea lui Hitler sau Mussolini la Emil Cioran sau Liviu Rebreanu. Informațiile furnizate de reportajul acestei epoci se remarcă prin actualitate, proximitate spațiala, intensitate, dar și prin caracterul negativ al evenimentelor prezentate. Aventura și întâmplările senzaționale sunt extrase atât din realitățile vieții anonime, cât și din spațiul de dincolo de ușile cancelariilor ce vor hotărî viitorul omenirii. Sunt relatate în profunzime aspecte ale celor două extremisme politice și sociale europene – nazismul german și bolșevismul sovietic –, amenințări (sau, în unele cazuri, tentații) investigate după același principiu, al senzaționalului. ■

De la modelul patriarhal la modelul partenerial

Raționalitatea îngrădită a unui bărbat în schimbare

RADU TEIȘANU

The article is a chain of considerations on feminism from a man's perspective. In Romania the local culture has been always a hindrance for a change of attitude, as well as in any patriarchal society, but now it's time for a change. In result, the rational choice of the patriarchal society's man has to become the (more) natural choice of the partnership society's man.

Bărbatul, subiect al egalității de gen

Simpatia unui bărbat pentru mişcarea feministă sau chiar acţiunea ofensivă în sânul unei asemenea mişcări ar putea părea extrem de stranie şi de neînţeles pentru cei mai mulţi. Aceasta cu atât mai mult în spaţiul românesc, unde feminismului i se atribuie o conotaţie negativă, fiind considerat mai degrabă un "militantism strident şi agresiv"(Miroiu, 2004). "La noi, feminismele sunt taxate drept ce altceva decât mofturi, extremisme americăneşti (deşi cam bântuie şi în Europa de Vest!), iar în plan cultural – caricaturi meteorologice tocmai bune de tratat cu un zâmbet superior" (Lefter, 2002). În acest context specific, în care a fi feministă este deja o ciudăţenie, a fi bărbat cu simpatii feministe ar putea părea o nebunie.

Rolul şi locul bărbatului în cadrul acestei mişcări se pare că au fost destul de controversate de-a lungul dezvoltării mişcării feministe. Acest aspect pare de înţeles în condiţiile în care avem de-a face cu o mişcare care militează pentru drepturile femeilor. Însă, ar fi o eroare ignorarea din raţionament a unui subiect încă "privilegiat" al "egalităţii" – bărbatul – întrucât lupta pentru drepturile femeilor presupune, de fapt, egalizarea de gen, în sensul egalităţii de şanse şi a egalităţii de tratament în faţa normelor.

Studii asupra modului de raportarea la mişcarea feministă în funcţie de apartenenţa sexuală au arătat că există o diferenţiere între adepţii şi adeptele feminismului. În timp ce bărbaţii se declară feminişti prin prisma valorizării egalităţii ca pricipiu, consistent cu propria ideologie politică, femeile se declară feministe mai ales ca urmare a propriilor experienţe personale legate de locul de muncă sau de activitatea domestică. Aceasta indică faptul că un posibil model de alegere raţională, în cazul bărbaţilor, nu poate fi realizat decât dacă se au în vedere în principal elemente de ordin valoric. Cu alte cuvinte, alegerea raţională a unui bărbat în favoarea feminismului ar trebui să fie mult mai fundamentată pe principiul abstract al egalităţii de gen, în comparaţie cu alegerea raţională a unei femei, profund înrădăcinată în propriile experienţe, şi cu atât mai justificată cu cât dominaţia masculină este "simţită pe propria piele".

Un studiu, realizat în 1991[1], a arătat că simpatia pentru feminism este mult mai ridicată în cazul bărbaţilor care sunt taţi de fete, în comparaţie cu acei bărbaţi care sunt taţi de băieţi. Aceeaşi tendinţă profeministă a fost remarcată şi în cazul mamelor de fete. De-asemenea, bărbaţii ai căror soţii muncesc în afara spaţiului domestic sunt mult mai deschişi spre feminismul politic în comparaţie cu bărbaţii ai căror soţii muncesc în spaţiul domestic[2]. Rezultă că a trăi mai mult printre femei, a fi mai aproape de experienţele acestora, creează un cadru mai optim pentru un sentiment de simpatie cu feminismul politic.

Cercetările au arătat că există două variabile de o importanţă particulară pentru studiul simpatiei pentru feminism: ideologia politică şi apartenenţa religioasă. Astfel, între conservatorismul politic, fundamentalismul religios şi antifeminism ar exista un grad înalt de consistenţă.

Contextul cultural – dominația masculină

> Forța ordinii masculine rezidă în faptul că aceasta nu are nevoie de nici o justificare: viziunea androcentrică se impune ca fiind neutră și nu are nevoie de discursuri de legitimare. Ordinea socială funcționează ca o imensă mașinărie simbolică care are tendința de a ratifica dominația masculină pe care aceasta se fondează.
>
> **Bourdieu, Pierre, 1998**

Moştenirea culturală a postulării superiorităţii masculine prin naştere, educaţia din şcoală şi din familie în acest sens, influenţa conservatorismului de stânga, dominant în România pe toată perioada regimului comunist, dar şi în perioada postrevoluţionară prin măsuri asistenţialiste şi etatiste covârşitoare şi influenţa unui conservatorism cultural profund înrădăcinat în conştiinţele oamenilor creează un peisaj în care subminarea patriarhatului cultural pare o misiune aproape imposibilă. Cu atât mai imposibilă pare sensibilizarea bărbaţilor în această direcţie, în condiţiile în care aceştia sunt "privilegiaţii" societăţilor patriarhale. Simpla instituire a unor norme care să contureze formal egalitatea dintre bărbat şi femeie nu este suficientă. Inconştientul androcentric al societăţii româneşti încă dictează structurilor cognitive o ordine care pare naturală, de necombătut, în care bărbatul are întâietate iar femeia este la umbra acestuia[3]. Întreaga maşinărie simbolică a societăţii justifică dominaţia masculină, ba chiar "îmbracă" dominaţia masculină cu o haină neutră şi, uneori, adaptată la moda vremurilor[4].

Experienţa personală din timpul educaţiei primare confirmă existenţa unui proces de reproducere culturală a dominaţiei simbolice masculine. Manualele ofereau un cadru prin care ordinea era cea stabilită: dragostea de mamă, cântată de marii poeţi naţionali, contrasta cu imaginea dârză şi sobră a tatălui, care se limita din când în cînd la o mângâiere ocrotitoare pe creştet. Femeia era mai degrabă mamă şi gospodină, o fiinţă blajină, mereu înţelegătoare şi caldă, în timp ce tata era cu precădere ocrotitorul familiei, un personaj oarecum distant şi rece, preocupat cu viaţa exterioară căminului. Fiind educat în aceste condiţii, este normal să fii convins că tatăl este "capul familiei"[5], iar mama este, of!, prelungirea şi receptoarea acestui "cap" instituit de biserică, de educaţie, de politica oficială, de statisticile oficiale[6], de mama şi de tata. Ordinea este mereu "firească". O ordine legitimată în fiecare duminică "în numele Tatălui, al Fiului şi al Sfântului Duh, Amin!". Ce te faci în aceste condiţii? Ca bărbat pare în regulă, este bine să crezi despre tine că ai un avantaj din naştere şi că Dumnezeu te-a ales să fii cel mai bun, "deasupra" femeii. Ca femeie pare că nu ai încotro, trebuie să te resemnezi în cazul în care îţi pui măcar problema că tu ai putea fi dezavantajată de acest raport, şi, eventual, să speri că vei avea norocul să dai peste un bărbat înţelegător.

Violul conjugal şi violenţa domestică sunt două necunoscute într-o ecuaţie şubredă. Cu atât mai mult cu cât incriminarea explicită a violului conjugal şi a violenţei domestice este de dată foarte recentă (2002) şi este un rezultat al presiunilor externe în direcţia adoptării *acquis*-ului comunitar, ci nu un rezultat al propriilor demersuri conştiente spre egalizarea relaţiilor de gen. Întrucât viaţa este scurtă iar viitorul nu este retroactiv, o mişcare feministă activă şi conştientă de sine ar putea şi trebuie să fie ingredientul principal al egalizării de gen, aceasta pentru că egalitatea de gen nu trebuie şi nu poate să fie o realitate importată sau copiată, ci trebuie să fie un produs intern, palpabil prin politici publice şi prin indivizi şi individe care să nu facă diferenţe de gen prin comportamentul lor sau prin feminşti şi feministe care să militeze raţional în favoarea unei asemenea mişcări.

Faptul că raţiunea de a fi a feminismului, adică lupta pentru egalitatea de gen sau lupta împotriva patriarhatului şi a sexismului, ar trebui să intereseze în primul rând femeile, pare o afirmaţie intuitivă. Femeile au de câştigat din mişcarea feministă reducerea handicapului social pe care îl au în raport cu bărbaţii, sau, mai precis, acele femei care nu preferă să se conserve într-un apartament, udând flori şi făcând chifteluţe marinate, uitându-se la telenovele şi croşetând botoşei, spălând vase şi apretând cămăşile albe ale soţului. Asistenţialismul este dublu: pe de o parte, bărbatul este tratat ca fiind cel socialmente responsabil de întreţinerea financiară a familiei, iar, pe de altă parte, femeia este tratată drept cea responsabilă de îngrijirea familiei (spălat, călcat, gătit etc.). Acesta este modelul dominant în cultura patriarhală. Este adevărat că, odată cu acceptarea femeii ca actor pe piaţa muncii, responsabilitatea financiară cade, parţial, şi în responsabilitatea femeii, fapt care conturează o dublă zi de muncă în cazul femeilor: munca prestată "afară", ca salariată, şi munca de acasă, ca "mamă" şi "soţie". Cu toate acestea, percepţia publică asupra rolurilor rămâne, în linii (prea) mari asemănătoare: bărbatul este mai degrabă responsabil cu aducerea banului în casă, în timp ce femeia este cea care trebuie să fie, mai degrabă, ocrotitoarea florei şi a faunei din spaţiul privat, să fie întotdeauna pregătită cu o ciorbă caldă pentru "oaspeţii" de zi cu zi: copiii şi soţul. Pentru ca feminismul politic să reuşească, acest model nu mai trebuie să fie dominant, ci doar o

realitate izolată a unora care aleg conştient un asemenea model de viaţă.

În căutarea avantajelor

Care sunt, însă, avantajele pe care o astfel de mişcare le-ar avea pentru un bărbat? Întrebarea mi se pare esenţială din mai multe puncte de vedere.

În primul rând, vorbim despre bărbaţi şi femei, adică despre oameni asupra cărora politicile publice au o incidenţă directă sau indirectă. Lupta pentru drepturile femeilor nu poate fi doar o luptă pentru ele însele la care să participe numai ele însele, pentru simplul motiv că noi, bărbaţii, trăim alături de ele, avem copii cu ele, locuim în acelaşi case, le întâlnim în fiecare zi la servicii, avem o infinitate de experienţe comune, fie ele publice sau private.

În al doilea rând, feminismul nu înseamnă război cu bărbaţii, pentru simplul motiv că aceştia nu sunt inamicii femeilor[7]. Nu vinovaţii trebuie căutaţi (chiar dacă ar fi găsiţi, oricum nu mai pot fi "pedepsiţi") ci modalităţile raţionale de egalizare reală a tratamentului de gen.

În al treilea rând, în măsura în care vorbim despre egalitate de gen, este absurd să fie ignorat un actor "egal" al acestei relaţii: bărbatul. Politicile pentru drepturile femeilor au, prin urmare, o incidenţă indirectă asupra bărbaţilor. Efectul asupra bărbaţilor nu trebuie privit neapărat negativ, în sensul subminării patriarhatului. Achiziţia fundamentală a unei asemenea mişcări nu trebuie să producă frustrări şi castrări colective în rândul bărbaţilor pentru că o filosofie partenerială asupra relaţiilor de gen (ca şi achiziţie fundamentală) poate avea avantaje şi pentru bărbaţi.

Bărbații ca actori raționali și feminismul politic

Mai puţin intuitivă, sau chiar de neînţeles pentru majoritate, este adeziunea unui bărbat la mişcarea feministă. Femeile aleg raţional mişcarea feministă numai în condiţiile în care avantajele achiziţiilor acestei mişcări depăşesc dezavantajele. Acelaşi lucru trebuie să se întâmple, fireşte, şi cu bărbaţii.

Teoria alegerii raţionale ne spune că o persoană nu va alege niciodată o alternativă care nu aduce un beneficiu net. O alegere este raţională dacă şi numai dacă este raportată la un anumit scop prin care relaţia cost-beneficiu să fie negativă. Acest beneficiu este fie cel mai mare posibil dintr-un set de alternative posibile, în cazul teoriei clasice a alegerii raţionale (modelul maximalist), fie acel rezultat considerat a fi satisfăcător şi suficient, adică acel rezultat care este "destul de bun" sau care îndeplineşte criteriul satisficienţei[8] (modelul raţionalităţii îngrădite). Prin urmare, pentru ca alegerea să fie raţională, individul trebuie să aleagă egalitatea de gen fiind în cunoştinţă de cauză, să fie cât mai puţin îngrădit de barierele culturale împământenite de educaţia din familie şi din şcoală şi să fie liber să decidă, fără să i se impună o anumită perspectivă. Individul nu trebuie să fie convins că alegerea făcută, în cazul nostru feminismul politic sau, mai generic spus, egalitatea de gen, reprezintă cea mai bună alegere posibilă, ci că ar fi o alegere mai bună în comparaţie cu modelul patriarhal. Efectiv, avantajele modelului egalităţii de gen trebuie să exceadă avantajele complacerii în sistemul patriarhal, chiar dacă satisfacţia în acest caz nu ar fi maximă.

În condiţiile în care modelul societăţilor patriarhale înfăţişează în mod evident un monopol masculin al puterii în societate, ar părea din nou intuitiv să afirmăm că alegerea raţională a unui bărbat ar fi în favoarea menţinerii modelului care îi conferă putere. Alegerea raţională, profund individualistă, ar fi în acest caz evidentă. De ce să cedez o putere pe care o am? Singura ipostază în care preferinţa pentru egalitatea de gen ar fi raţională ar fi aceea în care, dintr-un motiv sau altul, nu îmi doresc putere, ci prefer să stau retras în spaţiul privat, indiferent de motive. Această situaţie ar fi în continuare extrem de nefavorabilă unei mişcări feministe, întrucât scopul nu este acela de a inversa rolurile, adică de a-i elimina pe bărbaţi de la putere şi a-i înlocui cu femeile, ci acela de a egaliza socialmente relaţia de gen, a conferi şanse egale de afirmare bărbaţilor şi femeilor. Şi, în plus, foarte puţini sunt aceia care nu îşi doresc în mod real putere. Până în acest punct, se pare că teoria alegerii raţionale nu ne-ar ajuta în demersul nostru de construire a unui model în favoarea unei mişcări feministe.

Realitatea este că bărbaţii trebuie să cedeze putere în această ecuaţie, iar femeile trebuie să îşi croiască loc în logica puterii. În teoria jocurilor, aceasta este o situaţie de joc cu sumă nulă. Puterea este constantă, aceeaşi, iar un câştig pentru un actor presupune o pierdere pentru celălalt. Ce i-ar putea determina pe bărbaţi să renunţe la dominaţia simbolică înrădăcinată de secole? Istoria pare să ne demonstreze că instituirea unor valori care să aibă drept punct zero de pornire egalitatea de la naştere dintre femei şi bărbaţi ar fi o soluţie. Cu alte cuvinte, soluţia ar părea aceea ca femeile şi bărbaţii să nu mai fie inegali prin naştere, aceştia devenind eventual inegali în urma propriului efort de afirmare, indiferent de sex. La nivel formal, nu (mai) sunt probleme din acest punct de vedere, egalitatea prin naştere fiind garantată în România.

Dacă puterea este legitimă în măsura în care a fost cucerită pe baza meritelor reale şi are un grad de

reprezentare limitat la ponderea unui anumit grup din societate, atunci o relaţie de putere în care un actor deţine monopolul ar fi inacceptabilă, întrucât ceilalţi actori ar fi nereprezentaţi. În cazul de faţă ar intra, bineînţeles, femeile, extrem de puţin reprezentate în instituţiile statului chiar şi în ziua de astăzi, cu excepţia notabilă a ţărilor scandinave. Întrucât instituţiile statului, unde se concentrează o mare cantitate de putere, sunt generatoare de politici publice, deci generatoare de comportamente sociale cu incidenţă asupra culturii, femeile ar trebui reprezentate în mod egal cu bărbaţii[9], pentru ca influenţele culturale să nu aibă incidenţă în favoarea unuia sau altuia. Ar rezulta că principala problemă o reprezintă modelul cultural în care ne naştem şi în care suntem educaţi.

Dacă până în secolul XIX femeile nici măcar nu îndrăzneau să-şi pună problema egalităţii cu bărbaţii, iată că astăzi egalitatea a devenit în cele mai multe state o realitate juridică. Faptul că există o tendinţă generală în creştere către eliberarea femeilor nu mai poate fi negat de către nici un bărbat. Probabil că şi statele arabe, codaşe la acest capitol, vor cunoaşte în cîţiva zeci de ani o regândire a relaţiei de putere dintre femeie şi bărbat. În aceeaşi logică, este de aşteptat ca virilitatea ortodoxismului românesc să se mai domolească în timp. Prin urmare, dacă nu putem vorbi astăzi despre o egalitate reală între bărbat şi femeie, nimeni nu poate nega faptul că femeile sunt într-o relativă expansiune socială şi că mişcarea devine din ce în ce mai conştientă de sine. De ce m-aş împotrivi eu, ca bărbat, unui asemenea val în condiţiile în care tendinţa către egalizare de gen este inevitabilă? Presupunând că nu sunt de acord cu emanciparea femeilor, mai pot eu face ceva împotriva acestui val? În cazul în care răspunsul este nu, atunci alegerea raţională este să accept realitatea.

În cazul unui bărbat care "decade" din funcţia de "şef" prin naştere, este nevoie de o remodelare a valorilor astfel încât acesta să fie capabil să înţeleagă ce se petrece. Acelaşi lucru se poate spune şi despre o femeie obişnuită "să dea ascultare", care, brusc s-ar afla în poziţia de a decide pentru ea însăşi. Cultura obedienţei nu are ce căuta într-un model partenerial de societate. Ceea ce contează este autonomia individului, dreptul şi capacitatea acestuia de a lua decizii cu incidenţă asupra propriei persoane. Iată de ce şcoala ar trebui să nu mai încurajeze cuminţenia ca valoare supremă ci să dezvolte creativitatea, parteneriatul de idei, dezbaterile şi deschiderea către adevăruri, ci nu către un singur adevăr. Un studiu recent arăta că această cultivare şi valorizare a obedienţei în şcoli influenţează evaluarea finală a copiilor, fapt care dezavantajează băieţii, cunoscut fiind că fetele sunt "mai cuminţi" şi "mai ascultătoare"[10]. Iată cum păstrarea modelului patriarhal în educaţie poate distorsiona evaluarea corectă în defavoarea băieţilor.

Prea puţini bărbaţi se revoltă în România de discriminarea taţilor atunci când se pune problema custodiei copilului. Majoritatea covârşitoare a cazurilor sunt în favoarea mamelor. De obicei, în cazul copiilor din afara căsătoriei, ca şi al divorţurilor, peste 90% dintre copii rămân în custodia mamelor. Fără îndoială, sunt multe cazuri în care tatăl nici nu îşi pune problema să îşi crească singur copilul pentru că s-a împământenit ideea că mama este mai importantă decât tatăl în creşterea şi educaţia copilului iar monoparentalitatea maternă este mult mai "normală" decât cea paternă. În acest sens au apărut organizaţii al căror scop este reprezentat de apărarea drepturilor taţilor[11]. Mişcarea feministă ar trebui să egalizeze rolul bărbaţilor şi al femeilor în creşterea şi educaţia copiilor.

Egalizând în mod real şansele se elimină orice fel de suspiciune cu privire la meritele reale ale bărbaţilor. Astfel, bărbaţii nu ar mai avea imaginea unor avantajaţi prin naştere ci ar putea avea mulţumirea deplină a propriilor realizări ca urmare a îndeplinirii unor criterii oarbe în faţa diferenţelor de gen. Deci, satisfacţia în acest caz ar trebui să fie mai mare deoarece concurenţa bărbaţilor cu ceilalţi bărbaţi şi cu femeile este mai dură în comparaţie cu concurenţa bărbaţilor cu ei înşişi, specifică societăţilor patriarhale.

Concluzie

Un bărbat crescut înt-o societate patriarhală va crede întotdeauna că este cel mai îndrituit să domine politic şi domestic femeia. În momentul în care apar alternative la modelul clasic şi se fundamentează valori noi, principii care schimbă de la bază relaţionarea cu femeia, iar aceste alternative pătrund în structurile cognitive ale unor actori, lucrurile se schimbă. Lucrurile se schimbă cu atât mai mult cu cât modelul este legitimat la nivel oficial prin reglementări care subminează patriarhatul, sau la nivel informal prin comportamentele unor persoane care reuşesc să formeze tineri în spiritul egalităţii de gen şi să convingă adulţii, inclusiv bărbaţii, că "noua ordine" avantajează pe toată lumea pentru că şansele sunt egale. Astfel, îngrădirile specifice ale patriarhatului cultural se lărgesc înspre îngrădirile specifice ale parteneriatului de gen. Îngrădirile se transformă din îngrădiri impuse în îngrădiri rezultate din propriile capacităţi de înţelegere a realităţii. Alegerea raţională a bărbatului societăţii patriarhale, în favoarea unei relaţii disproporţionate, se transformă în alegerea (mai) raţională a bărbatului societăţii parteneriale, conştient de propriile drepturi

şi satisfăcut de relaţia echilibrată de putere pe care o are cu partenera sa, noua venită, cea care acum are mai multe drepturi decât în trecut, dar şi mai multe responsabilităţi. Este raţional, spune el, să aleg o situaţie în care drepturile mele ca cetăţean (dreptul de vot, spre exemplu) rămân aceleaşi, în care şansele de a ajunge în fruntea unei organizaţii X sunt formal egale, iar responsabilităţile sociale nu mai apasă numai pe umerii mei, ci le împart echitabil cu femeia de lângă mine pentru a gestiona mai profitabil treburile comune. În fond, ce am de pierdut? O dominaţie simbolică pe care mi-o conferea societatea patriarhală, pe care şi-aşa o pierdeam mai devreme sau mai târziu.

NOTE

[1] Studiul, realizat în Statele Unite şi în Canada, este prezentat în articolul Rebeccăi R. Warner, 1991: *Does the Sex of Your Children Matter? Support for Feminism Among Women and Men in the United States and Canada*, Journal of Marriage and the Family, Vol. 53, Nr. 4, Nov. 1991, 1051 - 1056

[2] Vezi Smith, Tom W., 1985, *Working Wives and Women's Rights the Connection Between the Employment Status of Wives and the Feminist Attitudes of Husbands*, Sex Roles, Nr. 12, 501 – 508, precum şi rezultatele Barometrului de Gen, 2000

[3] 78% dintre cetăţenii României consideră că femeia trebuie să îşi urmeze bărbatul, conform Barometrului de gen (august 2000).

[4] Faptul că diviziunea dintre sexe pare a fi în "ordinea lucrurilor" şi că întreaga maşinărie simbolică a societăţilor încă mai reflectă ierarhizare de gen, faptul că până şi corpurile noastre sunt mecanisme de împământenire a aceleiaşi logici falocentrice prin "caracterul public" al sexului masculin (sex exterior) şi prin "reversul" acestuia, vaginul, un tărâm intim raportat la un conţinut "tare", un falus întors, faptul că în general acţionăm şi reacţionăm ghidaţi fiind de această împărţire "naturală", "divină" etc. între sexe, este extrem de bine prezentat în lucrarea lui Bourdieu (1998).

[5] Conform Barometrului de gen (august 2000), bărbatul este perceput ca fiind cap de familie de 83% din respondenţi. Practic nu există o diferenţă semnificativă în funcţie de gen, atât femeile (82%), cât şi bărbaţii (86%), în imensa lor majoritate, acceptând supremaţia bărbatului ca şi "cap" de familie.

[6] Termenul de "cap de familie" este încă uzual în limbajul juridic şi administrativ din România. "Cap de familie" este doar bărbatul, femeile devenind capi de familie numai dacă sunt divorţate, văduve sau singure. Vezi Miroiu, Mihaela, 2004: *Drumul către autonomie*, Polirom, Bucureşti

[7] Ca orice grup, feministele au extremistele lor. Acestea, acţionând după principiul "Eu nu stau în pat cu duşmanul", militează pentru o ofensivă agresivă. Îmi place să cred, însă, că acestea nu sunt reprezentative pentru mişcarea feministă ca atare.

[8] Herbert Simon este cel care a introdus această abordare în cadrul teoriei alegerii raţionale.

[9] Este vorba despre o egalitate relativă. Ideea este aceea de a avea o reprezentare a intereselor femeilor în politicile publice indiferent dacă în structuri de putere se află bărbaţi sau femei. Scopul nu este paritatea de sexe ci legitimitate prin reprezentare proporţională.

[10] Vezi Ştefănescu, Doina; Miroiu, Mihaela, 2001, *Gen şi politici educaţionale*, Step-by-step, Bucureşti

[11] Un exemplu celebru, care apare periodic în jurnalele de ştiri, este o organizaţie non-guvernamentală din Marea Britanie care militează pentru drepturile taţilor şi care are în mod regulat anumite ieşiri publice mai originale (precum legarea cu lanţuri de gardurile Palatului Regal) pentru a atrage atenţia societăţii asupra discriminării bărbaţilor în ceea ce priveşte dreptul la custodia copilului.

BIBLIOGRAFIE

Barometrul de gen, 2000, Fundaţia pentru o Societate Deschisă, Bucureşti, http://www.gender.ro/gender_bar.html

BOURDIEU, Pierre, 1998: *La domination masculine*, Seuil, Paris

CARVER, Terrell, 1996: "*Public Man" and the Critique of Masculinities*, Political Theory, Vol. 24, Nr. 4, Nov. 1996, 673 – 686

JAGGAR, Allison, 1974: *On Sexual Equality*, Ethics, Vol. 84, Nr. 4, Iulie 1974, 275 - 291

LEFTER, Ioan - Bogdan, 2002: *Postmodernismul – din dosarul unei "bătălii" culturale*, Ed. Paralela 45, Bucureşti

MIROIU, Mihaela, 2004: *Drumul către autonomie*, Polirom, Bucureşti

PASTI, Vladimir, 2003: *Ultima inegalitate*, Polirom, Bucureşti

SIMON, Herbert A., 1955: *A behavioral Model of Rational Choice*, Quarterly Journal of Economics, 69 (1)

- 1978: *Ratinality as Process and as Product of Thought*, The American Economic Review, Volume 68, Issue 2, 1978, 1 – 16

SMITH, Tom W., 1985, *Working Wives and Womenăs Rights the Connection Between the Employment Status of Wives and the Feminist Attitudes of Husbands*, Sex Roles, Nr. 12, 501 - 508

ŞTEFANESCU, Doina; MIROIU, Mihaela, 2001, *Gen şi politici educaţionale*, Step-by-step, Bucureşti

WARNER, Rebecca R., 1991: *Does the Sex of Your Children Matter? Support for Feminism Among Women and Men in the United States and Canada*, Journal of Marriage and the Family, Vol. 53, Nr. 4, Nov. 1991, 1051 - 1056

Radu Teişanu - doctorand în ştiinţe politice, Şcoala Naţională de Studii Politice şi Administrative, Facultatea de Ştiinţe Politice.

Relativism *versus* etnocentrism

VLAD FLONTA

The majority of scientific studies in ethnography, ethnology and anthropology are written by researcher belonging to the western cultural environment. Some of these researchers seam to be prisoners of their own cultural environment and consider that the economic and technologic development means by itself a superiority over the other, "primitive societies". This is the "ethnocentrism trap". Cultural relativism is what many anthropologists oppose to ethnocentrism. The article is a discussion on relativism and ethnocentrism running over the views of some major authors.

Majoritatea studiilor ştiinţifice în domeniile etnografiei, etnologiei sau antropologiei sunt realizate de cercetători aparţinând spaţiului cultural occidental. În opinia unora, aceşti cercetători sunt prizonierii contextului cultural în care trăiesc şi consideră *a priori* că, datorită avansului tehnologic şi economic, societăţile în care ei trăiesc ar fi intrinsec superioare societăţilor pe care le numesc "sălbatice" şi "primitive". Ei aplică acestor societăţi arhaice o grilă de valori specifică societă-ţilor din care ei vin, grilă care este complet inadecvată. Aceasta ar fi, în linii mari, "capcana etnocentrismului" (Dogan, Pelassy, 1993, p. 7).

Etnocentrismul este combătut de majoritatea antropologilor, care îi opun relativismul cultural. Acest curent de gândire a apărut în antropologia culturală, fiind reprezentat printre alţii, de A. R. Radcliffe-Brown, Bronislaw Malinowski, Margaret Mead şi E. E. Evans-Pritchard. Împotriva etnocentrismului se pronunţă şi antropologul francez Pierre Clastres în cartea sa *La société contre l'etat.* El tratează această chestiune în primul din studiile cuprinse în această carte, intitulat sugestiv "Copernic şi sălbaticii". Clastres admite că etnocentrismul se strecoară uneori insidios în demersul unor cercetători care încearcă, în principiu să-l evite. Alţii însă nici nu încearcă.

Clastres recunoaşte şi caracterul oarecum inevitabil al etnocentrismului: "Fără îndoială că, aşa cum o subliniază pe bună dreptate Dl. Lapierre, etnocentrismul este o concepţie împărtăşită de toată lumea: orice cultură este, s-ar putea spune prin definiţie, etnocentristă în relaţia sa narcisiacă cu ea însăşi. Totuşi, o diferenţă considerabilă desparte etnocentrismul occidental de omologul său "primitiv": sălbaticul dintr-un trib indian sau australian consideră cultura sa superioară tuturor celorlalte, fără a se preocupa să ţină asupra acestora un discurs ştiinţific, în vreme ce etnologia vrea să se situeze de la bun început în elementul universalităţii, fără să-şi dea seama că rămâne în multe privinţe solid instalată în particularitatea sa şi că pseudo-discursul său ştiinţific se degradează repede în veritabila ideologie." (Clastres, 1974, pp. 23-24)

Totuşi, crede Clastres, antropologia nu poate să progreseze dacă nu reuşeşte să se dezbare de etnocentrism: "Antropologia bate pasul pe loc pentru că e în adâncul unei fundături – trebuie deci să urmeze altă cale. Drumul pe care se pierde este cel mai uşor, cel pe care se poate apuca orbeşte, pe care propria noastră lume culturală îl indică, nu desfăşurându-se în elementul universalului, ci arătându-se a fi la fel de particulară ca oricare alta. Condiţia este de a renunţa, am spune *ascetic*, la concepţia *exotică*, asupra lumii arhaice, concepţie care, în ultima instanţă, determină masiv discursul pretins ştiinţific despre această lume. Condiţia stă, în cazul acesta, în decizia de a lua în sfârşit *în serios* omul societăţilor primitive, sub toate aspectele şi în toate dimensiunile sale: inclusiv sub unghiul politicului, chiar şi mai ales dacă acesta se realizează în societăţile arhaice ca negaţie a formei sale cunoscute de lumea occidentală" (Clastres, 1974, p. 26).

În acest sens se exprimă şi Raymond Aron: "societăţile numite subdezvoltate sunt pe cale să-i fascineze pe politologii care doresc să scape de provincialismul occidental sau industrial" (apud Georges Balandier, 1998, p. 16). Howard G. Wiarda consi-

deră că "ceea ce au făcut analiştii occidentali a fost să generalizeze într-un mod neadecvat instituţiile socio-politice ce au determinat modernizarea din Europa occidentală şi pentru alte naţiuni pe care le cunoşteau mai puţin bine" (apud Dogan, Pelassy, 1993, p. 15).[1]

Cei care susţin relativismul cultural cred că nu putem vorbi despre progres şi evoluţie decât în cadrul unei anumite forme sociale, adică nu putem compara, pentru a stabili o eventuală superioritate a unei societăţi asupra alteia, decât societăţi care aderă la aproximativ acelaşi sistem de valori şi au sisteme instituţionale asemănătoare. Altfel, comparaţia nu este pertinentă.

Spre exemplu, în civilizaţia occidentală, o inovaţie tehnică, care permite un randament crescut al muncii, e considerată un progres, fără doar şi poate[2]. Există însă şi alte puncte de vedere în legătură cu progresul tehnic. Fizicianul german Werner Heisenberg relatează, într-o carte care cuprinde o parte din eseurile sale (unele filosofice), cum a reacţionat un bătrân chinez acum două milenii şi jumătate, când i s-a propus un mijloc de irigaţie mult superior celui pe care îl folosea el:

"Dsi Gung spuse: 'există un mijloc de a iriga 100 de canale într-o singură zi. (…) Iei o pârghie de lemn, grea spre coadă şi uşoară în partea din faţă. Aşa poţi scoate apa din adâncime. Acest lucru se numeşte fântâna cu cumpănă'.

Pe faţa bătrânului apăru mânia, şi el răspunse cu un râset: 'l-am auzit pe învăţătorul meu spunând: Acela care foloseşte o maşină face toate treburile ca o maşină; acela care face treburile ca o maşină capătă o inimă de maşină; acela care are o inimă de maşină în pieptul lui îşi pierde nevinovăţia lui curată; iar omul care şi-a pierdut nevinovăţia lui curată nu mai este sigur de impulsurile spiritului său; nesiguranţa spiritului nu se poate împăca cu judecata adevarată".

Nu că n-aş cunoaşte aceste lucruri, dar mi-e ruşine să mă servesc de ele'" (Heisenberg, 1977, p. 117).

Am citat acest exemplu pentru a arăta că respingerea instalaţiilor tehnice – în particular – şi respingerea modernizarii – în general –, este însoţită adesea de justificări de tip ideologic, în cazul de faţă o serie de 5 implicaţii; logica acestui raţionament se vrea de fier. De altfel, asemenea reacţii anti-moderne există şi la începutul mileniului trei, chiar dacă ele constituie un curent minoritar în majoritatea societăţilor. Eşecul unei tentative de modernizare poate însă aduce la putere mişcări fundamentaliste, cum s-a întâmplat în 1979 în Iran sau, mai recent, prin instaurarea regimului taliban, în Afganistan.

Relativismul cultural respinge însă asemenea abordări, cuvinte precum "modernizare", "dezvoltare" sau "progres" nu pot fi folosite decât în anumite contexte (cum spuneam mai sus, doar în cadrul unei forme sociale), altfel nu este decât o manifestare a aroganţei Occidentului, care ar dori să modeleze lumea "după chipul şi asemănarea sa". În viziunea relativiştilor, acolo unde apar asemenea cuvinte, discursul ştiinţific degenerează într-unul ideologic.

Relativiştii pledează aşadar pentru înlăturarea acestor prejudecăţi etnocentriste şi recomandă un exerciţiu hermeneutic foarte intens, altfel înţelegerea unor societăţi foarte îndepartate din punct de vedere cultural[3] este imposibilă. Pentru a putea realiza empatia, ar fi de dorit ca cercetătorul să trăiască câţiva ani în societatea pe care îşi propune să o studieze, după obiceiurile acestei societăţi.

Relativiştii exagerează însă adesea, producând sofisme în argumentaţiile lor. Pierre Clastres susţine, de exemplu că: "Popoarele fără scriere nu sunt deci mai puţin adulte decât societăţile instruite. Istoria lor este la fel de profundă ca şi a noastră, şi în afara unei concepţii rasiste, nu există nici un motiv de a le considera incapabile să reflecteze la propria lor experienţă şi să inventeze soluţii potrivite pentru problemele lor" (Clastres, 1974, p. 26). La capătul unei argumentări mai lungi şi mai sofistice decât cea de mai sus, acelaşi Clastres ajunge la concluzia că societăţile arhaice nu sunt caracterizate de o economie de subzistenţă. Mai mult: "În realitate, ideea de economie de subzistenţă aparţine câmpului ideologic al Occidentului modern şi nicidecum arsenalului conceptual al unei ştiinţe." (Clastres, 1974, p. 21).

Desi denunţă un discurs ideologic al Occidentului, Clastres se plasează, la rândul lui, pe o poziţie ideologică. Este ideologia care avea să capete ceva mai târziu numele de *political correctness.* Ideea acestui curent e laudabilă în sine, dar el a produs şi exagerări şi anomalii. Numeroşi străini care vizitează Statele Unite sunt contrariaţi[4]. Orice judecată care stabileşte o ierarhie, o superioritate, fie şi constatată statistic sau cu alte metode ştiinţifice, riscă să discrimineze pe cineva. Dar nu e vorba numai de opinii exprimate în viaţa cotidiană; imperativele corectitudinii politice au ajuns să se manifeste şi în ştiinţă! Iată un exemplu edificator. Într-un articol din *The New York Times* (22 oct 1996) se relatează despre o controversă cu privire la originea populaţiilor autohtone de pe continentul american. Potrivit datelor arheologiei ştiinţifice, fiinţele omeneşti au pătruns în America, acum aproximativ 10.000 ani,

venind din Asia prin strâmtoarea Bering. Miturile unor populaţii băştinaşe susţin, dimpotrivă, că strămoşii lor au apărut pe acest pământ urcând dintr-o lume subterană a spiritelor. Ei bine, unii arheologi ezită să se pronunţe în favoarea versiunii ştiinţifice, sunt în dubiu. În articol este redată opinia unui istoric englez, Roger Anyon, cercetător al culturii populaţiei Zuni. După ce observă că ştiinţa reprezintă doar una din numeroasele căi pe care poate fi cunoscută lumea, Anyon afirma că acea reprezentare asupra lumii pe care o putem desprinde din miturile populaţiei Zuni " este tot atât de validă ca şi punctul de vedere arheologic asupra preistoriei"(Koertge, 1998, p. 26). Iată-ne deci într-un agnosticism desăvârşit!

Aceasta este viziunea postmodernistă asupra ştiinţei, care, deşi vine pe o filieră diferită, îşi găseşte oarecum un precursor în relativismul cultural al antropologilor. Curentul postmodernist a câştigat tot mai multi adepţi în ultimii ani, fiind încă în mare vogă. Odată ce postmodernismul s-a transformat dintr-o excentricitate marginală într-un curent cultural important, au apărut şi criticii. În Romania, Andrei Cornea a tratat această chestiune în cartea sa *Turnirul Khazar. Împotriva relativismului contemporan* (1997). Pe coperta a patra scrie: "această carte este un ghid pentru toţi cei rătăciţi în noua sofistică a zilelor noastre (deconstructivism, postmodernism etc.) – în răspărul modelelor de azi, ea anunţă reacţiile de mâine". Cartea tratează relativismul în general; mă voi referi însă doar la pasajele care se referă la relativismul cultural, la pretenţia că civilizaţia occidentală nu ar fi decât tehnologic superioară altora.

Mai întâi, însă, ar fi interesant de remarcat faptul că, în cadrul tot mai pronunţatului proces de globalizare, o mare parte a populaţiilor ţărilor neoccidentale este tot mai fascinată de bunurile produse de ţările occidentale, de prosperitatea şi confortul caracteristice acestor ţări. De aici a rezultat şi o prolifică industrie a falsurilor, mai ales în ce priveşte articolele vestimentare: pe produse fabricate în China sau Thailanda fără nici o licenţă se pun etichete Armani, Boss sau Dior, deşi calitatea şi preţul acestor articole nu lasă cel mai adesea nici o îndoială asupra faptului că sunt falsuri. Aceste contrafaceri se vând însă bine, mulţi oameni sunt interesaţi de etichete care atestă, pasămite, faptul că este marfă occidentală. Problema e că cei mai mulţi vor să preia doar bunurile civilizaţiei occidentale, nu şi valorile, refuzând să vadă că cele două sunt strâns legate, că prosperitatea societăţilor occidentale se datorează tocmai unui anumit sistem de valori pe care ei îl resping (vezi zicale precum: "dacă munca era bună, o luau boierii").

Tocmai pentru că, în plan economic, instituţional etc. superioritatea Occidentului este indiscutabilă, compensatoriu, multe ţări neoccidentale îşi construiesc un mit al superiorităţii propriei culturi asupra celei a tărilor occidentale. Pasămite, în goana de a produce şi a consuma tot mai mult, occidentalii nu mai au răgazul şi răbdarea să reflecteze etc. Cultura autentică ar fi incompatibilă cu o civilizaţie avansată tehnologic şi cu performanţa economică. Curentul protocronist din România reprezentat, printre alţii, de Ilie Bădescu, Dan Zamfirescu, Adrian Păunescu sau Eugen Florescu, este un caz particular. Curentul lansat în 1974 de Edgar Papu a atins forme care ţin de psihopatologie la Dan Zamfirescu, care crede că Ion Creangă este superior lui Shakespeare, Goethe, Cervantes şi Dostoievski pentru că l-a creat pe Ivan Turbincă, "erou mai actual decât Hamlet, Faust, Don Quijotte şi Alioşa Karamazov", fiind pur şi simplu, "personajul care domină istoria universală în secolul nostru" (apud Boia, 1997, p. 79).

În cartea sa pomenită mai sus, Andrei Cornea arată că bunurile şi valorile occidentale nu pot fi disociate. Iată concluzia sa:

"Se vede aşadar de ce civilizaţia occidentală rămâne mai mult decât o civilizaţie printre celelalte: ea este singura care permite modernizarea, singura pentru care acest concept are sens. Occidentul nu se reduce, de bună seamă, la modernizare. Dar a refuza valori precum drepturile omului sub pretext că sunt "opţiuni occidentale", şi nu adevăruri general umane, însă a accepta în schimb cu înfrigurare computere, electronică şi transporturi moderne, pentru a nu mai vorbi de arme, mi se pare echivalent cu a prelua Noul Testament pretinzând, precum gnosticii ori episcopii Germaniei naziste, că nu are nici o legătură cu cel Vechi! " (Cornea, 1997, p. 175).

Cornea consideră că: "Absenţa unor criterii universal recunoscute, debilitatea fundamentarilor transcendente, iată, deci, ceea ce caracterizează modernitatea noastră târzie." (Cornea, 1997, p. 42).

Împotriva relativismului se pronunţa în 1965 şi Karl R. Popper, în studiul său "Mitul contextului". El consideră că relativismul este o doctrină iraţionalistă:

"Unul din cele mai deranjante aspecte ale vieţii intelectuale contemporane este felul în care iraţionalismul este, atât de mult, apărat, şi felul în care doctrinele iraţionaliste sunt acceptate necritic. O componenţă a iraţionalismului modern este relativismul (doctrina conform căreia adevărul este relativ la

fundamentele noastre culturale, care sunt considerate a determina într-un fel contextul – *framework* – în interiorul căruia suntem capabili să gândim, şi că adevărul se poate schimba de la un context la altul) şi, în particular, doctrina imposibilităţii înţelegerii reciproce între culturi, generaţii, sau perioade istorice, chiar în domeniul ştiinţei, chiar în domeniul fizicii. În această lucrare discut problema relativismului. Teza mea este că în spatele ei stă ceea ce eu numesc 'Mitul contextului'." (Popper, 1998, pp. 53-54).

Iată cum defineşte Popper acest "Mit al contextului":

"O discuţie raţională şi fructuoasă este imposibilă până în momentul în care participanţii ajung să împărtăşească un context comun de supoziţii fundamentale sau, cel puţin, până în momentul în care ei au căzut de acord asupra unui astfel de context în vederea discuţiei.

Acesta este mitul pe care urmează să-l critic. " (Popper, 1998, p. 55.).

Argumentele lui Popper sunt laborioase, nu voi intra în detalii.

Cred, în concluzie, că relativismul cultural moderat este util în cercetările antropologice şi că există într-adevăr o "capcană a etnocentrismului". Un curent de gândire care denunţă un discurs ideologic trebuie să se ferească însă neapărat de propriul derapaj în această direcţie. Relativiştii au exagerat adesea, aşa cum am arătat mai sus, discreditând în acest fel şi relativismul moderat, care este, în opinia mea, o orientare rezonabilă, care poate aduce beneficii certe cercetării ştiinţifice.

NOTE

[1] Această chestiune a "importului de instituţii" a fost aprins dezbătută în toate societăţile care îşi propuneau un salt modernizator. Şi în România această discuţie a avut loc (şi continuă şi acum). Titu Maiorescu se pronunţă împotriva "importului de instituţii", considerând că ele riscă să devină "forme fără fond" (formula care a făcut carieră). Ştefan Zeletin, dimpotrivă credea că formele trebuie oricum adoptate, fondul va veni cu timpul. Aceste două poziţii opuse, şi o serie de opinii intermediare, au apărut în aproape toate societăţile aflate într-o situaţie similară. Vezi în acest sens Cyrill Edwin Black, *The Dynamics of Modernisation. A Study in Comparative History,* Harper & Row, N.Y. 1982.

[2] Nu mă refer aici neapărat la ultimii 20 de ani, în care ritmul dezvoltării industriei *high-tech* s-a accelerat continuu şi a produs şi puternice reacţii conservatoare. Unele din aceste reacţii sunt datorate şi inadaptării la anumite tehnologii inedite, care sunt însă foarte utile. Există însă şi ceea ce unii numesc "tirania tehnologiei" sau " paranoia tehnologiei", invenţii cvasi-inutile, cum ar fi accesul la Internet pe ecranul minuscul al telefonului mobil. Mă refer aici la progresul tehnic moderat care a existat până în jurul anului 1980; curentul de opinie împotriva excesului de tehnologizare a apărut ulterior.

[3] Există mai multe sensuri în care este folosit cuvântul "cultură" în antropologie, diferite de sensul în care este el folosit în limba curentă, care vizează contactul cu cărţile şi operele de artă prin care omul "se cultivă" sau "devine cult". Majoritatea antropologilor folosesc termenul "cultură" atribuindu-i un sens apropiat de cel al termenului "civilizaţie", anulând aproape distincţia "cultură" – "civilizaţie". Dacă ar accepta pe deplin această distincţie, ar însemna să admită că în multe societăţi primitive, care nici măcar nu cunosc scrisul, cultura este destul de firavă, ceea ce le-ar pune pe acestea într-o poziţie de inferioritate. Pentru o discuţie asupra sensurilor în care antropologii folosesc cuvântul "cultură", vezi A.R. Radcliffe-Brown, *Structură şi funcţie în societatea primitivă. Eseuri şi discursuri,* traducere de Roxana Călinescu şi Liliana Ciobanu Harhas, Editura Polirom, Iaşi, 2000, pp. 12-13.

[4] Despre excesele *political correctness* au scris, între alţii, şi doi publicişti români foarte diferiţi, Andrei Pleşu şi Cristian Tudor Popescu. Spre exemplu: "aflu că de curând a apărut în Statele Unite o versiune a Bibliei *politically correct:* textul e rescris cu grija de a menaja toate susceptibilităţile imaginabile ale cititorului modern; nu se mai spune "our Father", ci "our Father/Mother", ca să se elimine excesul "macho" al unui Dumnezeu (strict) masculin, nu se mai spune "dreapta Tatălui" ca să nu se complexeze stângacii…" (Andrei Pleşu, "Între Berkeley şi Dudeşti", în *Chipuri şi măşti ale tranziţiei*, Editura Humanitas, Bucureşti, 1996, pp. 193-195). Pleşu observă cu mult bun simţ că: "Dacă trebuie să te prefaci tot timpul că nu există nici o diferenţă între graşi şi slabi, albi şi negri, înalţi şi scurţi de teamă să nu provoci ireversibile catastrofe sufleteşti, înseamnă că umanitatea e bolândă, anemică, în prag de colaps" (Andrei Pleşu, *op.cit.,* p.193, vezi şi articolul "Jurnal american", pp. 264-272). Un alt articol, care conţine unele observaţii pertinente, dar şi exagerările specifice autorului, este cel al lui C.T.Popescu, "Americii i s-a urât cu binele" (În C. T. Popescu, *Timp mort (Scrieri),* Editura Polirom, Iaşi, 1998, pp. 184-190.)

BIBLIOGRAFIE

Balandier, Georges (1998) *Antropologie politică,* traducere de Doina Lica, Timişoara: Editura Amarcord.

Black, Cyrill Edwin (1982) *The Dynamics of Modernisation. A Study in Comparative History,* N.Y. : Harper & Row.

Boghosian, P. A. (1998) *What the Sokal Hoax ought to teach us,* in N.Koertge, *A House built on Sand,* N.Y. & Oxford : Oxford University Press.

Boia, Lucian (1997) *Istoria şi mit în conştiinţa românească,* Bucureşti : Editura Humanitas.

Clastres, Pierre (1995) *Societatea contra statului. Studii de antropologie politică,* traducere de Emanuel Actarian, Bucureşti: Editura Ararat.

Cornea, Andrei (1997) *Turnirul Khazar. Împotriva relativismului contemporan,* Bucureşti Editura Nemira.

Dogan, Mattei; Pelassy, Dominique (1993) *Cum să comparăm naţiunile. Sociologia politică compa-*

rativă, traducere de Laura Lotreanu, Bucureşti: Editura Alternative.
Heisenberg, Werner (1977) *Paşi peste graniţe. Culegere de discursuri şi articole,* traducere de Ilie Pârvu, Bucureşti : Editura Politică.
Koertge, N. (1998) *A House built on Sand,* N.Y. and Oxford: Oxford University Press.
Pleşu, Andrei (1996) "Între Berkeley si Dudesti", în Pleşu, Andrei, *Chipuri şi măşti ale tranziţiei*, Bucureşti: Editura Humanitas.
Popescu, C.T. "Americii i s-a urât cu binele" în Popescu, C.T. (1998) *Timp mort (Scrieri),* Iaşi: Editura Polirom.
Popper, Karl R. (1998) *Mitul contextului. În apărarea ştiinţei şi a raţionalităţii,* traducere de Florin Lobonţ şi Claudiu Mesaros, Bucureşti: Editura Trei.
Radcliffe-Brown, A.R.(2000) *Structură şsi funcţie în societatea primitivă. Eseuri şi discursuri,* traducere de Roxana Călinescu şi Liliana Ciobanu Harhas, Iaşi: Editura Polirom.
Zamfirescu, Dan (1993) *Războiul împotriva poporului român*, Bucureşti: Editura Roza Vânturilor.

SEMNAL

Konrad Lorenz
Cele opt păcate capitale ale omenirii civilizate
Editura: Humanitas
Anul apariției: 2006
Traducere din germană de Vasile V. Poienaru

Descriere
Omenirea, privită ca specie biologică, pare să-și fi pierdut firescul instinct de conservare. Un rău cu mai multe chipuri amenință dezvoltarea noastră și, în același timp, e tocmai rezultatul acestei dezvoltări: suprapopularea, distrugerea mediului natural, competiția umană acerbă, atrofierea simțurilor, degradarea genetică, ruptura de tradiție, receptivitatea la îndoctrinare și cursa înarmărilor. Aceste opt păcate capitale sunt analizate cu finețe de unul dintre marii savanți ai secolului XX.
Fondator al etologiei (știința comportamentului animal) și laureat al Premiului Nobel pentru medicină și fiziologie în 1973, Konrad Lorenz a devenit cunoscut dincolo de granițele comunității științifice prin studiile sale asupra agresivității, în care extinde principiile etologice la comportamentul uman. ■

Vlad Flonta - a absolvit Facultatea de Ştiinţe Politice şi Administrative a Universităţii Bucuresti. Din 1997, consultant şi intermediar de afaceri independent. În prezent, doctorand la SNSPA şi *Goethe-Universität Frankfurt am Main,* cu o teză despre elitele economice postcomuniste.

Națiuni și naționalisme

O analiză a naționalismului din perspectiva concepțiilor despre națiune

COSTICĂ DUMBRAVĂ

An article about the present opportunity to use notions like nation and nationalism. In every approach of the concept – immemorial, pre-modern and modern nations – the nationalism has its place in politics. Also an important note is that for nationalism we don't have a theory, as it is the case for other concepts and currents. All these being given, the nationalism remains an extreme challenge for the modern universal order.

I. Situațiunea

Nicicând lumea nu a fost mai omogenă ca astăzi, nicicând fire economice, politice, culturale n-au legat mai strâns regiuni îndepărtate ale lumii şi, totuşi, nicicând cuvintele "identitate," "diferenţă," "independenţă," "autonomie" nu s-au pronunţat mai puternic şi cu mai mult dramatism. Este un paradox al globalizării, acela de a suprapune două tendinţe opuse: una a uniformizării economice şi sociale cu o alta a diferenţierii politice şi culturale. Cu cât indivizii şi grupurile se percep mai asemănători, cu atât mai stringentă le pare nevoia de a se deosebi unii de alţii. Visul modern al unei umanităţi unite, solidarizate în numele unei "naturi umane" raţionale şi universale începe să se piardă sub acuzele grave ridicate de profeţii dezbinării: etnocentrişti, naţionalişti, multiculturalişti, feminişti, fundamentalişti ş.a. Ceea ce îi uneşte este o percepţie acută a inechităţii, a dependenţei, dar şi o dulce şi suspectă obsesie a emancipării. Au toate aceste mişcări un fundament istoric, politic, filosofic, răspund ele unor nevoi sau sunt nişte simple constructe, invenţii, nişte exerciţii de contestaţie?

Limităm analiza noastră la un singur fenomen de acest gen, acela al naţionalismului. Încercând să-i identificăm originile şi semnificaţia ne lovim de o serie întreagă de concepte de care este strâns legat: "naţiune", "etnie", "cultură", "identitate". Această varietate conceptuală, combinaţiile şi delimitările specifice cu care operează cercetătorii, precum şi varietatea empirică insurmontabilă, fac iluzorie orice încercare de a genera o teorie generală a naţionalismului. Dificultăţile sporesc datorită imposibilităţii gestionării concluziilor contradictorii la care ajung specialiştii, avându-se în vedere că, nu de puţine ori, reflecţia asupra naţionalismului se confundă cu apologia sau anatemizarea acestuia. Ceea ce încercăm noi aici este prezentarea principalelor direcţii în abordarea naţionalismului, precum şi evaluarea îndreptăţirilor pretenţiilor acestuia vizavi de tendinţele mondiale actuale.

II. Patru întrebări

Încercând să facă lumină în hăţişul teoriilor despre naţiune şi naţionalism, Anthony Smith identifică trei probleme de naturi distincte: una etică şi filosofică (rolul naţiunii în viaţa oamenilor), una antropologică şi politică (raportul individ-societate) şi o alta istorică şi sociologică (locul naţiunii în istoria societăţii) (Smith, 2002). Obţinem în acest fel şase concepte asupra naţiunii: naţiune-scop, naţiune-mijloc, naţiune etno-culturală, naţiune social-politică, naţiune imemorială, naţiune-construct modernă. Păstrând logica aceasta, vom construi o grilă de analiză folosindu-ne de patru întrebări:

1. Cât de vechi sunt naţiunile?
2. Care este natura lor?
3. Cine este responsabil?
4. Ce fel de naţionalism?

Presupunând că modul în care se concepe geneza naţiunii determină natura şi trăsăturile naţionalismului, vom raporta ultimele trei întrebări la prima.

Avem a lucra cu trei tipuri mari de concepţii asupra naţiunii: naţiunea imemorială, naţiunea premodernă şi naţiunea modernă. Trebuie să recunoaştem că aceste distincţii sunt pur teoretice, ele funcţionând ca repere analitice şi nu ca modele istorice; ele sunt instrumente de cercetare, nu descripţii ale realităţii.

III. Naţiuni imemoriale

Naţiunea este dintotdeauna, este *a priori,* esenţială, primordială. Teoriile primordialiste au la bază, în principal, premise metafizice, dar nu numai. Ele derivă dintr-o concepţie asupra omului şi umanităţii potrivit căreia individul este slab şi inconsistent, iar forţa care îi conferă putere şi sens se află deasupra sa, într-o realitate ideală (Platon) sau într-una socială. Pornind de la "fiinţa socială" a lui Aristotel se poate ajunge a se decreta : omul-fiinţă naţională! Accesul individului la umanitate nu se face direct, prin raţiunea proprie, aşa cum ar susţine iluminiştii, ci mediat, prin comunitatea, poporul sau naţiunea sa care îl precede (Herder). Trebuie să situăm acest tip de gândire în contextul său, acela al discursului romantic, angajat într-o luptă deschisă cu valorile universaliste şi formale ale iluminismului. Fiind primii "care trăiesc dramatic faptul că o realitate absolută, ultimă, metafizică nu există, fiindcă orice raportare la existenţă se face prin prisma unei limbi, a unei culturi, a unei mentalităţi, a unor concepte" (Râmbu, 2001, p. 16), romanticii se prosternează în faţa a două instanţe noi, iraţionale şi iraţionalizabile: "umanitate" (*Menschheit)* şi "istorie" (*Geschichte*). Sfidând raţionalismul kantian şi etica universalistă a acestuia, romanticii par să descopere rădăcini oculte, iraţionale, incontrolabile ale acţiunilor şi destinelor omeneşti: *viclenia raţiunii* (Hegel), *voinţa* care păcăleşte intelectul (Schopenhauer), sentimentul de dependenţă (Schleiermacher), spiritul poporului (Herder). Astfel, omul nu mai este înzestrat cu "voinţă bună", autonomă, care "îşi este sieşi lege" (Kant, 1972, p. 59), capabilă să-l facă responsabil de actele sale, ci ascultă docil comenzi ale Spiritului, Istoriei, Voinţei generale, Rasei. Rezumându-ne la problema naţională, observăm cum ideea unui "spirit al poporului" care conduce destinele unui grup de oameni, legaţi de un teritoriu, de o limbă şi de anumite obiceiuri, implică ideea că nu există decât un singur "spirit" corespunzând fiecărui grup, caz în care orice suprapunere de astfel de spirite şi grupuri este neavenită şi periculoasă. Herder ne face să înţelegem că fiecare "'cultură naţională' are resorturi instinctive şi intuitive, care fac ca ea să fie specificată până la imposibilitatea de comparaţie şi ierarhizare în raport cu o altă 'cultură naţională'"(Marga, 1998, p. 17). De aici şi etnocentrismul dus până la rasism care se poate desprinde dintr-o astfel de teorie. O asemenea variantă filosofică a primordialismului tinde să confunde deopotrivă cultura cu naţiunea, etnia şi rasa, nelăsând spaţiu unor diferenţieri clare.

Primordialismul nu s-a bucurat doar de atenţia filosofilor; o serie de cercetători au încercat să argumenteze natura primordială a naţionalităţii recurgând la concepte biologice sau culturale. Pierre van den Berghe justifică mitul descendenţei prin conceptul de "adecvare inclusivă", care permite unui grup cultural să-şi prezerve zestrea genetică, cu ajutorul selecţiei de înrudire. Afirmând că "etnicitatea sau rasa nu pot fi inventate din nimic" şi că trebuie să presupunem o "populaţie preexistentă legată de endogamie"(Smith, 2002, p.156), van den Berghe nu ne oferă, totuşi, garanţii sigure prin care să putem ancora sentimentul etnic în zestrea genetică, şi e puţin posibil ca cineva să le ofere, având în vedere încrucişările genetice care s-au produs de-a lungul istoriei.

O altă variantă a primordialismului statuează un nucleu cultural ca "dat" al unui grup etnic, legat de contiguitate, rudenie, religie, limbă, practici sociale (Clifford Geertz). Fie că interesul determină păstrarea unor graniţe culturale sigure, fie că afectivitatea imprimă o anumită rigiditate în alegerea obiectelor considerate primordiale (Steven Grosby), teoriile primordialiste nu pot explica caracterul inventat, negociat al ataşamentelor etnice sau culturale.

Atribuind o natură esenţială, dură, egală cu sine grupului naţional, etnic sau cultural, primordialismul elimină responsabilitatea individuală, înlocuind eticul cu teleologicul. Naţiunea fiind naturală, ar fi un nonsens să se acţioneze împotriva ei. Acest raţionament istoricist face parte dintr-o serie întreagă care statuează sfârşitul lumii, revenirea Spiritului la sine, revoluţia proletară sau dominaţia ariană ca evenimente prescrise şi inevitabile. Istoricismul nu este totuşi o doctrină fatalistă, fapt ce l-ar face impopular, subtilitatea lui este aceea că dă un sens activismului, orientându-l: "nu susţine că nimic nu poate fi dobândit, el doar prezice că nici ceea ce gândim, nici ceea ce dorim nu poate fi realizat în conformitate cu un plan" decât dacă acesta "se integrează în cursul istoriei"(Popper, 1996, p. 33.). Există legi oarbe care conduc destinele oamenilor, ale naţiunilor, statelor, claselor sociale, şi deşi orice încercare de împotrivire este, în final, dejucată. Aceasta nu face acţiunea favorabilă mai puţin eroică sau demnă de laudă. Dimpotrivă, atâta timp cât ea este orientată în direcţia "moşirii" istoriei, a grăbirii necesităţii, ea este valabilă. Observăm aici o pervertire a moralităţii iluministe bazate pe autonomie şi libertate (Kant), izvorâtă dintr-o ecuaţie de genul: real = raţional, deci bun. O

mostră a acestui tip de raţionament ne-o oferă Hegel, care, deşi afirmă că "istoria universală nu este tărâmul fericirii" (Hegel, 1968, p. 29), este dispus să accepte preţul, bucuros să afirme că "orice se va fi întâmplat e potrivit raţiuni" (Hegel, 1968, p. 19), deoarece "istoria universală este înfăţişarea procesului divin absolut al spiritului prin formele lui cele mai înalte" (Hegel, 1968, p. 54). Or, ce fel de raţiune este aceea care ucide? Sau, vorbind împreună cu Victor Neumann, "a fi de părere că războaiele sunt însufleţite de spirit este egal cu a le susţine ideologic (...) a susţine că ceea ce se întemeiază pe inimă, pe sentimente exaltate şi pe violenţă reprezintă puterea înseamnă a fi de acord că raţiunea nu joacă nici un rol în acţiunile omeneşti" (Neumann, 2001, p. 17-18).

Există numeroase definiţii şi clasificări ale naţionalismului, însă e necesar să distingem clar între un fenomen al construirii naţiunii, o doctrină naţionalistă şi un sentiment naţional. O clasificare foarte uzitată distinge între un naţionalism politic, voluntarist, inclusiv, francez şi un altul etnic, exclusiv, german la care se poate adăuga o variantă plurală, multiculturală, americană. Naţionalismul francez, născut din Revoluţie, este deopotrivă abstract şi universalizant din moment ce, teoretic, apartenenţa la Naţiune echivala cu simpla adeziune la idealul republican, indiferent de etnie, cultură, dar şi inclusiv şi unitar deoarece presupunea abandonarea oricărei identităţi ne-franceze. Astfel, "în focul revoluţiei străinii erau bineveniţi, aşa cum a fost, cel puţin intermitent, tot timpul de atunci – atâta timp cât învăţau limba franceză, se dedicau republicii, îşi trimiteau copiii la şcolile de stat şi sărbătoreau căderea Bastiliei"(Walzer, 2002, p. 35). Opus acestuia, naţionalismul german este unul organicist şi inclusiv, dezvoltat în jurul unei filosofii a naţiunii superioare, delimitate pe criterii etnice şi rasiale. Criticii acestui tip de naţionalism deplâng modul în care a fost transportat în Europa estică de ideologi care "profitând de întârzierea cu care, istoriceşte, în ţările lor s-a format sfera publică, ... nu ostenesc să provoace şi să cultive sentimentul cel mai simplu şi mai manipulabil, cel naţional, şi să insiste că Volk este categoria cheie a istoriei" (Marga, 1998, p. 17).

Or, o viziune primordialistă asupra naţiunii alimentează o concepţie asupra naţionalismului ca fenomen inevitabil. Naţiunea există dintotdeauna, deci şi naţionalismul, iar dacă nu se manifestă ca atare înseamnă că e împiedicat să iasă la lumină şi trebuie "redeşteptat". Aceasta este una din tezele pe care Gellner le numeşte "teorii false ale naţionalismului", anume că naţionalismul "este firesc, 'se impune de la sine' şi se autogenerează" (Gellner, 1997, p. 190).

IV. Naţiuni pre-moderne

Această concepţie are o relevanţă mai pronunţat istorică, constituindu-se ca o încercare de a atenua din caracterului metafizic pe care îl îmbracă viziunile primordialiste; ca dovadă şi interesul pentru informaţia empirică şi pentru distincţii mai clare între naţiune, naţionalism, etnie, cultură. În mare parte, ea este o reacţie la modernism, concepţie ce afirmă stricta modernitate a naţiunii. Imputând moderniştilor artificialismul cu care privesc naţiunea, perenialiştii nu pot accepta că aceasta s-a născut într-un secol sau altul *ex nihilo,* ca produs al unor factori structurali sau ideologici complet noi. Ei sunt preocupaţi să descopere rădăcini şi continuităţi nu pornind de la viziuni esenţialiste ori istoriciste asupra naţiunii, ci de la constatarea că explicaţiile moderniste, de natură economică, politică sau culturală, sunt incapabile să "reflecte adâncimea emoţională a identităţii naţionale" (Walker Connor apud Smith, 2002, p. 170). Distingem două tipuri de perenialism: unul ce susţine caracterul imemorial al naţiunii dar admite modernitatea naţionalismului şi un altul care acceptă chiar modernitatea naţiunii, dar susţine perenitatea etnicităţii. Naţiunile sunt, aşadar, variante ale comunităţilor etnice imemoriale, derivând din sau chiar mergând în paralel ce acestea. S-a vorbit de o naţiune romană, sau iudee, însă polemica cea mai vastă este în jurul "naţiunii medievale". Controversa se poartă, mai ales, între istorici care, deşi recunosc faptul că "prin natura sa, societatea medievală, fărâmiţată şi tradiţională, predispune arareori la manifestări globale, în numele unui singur popor" (Pop, 1999, p. 16), sunt adeseori înclinaţi să vadă o "creştere" a naţiunii din germeni deja existenţi în epoca medievală. Un exemplu reprezentativ în acest sens ni-l oferă studiul lui Ioan Aurel Pop, ce analizează tocmai modul în care anumiţi factori (mesianismul, confruntarea cu alteritatea, ocupaţia străină, limba, religia, monarhia) au contribuit la dezvoltarea naţiunilor şi chiar a unui "naţionalism rudimentar" medieval. Nu uită să sublinieze un caz disputat, cazul ceh, aşa-numit "anomalia istorică", ce ne demonstrează că, la cehi, "ideile şi faptele naţionale, teoria şi practica politică s-au sincronizat perfect şi au condus încă din Evul Mediu la geneza unei comunităţi naţionale moderne" (Pop, 1999, p. 87).

Pre-modernitatea naţiunilor se susţine şi printr-o re-ajustare conceptuală: de la o naţiune obiectivă, comunitate fizică compactă, către o naţiune subiectivă, simbolică, definită mai puţin prin teritoriu sau înrudire cât prin sentiment şi simbol. O naţiune există, spune Hugh S. Watson, "atunci când un număr semnificativ de oameni dintr-o comunitate consideră că ei formează o naţiune sau se comportă ca şi cum ar

forma una" (Smith, 2002, p.181). Această încercare de diluare a conceptului de naţiune, de care se vor folosi şi postmoderniştii, nu e scutită de imprecizii, din moment ce extinde în mod nepermis naţiunea la o varietate de grupuri care îşi revendică identitate proprie.

Deşi renunţă la esenţialism, această abordare mai păstrează o urmă nedeclarată de istoricism, care ne îndeamnă să vedem în procesul formării naţiunii o continuitate şi un organicism. Fie că sunt derivate din etnii, fie că se dezvoltă autonom, naţiunile tind să se "împlinească". Indivizii, prinşi prin legăturile lor etnice sau simbolice, au totuşi posibilitatea de a-şi negocia ataşamentele şi identitatea. Limitele însă există: "cineva poate alege mâncare chinezească şi turcească în ziua următoare; el se poate chiar îmbrăca în haine specific chinezeşti sau ţigăneşti... dar a fi chinez sau turc nu sunt opţiuni posibile din punct de vedere comercial" (Michael Billing, apud Smith, 2002, p. 181). Or, aceasta nu este o problemă a teoriilor perenialiste, ci se înscrie într-o problematică mai vastă, aceea a raportului dintre responsabilitate şi istorie, dintre individ şi comunitate.

Supralicitând rolul continuităţii, perenialiştii oferă o argumentaţie binevenită discursului naţionalist, în căutare de strămoşi "adevăraţi" şi glorioşi. Teoriile în sine nu includ neapărat un naţionalism pre-modern sau, atunci când o fac, preferă să vorbească de un naţionalism "cultural", menit să ajute regenerării culturale a comunităţilor. Naţionaliştii pun la lucru astfel de concepte, ajungând să vadă în zeloţii răsculaţi împotriva romanilor un naţionalism iudaic, în etichetarea străinilor drept "barbari" de către greci un naţionalism grec, în introducerea limbii franceze în universităţi drept un naţionalism francez de secol XVII (Sabourin, 1999).

V. Națiuni moderne

Modernismul reprezintă cea mai dezbătută teorie asupra naţiunii şi a naţionalismului. Ea statuează caracterul strict modern al acestora, folosindu-se de diferite interpretări ale modernităţii, în funcţie de factorii pe care fiecare cercetător îi consideră determinanţi. Fie că apelează la explicaţii materialiste, structurale (impactul industrialismului, al capitalismului, al statului modern) fie la altele idealiste (ideologia modernă, individualismul, manipularea elitelor, invenţia) modernismul susţine natura artificială, construită a naţiunii. Aceasta la prima vedere, deoarece există un grad de necesitate chiar şi în aceste teorii. Spre exemplu, Gellner leagă naşterea naţionalismului de consecinţele societăţii industriale moderne: omogenitate şi mobilitate socială, exo-socializare şi generalizarea cunoaşterii de carte, ceea ce a necesitat consolidarea statului şi a unei culturi "înalte" care să-l legitimeze. Cu alte cuvinte, naţionalismul nu-şi mai are originea în tipurile de ataşamente pre-moderne, şi nici nu e o idee inventată sau redeşteptată de ideologi, el "îşi are rădăcina în necesităţile structurale ale societăţii industriale" (Gellner, 1997, p. 58), el este sociologic necesar. Or, acest necesitarism care derivă din condiţiile "obiective", structurale ale societăţii ne conduce, o spune şi autorul, la teoria marxistă a obiectivităţii luptei de clasă. Numai că, în dauna acesteia, dezvoltarea industrialismului conduce la întărirea graniţelor dintre naţiuni, nu a acelora dintre clase. Dar logica raţionamentului este aceeaşi. Teoria lui Gellner nu reuşeşte să explice cazurile de naţionalism pre-industrial (naţionalismul sârb, finlandez, irlandez, mexican, japonez ş.a.) şi nici nu poate replica veritabil altor cercetători care susţin că, în Franţa şi Germania, "naţionalismul a devenit o forţă puternică înainte de apariţia industrialismului, deşi a coincis cu primele forme de modernizare" (Smith, 2002, p.48). Gellner leagă succesul naţionalismului de eficienţa procesului de construire a unei culturi înalte, inventate ad-hoc sau derivate din culturi populare, însă de cele mai multe ori naţionalismul a apărut înaintea unei asemenea culturi. Alte teorii moderniste atribuie capitalismului şi contradicţiilor sale rolul fundamental în geneza naţionalismului. Marx vedea în statul naţional o unealtă inventată de burghezie pentru a sluji interesele lor economice. În general, nu putem vorbi de o teorie a naţionalismului la Marx şi marxişti, modul în care practica naţionalistă reflecta ideile socialiste determinând şi caracterul "progresiv" sau "reacţionar" al acestuia. Cu toate acestea, dispariţia preconizată a statului nu presupunea dispariţia naţiunii, nu exista o teză de acest gen în catehismul marxist. Istoria a demonstrat, printre altele, că internaţionalismul formal al primilor socialişti nu avea cum să provoace multă simpatie, de unde şi apariţia unor experimente de socialism naţional(ist). O altă teorie supralicitează rolul dezvoltării inegale a capitalismului, fenomen ce determină reacţia violentă a elitelor periferiei (Tom Nairn). Recurgerea la modelul elitelor este iarăşi frecventă în cadrul modernismului; ea presupune două mituri: acela al destinului separat al comunităţii, o separaţie clară a elitelor de popor, şi acela al naţiunii unite, conştiente de sine sau capabile de "trezire" prin acţiunea unor aleşi. Or, nu doar frustrarea socială şi marginalizarea pe linie economică determină activismul elitelor. Acestea se raliază unor motivaţii spirituale, unei tendinţe de respingere a modernităţii atât în consecinţele sale practice, cât şi în fundamentele sale filosofice. Aşa cum demonstrează Louis Dumond, ideologia modernă, adică

sistemul de idei şi valori care domină societatea modernă, este profund individualistă. De la răspândirea creştinismului şi înglobarea gândirii stoice trecând prin disputa medievală dintre papalitate şi monarhie şi până la Reformă şi afirmarea statului modern secular, s-a înregistrat ascensiunea individualismului în lumea occidentală, fenomen prin care "individul-în-afara-lumii" devine "individul-în-lume". În tot acest timp, demnitatea individului creştin câştigată prin raportul privilegiat cu Dumnezeu este transferată în societate şi devine demnitatea individului capabil să se autodetermine, statul însuşi devine o "Biserică transformată" (Dumond, 1997, p. 67). Urmând această logică, naţionalismul devine o ilustrare a principiului individualist modern, el transferă caracterul monadic pe care iluminiştii îl acordau persoanei către comunitatea naţională. Se afirmă că naţionalismul este o formă de contestare a modernităţii, o reîntoarcere la patriarhalism şi la tribalism, "o revoltă împotriva raţiunii şi a societăţii deschise" (Popper, 1993, p. 59). Dumond face această contestare şi mai amară, ea se ridică împotriva modernităţii individualiste, însă chiar acest lucru nu-l poate realiza decât în forme moderne, individualiste.

O abordare interesantă ne este oferită de B. Anderson, care, rămânând în aria modernismului, încearcă o deconstrucţie a naţiunii. Naţiunea este, după acesta, "o comunitate politică imaginară şi imaginată ca fiind atât intrinsec limitată cât şi suverană" (Anderson, 2000, p. 11). Două elemente stau la baza solidarităţii naţionale: moartea şi diversitatea limbilor. Gândirea modernă, secularizată, progresistă a fost incapabilă să preia sarcina fundamentală pe care o deţinea credinţa religioasă – aceea de a transforma fatalitatea (iminenţa morţii) în continuitate. Aceasta precum şi dezagregarea unei concepţii despre timp – trecerea de la "timpul mesianic", (W. Benjamin) al "simultaneităţii de-a lungul timpului", la "timpul vid", al "simultaneităţii transversale", şi răspândirea tiparului şi a cărţilor scrise în limbile vernaculare, au generat noile comunităţi imaginare: naţiunile. Anderson nu ne vorbeşte de o necesitate istorică sau economică, ci de o "interacţiune accidentală, dar explozivă dintre un sistem de producţie şi relaţiile de producţie (capitalismul), o tehnologie a comunicaţiilor (tiparul) şi fatalitatea diversităţii lingvistice" (Anderson, 2000, p. 45). Încercările de acest gen transformă naţiunile în constructe artificiale, intenţionate (inventate de elite interesate – E. Hobsbawn, E. Kedourie) sau accidentale, însă nu pot explica îndeajuns pasiunea şi sacrificiul pe care aceste "ficţiuni" le pot inspira.

Naţionalismul nu poate fi îmblânzit de nici o teorie; unul din paradoxurile sale este că, deşi nu are consistenţă filosofică, nici mari doctrinari – nu există "nici un Hobbes, Tocqueville, Marx sau Weber" (Anderson, 2000, p. 10) al naţionalismului – el are, totuşi, o miză politică impresionantă.

VI. În loc de concluzii

Gellner ne avertizează că nu avem nimic de studiat din doctrinele naţionaliştilor, abordarea sa "necesitaristă" ne face să înţelegem că naţionalismul este inevitabil în interiorul unei ordini mondiale industriale, aşadar, nici teoria sa nu ne poate ajuta prea mult. Dar de ce să scăpăm de naţiuni / naţionalism?

Două tendinţe par să conducă la ideea că statul naţiune este în declin: una venită din exterior – presiunea forţelor supra-naţionale, globale, regionale –, şi o alta din interior – revendicările grupurilor minoritare, propaganda autonomistă, multiculturalistă.

În exterior statul are de luptat cu logica economiei globale. Astfel, "cu baza materială distrusă, cu suveranitatea şi independenţa anulate, cu clasa politică anihilată, statul-naţiune devine un simplu serviciu de securitate pentru mega-companii" (Cornelis Castoriadis apud Bauman, p.66). Dar chiar disoluţia statului naţional, atât cât este de reală, nu poate spune totul despre soarta naţiunii şi a naţionalismului. E mai uşor să ne imaginăm o guvernare supra-naţională, fie ea şi mondială, decât o cultură cosmopolită, omogenă. Respingând definiţia naţionalismului ca simplu "principiu politic", ce spune că "unitatea politică şi cea naţională trebuie să coincidă" (Gellner), şi definindu-l ca asumare a unei identităţi specifice, a unei memorii colective, a unei experienţe a solidarităţii, ajungem să privim dispariţia sa ca pe un scenariu foarte puţin credibil. A afirma că naţiunile nu sunt esenţe, nu sunt genetice, inevitabile, obligatorii, nu înseamnă a susţine că ele sunt gratuite, derizorii şi deci uşor de abandonat. O încercare de "de-naţionalizare" derivată din principii de acest gen conduce la aceleaşi rezultate ca şi cele ale aşa-presupusei "naţionalizări" moderne. Într-adevăr, naţiunile nu "există", ele sunt *nomina*, abstracţii, dar nu numai atât*,* ele sunt *şi* cadre, forme care răspund nevoilor identitare ale oamenilor.

A doua tendinţă de dezorganizare a statului naţional omogen este avalanşa de revendicări îndreptate împotriva hegemoniei culturii majoritare: micronaţionalismele, mişcările autonomiste, regionaliste, feministe ş.a. Ce rol trebuie să joace statul într-o societate din ce în ce mai multiculturală? Trebuie să

se rezume la o poziţie neutră, procedurală, recurgând la un jeffersonianism radical – renunţarea la orice supoziţie metafizică privind binele comun, cum sugerează R. Rorty – sau să încerce să ofere o bază morală largă prin cultivarea unui naţionalism "constituţional" *á la* J. Habermas? Riscurile sunt prezente în ambele variante, fie căderea într-un individualism patologic sau, cel mult, într-o societate alcătuită din cluburi exclusiviste, fie reîntoarcerea la un centralism frustrant şi alunecos.

Naţionalismul nu (mai) este singura provocare la adresa ordinii moderne universaliste, dar pare să fie una dintre cele mai dure şi cutremurătoare. Cu atât mai mult cu cât a existat presupunerea că acest fenomen este o anomalie a trecerii la modernitate, un spasm al trecutului "barbar" şi că va dispărea. Nu este aşa, iar brutalitatea cu care ne convinge de acest lucru nu trebuie să ne determine să evităm analiza lucidă şi căutarea de soluţii de dragul dorinţei, abia reţinute, de a acuza şi blestema.

BIBLIOGRAFIE

Anderson, Benedict, (2000), C*omunităţi imaginate,* Bucureşti, Editura Integral;

Bauman, Zigmunt, (f.a.), *Globalizarea şi efectele ei sociale,* Bucureşti, Editura Antet;

Cuisenier, Jean, (1999), *Etnologia Europei,* Iaşi, Editura Institutul European;

Dumond, Louis, (1997), *Eseu asupra individualismului,* Bucureşti, Editura Anastasia;

Gellner, Ernst, (1997), *Naţiuni şi naţionalism,* Oradea, Editura Antet;

Hegel, G. W .Friedrich, (1968), *Prelegeri de filosofie a istoriei,* Bucureşti, Editura Academiei;

Kant, Immanuel, (1972), *Întemeierea metafizicii moravurilor,* Bucureşti, Editura Ştiinţifică;

Marga, Andrei, (1998), *Reconstrucţia pragmatică a filosofiei,* Iaşi, Editura Polirom;

Neumann, Victor, (2001), *Ideologie şi fantasmagorie,* Iaşi, Editura Polirom;

Pop, Ioan, Aurel, (1999), *Geneza medievală a naţiunilor moderne,* Bucureşti, Editura Fundaţiei Culturale Române;

Popper, Karl*,* (1993), *Societatea deschisă şi duşmanii săi,* Bucureşti, Editura Humanitas;

Popper, Karl*,* (1996), *Mizeria istoricismului,* Bucureşti, Editura All;

Râmbu, Nicolae, (2001), *Romantismul filosofic german* , Iaşi, Editura Polirom;

Sabourin, Paul, (1999), *Naţionalismele europene*, Iaşi, Editura Institutul European;

Smith, Anthony, (2002), *Naţionalism şi modernism,* Chişinău, Editura Epigraf;

Walzer, Michael, (2002), *Despre tolerare,* Iaşi, Editura Polirom;

SEMNAL

Jean Carpentier, Francois Lebrun
Istoria Europei
Editura: Humanitas
Anul apariției: 2006

Descriere
O istorie a Europei de la origini până la finele secolului XX, zugrăvita simplu și limpede, în capitole scurte, ușor de citit, despre istoria, politica și civilizația continentului nostru, cu seturi de documente comentate, cu un glosar de termeni-cheie, cu o cronologie și o suită de hărți care furnizează reperele indispensabile în spațiu și timp, arbori genealogici ai principalelor dinastii, cu grăitoare statistici privind prezența europeană pe mapamond, o bibliografie cu sugestii de aprofundare a lecturii, cu indice de nume de persoane și de locuri: o cantitate uriașă de informații, concentrată în cele șase sute de pagini ale acestui volum adresat nu numai celor care studiază istoria, ci tuturor oamenilor de bună-credință dornici de cultură. Un manual de o valoare excepțională, care permite cititorilor, cetățeni europeni, să pătrundă mai bine trecutul excepțional al Vechiului Continent. ■

Costică Dumbravă - Masterand Sisteme şi Politici Publice Locale, Universitatea "A. I. Cuza", Iaşi.

Trei însemnări despre comunism, anticomunism și responsabilitate

MIHAIL RADU SOLCAN

These are three loosely connected philosophical notes. The first note starts with a reflection on the idea that bad people (on top) defiled the communist ideal. The argument is that the descriptive phrase "the communist ideal" cannot logically fulfil the uniqueness claim (and, in a coherent way, the universal claim) for its denotation. This leaves a large space for (good or bad) people's responsibility. The second note makes a distinction between an anticommunism focused on a conspiracy theory and an anticommunism focused on an institutional criticism of communism. It argues that this distinction casts doubts on the usual division in political analysis between left and right. The third text notes the practical impossibility of a complete legal or ethical trial of communism according to usual standards of justice. The only solution would be a Raskolnikov-like awakening in the consciousness of the potential defendants. This situation, at least in Romania, seems to solidify a right inflamed by bold rhetoric and a left unable to look critically at the past.

Idealul comun(ist)

Faţă de idealul comunist oamenii îşi manifestă îndeobşte pasiunile. Unii îl urăsc cu putere. Altora le este indiferent. Pentru alţii este ceva luminos. Unora li se pare ridicol, altora sfânt şi aşa mai departe.

Cred că multora nici nu le este clar despre ce-i vorba. Un stat totalitar diabolic? O societate fără stat şi fără clase? Un fel de falanster? Nu există, de fapt, un răspuns precis la această întrebare. Singurul mod de a răspunde ar fi acela de a face o istorie a diverselor concepţii despre idealul comunist. Nu îmi propun să fac aici aşa ceva.

Îmi propun doar să examinez propoziţia "Idealul comunist a fost bun, oamenii care l-au slujit au fost răi". N-aş putea da trimiteri la sursele acestei propoziţii. O căutare pe Internet nu furnizează nici ea vreun rezultat. Nu este important însă dacă propoziţia este reală. Ea exprimă aproximativ puncte de vedere răspândite. Adesea explicaţia căderii sistemului comunist este că idealul era bun, dar inaplicabil practic. Alţii susţin, cu oarecare nostalgie, că un ideal frumos a fost întinat de conducători răi. Chiar şi-n timpul comunismului se vorbea despre nevoia de a crea un om nou, ca şi cum cel vechi era prea rău ca să dea viaţă luminosului ideal.

Să-i zicem propoziţiei de mai sus propoziţia I (de la "Idealul…"). Propoziţia aceasta conţine dificilii termeni "bun-rău", inevitabili într-un asemenea context. Am să folosesc însă o strategie la care se recurge adesea în filosofie: voi pune tacit în paranteze aceşti termeni. Voi ignora dificultăţile considerabile legate de folosirea lor.

Să încercăm să ne formulăm două întrebări simple: în ce condiţii ar putea fi adevărată propoziţia I şi în ce condiţii ar fi neadevărată (falsă sau poate lipsită de sens)? Dacă adoptăm o versiune a teoriei adevărului-corespondenţă, propoziţia I este adevărată dacă lucrurile chiar aşa stau în realitate: idealul comunist a fost bun, dar a fost trădat de oamenii care l-au slujit.

Cu mult mai interesante sunt condiţiile care fac propoziţia I falsă. O primă situaţie în care propoziţia ar fi falsă este cea în care în realitate idealul a fost bun şi oamenii care l-au slujit au fost buni. Problema în acest caz nu este atâta dacă avem temeiuri să credem că oamenii care au slujit comunismul au fost buni, cât aceea a confruntării cu situaţia reală din 1989. Sistemul comunist a cunoscut atunci un colaps. Dacă idealul era bun şi oamenii care l-au slujit au fost atât de buni, atunci ar trebui să-i diabolizăm pe cei care au contribuit la prăbuşirea comunismului. Ei sunt cei care au distrus ceva bun. Acest mod de a vedea lucrurile cred că este extrem de implauzibil şi trebuie să ne îndreptăm privirea în altă direcţie, către ideal ca atare.

Idealul comunist era luminos doar în lozincile propagandei. În fapt era ceva foarte nebulos. De aici şi dificultatea, la prima vedere, de a merge pe pista că idealul ca atare era rău.

Ce ar fi rău dacă o comunitate îşi pune în comun bunuri materiale sau intelectuale? Sau dacă o persoană lasă liber accesul la un bun pe care l-a creat sau l-a dobândit? Din dificultatea de a găsi ceva rău în asemenea acţiuni decurge aparenta dificultate de a concepe ideea că idealul comunist ca atare este rău.

Dar dacă o persoană nu vrea să lase accesul liber la un bun pe care l-a creat? Trebuie oare să exercităm presiuni morale asupra ei pentru ca să permită accesul la bunul respectiv? Poate persoana respectivă are alte idealuri în viaţă. Aici proiectul comunist se distinge printr-o perspectivă clară, printr-un metaideal.

Propoziţia I are o presupoziţie legată de metaidealul comunist. Metaidealul nu a fost niciodată formulat explicit. El este însă foarte important în economia discuţiei noastre. Pe scurt, metaidealul comunist nu admitea alte idealuri ca fiind la fel de legitime. Este suficient să aruncăm şi cea mai fugară privire prin uriaşa acumulare de propagandă comunistă care este depozitată prin biblioteci pentru a vedea că nu există nici cea mai vagă intenţie de a accepta, altfel decât din raţiuni tactice, alte idealuri decât cel comunist.

Dacă nu admiţi alte idealuri decât pe al tău, consecinţa este una tulburătoare. Oricât ar fi de nebulos idealul tău, mai devreme sau mai târziu trebuie să specifici dacă o acţiune sau alta este acceptabilă sau nu prin prisma idealului tău. Dac-ar fi mai multe acţiuni concurente, ar putea exista cel puţin o acţiune x a cărei acceptabilitate ar fi putea fi lăsată pe seama altui ideal.

Nu m-aş grăbi să spun că marea dificultate a asumării unui singur ideal ar fi aceea că indivizii n-ar putea avea fiecare idealul lor. Cum să arăt că lucrul acesta ar fi rău? Ar trebui să postulez pur şi simplu că este bine să existe o pluralitate de idealuri. Tentativa aceasta ar fi la fel de arbitrară însă ca şi aceea de a spune că am identificat cumva idealul unic.

Într-o lume plină de pasiuni există, de altfel, puţin loc pentru logică. Postularea plină de entuziasm a unei teze sau a alteia pare a fi strategia proprie lumii răscolite de pasiuni.

Poate totuşi logica să ne fie de vreun folos? În mod direct, nu; nu ne poate arăta care este alegerea potrivită. Ne poate arăta însă care sunt consecinţele ce decurg dintr-o opţiune sau alta. Am să-ncerc să demonstrez că lucrul acesta nu-i deloc lipsit de interes.

Metaidealul presupus tacit este deci acela că idealul comunist este singurul ideal valabil. Metaidealul restrânge foarte mult aria opţiunilor posibile în zona idealului ca atare.

Dacă idealul comunist rămâne unul nebulos, atunci nici acţiunea politică animată de acest ideal n-are cum să fie clară şi previzibilă. Ea este, prin forţa lucrurilor, arbitrară. Este rodul capriciilor celor care iau deciziile.

Dacă idealul este scos din starea sa de nebulozitate, atunci trebuie să aspire la completitudine. Fiecare acţiune a oricărui individ posibil trebuie să poată fi evaluată prin prisma idealului. Dacă ar fi acţiuni care scapă acestei cuprinderi, atunci zona respectivă ar rămâne nebuloasă. Or, am presupus că idealul este lipsit de neclarităţi. Evident, dacă n-ar aspira să fie unicul ideal, n-ar fi condamnat să aspire la completitudine.

Oricine este familiarizat cu studiul sistemelor logice ştie că ne lovim de mari probleme în cazul în care un sistem suficient de complex încercăm să-l facem şi complet (în sensul că este în măsură să captureze toate adevărurile dintr-un anumit domeniu). Este imposibil ca sistemele suficient de complexe să fie în acelaşi timp coerente (non-contradictorii) şi complete. Ideea aceasta cred că are o mare importanţă pentru discuţia noastră[1].

Odată complet clarificat, idealul comunist poate să fie plasat, ca să spun aşa, în două stări. Poate să fie complet îngheţat, să nu fie supus schimbării. Poate, din când în când, să sufere schimbări.

Este însă posibilă îngheţarea idealului? Ca să fie reală, îngheţarea ar trebui să-nsemne şi îngheţarea întregii lumi din jur. Să zicem că, din punct de vedere comunist, n-ar fi recomandabil să bem alcool. Partidul comunist duce desigur, din când în când, o campanie pentru eliminarea consumului de alcool. Ce se-ntâmplă dacă se inventează însă o băutură nouă care dă stări necunoscute până atunci? Din pricina aspiraţiei la completitudinea idealului, apare o dilemă: fie băutura este interzisă, fie este examinată problema atitudinii comuniste faţă de noua băutură. Strategia interzicerii băuturii pare mai potrivită cu ideea îngheţării idelului. Pare, dar nu este aşa. Distrugerea noii băuturi este implicit o atitudine. Cum băutura ar fi putut fi şi acceptată, este chiar vorba de o completare (deci o modificare) a idealului. Altfel, dacă băutura nu este interzisă, problema extinderii idealului trebuie pusă în mod explicit.

Singura opţiune posibilă rămâne atunci operarea unei schimbări în ideal. În aparenţă, nu pare să

survină cine ştie ce dificultate. În fond, este vorba de o simplă extindere a idealului – pentru a şti dacă este bine ca un comunist să consume sau nu noua băutură. De fapt, chestiunea este mult mai complicată.

Noua băutură, pentru că dă stări psihice necunoscute până atunci, presupune o alegere. În virtutea cărui ideal să fie făcută însă această alegere? Aici comuniştii aveau un răspuns. Idealul comunist este "o călăuză în acţiune". Înţelesul ideii nu poate fi altul decât acela că idealul comunist conţine şi criteriile pentru propria sa modificare. Modul în care este operată această modificare nu poate fi însă unul pur mecanic, ca să spun aşa. Băutura era complet necunoscută şi dă stări psihice absolut noi. Criteriile pe care le oferă idealul n-au cum să fie precise, în acest caz. Orice decizie de extindere se va baza pe evoluţia gusturilor persoanelor care iau decizia.

O chestiune de gust! O asemenea decizie nu poate fi decât una arbitrară. Iar din pricina metaidealului de a nu avea decât un singur ideal, comuniştii nu pot să se dividă în comunişti consumatori ai noii băuturi şi comunişti care nu consumă noua băutură. Ar însemna să aibă două idealuri distincte. Diferenţa ar putea să pară infimă, dar este o diferenţă. Or, comuniştii reali ţineau efectiv la unitatea lor de monolit. O asemenea unitate nu este însă logic posibilă decât dacă este acceptată legitimitatea deciziilor arbitrare. Iar, oricât ar părea de curios, lucrul acesta este posibil doar cu preţul unei contradicţii: natura arbitrară ca atare a deciziei face ca ea să nu fie una bazată pe idealul comunist, ci pe gusturile celor care iau decizia. Dar aceasta contrazice, de fapt, metaidealul comunist.

Idealul comunist nu poate fi atotcuprinzător decât cu preţul arbitrarului şi incoerenţei[2]. Logic vorbind, nici nu este satisfăcută condiţia de unicitate care ne-ar permite să folosim articolul hotărât singular din sintagma "idealul comunist". În asemenea situaţii filosofii se ceartă cu privire la valoarea de adevăr a unor propoziţii precum "idealul comunist este bun". Cert este că propoziţia respectivă nu este adevărată. Dar aceasta are consecinţe şi pentru propoziţia I.

Propoziţia I este neadevărată din pricina primei ei componente.[3] În aceste condiţii, a doua componentă ar putea fi adevărată sau falsă. Logic vorbind ambele situaţii sunt posibile.

Sufixul "ism" din cuvântul "comunism" ne indică faptul că este vorba despre o ideologie: o ideologie a unui ideal comun atotcuprinzător. Constituirea acestui ideal într-un mod unic şi coerent este însă logic imposibilă. Într-o asemenea situaţie oamenii, după cum se vede din analiza propoziţiei I de mai sus, ar putea fi atât buni, cât şi răi. Totul este o chestiune de responsabilitate individuală. Nimic nu poate fi determinat din "idealul comun(ist)" ca atare, pentru că această sintagmă n-are referent; trebuie să ne ghidăm după acţiunile concrete ale oamenilor. Printre ele ar putea fi, desigur, şi acţiunile care exprimă atitudinile faţă de presupusul ideal.

Două tipuri de anticomunism

Deşi intenţia mea este să imprim finalului acestei însemnări tonul unui exerciţiu de analiză filosofică, am să indic şi unele repere de ordin istoric. Observaţia de ordin logic este prea simplă ca să merite în sine multă atenţie. Adevărata tensiune şi dramă stă în conţinutul istoric al discuţiei.

Nu vreau să spun că există doar două tipuri de anticomunism. Varietatea lor este poate mai mare. În perspectivă istorică două tipuri mi se par însă semnificative.

Primul tip de anticomunism este conspiraţionist. Ideea diverselor versiuni este că-n spatele comuniştilor se află o conspiraţie a unor forţe ce preferă să rămână în umbră. Ţelul acestor forţe este dominaţia mondială.

Un exemplu de anticomunism conspiraţionist este teoria după care Lenin era un agent plătit de Germania. Aceasta este o teorie moderată, ca să spun aşa, şi care, între anumite limite, ar putea fi adevărată. Îl priveşte pe Lenin şi aranjamentele pe care le face pentru a ajunge în plin război din Elveţia în Rusia. În mod cert există o înţelegere cu partea germană. Lenin nu pare însă, psihologic vorbind, să fie agentul nimănui. Problema este însă cât de semnificative sunt explicaţiile pe care le oferă teoria. Indiferent ce speranţe îşi vor fi făcut serviciile secrete germane, trebuie explicat impactul lui Lenin în Rusia, iar forţa acestui impact nu ţine de manevrele părţii germane. În fond, în 1917, adversarii lui Lenin fac mare publicitate acestei teorii. Cum explici atunci credibilitatea lui Lenin în ochii multora în Rusia? N-ai cum, iar teoria aceasta este mai degrabă una dintre acele lovituri care se aplică adesea, sub o formă sau alta, în politică.

Versiunea malignă a anticomunismului conspiraţionist este cea după care comunismul este partea vizibilă a unei conspiraţii evreieşti. În unele variante ale acestui anticomunism conspiraţionist este vorba de un complot iudeo-masonic. Teoria aceasta este absolut sinistră pentru că ea a motivat pe cei care au masacrat milioane de evrei şi au distrus

aproape în totalitate universul idiş din Europa de Est. O lume întreagă, o cultură remarcabilă au căzut victime acestei teorii.

Pentru a înţelege originile anticomunismului conspiraţionist trebuie să ne uităm la istoria Rusiei înainte de 1917. Spre deosebire de ceea ce ştim din istoria României, stânga – nu neapărat Lenin şi tovarăşii săi de idei, ci un spectru foarte larg de grupări, care include anarhişti, socialişti revoluţionari, menşevici şi alţii – are o influenţă intelectuală considerabilă. Stânga este şi politic puternică. Dacă s-ar fi ţinut alegeri, cei de stânga, probabil, le-ar fi câştigat fără dificultate.

Din perspectiva discuţiei noastre, interesant este însă unul dintre partidele care se opun stângii ruse, Uniunea Poporului Rus, înfiinţat în 1905. În perioada 1908-1910, partidul acesta s-a scindat. Una dintre grupările care se desprind din el este Uniunea Arhanghelului Mihail. Dincolo de elementele specifice contextului rus, există câteva trăsături ale acestor formaţiuni care sar imediat în ochi: ostilitatea faţă de modelul cultural şi politic occidental, antisemitismul, ideea că ortodoxia ar justifica un sistem politic autoritar, organizarea de unităţi paramilitare.

Există un text care ne dezvăluie cel mai bine acest tip de anticomunism, aşa-numitele "Protocoale ale înţelepţilor Sionului". Protocoalele sunt un fals notoriu. Ca orice fals ele ne spun însă ceva despre mintea celor care au alcătuit documentul. Cu alte cuvinte, n-au ce să ne spună despre mintea presupuşilor complotişti sionişti, dar sunt extrem de grăitoare pentru modul de a gândi al celor care le-au compus şi publicat.

Într-o primă formă, "Protocoalele" au fost publicate în Rusia, sub directa oblăduire a unor lideri ai Uniunii Poporului Rus (în 1905). Ele au fost apoi incluse într-o carte a lui Serghei Nilus(1862-1929), care a cunoscut diverse ediţii. După disoluţia Uniunii Sovietice, versiunea în rusă a ajuns şi pe Internet[4]. Versiunea rusă este evident mult mai interesantă decât traducerile care au circulat apoi în lume. Din titlu se anunţă instaurarea împărăţiei diavolului pe pământ. Tonul este apocaliptic. Se discută despre sfârşitul lumii şi venirea lui Antihrist. Ceea ce încearcă să găsească deci Nilus este "principiul răului". Privite din această perspectivă, "Protocoalele" inserate mai apoi în carte nu fac decât să ne dezvăluie ce crede Nilus despre izvorul răului. Sursa răului este într-o conspiraţie de sorginte iudaică. Mijloacele pe care îşi propun să le folosească autorii conspiraţiei sunt variate. Interesant este că liberalismul este şi el un mijloc folosit de conspiratori pentru a-şi atinge ţelul.

Înainte de a rezuma conţinutul "Protocoalelor", Nilus atacă în mod direct ceea ce lui îi apare ca fiind "aşa-zisa mişcare de eliberare". Cu alte cuvinte, Nilus atacă în mod explicit stânga rusă.

"Protocoalele" inserate de Nilus în cartea sa au cunoscut momentul lor de glorie, ca să zic aşa, după 1918, în focul războiului civil din Rusia. Cum "albii" ruşi erau foarte eterogeni, nu se poate vorbi nici de o "ideologie albă". Unii dintre albi îmbrăţişează însă în mod explicit ideea că revoluţia comunistă are o natură diabolică şi este rodul unei conspiraţii evreieşti. Consecinţele acestei perspective nu s-au lăsat aşteptate: în Ucraina, zeci de mii de evrei au fost masacraţi nu pentru că erau comunişti, ci pentru că erau evrei[5]. Unii istorici au avansat ipoteza unei legături între emigranţii albi din Rusia şi nazism[6]. Albii ruşi au jucat rolul unui catalizator în formarea nazismului.

Asemănările dintre ideile Uniunii Arhanghelului Mihail şi cele ale legionarilor din România sunt frapante, dar nu ştiu dacă există un studiu care să documenteze exact o posibilă influenţă. "Protocoalele înţelepţilor Sionului" în versiunea pusă în circulaţie de legionari par a fi traduse din franceză, nu din rusă.

Există însă şi o versiune non-conspiraţionistă a anticomunismului. Paradoxal poate, rădăcinile ei se află în opera unuia dintre părinţii lui Octombrie Roşu, Leon Troţki. În mod evident, Troţki a fost şi a rămas toată viaţa un comunist convins. Pe parcursul disputei sale dramatice cu Stalin, Troţki a dezvoltat însă o critică la adresa birocratizării Uniunii Sovietice[7]. Birocraţia sovietică, în perspectivă troţkistă, este o castă.

Pentru Milovan Djilas nu este vorba despre o castă, ci despre o nouă clasă[8]. Ideea că este vorba despre o clasă de nomenclaturişti pare să provină de la Mihail Voslensky[9].

Multe alte surse ale ideilor de mai sus sunt adesea menţionate: criticii anarhişti ai marxismului, comunişti libertarieni precum Nestor Mahno, poate chiar Orwell. Interesant este că după prăbuşirea regimurilor comuniste din Europa referirile critice la regimul comunist sunt de regulă făcute în ideea că a fost vorba despre un sistem dominat de o nomenklatură. Lustraţia se îndreaptă şi ea împotriva nomenklaturii.

Este perfect posibil ca acest tip de critică la adresa comunismului să fie formulat şi din perspectivă liberală clasică. Mie mi s-ar părea, de altfel, mai potrivit ca nomenclatura comunistă să fie tratată mai degrabă ca o instituţie şi nu ca o clasă.

Sunt posibile substanţiale variaţii în cazul acestui al doilea tip de anticomunism. Interesant

este însă că a dispărut ideea unei conspiraţii. A dispărut, de asemenea, ostilitatea faţă de capitalism şi democraţie. Ceea ce cred că este partea sa cea mai rezistentă este critica instituţiilor din regimul comunist, în special a instituţiei nomenclaturii.

Distincţia dintre cele două tipuri de anticomunism este, între altele, importantă pentru a evita o eroare logică. Intenţionat sau nu, se comite adesea eroarea de a crede că anticomunismul este doar de primul tip. Şi împărţirea spectrului politic în "stânga şi dreapta" favorizează această eroare. Ideea eronată este că atunci când te deplasezi spre dreapta te apropii de anticomunismul de primul tip[10].

Comuniştii au fost, de altfel, cei care au ilustrat cel mai bine această eroare. Pentru ei toţi criticii comunismului erau "fascişti". Cu alte cuvinte, nu era recunoscută posibilitatea de a avea de a face cu un altfel de anticomunism decât cel de primul tip.

De altfel, tendinţa s-a perpetuat şi vedem şi astăzi înclinaţia de a căuta în orice raportare critică la comunism germenii unui anticomunism de primul tip.

Cred că în special ideea investigării în profunzime a vinilor, nu doar a celor politice, ci poate şi a celor de ordin intelectual, a răspunderilor morale pentru ceea ce s-a petrecut în sistemul comunist, declanşează acuzaţia de anticomunism de primul tip.

Paradoxurile procesului comunismului

Disputa iscată recent în jurul unui articol dintr-o revistă culturală mi-a resuscitat interesul pentru sintagma "procesul comunismului". Nu vreau aici să fac un bilanţ documentar, adică să rezum diversele puncte de vedere cu privire la procesul comunismului. Nu vreau să formulez nici o judecată de ordin politic. Ceea ce mă interesează este o analiză conceptuală. Într-un punct al ei analiza conceptuală va depinde însă decisiv de proporţia ca atare a celor implicaţi în rândul populaţiei.

Acesta este un exerciţiu de analiză filosofică, dar "cu picioarele pe pământ". Am în vedere nu un comunism dintr-o lume platonică, ci sistemul politic şi social din România înainte de 1989. În fapt, am nevoie pentru a dezvolta argumentul de mai jos de ordinul de mărime (peste 2 milioane de membri) al partidului comunist. Evident, acest număr trebuie raportat şi la mărimea populaţiei ţării. În acest sens folosesc sintagma "cu picioarele pe pământ".

În tradiţia filosofiei analitice, de care eu unul mă simt legat, prima întrebare în asemenea cazuri priveşte înţelesul. Are înţeles sintagma "procesul comunismului"? Problema înţelesului sintagmei nu pare însă atât de dramatică. Odată ce, după ştiinţa mea, se acceptă de regulă existenţa unor vinovăţii legate de perioada comunistă, sintagma are sens. Are mai puţină importanţă dacă avem în vedere procese penale sau procese etice.

Un alt tip de întrebare faimoasă de sorginte analitică este cea privitoare la posibilitate. Este posibil un proces al comunismului? Filosofii discută chestiuni de acest gen din perspectivă teoretică. Aici discuţia din perspectivă concret-practică este singura care are noimă.

Argumentul care urmează foloseşte tiparul unor demonstraţii de imposibilitate. Avem în vedere acele demonstraţii de imposibilitate în care se arată că o serie de condiţii plauzibile nu pot fi satisfăcute simultan.

Este foarte important în cele ce urmează să luăm în serios termenul de "proces". Chiar dacă procesul n-ar urma să aibă loc în justiţie, este important să avem în minte că este vorba de examinarea, caz cu caz, a acţiunilor unor indivizi. Nu este vorba de o decizie administrativă sau chiar de una legislativă prin care anumite categorii ar primi o sancţiune de un fel sau altul. Să vedem însă pe rând câteva dintre condiţiile pe care ar trebui să le satisfacă un proces demn de acest nume.

O primă condiţie este caracterul non-arbitrar al procesului. Regulile aplicate trebuie să fie aceleaşi pentru toţi şi să nu fie aplicate retroactiv. Această condiţie pare cea mai simplă, dar istoriceşte a stârnit de fapt cele mai multe dificultăţi în situaţii similare. Am să presupun însă, de dragul discuţiei, că această condiţie poate fi lesne satisfăcută.

O a doua condiţie n-are un corespondent clar în teoria juridică. Este mai degrabă inspirată din analiza sistemelor logice. Această condiţie priveşte completitudinea procesului. Procesul trebuie efectiv aplicat tuturor celor care ar putea fi suspectaţi de vinovăţie. Scopul este simplu: stabilirea nevinovăţiei sau a gradului de vinovăţie a fiecăruia dintre cei implicaţi.

Intenţia mea aici nu este să examinez condiţii care sunt independente una de alta. A doua condiţie este legată de prima. A examina doar cazul unor indivizi şi nu pe al altora ar fi un act în sine arbitrar. În plus, i-ar lipsi pe eventualii nevinovaţi de şansa de a-şi dovedi nevinovăţia. Ar dispărea de asemenea o imagine exactă a gradelor de nevinovăţie. Repet însă: condiţia completitudinii este una de ordin logic. Ea ar justifica, de altfel, expresia de "proces al comunismului"; altfel ar fi vorba despre procesul unor comunişti, selectaţi pe baza unui act de voinţă

politică.

O a treia condiţie, poate cea mai interesantă, priveşte caracterul echitabil al procesului. Această condiţie are o serie de componente, a căror discutare în detaliu nu este neapărat relevantă. Semnificative pentru noi aici sunt prezumţia de nevinovăţie şi ideea că atât acuzarea, cât şi apărarea produc şi au dreptul să examineze probe. Filosofic vorbind este important că sunt examinate argumente şi contraargumente. Nu contează doar argumentele uneia dintre părţi.

O a patra condiţie este aceea ca judecătoarele sau judecătorii să nu fie în acelaşi timp parte şi arbitri. Din această perspectivă, nu trebuie neglijat faptul că procesul comunismului reprezintă o serie de procese. Judecătoarea sau judecătorul dintr-un proces n-ar trebui, conform acestei condiţii, să fie parte într-un alt proces aflat în curs de desfăşurare din această serie.

Înainte de a trage o concluzie, ar trebui să observăm că procesul se desfăşoară în condiţiile imposibilităţii unui "proces extern", ca să spun aşa. România nu a fost ocupată de către o putere sau o coaliţie de puteri străine care ar putea organiza ele procesul. În special puterile străine ar fi putut satisface relativ uşor a patra condiţie.

Să ne concentrăm însă numai asupra celei de a doua şi de a treia condiţii. Ca să le satisfaci ar trebui să examinezi un număr uriaş de cazuri şi ar trebui să se găsească un număr imposibil de mare de avocaţi. Lucrul acesta decurge din dimensiunile ca atare fie şi numai ale partidului comunist, deşi în mod cert ar trebui examinate şi cazurile multora care n-au făcut parte din partidul comunist.

Soluţia examinării unui număr restrâns de cazuri n-ar fi viabilă pentru că se loveşte de prima condiţie. Cum trasezi cu exactitate, fără să comiţi un act arbitrar, graniţele la care se opreşte examinarea cazurilor. Nu există nici cea mai vagă garanţie că dincolo de această graniţă nu există cazuri analoage sau chiar mai grave.

Un proces al comunismului în sensul serios al termenului este, prin urmare, imposibil. Este drept că este practic imposibil, dar lucrul acesta are puţină importanţă aici. Nu cred c-ar interesa pe cineva, în acest context, o posibilitate de ordin teoretic.

Nu vreau să zic că nu sunt posibile procesele torţionarului X sau ale informatorului Y. Acestea sunt procesele unor indivizi. Oricine ştie, de altfel, că-n cazul torţionarilor erau perfect posibile şi sub comunism. Că nu s-au desfăşurat niciodată cu respectarea condiţiilor enumerate aici e altă problemă. Oricum, ele n-ar fi fost şi n-ar fi procese ale comunismului. Iar prin ele nici nu s-ar obţine ceea ce s-ar urmări printr-un proces al comunismului: eliberarea completă de comunism a societăţii.

S-ar putea ca mulţi dintre cele sau cei care citesc aceste rânduri să ridice din umeri şi să se întrebe la ce-i bună demonstraţia de mai sus. La urma urmei, oricine îşi dă seama că un proces al comunismului care să respecte condiţiile de mai sus nu-i posibil.

Problema este mai complicată însă decât i s-ar părea persoanei care vede în discuţia de mai sus ceva steril. Un proces care nu respectă cerinţele de mai sus nu este un proces drept.

Ceva este însă perfect posibil. Nu este vorba de un proces în sensul de mai sus. Seamănă cu procesul prin care trece conştiinţa lui Raskolnikov din *Crimă şi pedeapsă*. Nimic nu ne împiedică să concepem câteva sute de mii de Raskolnikovi. Apariţia lor ar reduce aproape la zero eforturile de a strânge probe. Ar elimina imposibila operaţiune a găsirii avocaţilor.

În cazul lui Raskolnikov avem de a face cu o situaţie limită, cu un omor. Deşi există un număr substanţial de omoruri de care ar putea fi suspectaţi potenţialii Raskolnikovi amintiţi mai sus, în cazul marii majorităţi a sutelor de mii de Raskolnikovi amintiţi mai sus nici nu poate fi vorba de omoruri. În special între 1964 şi 1989 numărul omorurilor care ar putea fi aduse în discuţie este foarte mic. Din contră, este vorba de acea ţesătură mizerabilă de mici gesturi condamnabile care ajunseseră să se numească viaţă normală în acele timpuri. Este o utopie însă să crezi că ororile de detaliu vor trezi la viaţă sute de mii de Raskolnikovi.

Consecinţele situaţiei descrise aici sunt însă foarte interesante. În faţa imposibilităţii unui proces drept al comunismului, dreapta politică se vede nevoită să-şi radicalizeze discursul. Pericolul este, pe de o parte, căderea în verbalism. Pe de altă parte, apare o continuă nevoie de a explica eşecul procesului comunismului şi tentaţia de a justifica propriile eşecuri prin nerealizarea procesului comunismului.

Mult mai interesantă este cred situaţia stângii. Mulţi autori sunt de acord că stânga românească antebelică era foarte slabă. Nici în timpul comunismului, dincolo de ritualul închinării la ideile de stânga, nu există aş spune o interiorizare a ideilor stânga. Ele ţin, de cele mai multe ori, de gesturi oportuniste. Perspectiva unui proces al comunismului, după 1989, schimbă însă radical lucrurile. Apare crisparea în faţa unor posibile acuzaţii. Se naşte paradoxal un discurs, nu totdeauna făţiş, de justificare a ceea ce altă-dată era făcut din simplu şi banal

oportunism sau chiar din indiferenţă.

Parafrazând o vorbă a legendarului Conu Jean, am putea spune "puţini au fost, mulţi au rămas". Noua stângă de după 1989 nu seamănă însă cu cea din anii '60. Nu este volubilă, expansivă. E morocănoasă, posacă, închistată. Nu-şi desfăşoară argumentele pe faţă.

Uneori situaţia este amuzantă. Oameni pe care-i ştiam înainte de 1989 fără interes pentru Marx, sunt acum preocupaţi de Marx. Oameni care nu puneau preţ pe dreptatea socială o invocă frecvent. Este drept, acum acest lucru se face în forme şi cu argumente importate din Occident. Exemplele ar putea fi multiplicate. Este vorba despre spectacolul unei stângi "prin ricoşeu".

Pe scurt, rezultatul paradoxal al imposibilităţii practice a procesului comunismului este crisparea intelectuală a stângii şi a dreptei. S-ar putea ca această crispare să fie lăsată moştenire şi generaţiilor care vin. Fenomenul nu-i lipsit de analogii în alte ţări şi-n alte contexte politice. Asemănarea constă în incapacitatea sau lipsa dorinţei de a examina critic ticăloşiile mai mici sau mai mari din trecut.

NOTE

[1] Am încercat în altă parte să discut detaliile acestei idei. A se vedea cartea mea *Freedom, Minds, and Institutions* (Bucureşti; Editura Universităţii din Bucureşti, 2003).

[2] Mie unul mi se pare că arbitrarul era în mod limpede prezent în practică. Desigur, că de aici nu decurge că lucrurile n-ar fi putut sta altfel. Pentru a arăta că n-ar fi putut sta altfel este nevoie de o analiză de ordin logic, ceea ce-am şi încercat să facem. Oricum, consecinţele structurii logice a idealului comunist sunt ilustrate şi de anecdotele care circulau în acea vreme. Una dintre anecdote explica înţelesul termenului de "deviator" (de la idealul comunist). Ce este un deviator? Unul care merge drept înainte şi nu se uită în urmă să vadă pe unde au luat-o ceilalţi.

[3] Pentru împătimiţii de logică ar trebui spus că virgula din propoziţia I este interpretată ca un "şi". Chiar dacă cineva ar vrea să insereze acolo un "dar", strategia noastră ar fi să-l interpretăm ca pe o variantă stilistică a lui "şi". A se vedea, în acest sens, Donald Kalish, Richard Montague şi Gary Mar, *Logic: Techniques of Formal Reasoning* (New York; Harcourt, 1980), pp. 54-55.

[4] A se vedea Serghei Nilus, *Bliz greaduşcii antihrist i ţarstvo diavola na zemle* la http://rus-sky.org/history/library/nilus.htm. De pe situl http://rus-sky.com/zip poate fi descărcată cartea şi în format Word. Dacă folosiţi un motor de căutare pe Internet veţi găsi cartea şi pe alte situri în limba rusă.

[5] A se vedea Elias Tcherikower, *Di Ukrainer pogromen in yor 1919* [Pogromurile din Ucraina în 1919] (New York: YIVO, 1965) - fragmente traduse în engleză pe Internet la http://www.berdichev.org/the_pogroms_in_ukraine_in_1919.htm.

[6] O sinteză a informaţiilor despre emigraţia albă rusă şi o formulare a ipotezei "filierei ruse" se găseşte în studiul lui Michael Kellogg, "Hitler's "Russian" Connection: White Émigré Influence on the Genesis of Nazi Ideology, 1917-1923", prezentat pe 9 mai 1999 la Conferinţa *Society for Comparative Research / Center for Comparative Analysis*, Los Angeles, http://www.sscnet.ucla.edu/soc/groups/scr/kellogg.pdf

[7] A se vedea, de pildă, Leon Trotsky, *Revolution Betrayed: What is the Soviet Union and where is it going?* , scrisă în 1936, publicată în 1937 şi tradusă în engleză de Max Eastman, disponibilă pe Internet la http://www.marxists.org/archive/trotsky/works/1936-rev/index.htm

[8] V. Milovan Djilas, *The New Class: An Analysis of the Communist System* (New York: Praeger, 1957).

[9] V. Mihail Voslensky, *La Nomenklatura: les privilégiés en URSS* (Paris : Belfond, 1980).

[10] Ideea "respingerii extremismului" este un paleativ care nu repară insuficienţele schemei "stânga-dreapta". De ce n-ar fi şi critica radicală a instituţiei nomenclaturii considerată extremistă? Eroarea este în însăşi ideea că există o singură axă pe care se deplasează poziţiile politice. De asemenea, schema "stânga-dreapta" ignoră rolul presupoziţiilor filosofice şi de altă natură subiacente poziţiilor politice. Ideile politice conspiraţioniste au, în mod firesc, setul lor de presupoziţii filosofice.

Mihail Radu Solcan - profesor univ. dr. la Facultatea de filosofie, Universitatea din Bucureşti. A publicat între altele o introducere documentară în logica modernă şi a editat o antologie de filosofie analitică. Este co-editor al antologiei comentate *Limitele puterii* (ALL, 1994) şi autor al cărţilor *Arta răului cel mai mic* (ALL, 1998), *Introducere în filosofia minţii din perspectiva ştiinţei cogniţiei* (Editura Universităţii din Bucureşti, 2000), *Freedom, Minds, and Institutions* (Editura Universităţii din Bucureşti, 2003), *Eseul filosofic* (Editura Universităţii din Bucureşti, 2004). Domeniile de interes: ştiinţa cogniţiei, filosofia ştiinţelor umane şi filosofia politică. Pagină de web: http://www.ub-filosofie.ro/~solcan.

Lungul drum al lustrației în Europa de Est

LAVINIA STAN

The article represents an excerpt the results of a comparative study on lustration in Eastern Europe. It analyses the cases of Czech Republic, Slovakia, Poland, Hungary, Bulgaria, Albania and Slovenia. The conclusion is that the eastern countries has taken different ways regarding to the concrete methods, and in some of the countries this process could not lead to a wipe of the communist party's activists and secret police's agents from the post-communism's elite.

Recent, atenţia opiniei publice româneşti s-a îndreptat asupra lustraţiei, privită ca piatră de hotar ce a determinat marginalizarea fostului senator Constantin Ticu Dumitrescu de la conducerea Colegiului Consiliului Naţional pentru Studierea Arhivelor Securităţii (CNSAS) şi stagnarea discutării proiectelor legislative relevante în comisiile parlamentare. S-a considerat că votul de alegere a conducerii CNSAS şi modificările restrictive aduse propunerii legislative au constituit un semnal clar nu numai al dezintegrării rapide a mereu instabilei coaliţii guvernamentale liberal-democrate, ci şi a rezistenţei elitei politice româneşti în ansamblul ei faţă de reevaluarea onesta a trecutului communist, aflarea identităţii foştilor torţionari şi îndepărtarea acestora din viaţa politică post-comunistă.

Mulţi români ştiu că termenul de lustraţie (de etimologie latină) desemnează procesul de îndepărtare a foştilor demnitari comunişti şi a foştilor agenţi ai poliţiei politice din procesul politic post-comunist. Puţini ştiu ca acelaşi cuvânt, în varianta sa cehă, *lustrace*, era folosit chiar de către poliţia politică cehoslovacă pentru a caracteriza verificarea loialităţii cetăţenilor faţă de Partidul Comunist. Este o ironie a sorţii că Europa de Est rămâne prizoniera trecutului său comunist chiar şi în ce priveste metodele folosite pentru a-l depăşi. Odată ce Cehoslovacia a adoptat lustraţia, cîteva dintre celelalte ţări din regiune şi-au asumat această opţiune fără a căuta alta nouă. Este la fel de adevărat că lustraţia ca politică publică diferă substanţial de la o ţară la alta. Acest articol prezintă evoluţia lustraţiei în toate celelalte ţări est europene (mai puţin fosta Germanie de Est şi părţi ale fostei Iugoslavii).

Cehoslovacia

În 1990 Adunarea Federală a autorizat o comisie parlamentară să verifice legăturile cu poliţia politică, *Statní Bezpečnosti* sau StB, ale deputaţilor, membrilor cabinetului primului ministru, miniştrilor şi secretarilor de stat. Comisia trebuia să constate dacă arhiva secretă dovedea că persoana ştia că este considerată un informator, conţinea rapoarte de informare semnate sau un angajament semnat, sau numea persoana în mai multe dosare. Cei dovediţi drept colaboratori aveau 15 zile să renunţe la mandat. Dacă refuzau, numele lor era făcut cunoscut Adunării. Pe 22 martie 1991, Petr Toman a prezentat într-o sesiune televizată raportul comisiei, care dezvăluia rezultatele verificarilor, adăugând că "singurul mod de a preveni şantajul, continuarea activitatii colaboratorilor StB-ului şi scandalurile politice este de a curăţa structurile guvernamentale şi legislative de aceşti colaboratori"[1]. Raportul dezvăluia numele, numărul de înregistrare, categoria de colaborare, numele de cod secret şi data colaborării pentru zece deputaţi ce refuzaseră să îşi dea demisia[2]. Reacţiile au fost mixte, unii deputaţi lăudând activitatea comisiei, alţii criticând-o. Însă chiar şi aceştia din urmă par să se fi opus nu atât ideii de lustraţie, cât lipsei de legislaţie adecvată care să o guverneze.

Ca răspuns, Adunarea Federală a adoptat Legea 451/octombrie 1991 (aşa numita lege a lustraţiei), vazută şi ca instrument de prevenire a unei reîntoarceri la comunism. Legea i-a vizat pe toţi cei ce, între 25 februarie 1948 şi 17 noiembrie 1989, au fost agenţi şi informatori StB, lideri ai Partidului Comunist, miliţieni, ofiţeri politici ai Corpului Securităţii Naţionale, membri ai comitetelor ce au însce-

nat procesele politice de după instaurarea regimului comunist în 1948 sau de după invazia sovietică din 21 august 1968, cei ce au studiat în şcoli KGB cel puţin trei luni şi gazdele caselor conspirative. Aceste persoane nu puteau fi, pentru urmatorii cinci ani, alese sau numite în structurile guvernamentale federale şi republicane (exclusiv ca deputaţi), ofiţeri de armată cu grad superior coloneilor, conducători ai întreprinderilor de stat, agenţiei naţionale de presă, radioteleviziunii de stat, universităţilor şi Curţii Supreme, judecători şi procurori. Cei care deja ocupau sau candidau pentru astfel de poziţii trebuia să fie certificaţi de Ministerul de Interne. Cetăţenii nu aveau acces la dosarul lor secret, dar puteau cere o analiză a acestuia. Partidele politice, editurile şi posturile de radio şi televiziune puteau cere verificarea angajaţilor lor cu acordul acestora din urmă. Rezultatele verificărilor puteau fi făcute publice tot cu acordul persoanelor verificate. Oricine putea cere investigarea unei figuri publice contra unei taxe de 1000 coroane (cam 35 de dolari), restituită dacă persoana verificată era lustrată. Iniţial, legea se aplica până la data de 31 decembrie 1996[3].

Dupa dezmembrarea federaţiei, legislaţia cehoslovacă a rămas în vigoare în ambele ţări. În 1994 guvernul lui Vladimir Mečiar a cerut Curţii Constituţionale Slovace sa respingă legea lustraţiei ca fiind incompatibilă cu legislaţia internaţională ce garanteaza drepturile omului. După ce Curtea a refuzat să se pronunţe în acest sens, guvernul a refuzat să implementeze lustraţia. În 1996, legea nu a mai fost reînnoită, încetând astfel să mai fie aplicată. Însă în 2002, după formarea unui guvern de centru-dreapta, Slovacia a adoptat o lege ce permitea accesul public la dosarele privind activitatea serviciilor secrete în perioada 1939-1989. Legea însarcina Institutul Memoriei Naţionale (care şi-a început activitatea un an mai târziu) cu deconspirarea unor categorii de colaboratori secreţi, fără însă a prevedea vreo sancţiune, şi condamnarea crimelor împotriva umanităţii. Institutul este condus de un colegiu format din persoane fără cazier juridic care nu au fost niciodată membri ai Partidului Comunist.

În Cehia, parlamentul a extins termenul limită de aplicare a legii lustraţiei de două ori, în 1995 şi 2000, în ciuda opoziţiei presedintelui Havel. Actul 245/1995 a extins legea pe încă cinci ani, în timp ce Actul 422/2000 a extins-o indefinit până la adoptarea unor noi legi privind siguranţa si administraţia publică (ambele încă nepromulgate). În plus, parlamentul ceh a respins un număr de propuneri de abrogare a legii venite din partea comuniştilor, cea mai recentă la sfârşitul lui 2005. Este neclar când anume legea va expira. Anul trecut, premierul Paroubek a cerut soluţionarea acestui punct până în 2007, când noua lege a administraţiei publice ar fi trebuit să intre în vigoare, dar unii deputaţi au insistat ca termenul limită să fie 17 noiembrie 2009, pentru a marca 20 de ani de la căderea comunismului. Legea se aplică numai persoanelor născute înainte de 1 decembrie 1971.

Dintre toate ţările postcomuniste, deci, Republica Cehă a folosit lustraţia pentru cea mai lungă perioadă. De la 4 octombrie 1991, data la care legea a intrat în vigoare, şi până în noiembrie 2005, Ministerul de Interne a întocmit 451.000 certificate de lustraţie. Dintre acestea, doar 2% au fost pozitive, încadrând persoana respectivă într-una dintre categoriile specificate de lege, fără a specifica natura colaborării. Deciziile ministerului au fost contestate în 870 de cazuri. În cele mai multe dintre acestea, curţile au găsit drept nejustificată încadrarea de către StB a persoanelor drept colaboratori. Pavel Brunnhofer, arhivist la Ministerul de Interne, a declarat că rata mare a invalidării deciziilor ministerului de către curţi se datorează faptului că judecătorii nu acceptă decât documentele originale de hârtie, nu microfişele, deoarece în acest din urmă caz autenticitatea semnăturilor nu putea fi verificată. Contestatarii sunt avantajaţi de faptul că multe dintre arhivele secrete de hârtie au fost distruse sau pierdute şi, în plus, ministerul trebuie să facă dovada colaborării. Validitatea unor decizii de exceptare de la lustraţie a fost pusă sub semnul întrebării în iunie 2001, când Ministrul de Interne Stanislav Gross a declarat că la începutul anilor 90 cam 100 de agenţi StB au fost în mod fals exoneraţi de lustraţie şi au putut astfel să ocupe poziţii guvernamentale. Ministerul a anunţat că va reverifica 150.000 decizii de exonerare, dar nu se cunoaşte dacă într-adevăr a făcut-o. În august 2005 judecătoarea Jitka Horová a fost demascată drept colaboratoare a StB-ului. După demiterea sa, Ministrul Justiţiei, Pavel Němec, a ordonat verificarea altor 60 de judecători (dintr-un total de 2.900 judecători şi 1.100 procurori). Horová a declarat că va contesta demisia în tribunal[4].

Polonia

La 24 august 1989 Tadeusz Mazowiecki a respins examinarea trecutului ca trădând spiritul Mesei Rotunde, ce permisese transferul de putere către forţele opoziţiei, şi a anunţat că "o linie groasă" va separa prezentul de trecut, poziţie susţinută de Aleksander Kwasniewski, liderul Uniunii Stângii Democrate, succesorul comuniştilor, şi intelectualul Adam Michnik, un lider al Solidarităţii. Toţi cetăţe-

nii, inclusiv comuniştii, puteau să înceapă o nouă viaţă dacă îmbraţişau principiile democratice. Politica "liniei groase" a blocat adoptarea lustraţiei într-o perioadă în care majoritatea polonezilor erau în favoarea verificării legăturilor politicienilor cu fosta poliţie politică, *Sluzba Bezpieczenstwa* sau SB, şi doar unul din trei se opuneau lustraţiei[5].

Chiar şi in lipsa lustraţiei, reforma justiţiei se impunea datorită legăturilor strânse şi vizibile ale procurorilor şi judecătorilor cu SB-ul. Ca intrumente ale poliţiei politice, justiţia arestase dizidenţi fără bază legală, organizase procese politice, fabricase dovezi false şi trimisese mii de oameni la închisoare pentru opţiunile lor politice. Procurorii care şi-au mărturisit crimele au fost iertaţi, indiferent cât de atroce erau aceste crime. Mărturisirea nu era publică, ci scrisă, cuprinsă în declaraţii semnate ce detaliau activitatea din timpul comunismului. Dacă Ministrul Justiţiei considera declaraţia ca fiind falsă, procurorul nu era reangajat. Deşi expeditivă, procedura permitea demiterea doar a acelor procurori care făcusera fals în acte, nu a celor care violaseră drepturile omului cu impunitate, dar mărturisiseră. În urma verificărilor, doar o zecime dintre procurori şi o treime din funcţionarii Procuraturii Generale au fost demişi.

Două căderi de guvern ca urmare a scandalurilor legate de arhivele secrete au arătat atât dreptei, cât şi stângii poloneze costurile ridicate impuse de lipsa unei lustraţii controlate. În 1992, cabinetul minoritar de centru-dreapta al lui Jan Olszewski a pierdut încrederea parlamentului, după ce Ministrul de Interne Antoni Macierewicz a acuzat 64 de politicieni, între care Walesa şi alţi disidenţi, că ar fi figurat în arhivele secrete drept colaboratori. În scandalul public ce a urmat, ministrul a recunoscut că, de fapt, unii dintre cei numiţi apăreau drept candidaţi la recrutare. Trei ani mai târziu, cabinetul de stânga al lui Jozej Oleksy a căzut, după ce preşedintele Walesa, la final de mandat, l-a acuzat pe premier de spionaj în folosul KGB-ului. Fost demnitar comunist, Oleksy a întreţinut legături cu un agent KGB şi, conform fostului Ministru de Interne, Krzysztof Kozlowski, nu a realizat că "în 1989 Polonia a devenit un stat suveran în care contacte ce în anii 80 erau normale deveniseră acte de spionaj... Înainte, nimeni din partid nu le condamna. Din contră, ele permiteau activiştilor de partid să promoveze mai rapid"[6]. Acesta este contextul în care majoritatea partidelor politice poloneze şi-au reconsiderat poziţia faţă de lustraţie.

Pentru a-şi apăra colaboratorii, a-şi onora promisiunea de a ajuta ţara să se îndepărteze de trecutul său comunist şi a controla procesul de verificare, la 1 februarie 1996 noul preşedinte Kwasniewski a introdus în parlament o propunere de lustraţie moderată, ce caută să protejeze statul de foştii agenţi secreţi şi să ajute persoanele nevinovate să se apere de acuzaţii mincinoase. O Comisie de Încredere Publică, formată din judecatori numiţi direct de preşedinte, trebuia să stabilească legăturile cu SB ale persoanelor cu funcţii publice. Parlamentul a respins propunerea pe motiv că viza doar informatorii, nu şi agenţii secreţi sau activiştii de partid ce dirijaseră activitatea poliţiei politice. În schimb, în aprilie 1997 parlamentul a adoptat o contra-propunere iniţiată de o serie de partide mici. Legea lustraţiei permitea cetăţenilor să cunoască activitatea trecută a celor care îi reprezentau, garanta că persoanele publice nu mai erau expuse şantajului şi depolitiza problema colaborării cu SB legislând-o.

Legea lustraţiei a vizat doar liderii comunişti ce avuseseră legături cu SB-ul şi nu impunea sancţiuni pentru colaborare. Toţi oficialii aleşi, de la guvernator de provincie până la preşedinte, membrii cabinetului, avocaţii, notarii, judecătorii şi procurorii, şi membrii mass media publice trebuia să depună declaraţii semnate în care să specifice dacă au colaborat sau nu cu poliţia secretă comunistă. O Curte de Lustraţie formată din 21 de judecători, verificaţi la rândul lor, examina acurateţea declaraţiilor. Colaborarea trebuia să fie conştientă, secretă şi legată de activităţile operaţionale ale SB-ului. Simpla semnare a unui angajament nu demonstra colaborarea dacă nu exista dovada unor activităţi efectuate în folosul poliţiei politice sub forma de rapoarte de informare. Persoanele cu poziţii publice şi candidaţii pentru astfel de poziţii care semnau declaraţii false nu puteau să mai ocupe astfel de posturi pe o perioadă de zece ani, numele lor fiind publicate în *Gazeta de Stat*, echivalentul *Monitorului Oficial.* În schimb, cariera politică şi imaginea publică a celor ce îşi admiteau colaborarea nu erau deloc afectate. În cazul aleşilor, electoratul putea decide dacă să îi susţină sau nu în alegeri. Curtea de Lustraţie avea access la archivele secrete păstrate de serviciul de informaţie şi Ministerele de Apărare şi de Interne, verdictele sale putând fi contestate în termen de 14 zile. Decizia curţii de apel era definitivă, toţi cei găsiţi vinovaţi trebuind să renunţe la funcţii imediat. În iunie 1998 parlamentul a recunoscut Curtea de Apel din Varsovia drept Curte de Lustraţie şi a permis membrilor de parlament să iniţieze procedura de lustraţie prin aşa numitul denunţ parlamentar.

După realegerea sa în 2000, preşedintele Kwasniewski a prezentat parlamentului amendamente ce reduceau sfera de aplicabilitate a legii. Per-

soanele ce colaboraseră cu structurile de spionaj exterior, contraspionaj şi grăniceri erau exceptate, deşi istoricii polonezi au insistat ca toate departamentele Ministerului de Interne comunist fuseseră represive. Preşedintele Curţii de Lustraţie (procurorul de lustraţie) trebuia să anunţe persoanele suspectate de fals în declaraţii înainte de începerea verificărilor. Definiţia colaborării a fost restrânsă doar la acele activităţi de spionaj care aduseseră prejudicii bisericii, opoziţiei anticomuniste, sindicatelor şi "aspiraţiilor naţionale de suveranitate" (niciodată definite precis), efecte care erau dificil de probat indisputabil. Pe 15 octombrie, preşedintele Kwasniewski a promulgat o versiune amendată a legii, ce ţinea cont de obiecţiile Curţii Constituţionale ca răspuns la o petiţie înaintată de opoziţie.

Curtea de Lustraţie a fost precaută în a demasca persoanele publice ca foşti colaboratori secreţi. Până la mijlocul lui 1999, doar 300 din cei 23.000 de oficiali ce semnaseră declaraţii şi-au recunoscut fosta colaborare. Doar şapte politicieni au fost lustraţi în acea perioadă, în mare parte pentru că tipul de dovezi găsite în arhivele secrete ar fi oferit "probe circumstanţiale" insuficiente din punctul de vedere al Curţii Constituţionale. Presa a speculat că i-ar lua procurorului de lustraţie 1.333 de ani să examineze toate declaraţiile oferite de politicieni. În 2000, Curtea de Lustraţie i-a achitat pe candidaţii prezidenţiali Kwasniewski and Walesa, acuzaţi de colaborare cu poliţia secretă. Acuzaţiile de colaborare au continuat. În 1999, Ministrul de Interne Janusz Tomaszewski şi-a dat demisia când Curtea de Lustraţie a început verificările în cazul său. Comisarul pentru integrare europeană Slawomir Wiatr a recunoscut că a colaborat "voit şi ascuns" cu SB-ul, dar a putut să îşi menţină poziţia. În 2005 premierul Marek Belka a fost acuzat de colaborare cu SB-ul, dar a insistat că informaţia pe care a furnizat-o poliţiei politice era lipsită de importanţă. Belka şi-a pierdut poziţia când partidul său nu a mai câştigat alegerile din acel an. Deoarece procedura de lustraţie a fost lentă, verdictele au fost formulate adeseori după ce politicienii îşi terminaseră mandatele.

Ungaria

Prima propunere legislativă de lustraţie, înaintată de deputaţii Peter Hack şi Gabor Demszky în octombrie 1990, căuta sa promoveze "puritatea vieţii publice democrate", să limiteze capacitatea de a participa în politica şi în viaţa publică a "persoanelor care au jucat roluri politice în fostul regim" şi să prevină "abuzurile incidentale" precum scurgerea de informaţii în domeniul public. Propunerea urma să fie aplicată ofiţerilor acoperiţi şi informatorilor ai fostului Departament III/III al Ministerului de Interne, responsabil pentru "protecţie internă", singurul de a cărui existenţă deputaţii ştiau la acel moment. Odată ce celelalte patru directorate şi şase departamente ale poliţiei politice (*Allamvedelmi Osztaly*) au devenit cunoscute, s-a cerut extinderea categoriilor lustrate, însă fără succes. Numele persoanelor lustrate ar fi fost făcute publice doar dacă colaborarea ar fi fost dovedită şi persoana ar fi refuzat să renunţe la poziţia sa publică. Astfel, lustraţia nu aducea cu sine înlăturarea din funcţia publică, ci posibilitatea de a fi deconspirat public.

La 13 mai 1991, guvernul Antall a introdus în parlament prima sa propunere legislativă de lustraţie (nr. 2294) ce permitea investigaţii pentru a determina dacă categoriile prevăzute la Secţiunea 2 fuseseră ofiţeri de carieră, ofiţeri acoperiţi sau informatori ai Departamentului III/III. Secţiunea 2 permitea verificarea deputaţilor, miniştrilor şi persoanelor numite de guvern; secretarilor de stat şi directorilor din ministere; preşedintelui republicii; preşedintelui parlamentului şi al Curţii Constituţionale; directorilor intreprinderilor de stat; ambasadorilor; guvernatorului şi vice-guvernatorilor Băncii Naţionale şi preşedinţilor băncilor în care statul era acţionar majoritar; magistraţilor, procurorilor şi judecătorilor Curţii Supreme; primarilor de oraşe, preşedinţilor de consilii locale şi regionale; profesorilor universitari şi şefilor de catedra; directorilor radioului, televiziunii, agenţiei de presa şi a ziarelor cu un tiraj mai mare de 50,000 de exemplare. Preşedinţii republicii, parlamentului şi Curţii Constituţionale şi prim ministrul supervizau lustraţia cu ajutorul Ministerului de Interne şi a Comisiei Parlamentare a Securităţii Publice. Persoana verificată era rugată să îşi prezinte demisia. Dacă refuza, procedura de demitere putea fi iniţiată. În cazul în care demisia nu era dată sau iniţiată, colaborarea era facută publică. Verificările erau operate de comisii de lustraţie formate din trei judecători. Legea a intrat în vigoare la 15 aprilie 1994. Şase luni mai târziu, Curtea Constituţională a cerut parlamentului să îndepărteze prevederile neconstituţionale ale legii până la 30 septembrie 1995 şi să restrângă categoriile lustrate la cei numiţi de parlament sau care depuseseră jurământ în faţa parlamentului. Judecătorii şi procurorii trebuia să fie excluşi.

Legea a fost ulterior modificată prin Actul Parlamentului LXVII/1996. Noul Oficiu Istoric era custodele tuturor dosarelor secrete ce nu aduceau atingere securităţii naţionale. Serviciile de informaţii

postcomuniste erau singurele în măsura să decidă ce materiale puteau fi transferate Oficiului. Legea a limitat lista categoriilor supuse lustraţiei la deputaţi, preşedintele republicii, membrii cabinetului, preşedintele şi vice-preşedinţii Oficiului de Audit, avocatul poporului, membrii Curţii Constituţionale, preşedinţii şi vice-preşedinţii Curţii Supreme, procurorul general şi adjucţii acestuia, guvernatorul şi vice-guvernatorii Băncii Naţionale, preşedintele şi vice-preşedinţii Oficiului de Concurenţă. Acestora li se adăugau preşedinţii şi vice-preşedinţii radioului, televiziunii şi agenţiei de ştiri de stat "ce puteau influenţa opinia publică direct sau indirect". În 2000, aceste categorii au fost extinse la reprezentanţi ai mass mediei si lideri ai partidelor politice ce primeau finanţare bugetară (prin Legea T/2298). Verificările trebuia să determine dacă aceşti funcţionari publici colaboraseră cu Departamentul III/III, singurul recunoscut drept braţul represiv al regimului comunist. Iniţial legea urma să expire la 30 iunie 2000, dar termenul limită a fost ulterior extins până în iunie 2004.

După ce în 2002 premierul Peter Medgyessy a fost acuzat că fusese ofiţer acoperit în Directoratul III/II (contrainformaţii), guvernul a introdus două noi propuneri legislative (T/541 şi T/542). Prima, adoptată la 23 decembrie 2003, crea o nouă Arhiva Istorica a Serviciilor Publice de Securitate care devenea custodele tuturor arhivelor secrete comuniste şi le punea la dispoziţia publicului interesat. Deoarece ofiţerii poliţiei politice colectaseră informaţie prin ordin de stat, nu în interes propriu, numele acestora era făcut public. Doar acele documente a căror publicare aducea daune statului postcomunist rămâneau secrete. Din nou, doar serviciile de informaţii puteau stabili care documente aduc atingere securităţii naţionale. A doua propunere, ulterior respinsă, permitea "desecretizarea colaborării cu serviciile secrete a persoanelor cu rol public" într-un efort de a revela nu trecutul, ci posibilitatea ca unii factori de decizie politică actuali să fie influenţaţi de fosta lor apartenenţă la poliţia politică. Iniţiatorii propunerii insistau că, dacă reprezentanţii mass mediei sunt supuşi verificarilor, atunci şi liderii sindicatelor şi ai grupurilor religioase ar trebui să fie. Pentru ei, lustrarea bisericilor era justificată de rolul lor social şi de formatori de opinie şi de contribuţiile financiare pe care le primesc de la buget.

Prima comisie de lustrare a fost constituită în 1994, dar doi din cei trei judecători au fost ulterior îndepărtaţi pe motive de incompatibilitate. Din cei şase judecători numiţi în 1995, patru au devenit membri permanenţi, cărora li s-au adăugat cinci noi judecători în 2000. Comisiile nu dispun de arhivişti proprii şi ca atare trebuie să se bazeze pe Oficiul Istoric. Comisiile pot adopta decizii declaratorii care sunt publicate şi atestă că persoana a conlucrat cu poliţia politică, decizii dispensatorii ce admit existenţa informaţiilor incriminatorii, dar şi faptul că acestea nu sunt suficiente pentru a proba activitatea, şi decizii de terminare a procedurilor dacă persoana verificată a demisionat din funcţie sau şi-a terminat mandatul între timp. Comisiile de lustraţie se bazează pe Codul Administrativ, persoanele verificate având drept de apel la tribunal. Comisia îşi formulează verdictele pe baza dosarelor secrete, primite iniţial de la Ministerul de Interne, sau a unor informaţii obţinute din alte surse. Iniţial comisia audia fiecare persoană verificată, dar după 2000 doar persoanele pentru care arhiva secretă conţinea informaţii incriminatorii au fost audiate. Colaborarea este dovedită de existenţa a două din următoarele piese: un angajament semnat, rapoarte de informaţii, onorariu sau fişă de evidenţă. Până în decembrie 2003, doar 7,872 persoane au fost verificate (342 voluntariind pentru verificare). O treime dintre cei verificaţi au renunţat la mandat, cam jumătate au primit dispensaţii, şi numai cinci decizii au fost publicate. Se estimează că doar în jur de 500 de colaboratori au fost împiedicaţi să obţină funcţii publice.

Bulgaria

În Bulgaria lustraţia a fost o încercare de a-i impiedica pe liderii comunişti şi ofiţerii poliţiei politice să ocupe poziţii importante în stat. Termenul a fost folosit pentru prima dată în 1991 de primul guvern al Uniunii Forţelor Democratice, dar spre sfârşitul anilor 90 era deja perceput ca incorect politic. Lustraţia a figurat iniţial în legea băncilor din 1992 (abolită în 1997), ce bara accesul la poziţiile de conducere din sistemul bancar a foştilor activişti de partid şi a agenţilor şi colaboratorilor poliţiei politice (*Komitet za Durzavna Sigurnost* sau KDS). Dezbaterea publică pe tema lustraţiei a început însă în decembrie 1992, când parlamentul a adoptat legea privind introducerea unor cerinţe adiţionale pentru membrii structurilor de conducere din instituţiile stiintifice şi Comisia Supremă de Acreditare (aşa numita lege Panev), condamnată de Partidul Socialist Bulgar ca persecuţie politică şi vânătoare de vrăjitoare şi abolită în 1995 de majoritatea parlamentară socialistă. Aplicată universităţilor, institutelor ştiinţifice şi Academiei de Stiinţe, legea bara accesul la funcţiile de conducere, inclusiv şef de serviciu personal, a foştilor nomenclaturişti, ofiţerilor şi informatorilor KDS-ului, şi a celor care au predat discipline ideologice în şcoli (articolul 3). Tot în 1992

guvernul a formulat Legea decomunizării, o propunere de lustraţie care marginaliza anumite categorii de factori decizionali comunişti din poziţii de conducere în executiv, companii de stat, mass media şi alte organizaţii. Preşedintele Jelev a criticat legea pe motiv că "reconcilierea naţională şi reforma economică reprezintă adevărata decomunizare". Căderea guvernului Uniunii la sfârşitul acelui an a pus capăt încercărilor de decomunizare, cu atât mai mult cu cât proiectul nu a primit susţinere populară. Noul guvern socialist nu a fost înclinat să redeschidă subiectul lustraţiei.

După ce preluat puterea în 1997, Uniunea a încercat să resusciteze tema lustraţiei printr-o propunere de constituire a unei comisii speciale autorizate să facă publică identitatea agenţilor secreţi din rândul clasei politice bulgare. Articolul 26 al legii privind radioteleviziunea publică din noiembrie 1998 prevedea că foştii agenţi şi colaboratori ai poliţiei politice nu puteau fi membri ai nou-creatului Consiliu Regulator al Mass Mediei. În februarie 2002 consiliul a pierdut un membru, după ce acesta a fost demascat ca fost agent secret. Candidaţii pentru aceste poziţii sunt obligaţi să semneze declaraţii privind (ne)colaborarea lor cu poliţia politică. Condiţii similare se aplică membrilor de parlament şi consiliilor locale după ce în 2001 legea privind alegerile membrilor de parlament, a primarilor şi a consilierilor municipali a fost modificată. După propriile declaraţii, comisia specială a verificat toţi candidaţii propuşi pentru a ocupa aceste poziţii, iar comitetele electorale regionale au publicat rezultatele acestor verificări. Este important să notăm că verdictele comisiei rămân simple recomandări şi nu sunt urmate de înlăturarea celor dovediţi drept colaboratori din viaţa politică postcomunistă. Partidele politice nu sunt obligate să exludă de pe listele electorale pe cei demascaţi ca foşti agenţi secreţi. Deşi implementată doar la alegerile generale din 2001, legea a generat un scandal public în care integritatea unor cunoscute figuri publice (actori, regizori şi jurnalişti) care şi-au lansat carierele în comunism a fost pusă sub semnul întrebării.

Albania

O masivă triere a aparatului administrativ de stat, apreciată ca fiind cea mai dramatică din Europa de Est, a urmat victoriei electorale a Partidului Democrat. În decembrie 1991, guvernul de coaliţie dominat de democraţi a introdus legea relaţiilor de muncă (nr. 7526), ce a permis demiterea angajaţilor din întreprinderile şi agenţiile de stat fără motiv explicit sau drept de apel. Organizaţia internaţională Human Rights Watch a estimat că legea a permis ca "favoritismul politic şi personal să determine procesul". Aproape 250.000 persoane – în mare parte simpatizanţi socialişti fără legătură cu structurile de conducere ale vechiului regim – şi-au pierdut locul de muncă. După ce socialiştii au preluat puterea în 1997, la fel de mulţi angajaţi au fost demişi, expunând lustraţia albaneză criticii de a fi o simplă reglare de conturi mai mult decât un proces de reconciliere naţională. Politizarea administraţiei a fost atât de acută, încât după alegerile din 2005 premierul Sali Berisha a asigurat populaţia că un nou val de demiteri nu va urma.

În 1995, parlamentul albanez a adoptat două legi privind lustraţia: legea genocidului şi a crimelor împotriva umanităţii comise în Albania în timpul regimului comunist din motive politice, ideologice şi religioase (nr. 8001 din 22 septembrie, "legea genocidului") şi legea privind verificarea caracterului moral al oficialilor şi al altor persoane conectate cu apărarea statului democratic (nr. 8043 din 30 noiembrie, "legea verificării"), ulterior amendată de decizia Curţii Constituţionale din 31 ianuarie 1996. *Prima facie*, aceste legi au avut intenţia de a proteja noua democraţie albaneză prin limitarea accesului la procesul politic a persoanelor cu tendinţe antidemocratice, dar de fapt ele au fost folosite de Partidul Democrat pentru a curăţa scena politică locală de persoanele antidemocrate şi de cele care se ridicau împotriva sa.

Legea genocidului permitea condamnarea, prin intermediul procurorului general, a crimelor împotriva umanităţii comise de regimul comunist. Demnitarii comunişti puteau fi acuzaţi de crime împotriva umanităţii, nu doar de corupţie, cum fusese cazul înainte de 1994. Persoanele găsite vinovate erau excluse din posturi publice până în anul 2002 pe baza implicării lor personale în acte reprobabile. Până în ianuarie 1996, procurorul general a ordonat arestarea a 24 foşti lideri comunişti, dintre care mulţi erau deja în ţnchisoare condamnaţi pentru implicarea în acte de corupţie. Succesorul lui Hodja, Ramiz Alia, a fost condamnat în 1994 pentru crime economice, eliberat în 1995 şi rearestat în februarie 1996 în baza legii genocidului sub acuzaţia că ar fi ordonat încarcerarea a mii de cetăţeni înainte de 1991, uciderea celor ce încercaseră să părăsească ilegal ţara, deschiderea focului de către poliţie asupra celor ce au răsturnat monumentul lui Hodja din Tirana şi uciderea a patru persoane pe 2 aprilie 1991 la Shkoder. Alia a fugit din ţară în 1997, înainte de a fi condamnat, dar alţi demnitari comunişti au primit sentinţe variind de la cinci ani la închisoare pe viaţă.

Legea genocidului a permis şi o lustraţie extrem de limitată. Persoanele dovedite a fi autori, conspiratori sau executori ai crimelor comuniste împotriva umanităţii şi cei ce au deţinut anumite poziţii publice înainte de 31 martie 1991 nu puteau ocupa posturi în administraţia publică, justiţie sau mass media până în 2002. Poziţiile publice ce duceau la lustraţie erau cele de fost membru al conducerii Partidului Muncii şi al Adunării Naţionale, preşedinte al Curţii Supreme, procuror general şi ofiţer şi informator al *Sigurimi*, dar nu cei ce au deţinut asemenea poziţii dar "au acţionat împotriva liniei oficiale sau s-au distanţat de ea în mod public" (articolul 3). Cu câteva excepţii notabile (Haxli Lleshi, fost preşedintele Adunării Naţionale, sau Manush Myftiu, fost vice-premier), cei găsiţi vinovaţi erau deja în închisoare şi oricum nu ar mai fi putut ocupa posturi publice până în 2002.

Verificările au fost operate de un comitet cu drepturi exclusive de a folosi dosarele fostei Sigurimi şi ale Partidului Muncii. Articolul 1 al legii verificării stabilea lista poziţiilor ce se aflau în atenţia comitetului: deputaţi, preşedintele republicii, membri ai aparatului de stat central şi local, directori de instituţii bancare şi financiare, ofiţeri de armată, membri ai poliţiei, serviciilor secrete şi ai corpului diplomatic, judecători şi procurori, rectori de universităţi, directori ai radio-televiziunii de stat. Comitetul determina apartenenţa persoanelor verificate la următoarele categorii: membri ai guvernelor comuniste, Politburoului, Comitetului Central, Consiliului Prezidenţial şi ai Curţii Supreme, ofiţeri, agenţi şi colaboratori ai *Sigurimi* şi ai serviciilor externe de informaţii, ofiţeri din penitenciare şi lagăre de muncă, denunţatori, investigatori, procurori şi judecători implicaţi în procese politice (articolul 2). Comitetul includea şapte membri: preşedintele numit de parlament, vice-preşedintele şi un alt membru numiţi de guvern, câte un membru numit de miniştrii justiţiei, de interne şi ai apărării, şi un membru numit de Serviciul Naţional de Informaţii (articolul 4). Teoretic comitetul era independent, însă practic marja sa de libertate a fost limitată, deoarece componenta îi era determinată de majoritatea parlamentară democrată. Lideri democratici precum Sali Berisha şi Spartak Ngjela au recunoscut în 2005 că natura sa partizană a influenţat negativ eficacitatea şi imaginea publică a comitetului. Dacă persoana investigată refuza să renunţe la poziţia publică, comitetul făcea public verdictul său, pe baza căreia guvernul putea să iniţieze procedura de demitere. Persoana investigată putea contesta decizia în termen de şapte zile în Curtea de Casaţie.

Articolele 7 şi 9 ale legii verificării prevedeau ca toţi candidaţii la poziţiile din articolul 1 trebuiau verificaţi în prealabil de comitet. Un amendament ulterior a exceptat candidaţii la alegerile locale (60.000 persoane pentru 5.764 poziţii), incluzându-i pe cei pentru primării şi prefecturi (800 pentru 64 poziţii). În cazul în care comitetul o includea într-o categorie prevăzută în articolul 2, persoana nu putea candida până în 2002. Dacă încerca să se inregistreze înainte de acea dată, comitetul îi dezvăluia public dosarul şi informa Biroul Electoral, ce trebuia să împiedice candidatura. Verificările puteau fi iniţiate de instituţii, de membri ai partidului, în cazul liderilor politici, sau de persoana în cauză. Cei ce erau deputaţi la momentul promulgării legii au fost supuşi verificîrii doar în cazul în care au candidat în alegerile din iunie 1996.

În primele luni de activitate, comitetul a recomandat ca 139 persoane (10% dintre candidaţii care în alegerile din mai 1996 au încercat să ocupe un loc în parlament) să nu candideze în alegeri. Dintre aceştia, 45 erau socialişti, 23 social democraţi, 3 democraţi, 11 reprezentau Alianţa Democrată şi 13 Partidul Republican. Şapte dintre cei 11 lideri ai Partidului Socialist au fost declaraţi neeligibili (inclusiv Fatos Nano, Servet Pëllumbi şi Kastriot Islami). Deoarece revelarea publică se putea face doar cu consimţământul persoanelor investigate, numele candidaţilor declaraţi neeligibili nu au fost făcute publice şi astfel albanezii nu vor şti niciodată natura acuzaţiilor ridicate împotriva lor. Doar 57 dintre cei acuzaţi au contestat decizia. Curtea de Casaţie a dat dreptate numai la şapte dintre aceştia. Organizaţii internaţionale precum Human Rights Watch şi OSCE au criticat termenul strâns de depunere a contestaţiilor, partizanatul comisiei de verificare şi caracterul secret al verificărilor[7].

Negocierile preşedintelui Berisha cu opoziţia socialistă din 1996 au dus la acceptarea unui compromis prin care candidaţii la alegerile locale, dar nu cei pentru funcţiile de primar şi prefect, au fost exoneraţi de verificare. Protestele populare ce au urmat căderii schemelor piramidale au dus la formarea unui guvern de "reconciliere naţională" şi organizarea de noi alegeri generale în iunie 1997. Un nou "contract politic" amenda legile lustraţiei prin legile nr. 8215 şi nr. 8220. Doar foştii membri ai Politburoului, foştii agenţi secreţi şi cei vinovaţi de crime împotriva umanităţii urmau a fi lustraţi. Miniştri comunişti ca Fatos Nano şi Skendër Gjinushi au putut candida în alegeri. Cu o majoritate parlamentară, socialiştii au putut folosi lustraţia în propriul lor avantaj, reorganizând administraţia centrală, justiţia, universitaţile şi mass media publică şi înlocuind simpatizanţii democraţi cu proprii lor

membri. La cererea noilor procurori numiţi de socialişti, tribunalele au reexaminat acuzaţiile de crimă împotriva umanităţii ridicate împotriva unor oficiali comunişti ca Ramiz Alia, Hekuran Isai and Simon Stefani. În octombrie 1997 Curtea Suprema i-a achitat pe toţi pe motiv că nu puteau fi traşi la răspundere pentru fapte recunoscute ca legale în momentul în care au avut loc. La 15 ianuarie 1998, preşedintele Nafiz Bezhani al noul comitet de verificare numit de socialişti a cerut parlamentului să modifice legea verificării, restrângând numărul cazurilor supuse lustraţiei de la toţi agenţii secreţi doar la şefii Ministerului de Interne şi ai *Sigurimi*. Judecătorii şi procurorii comunişti nu mai erau lustraţi, iar colaborarea cu *Sigurimi* era pedepsită doar dacă se referea la investigaţiile de natură politică. În mai 1998, comitetul a anunţat că a verificat 3.000 demnitari şi a recomandat lustrarea a doar 81 dintre ei. Nu este clar câţi dintre aceştia şi-au pierdut posturile. Ulterior, comitetul nu a mai funcţionat, iar la 31 decembrie 2001 legea verificării şi-a încetat aplicarea.

Slovenia

În Slovenia, lustraţia a luat forma amendamentului UDBa (*Udbovski Amandma*), a rezoluţiei privind ilegalitatea regimului totalitar comunist şi a legii privind suprimarea consecinţelor regimului totalitar comunist (aşa numita lege a lustraţiei). Nici una dintre aceste initiaţive nu a avut succes.

Amendamentul UDBa, propus în iulie 1992 şi aplicat legii alegerilor parlamentare, căuta să blocheze posibilitatea ca foştii colaboratori secreţi să ocupe fotolii în Adunarea Naţională. Amendamentul stipula că, înaintea alegerilor şi a acceptării unei poziţii, fiecare candidat să semneze o declaraţie scrisă detaliind colaborarea, înainte de alegerile din primăvara lui 1990, cu poliţia politică (*Služba Državne Varnosti* sau SDV) şi serviciile de inteligenţă iugoslave sau străine. Cei care admiteau o asemenea colaborare nu mai puteau candida pentru un fotoliu parlamentar, iar cei care minţeau în privinţa trecutului lor printr-o declaraţie falsă îşi pierdeau poziţia. Declaraţia era un document public înregistrat la Comisia Electorală. În septembrie 1992, amendamentul a fost respins de parlament. Coaliţia DEMOS care a dominat scena politică în anii 1990-1992 a preferat să se concentreze asupra crimelor comuniste comise în al doilea razboi mondial sau împotriva rezistenţei interne. Eforturile sale au contribuit la reabilitatea victimelor proceselor politice din anii 40, la reconsiderarea rolului colaboratorilor şi partizanilor şi la restituirea proprietăţilor naţionalizate după război. Însă DEMOS nu a vrut, şi poate nu a putut, să analizeze activitatea poliţiei politice iugoslave din alte perioade ale dominaţiei comuniste sau a liderilor politici comunişti ce au făcut abuz de putere. În 1992 cabinetul lui Drnovsek a creat o Comisie Parlamentară de Investigare a Crimelor de Masă Postbelice, a Proceselor Dubioase şi a Altor Iregularităţi. Comisia a operat între 1992 şi 1996 sub conducerea vice-premierului Jože Pučnik, dar nici unul dintre rapoartele sale nu a fost făcut public[8].

În 1997 forţele de centru-dreapta au ridicat iar problema lustraţiei. Înaintea alegerilor din acel an social democraţii şi creştin democraţii au înaintat parlamentului două documente: rezoluţia privind ilegalitatea regimului totalitar comunist şi aşa numita lege a lustraţiei. Ministrul Apărării Jan Janza a susţinut că NATO cerea Sloveniei să-şi confrunte demonii trecutului comunist înainte de a i se putea încredinţa secretele alianţei. Public s-a considerat că insuccesul ţării de a fi admisă printre primele candidate NATO din Europa de Est se datora lipsei lustraţiei. Pe 26 noiembrie 1997 legea lustraţiei a fost respinsă de parlament cu 57 voturi contra şi doar 22 pentru. Doar 79 dintre cei 90 membri ai parlamentului au participat la vot. Discutată în aceeaşi perioadă, rezoluţia condamna fostul regim, fără a prevedea sancţiuni contra indivizilor sau instituţiilor asociate acestuia. Conform rezoluţiei, în Slovenia perioada comunistă se împărţea în trei etape: etapa totalitară, etapa socialist realistă şi etapa socialismului cu faţă umană. Partidul Comunist era făcut responsabil pentru susţinerea pe care o acordase regimului. După cinci zile de dezbateri, rezoluţia a fost respinsă cu 44 voturi contra şi 42 pentru, într-o atmosfera de apatie publică. Proiectul lustraţiei a fost ulterior abandonat în Slovenia.

Ţările est europene au urmat căi diferite în ce priveşte metodele concrete de lustraţie, atât în ce priveşte sancţiunile pe care aceasta le atrage după sine, cât şi categoriile sociale vizate pentru înlăturare. Serviciile secrete, judecătorii şi procurorii, şi clasa politică au fost segmentele cel mai adesea verificate. Dar dacă toate procesele de lustrare au inclus verificarea, nu toate au inclus sancţiuni pentru deconspirarea ca fost instrument al represiunii comuniste. Prin urmare, doar în unele ţări procesul de lustraţie a dus la curăţirea elitelor postcomuniste de activiştii de partid comunist şi de agenţii şi colaboratorii secreţi ai poliţiilor politice secrete.

Acest articol prezintă sumar rezultatele unei cercetări comparative coordonate de Centrul de

Studii Postcomuniste de la Universitatea St. Francis Xavier şi generos finanţate de Social Sciences and Humanities Research Council of Canada, la care au participat dr. Nadya Nedelsky (USA), dr. Robert Austin şi dr. Gary Bruce (Canada), dr. Momchil Metodiev (Bulgaria) şi dr. Renata Uitz (Ungaria). Le mulţumesc dr. Maria Los, dr. Dariusz Stola şi istoricilor Institutului pentru Memorie Naţională din Varşovia pentru sugestii şi completări şi numeroşilor oameni politici din toate ţările discutate care au oferit informaţie.

NOTE

[1] V. "Collaborators Revealed," *Uncaptive Minds* vol. 4 (1991), p. 9.

[2] Două alte nume au fost adăugate ulterior.

[3] Legea a fost modificată în noiembrie 1992, când Curtea Constituţională a exceptat de la lustrare candidaţii încă nerecrutaţi drept informatori. Cei ce aparţineau acestei categorii puteau face apel la o comisie independentă de lustraţie care trebuia să stabilească dacă candidatul a fost în cele din urmă recrutat ca informator. În 1992 din 600 de cazuri comisia a determinat că doar 3% dintre candidaţi colaborasera într-adevăr. Cei dovediţi drept colaboratori puteau contesta decizia de lustraţie în curţile administrative.

[4] V. Peter Kononczuk, "Judging the Past: Ghosts from the Communist Era Come Back to Haunt Judiciary," *The Prague Post*, 17 august 2005, www.praguepost.com

[5] V. Aleks Szczerbiak, "Dealing with the Communist Past or the Politics of the Present? Lustration in Post-Communist Poland," *Europe-Asia Studies*, vol. 54, nr. 4 (2002), pp. 559-560.

[6] *New York Times* (23 ianuarie 1996) şi Jakub Karpinski, "Polish Security Services and the Oleksy Case," *Transition* (1 noembrie 1996), pp. 9-13.

[7] Atât socialiştii, cât şi social democraţii au contestat constituţionalitatea celor două legi ale lustraţiei, dar Curtea Constituţională a respins obiecţiile lor pe 31 ianuarie 1996, sugerând doar amendamente minore.

[8] Comisia a concluzionat că aproximativ 16.117 sentinţe politice şi 178 condamnări la moarte au fost date din 1945 până în 1977. "Porocilo o Raziskovanju povojnihsodnih procesov," *Nova Revija* (Ljubljana, 2003), pp. 16-55.

SEMNAL

Aleksandr Soljeniţîn

Ca bobul între pietrele de moară

Editura: Humanitas

Anul apariției: 2006

Traducere din rusă de Nicolae Vrubleschi

Descriere

"*Ma gândeam că asta-i tot, că nu mai am ce scrie la Vitel: scriitorul are acum o casă, nu mai este nevoit să alerge de colo-colo, manuscrisele rămân la vedere în diferite camere, iar el nu mai dă fuga să le ascundă la orice ciocănit în uşa, poate să compare începutul cu sfârşitul pe aceeaşi masă de scris, iar, când a terminat, nu mai trebuie să îngroape opera terminată. Atunci, judecând după criteriul sovietic, eseurile asupra vieţii literare se încheiaseră? Ar fi fost deplasat să le continui? Intenţionam să plasez o concluzie astfel formulată la sfârşitul Invizibililor. Căci nu ştii ce îţi rezervă viitorul. Conform criteriului occidental, eseurile au căpătat, într-un mod neaşteptat, o nouă direcţie.*

Piatra de moară a KGB-ului nu înceta să mă zdrobească - dar mă obişnuisem; acum i s-a alăturat (şi nu pentru prima oară) piatra de moară a Occidentului şi amândouă mă macină! Cum să trăiesc aici? În toate problemele de afaceri, de finanţe şi de organizare ajung în impas, înregistrez pierderi, apar complicaţii de nerezolvat, astfel că, în unele momente, mă cuprinde disperarea: parcă mi-am pierdut raţiunea, m-am dezobişnuit să acţionez, fac numai greşeli. Cât de lucid eram în Est şi cât de orb sunt aici. Cum să mă descurc în acest păienjeniş de reguli şi legi?" Aleksandr Soljeniţîn ■

Lavinia Stan - Dr., Director al "Centrului pentru Studii Post-Comuniste", St. Francis Xavier University, Canada.

Memory and History in Postcommunism

Preliminary Theoretical Remarks*

MICHAEL SHAFIR

Historiography's political functions under totalitarian regimes have been, and continue to be, fascinating for scholars and laymen alike. Yet it is unlikely that any future scholar would be capable of better summing it up than George Orwell did in his famous *Nineteen eighty-four*: "He who controls the present, controls the past. He who controls the past controls the future".

What happens, however, once that past is left behind? What, in other words, happens when there is no one around to "control the present"; or rather, when "controlling the present" is subject to competition and ephemeral by the nature of a [theoretically] competitive political system? I would like to advance the proposition that at this point historiography, once strictly controlled, begins to face a fierce competitor, namely "memory".

The literature on "memory" is by now so vast that one would need a huge, well, memory and a correspondingly enormous footnote to just mention the most prominent names associated with it in the last decades. Suffice it to mention that Paul Ricœur traces preoccupation with what "memory" is all about to the ancient Greek philosophers, Augustin, John Locke, Sigmund Freud, Maurice Halbwachs, Yosef Haim Yerushalmi and Pierre Nora (to mention but a few) before he produces his own theory (Ricœur, 2001). It would have been strange if post-communist East Central Europe made an exception to what Jean-Charles Szurek (2000) terms as "the tyranny of memory." One of the purposes of this study is to prove that it by no means does so. Just a few years after the fall of the regimes, Tina Rosenberg, describing Czechoslovakia, Poland and the former German Democratic Republic now reunited with the Federal Republic, was dubbing the area as a "haunted land" that was "facing Europe's ghosts after communism" (Rosenberg, 1996). In turn, Eva Hoffman had titled a volume published three years earlier (1993) *Exit into History*, thus echoing the title of an article by Shlomo Avineri (1991). As I have pointed out elsewhere, it is rather misleading to speak (as Avineri did) of a "return to history," for this implies that history (and historiography) has been absent from a communist-ruled East-Central Europe (Shafir, 1994, p. 333 and Shafir, 2004b, p.181). If that were the case, how would one explain the prominent part played by "national communism", whose roots can be traced back as far as Stalin's "socialism in one country"? I believe one would be more accurate speaking of an "eruption *of* (rather than *to*) memory." It is memory, rather than history, that is capable of "haunting".

Like historiography, memory can be, and has been, silenced by totalitarian regimes when and if it contradicted those regimes' socialization purposes. But unlike historiography, memory cannot be erased. It cannot be placed on shelves with limited access in public libraries; neither can it be stopped from transmission from generation to generation by a "competitor socializer" such as the family. While deviously "whispered" under totalitarianism, memory "breaks out" unrestrained once that regime is gone--including reminiscences of personal experiences under the previous governance. What is more, while historiography is the privileged field of professionals, memory engulfs entire communities or entire groups within communities. Memory requires no footnotes against which arguments might be checked. Memory just *is*, whereas (when free) historiography places the *has been* under question mark. As Romanian historian Adrian Cioroianu (2000, p. 29) has put it, history is uncertain, memory is always certain. It makes little sense to *argue* against memory, since memory is pri-

marily *sentiment.* And sentiments know no professional boundaries. They are above all *shared*, which means that not only historians, not only politicians or writers, not just university or high-school graduates, but also shopkeepers, blue-collar workers and peasants constitute the make-up of memory. And, as pointed out by George Schöpflin, an important role in the maintenance of memory (ranging from making parts of memory silent, understanding memory and controlling its resonance) is played by myth (Schöpflin, 1997, p. 26).

At this point I owe the reader a clarification. My employment of the notion of "myth" is neither based on Georges Dumézil (1939, 1968, 1971), nor on Mircea Eliade (1995, 1999, 2003) and his rejection of "historicism" (Ţurcanu, 2005, pp. 475-476; Misane and Priedite, pp. 160-161). It rather rests on Georges Sorel's perceptions of the myth and particularly its capabilities of moving masses regardless of the myth's accuracy (see Sorel, 2003, pp. 22-25, 84-85, and Sternhell et al., 1989, pp. 78-98). He or she who wants to read in this choice an ideological option is free to do so, but is warned that Sorel is considered by many to be a protofascist intellectual (Sternhell et al., 1989, pp. 53-126; Gregor, 2005, pp. 64-66), and is thus very much in the same category with Dumézil and Eliade (Dubuisson, 2003). Vladimir Tismaneanu, whose book *Fantasies of Salvation: Democracy, Nationalism and Myth in Post-Communist Europe* often relies in analysis on Sorel, emphasizes that "îmşyths are not banal descriptions of the desired society". He cites the French syndicalist as writing: "A myth cannot be refuted, since it is, at bottom, identical with the conviction of a group, being the expression of these convictions in the language of movement; and in consequence unanalyzable into parts, which could be placed on the plane of historical description" (Tismaneanu, 1998, p. 13). And to an equal extent, this explains why memory is also the *subject* of a lot more attention under any regime (including democracies) than history is. This also means that myth should not be employed as a synonym of "legend", as often is the case. Legends play no social role --unless they are turned into myths. Legends may easily be "deconstructed". It is useless to deconstruct myths, for the purpose of myth is to either mobilize or demobilize, and to coagulate society or parts thereof around one or more ideas shared by its members or by groups within the society. Myth-deconstruction would always trigger a process of "myth-replacement", for myth is part of collective memory, which legend is not--but may become (Schöpflin, 1997).

Lest I be misunderstood, I am not arguing in any way in favor of "historicization" (not to be confused with "historicism") in a Martin Broszat style. I do not consider memory to be in any way inferior to, or less important than, the careful research of the historian. Moreover, I embrace Saul Friedlander's position in his dispute with the late German historian (Broszat, Friedlander, 1990) over the danger implicit in Broszat's advocacy of a "historicization" of Nazi Germany's epoch. This historicization was understood by Broszat as the need to study the Nazi era as if it were just like any other historic period; as a requirement to clean (cleanse?) its interpretation of any ideological-moral dimension; and as freeing the object of study "of the 'imposed syndrome' created by moral judgement on the Nazi era in its totality" (Friedlander, 1993, pp. 68-69). For Broszat (as Friedlander would retrospectively put it), "memory eliminates nuances, opts for the most global and schematic rendition of the past, often giving it a mythical and, in any case, a monumental dimension," whereas "the aim of historiography--certainly the aim of historicization as defined by Broszat--is the search for nuances, for complexity, for differentiation, the fight against any kind of mythification or monumentalization of the past" (Friedlander, 1993, pp. 95-96). Unlike Broszat, I am not the advocate of de-mythification, for I consider that to be a futile endeavor. Myths may be replaceable, but they are not effaceable. Myths are part and parcel of collective memory, and that memory cannot be liquidated but by genocide.

Neither of these statements is aimed at claiming the primacy of memory over historiography. As Friedlander (1993, p. VIII) put it:

[T]he process involved in the molding of memory and historiography is, theoretically at least, antithetical to that involved in the writing of history. Nonetheless, the representation of a recent and relevant past has to be imagined as a continuum: the constructs of public-collective memory find their place at one pole, and the "dispassionate" historical inquiries at the opposite pole. The closer one moves to the middle ground, that is, to an attempt at general interpretations of the group's past, the more the two areas--distinct in their extreme forms--become intertwined and interrelated. This middle ground may be defined as a specific category, that of "historical consciousness." Public-collective memory manifests itself essentially in set commemorative rituals and dominant symbolic systems referring to the past of the group (street names,

monuments, museums, etc.), and "dispassionate" historiography is restricted to periods distant in time or to those eras that have lost immediate "existential" and ideological relevance to the present. "Historical consciousness" is the necessary conjunction of both extremes in any significant attempt at understanding, explicating, and representing the yesterday that affects the shaping of today. Incremental knowledge acquired by historical research is usually integrated within the general framework of the prevailing historical consciousness of a group and molded according to one of its extant frameworks of interpretation.

On the other hand, because memory is so much entangled with sentiment, it is often short. Personal experience comes to play a much larger role in memory than it ever did in historiography. There are things we would rather forget when it comes to our own behavior and that of our peers or of our communities. We know from Ricœur (2001) that memory and forgetting are inextricable, and I dare add that this is to a large extent due to the powerful existence of a "present dimension."

Indeed, memory is not only about remembering. To remember is to recall the past. But memory is not only about the past. It is also about the present and about the future. Memory is instinctive. A child who does not remember that fire burns, would put its hand in the flame again and again. We instinctively remember the past in order to be able to function at present and in order to be able to cope with the future. But just as memory is instinctive, so is forgetting. If we cannot function without learning from experience, it is no less true that we cannot function if experience becomes obsessive. If we were to spend our lives in bemoaning personal and above all collective traumas, we would become just as dysfunctional as human beings as we would be as walking *tabulae rasae.* It is hard to establish with certainty where the line between remembering and forgetting must be drawn. We know that we mourn in order to remember, but also in order to be able to forget. Mourning, including collective mourning, thus has a double healing function. It is, on one hand, directed at understanding what happened to us or our kin, but at the same time it is directed towards enabling ourselves to survive. The trouble is that memory in general, and collective memory in particular, is also selective. We "forget" what we do not like to remember, we eliminate from our *psyche*, including the collective *psyche*, what we wish it did not happen. Even when we are forced by evidence to recognize our guilt, we tend to deflect responsibility unto others.

Despite their multiple differences, historians, sociologists, anthropologists and political scientists converge on one point: memory is about *the present.* If the "tyranny of memory" cannot be escaped, this is because no one has yet devised the time machine for escaping from the present. The main reason for the "presence of the present" in memory is that memory is in one way or another linked to legitimacy and the legitimization process. Memorials and commemorations are indeed inextricably linked to that process, be it the personal legitimization of politicians and the politics they are supposed to represent, or the collective legitimization of a society's perceptions of itself. When Romanian historian Andrei Pippidi speaks of the need to develop a "theory of symbolic history" (Pippidi, 2000, pp. 5-10) for the purpose of comprehending the handling (or mishandling) of memory as a social phenomenon, he actually has in mind the necessity of a "theory of symbolic memory." George Schöpflin (1977, p. 20) emphasizes the linkage between myth and ritual and between myth and symbol: "In simple terms, myth is the narrative, the set of ideas, whereas ritual is the acting out, the articulation of myth; symbols are the building blocks of myths and the acceptance or veneration of symbols is a significant aspect of ritual. A ritual generally observes the procedures with which a symbol is invested, which a symbol compels."

Thus memory in general, and ceremonies of memorialization in particular, is linked to both ritual and to symbol. One can, as Schöpflin does when he analyses "commemoration", see in it a process a "ritualized" recalling of what societies stand for. "A society without memory is blind to its own present and future, because it lacks a moral framework into which to place its experiences" (Schöpflin, 2000, p. 74). The symbolic aspect of memorials and commemorations is even more pronounced in societies whose national identity is fragile and whose future is uncertain. The distortion (but not obliteration!) of national symbols in East Central Europe under the communist regimes and the search for either new or renewed "symbols" in the wake of regime change made Jacques Rupnik observe in the early 1990s that "demolition of [communist] statues, restoration of former denomination to streets, are but the exterior aspects of the search for a 'usable past,' whose force is proportional to the fragility of national identity and uncertainty in face of the future" (Rupnik, 1992/1993, p. 4). To my knowledge, Rupnik never defined what "usable past"

means. Nor have those who employed the concept in his footsteps (for example, Iordachi and Trencsényi, 2003). Under "usable history" I understand the search for positive past referents for the purpose of forging self-confident national identities. For as Sorin Antohi (1997, pp. 292-316.) shows, post-communism entails, among other things, a crisis of national identity.

The search for a "usable past" is thus particularly strong in societies uncertain of what should replace their left-behind identity and who should be chosen to symbolize the new identity. This is precisely the case of East-Central Europe in transition. Which past is deemed as worthy to be "used" or "re-used"? Back in 1994, German political scientist Claus Offe spoke of a "triple transition" facing the former communist states of the area. He termed this as a "dilemma of simultaneity" generated by having to cope at one and the same time with unconsolidated borders, democratization and property redistribution"; moreover, according to Offe, these tasks are faced while the transiting political entities are confronted with occasional outburst of "national and ethnic politics and ethnic strife" (Offe, 1994, pp. 135, 64-66, respectively). Elsewhere I pointed out (Shafir, 2004a, p. 57) that such outbursts are reflecting a "dilemma of simultaneity," though this is "merely" a double dilemma, not a triple one: is it possible to overcome the communist past without leaning on what preceded it, and is it possible to overcome the authoritarian past that antedated communism without idealizing that past beyond recognition? In other words, the double *Vergangenheitsbewältigung* necessity is calling for a *positive* "referential," in the absence of which no nation-building process is conceivable at all. No polity can function without — to use Benedict Anderson's terminology (1991) — a positive "imagined community" to which reference can be made. For, as Romanian historian Lucian Boia put it, "The past means legitimization and justification. Without having a past, we can be certain of nothing " (1998, p.7).

What Pippidi calls the "macabre comedy of posthumous rehabilitations all over Eastern Europe after 1989" demonstrated that the past was undergoing a process of being reshaped "by partisan passions, with each political family introducing in the national pantheon those historic figures in whom it can recognize itself or whom it abusively claims îas its ownş." One must ask, we are told by Pippidi, "Who Is On the Way Out? Who Is on the Way In?," all while bearing in mind that "[At] a time when all Central East European countries reject the Soviet model, searching for an own (old or new) national identity, historians and politicians compete for the reinterpretation of the past" (Pippidi, 2000, pp. 8 and 22, respectively). And here is precisely where competitive memories step in.

To understand that mechanism one is well advised to return to Maurice Halbwach's analysis of collective memory (1997) and the distinctions he makes between its three categories. In so doing, one need not necessarily accept the French sociologist's claim that memory is *singularly* social. But there can be little doubt that *one* of memory's functions is both socially induced and *socializing.* According to Halbwachs, the first corner stones of memory are being laid in childhood. He calls that "individual" memory. What individuals "remember" is how to read the past and the present through the spectacles of parents, grandparents and the circle of their immediate friends. In other words, the Halbwachsian category of individual memory does not involve choice, as people cannot choose the family into which they are born or that family's immediate circle of friends. The experiences of this restricted circle would become "their" personal experience. How they relate to events occurring in their childhood is also "remembered" through the experience they undergo by being part of this restricted circle.

A second Halbwachsian category is formed by "collective" memory. This is the sum total of experiences an individual undergoes as a member of a group larger than the family and his/her immediate circle of friends and acquaintances. Belonging to this category is not necessarily, but may become, a matter of choice. People do not choose to be born as part of one particular nation more than they choose to be born as part of a particular family. But to a large extent, they might opt for belonging to peer-groups and associations. They might not have chosen to be born in a social class, but some move from one social class into another. All these factors would impact their memory in the sense that they would "read" their own and their peers' past from a group-perspective. But if my reading of the French sociologist is correct, it is wrong to speak of collective memory. Rather, one should use the term of collective *memories*, which compete not only among themselves, but often enough within the same individual.

This brings us to the third component of Halbwachsian memory--historic memory. Paul Ricœur (2000, pp. 479-480) is rightly pointing out that, while also an

important part of the socialization process, historic memory is the only component of the Halbwachs triangle that is induced from outside the individual's personal experiences. It is, so to speak, a "bridge" between individual and collective memory on one hand, and the respective society's memory on the other hand. Or it might be an obstacle to the bridging operation, whenever individual and collective memory experiences contradict historic memory. "îTşhe major reference of historic memory remains the nation," according to Ricœur, who reproduces in support Halbwachs' affirmation "generally, history starts where tradition ends" (Ricœur 2000, p. 482).

This is an important point, for what that means is that Halbwach's first two categories of memory (individual and collective) are mythical memory, whereas the third category may or may not belong to memory at all. Both Halbwachs and Ricœur miss an important aspect of this socialization process. That contradicting individual and collective memories might come into conflict with historic memory is true. But this is so only when *institutionalized* historic memory, that is, official historiography contradicts the early socialization processes. However, it is no less true that historic memory might become totally subservient to individual and collective memory. This is particularly acute in societies undergoing an identity crisis, as is the case of the post-communist polities. These societies find themselves in a situation in which the "single" official history has been displaced. (Not necessarily so its institutionalized representatives). In these crisis situations, personal memories tend to replace historic research. While Leopold von Ranke's famous call on historians to reproduce the past *"wie es eigentlich gewesen ist*" might be unattainable, memory, as we have seen, is subjective by definition.

This leads me to enounce the following hypotheses:
1) In transitional societies there is more room for overt "competitive memories" than in either totalitarian polities or in established democracies. In the former systems, competitive memories were transmitted "underground" and seldom found articulation outlets. In established democracies, what is at stake is not the identity of society, but that of its rulers. These latter stakes are considerably lower than under transition systems. Hence, while competition for memory does exist, consensual memory is far wider and chances are greater that the gap between the Halbwachsian individual-and-collective memories and historic memory would be narrower.
2) The search for a "usable history" in transitional societies and the need for myth-replacement might well lead into *mis*-replacements. As Schöpflin (1997, p. 25) pointed out, it "is the political and intellectual élites in the community, those who are able to gain the ear of society, those who control the language of public communication" who "control myth and which myths they appropriate." But what Schöpflin fails to observe is the fact that these elites, in turn, were and are molded by memory. They do not simply manipulate it at their will, but are "manipulated" by the values they inherited from family and their own peers. Political elites might misread the power of both counter-myths and the chances of success for their own proposed myth-replacements. How memory acts on us, in other words, depends on who we are. Dominick LaCapra is pointing out that "[whether] the historian or analyst is a survivor, a relative of survivors îof the Holocaustş, a former Nazi, a former collaborator, a relative of former Nazis or collaborators, a younger Jew or German distanced from more immediate contact with survival, participation, or collaboration, or a relative 'outsider' to these problems will make a difference even in the meaning of statements that may be formally identical" (LaCapra, 1992, p. 110). There is no reason to believe this is singular to the memory of the Holocaust and its representation. It would be very strange indeed if it did not apply to the memory of the Gulag, for example. Thus, "who remembers" matters, and opens the gate wide to a "clash of memories."
3) While myths are culture-specific, they nonetheless are transferable. Transitional societies in general, and societies with a weak identity in particular, are prone to emulate not only organizational models, but also myths. This, of course, is by no means singular to post-communist societies. In the long run, however, "imported myths," stand an even smaller chance of being successfully adopted, and the collapse of communism is proof of the fallacy's endeavor. Yet when an imported myth finds a correspondent in local culture or in a sub-culture thereof, and serves the need of segments of local society, it may be turned into a powerful tool, even if its roots are in legend.
4) Myth acts powerfully on reading the recent past, even if the "reader" has experienced that past in a manner that is different from what the myth is claiming.
5) Personal security and collective security (particularly the lack thereof) make one read the recent past with the heart of the present and with a worried eye on the future. The future dimension of memory is indeed far larger than that of historiography. The present tends to obliterate the past, particularly when

prospects for the future appear to be grim. This explains how people come to idealize a past from which they had opted out.

* This paper has been presented to the conference *The New Frontiers of Europe. International, Inter-ethnic and Inter-confessional Relations,* organized by the Faculty of European Studies, Babes-Bolyai University, Cluj, between April 6th-8th, 2006.

Sources

Anderson, B., 1991, *Imagined Communities: Reflections on the Origins and Spread of Nationalism* (London: Verso).

Antohi, S., 1997, *Exerctiul distantei: Discursuri, societati, metode* [Exercising Distance: Discourses, Societies, Methods] (Bucureøti: Nemira)

Avineri, Sh., "The Return to History and its Consequences for the Jewish Communities in Eastern Europe," in *The Dangers of Anti-Semitism in the Wake of 1989-1990,* Jerusalem: The Hebrew University, 1991, pp. 95-103.

Boia, L., 1998, *Jocul cu trecutul: Istoria între adevar si ftiiune* îThe Game with the Past. History between Truth and Fictionş, (Bucuresti: Humanitas).

Brown, A., 1996, *The Gorbachev Factor* (New York:W.W. Norton), 2003.

Broszart, M., Friedlander, Sh., 1990, "A Controversy about the Historicization of National Socialism," in Baldwin, P. (ed.), *Reworking the Past: Hitler, the Holocaust, and the Historians* (Boston: Beacon Press).

Cioroianu, A., 2000, *Focul ascuns în piatræ* (Iasi: Polirom).

Dubuison, D., *Mitologii ale secolului XX: Dumézil, Lévi-Strauss, Eliade* (Iasi: Polirom).

Dumézil, G., 1939, *Mythes et dieux des Germains* (Paris: PUF).

Dumézil, G., 1968, *Mythes et épopée I. L'idéologie des trois fonctions dans les épopées des peuples indo-européens* (Paris: Gallimard).

Dumézil, G., 1971, *Mythes et épopée II Types épiques indo-européens: un héros, un sorcier, un roi* (Paris: Gallimard).

Eliade, M., 1995, *De la Zalmoxis la Genghis Han* (Bucuresti: Humanitas).

Eliade, M., 1999, *Mitul eternei reîntoarceri* (Bucuresti: Univers enciclopedic).

Eliade, M., 2003, *Mitul reintegrarii* (Bucuresti: Humanitas).

Friedlander, S., 1993, *Memory, History and the Extermination of the Jews of Europe* (Bloomington: Indiana University Press).

Gregor, A. J., 2005, *Mussolini's Intellectuals: Fascist Social and Political Thought* (Princeton: Princeton University Press).

Halbwachs, M., *1997, La mémoire collective* (Paris: Albin Michel).

Hoffman, E., 1993, *Exit into History: A Journey Through the New Eastern Europe* (New York: Viking).

Iordachi, C., Trecsényi, B., 2003, "In search of a Usable Past: The Question of National Identity in Romanian Studies, 1900-2000," *East European Politics and Societies* Vol. 17, no. 3, pp. 415-453.

LaCapra, D., 1992, "Representing the Holocaust: Reflections on the Historians' Debate," in Friedlander, Sh. (ed.), *Probing the Limits of Representation: National-Socialism and the "Final Solution"* (Cambridge: Harvard University Press).

Medvedev, R., 1982, *Khrushchev* (London: Basil Blackwell).

Misane, A., Priedite, A., 1997, "National Mythology in the History of Ideas in Latvia: A View from Religious Studies," in Schöpflin, G., Hosking, G., *Myths Nationhood* (London: Hurst & Company).

Offe, K., 1994, *Der Tunnel am Ende des Lichts. Erkundungen der politischen Transformation im Neuen Osten* (Frankfurt am Main: Campus Verlag).

Pippidi, A., 2000, *Despre statui si morminte: Pentru o teorie a istoriei simbolice* [On Statues and Tombs: Towards a Theory of Historic Symbols] (Iasi: Polirom)

Ricœur, P., 2001, *Memoria, istoria, uitarea* (Timisoara: Editura Amarcord, 2001, translated from the original *La mémoire, l'histoire, l'oubli* Paris: Éditions du Seuil, 2000).

Rupnik, J., 1992-1993, "Revolutie--restauratie," [Revolution--Restoration] in *Lettre internationale* (Romanian edition), no. 4, 1992/1993 (Winter).

Schöpflin, G., 1997, "The Functions of Myth and a Taxonomy of Myths," in Schöpflin, G., Hosking, G., *Myths & Nationhood* (London: Hurst & Company).

Schöpflin, G., 2000, *Nations, Identity, Power* (London: Hurst & Company).

Rosenberg, T., 1996, *The Haunted Land: Facing Europe's Ghosts after Communism* (New York: Vintage Books).

Shafir, M., 1994, "Anti-Semitism in the Post-Communist Era" in Braham, R.L. (ed.), *The Tragedy of Romanian Jewry* (New York: Columbia University Press), pp. 333-386.

Shafir, M., 2004a, "Anti-Semitism in Post-Communist East Central Europe: A Motivational Taxonomy," in Corbea-Hoisie, A., Jaworski, R., Sommer, M. (Hrsg.), *Umbruch im östlichen Europa: Die nationle Wende und das kollektive Gedächtnis* (Wien: Studien Verlag), pp. 57-80.

Shafir, M., 2004b, "Varieties of Antisemitism in Post-Communist East Central Europe" in Kovács, A., Andor E. (eds.), *Jewish Studies at the Central European University 2002-2003*, pp. 175-210.

Sorel, G., 2003, *Reflectii asupra violentei*, (n.p.: Editura Incitatus), (Romanian translation of *Réflections sur la violence*, éd. M. Riviére, 1921).

Sternhell, Z., Sznajder, M., Asheri, M., 1989, *Naissance de l'ideologie fasciste* (n.p: Fayard).

Szurek, J-C., 2000, "Pentru o memorie democratica a trecuturilor traumatizante," [For a Democratic Memory of Traumatizing Pasts] in Colegiul Noua Europa, *Istoria recenta în Europa: Obiecte de studiu, surse, metode* (Bucuresti: Lucrarile simpozionului international organizat de Colegul Noua Europa), 7-8 aprilie.

Tismaneanu, V., 1998, *Fantasies of Salvation: Democracy, Nationalism and Myth in Post-Communist Europe* (Princeton: Princeton University Press).

Ţurcanu, F., 2005, *Mircea Eliade: Prizonierul istoriei* (Bucuresti: Humanitas).

Michael Shafir - profesor de studii europene şi relaţ ii internaţionale la Universitatea Babes-Bolyai , Cluj-Napoca. El este autorul a două cărţi şi a peste 300 de articole despre comunist şi post-comunism, publicate în volume colective şi în publicaţii ştiinţifice din SUA, Marea Britanie, Germania, Franţa, Austria, Olanda, Israel, Uungaria, Slovacia şi România.

Falimentul toleranței – eșecul modelului francez de integrare a minorităților

MARIA CERNAT

This is an essay proposing a brief analysis of the tolerance problems mirrored by the events which took place in Paris, 2005. The conclusion is that the short term policies adopted by the French government are failing to address the problem of immigrants, who are "protected" by the tolerance of the majority.

La mai bine de trei luni de la stingerea violenţelor care au zguduit periferiile marilor oraşe din Franţa nimeni nu mai pare interesat de ceea ce presa franceză a numit "criza suburbiilor". Considerăm însă că tocmai acum, când spiritele nu mai sunt la fel de încinse, ar fi oportun să examinăm câteva aspecte legate de posibilele cauze care au condus la situaţia de criză dar şi modul în care aceste evenimente s-au reflectat în câteva dintre contidianele franceze. Scopul acestei investigaţii este unul mai ambiţios şi constă în încercarea de a arăta că toleranţa ca valoare care ar putea sta la baza politicilor care privesc minorităţile nu este cea mai bună alegere şi că tocmai această politică a tolerării minorităţilor poate să conducă la situaţii conflictuale. În acest caz, modelul francez în ceea ce priveşte minorităţile nu ar fi unul demn de urmat.

Să ne reamintim pentru început cum au debutat violenţele din suburbii. La o primă vedere pare să fi fost vorba de un accident stupid. La sfârşitul lunii octombrie a anului trecut doi tineri provenind din familii de emigranţi, crezând că sunt urmăriţi de poliţie, au sărit gardul unei centrale electrice şi au căzut într-unul din generatoare, pierzându-şi astfel viaţa. Deşi ar părea un simplu accident, aceasta a fost scânteia care a aprins spiritele, tinerii provenind din familii de emigranţi considerându-se persecutaţi de poliţie. Astfel, simplul fapt că s-au crezut urmăriţi i-a determinat pe aceşti tineri să fugă ca şi cum ar fi încercat să scape de nişte criminali plătiţi să îi lichideze şi nicidecum de nişte oameni meniţi să menţină ordinea. Pentru foarte mulţi dintre aceşti tineri acest lucru a fost dovada clară pentru abuzurile de care poliţia fusese adesea acuzată. În condiţiile în care familia şi, din păcate, instituţiile abilitate reprezintă un suport foarte fragil într-o eventuală încercare a unui tânăr provenind din familii de emigranţi de a se angaja într-un conflict juridic cu forţele de ordine care se fac vinovate de abuzuri, el poate deveni o ţintă predilectă pentru poliţiştii lipsiţi de profesionalism. Tensiunile şi ura rasială cresc pe măsură ce şansele ca anchetele cu privire la eventalele abuzuri să fie corecte scad. În memoria celor doi tineri decedaţi ca urmare a încercării de a scăpa de forţele de ordine s-au organizat marşuri la care au participat sute de tineri. Acesta a fost începutul revoltelor, în care tinerii nu s-au angajat într-un conflict deschis cu forţele de ordine, preferând să atace la adăpostul întunericului instituţii precum şcoli sau centre culturale insuficient protejate, maşinile aflate parcate pe stradă sau tomberoane. În genere tot ceea ce putea fi repede şi uşor ditrus a căzut pradă furiei acestor tineri. Violenţele nu au impresionat atât prin natura lor, cât mai ales prin dimensiunile lor. Cel putin zece mii de autoturisme si zeci de clădiri au fost incendiate, pagubele ridicându-se conform estimărilor guvernului francez la peste 300 milioane euro. Evenimentele în sine nu au surprins prin natura lor, dat fiind faptul că obiceiul emigranţilor sau al copiilor acestora de a distruge proprietăţile pe care nu le puteau obţine ei înşişi prin

mijloace oneste nu data din luna noiembrie a anului 2005. Ceea ce a şocat a fost amploarea pe care violenţele au căpătat-o. În fiecare an sute de maşini sunt incendiate, uneori chiar sub ochii proprietarilor care sunt siliţi să asiste neputincioşi la spectacol. Faptul că atât de mulţi tineri au decis să intre simultan în aceasta joacă de-a v-aţi-ascunselea cu poliţia constituie o situaţie fără precedent şi, fără îndoială, o nouă etapă la care conflictele de stradă au ajuns. Unii dintre comentatorii politici cu vederi de stânga s-au grăbit să asocieze aceste manifestări cu protestele revoluţionarilor de altădată identificând figurile tinerilor magrebieni cu aceea a lui Gavroche. Totuşi, comparaţia pare mai mult decât forţată pentru că conflictul la care asistăm pune în scenă două categorii diferite etnic, nu ideologic. Ceea ce pare totuşi să justifice o asemenea comparaţie este faptul că totuşi există şi o prăpastie socială între francezii de rând şi populaţiile imigrante. Cum s-a ajuns la această situaţie? Cotidianul *Le Figaro* consacră mai multe pagini din numărul din 9 noiembrie 2005 istoriei suburbiilor. Astfel în anii ’60, când industria franceză, în special uzinele de automobile, aveau nevoie de forţă de lucru necalificată şi relativ ieftină emigrarea a fost încurajată, ba mai mult, muncitorilor li s-a permis, prin politica de reîntregire familială, să îşi aducă şi familiile în Franţa. Considerăm că acesta poate fi momentul cel mai important în măsurile adoptate de guvernele franceze cu privire la emigranţi pentru că este primul în direcţia care a condus la situaţia de astăzi. În primul rând soluţia de a folosi emigranţi magrebieni pentru muncile necalificate se încadra perfect în polica economică de maximizare a profiturilor prin minimizarea cheltuielilor salariale, omul reprezentând un factor de producţie. Este şi perioada în care la marginea marilor oraşe franceze s-au construit blocurile foarte înalte, *les barres*, care reprezentau o soluţie mult mai bună decât adăposturile improvizate, dar care prezintă marele dezavantaj de a concentra această populaţie imigrantă într-un singur loc şi de a nu fi construcţii care să reziste în timp. Pe moment părea soluţia ideală, atât pentru prosperitatea Franţei cât şi pentru emigranţi. Totuşi, în scurt timp s-a ajuns la concluzia că oamenii care ar fi trebuit să se mulţumească cu salariile care la asigurau un nivel de trai net superior celui pe care şi l-ar fi putut permite în ţara de origine aveau şi alte trebuinţe. Politicile sociale care au urmat au vizat reîntregirea familială şi erau menite să răspundă acestor trebuinţe. Ceea ce politicile cu privire la emigranţi specifice perioadei industrializării păreau să ignore era faptul că oamenii aveau nevoie şi de familiile lor şi că nevoile de acest tip se diversificau cu fiecare zi pe care o petreceau în ţara de adopţie. Ceea ce politicile de astăzi trebuie să ia în calcul este faptul că aceşti imigranţi au o identitate culturală complet diferită, care îi face nişte candidaţi destul de nepotriviţi pentru a deveni “fii si fiice ale republicii”[1]. Jaques Chirac are naivitatea sa îi numească astfel si pe nepoţii primului val de imigranţi, responsabili în mare masură pentru violenţele din suburbii, într-o totală ignorare a mesajelor pe care aceştia le transmit prin intermediul muzicii rap, mesaje care sugerează într-o manieră mai mult decât clară că pentru ei simboluri precum Napoleon sau generalul de Gaulle nu reprezintă nimic, singura voce de care ascultă fiind aceea a fraţilor mai mari, a traficanţilor de droguri sau, cel mult, a liderilor religioşi[2].

Violenţele din suburbiile franceze au debutat ca urmare a morţii accidentale a doi tineri provenind din familii de imigranţi. În memoria lor s-au organizat în ultimele zile ale lunii octombrie marşuri la orele amiezii şi incendieri de automobile şi cladiri nepăzite pe timpul nopţii. Ironia sorţii a făcut însă ca procesul de martirizare a celor doi să nu poată fi continuat, astfel că legitimitatea protestelor pe care stânga franceză se grăbea să le integreze în discursurile sale a fost serios şubrezită. La doar câteva zile de la moartea celor doi tineri filmul şocant al morţii unui tată de familie răpus sub ochii familiei sale în doar 90 de secunde de loviturile unor “fii ai republicii” care doreau să îi fure camera foto digitală a captat atenţia opiniei publice franceze. În data de 27 octombrie, în plină zi, la ora 15.30, Claude Ivoras intra în câmpul unei camere digitale instalate într-o intersecţie din Epinay-sur Seine. Se afla la volanul propriei maşini, alături de fiica şi cu prietena sa. Interesat de candelabrele stradale, dat fiind că lucra în domeniu, Ivoras a părăsit pentru câteva minute maşina pentru a fotografia un corp de iluminat stradal cu aparatul foto împrumutat de fiica sa de 16 ani. În doar câteva secunde câţiva adolescenţi care “sprijineau zidurile” de dimineaţa pâna seara s-au năpustit asupra sa şi în mai puţin de două minute l-au omorât pentru a-şi putea însuşi camera foto. Cele două evenimente, succedate la momente foarte apropiate de timp prezintă complexitatea problemei emigranţilor la care Franţa trebuie să răspundă. Foarte multe voci s-au ridicat împotriva tinerilor provenind din familii de emigranţi şi discursul cu privire la statutul lor s-a radicalizat. Nicolas Sarkozy i-a numit într-o declaraţie publică “racailles” (“gunoaie”) şi opinia publică a reacţionat foarte violent iniţial. După moartea lui Claude Ivoras le Figaro publica un articol al cărui autor se întreba dacă este mai condamnabil să *numeşti* pe cineva “gunoi” sau să te

comporţi ca un gunoi[3]. În cinstea tatălui de familie omorât în plină zi s-au organizat de asemenea marşuri, dar acestea au fost mai degrabă o replică a unor oameni care conştientizau că violenţa pe care copiii imigranţilor o exercitau asupra "populaţiei băştinaşe" se banalizase într-o foarte mare măsură. Aceasta probabil şi din cauza presei, din perspectiva căreia se consideră că poate fi voba de un eveniment când un om muşcă un câine şi nu când un câine muşcă un om (excepţie – cazul în care câinele chiar omoară omul şi omul respectiv nici nu este cetăţean al ţării de origine a patrupedului).

Considerăm însă că reprezentarea mediatică disproporţionată a violenţelor care se manifestă dinspre populaţiile mai recent venite în Franţa comparativ cu violenţele exercitate de forţele de ordine asupra emigranţilor ascunde o presupoziţie care evidenţiază neajunsurile majore ale toleranţei ca valoare care ar putea sta la baza coeziunii sociale. Suntem mult mai impresionaţi de violenţa exercitată de populaţia majoritară franceză asupra emigranţilor pentru că avem aşteptări diferite. Francezii "pur-sânge" trebuie să fie toleranţi cu emigranţii turbulenţi. Din ce alt motiv oare decât acela că aceştia din urmă sunt mai... "defavorizaţi"? În marea familie republicană franceză, fiii mai mari ai republicii trebuie să fie toleranţi cu fraţii lor mai mici. Este deja un fapt mult discutat acela că toleranţa implică o relaţie asimetrică între cineva mai mare şi mai puternic – în cazul acesta cetăţenii francezi cu vechime – care *tolerează,* şi altcineva, mai micuţ şi mai slăbuţ – în cazul de faţă cetăţenii francezi mai "proaspeţi" – care sunt *toleraţi*. Această mentalitate viciază în cele din urmă posibilitatea constituirii unui spaţiu al contractului social în interiorul graniţelor Franţei. Un contract, de orice natură ar fi acesta, ar trebui să se realizeze între părţi între care există o relaţie simetrică şi în care nimeni nu tolerează, ci mai degrabă înţelege şi respectă anumite reguli. Faptul că în fapt toleranţa este doar un alt concept venit să legitimeze discriminarea se reflectă şi în politicile cu privire la imigranţi care s-au luat de-a lungul timpului. Sigur că nu se poate nega implicarea statului în aceste probleme, astfel că politicile de prevenire a violenţei beneficiază de o mare susţinere financiară. În urma violenţelor din luna noiembrie guvernul francez a alocat 100 milioane euro pentru zonele defavorizate. Pentru copii dotaţi proveniţi din familii care nu pot să le asigure cele mai bune condiţii s-au înfiinţat aşa numitele "internate de reuşită" – centre în care aceştia pot trăi şi obţine o bună educaţie şcolară. De asemenea, guvernul francez a adoptat o lege conform căreia tinerii francezi pot să lucreze cu carte de muncă încă de la 14 ani. În fiecare dintre primăriile localităţilor în care trăiesc numeroşi emigranţi au fost înfiinţate "agenţii de mediere" unde lucrează membri ai comunităţilor de emigranţi care au reuşit să se integreze în societate şi să scape astfel de tentaţia de a câştiga bani uşor din traficul de stupefiante[4]. De asemenea, multe dintre "zonele din afara legii" cum sunt ele adesea numite în presa franceză, au fost transformate în "zone privilegiate", în care orice întreprindere privată înfiinţată este scutită de impozite în primii ani de funcţionare. Totuşi, în privinţa problemei emigranţilor se evidenţiază poate mai pregnant decât în oricare alt caz neajunsurile rapidei alternanţe la guvernare, practică cu care majoritatea dintre noi suntem de acord, dar care face imposibilă dezvoltarea unei strategii pe termen lung. Fiecare guvern adoptă măsuri care sunt mai degrabă menite să rezolve problema de pe o zi pe alta, astfel încât emigranţii să nu îi mai deranjeze pe scurta perioadă de patru ani cât se află la guvernare. Deşi se alocă sume importante pentru modernizarea urbană menită să încheie capitolul blocurilor-turn prin înlocuirea lor cu locuinţe mai confortabile, pentru prevenirea violenţei şi pentru integrarea socială a minorităţilor, ceea ce lipseşte este o strategie pe termen lung. Aceasta deoarece cetăţenia franceză, care se obţine relativ uşor, nu garantează şi unul dintre drepturile fundamentale, şi anume acela de a vota. În acest fel, interesul pe care guvernele franceze îl arată pentru minorităţi poate fi mai degrabă o campanie de relaţii publice, publicul ţintă fiind "cetăţeanul cu vechime", "băştinaş", care trebuie să aprecieze faptul că partidul aflat la guvernare este sensibil la problemele minorităţilor. Emigranţii devin în acest fel un simplu mijloc prin care politicienii se apropie de aceia care au drept de vot. Poate că analogia pare puţin forţată, însă interesul pe care un guvern francez îl arată la un moment dat faţă de emigranţi nu diferă fundamental de interesul pe care acelaşi guvern l-ar arăta faţă de câinii vagabonzi. Adevăratele strategii de integrare socială ar putea fi dezvoltate în momentul în care orice imigrant care plăteşte impozite în "zona contractului social din interiorul graniţelor Franţei" ar avea dreptul să îşi aleagă guvernanţii – ar avea deci o monedă de schimb. Mai mult, de vreme ce se presupune că un tânăr este suficient de matur la 14 ani încât să lucreze cu contract de muncă, să plătească taxe şi să se întreţină singur, de ce nu am putea presupune că are suficient discernământ să voteze?

NOTE

[1] De notat că deşi poligamia este interzisă în Franţa, *le Figaro* prezintă în numarul din 9 noiembrie date conform cărora în Franţa există la ora actuală cel putin 200 de mii de cămine poligame. De asemenea Figaro prezintă istoria unei familii care numară 65 de membri răspândiţi în câteva apartamente din celebrele blocuri-turn, mândria perioadei industrializării din Franţa. Fiecare dintre nevestele care acceptă poligamia doresc să aducă pe lume cât mai mulţi copii pentru că statul francez oferă ajutoare sociale pentru copii. Cu cât mai mulţi copii, cu atât mai mulţi bani. Între aceste soţii există o concurenţă acerbă, dat fiind că singura lor sursă de venit este ajutorul social oferit pentru copii. Soarta acestor copii aduşi pe lume ca mijloc de a obţine bani nu este dintre cele mai fericite, dat fiind că ei ajung pe stradă de la vârste foarte fragede. Statul francez doreşte să implementeze o lege care să suspende ajutoarele sociale în cazul absenteismului şcolar. Totuşi aceasta nu rezolvă problema, dat fiind că nu descurajează mamele care nu au altă sursă de venit să aducă pe lume copii în scopul de a obţine ajutoare sociale.

[2] Într-una dintre serile agitate din luna noiembrie, când forţele de ordine abia făceau faţă situaţiei, unul dintre liderii spirituali a apărut la balconul unei clădiri din zona în care se desfăşurau conflictele şi a invitat la calm. Ceea ce nu reuşiseră poliţiştii a reuşit acest lider prin câteva cuvinte. Nicolas Sarkozy s-a arătat foarte încântat, propunând chiar o colaborare cu aceşti lideri. Totuşi, faptul că "fiii Republicii" nu recunosc autorităţile statului de drept şi răspund îndemnurilor unui lider religios arată faptul că Franţa se îndreaptă spre situaţia în care pe acelaşi teritoriu va exista pe lânga republică şi democraţie şi o teocraţie, de vreme ce liderii politici doresc să împartă autoritatea cu liderii spirituali.

[3] Ivan Rioufoi, "Cites: les non-dites d'une rebelion", *Le Figaro*, 4 nov 2005, p. 19

[4] Odată ce procesele tehnologice s-au automatizat, forţa de muncă ieftină, atât de căutată în anii '70, a devenit inutilă, la fel ca şi oamenii care o prestau. Autoritatea paternă exercitată acum de un tată şomer a avut în acest fel mult de suferit, astfel că traficanţii de droguri care le prezintă copiilor şansa de a câştiga bani foarte uşor găsesc în familiile emigranţilor un teren propice.

SEMNAL

Jeanne Hersch
Mirarea filozofică
Editura: Humanitas
Anul apariției: 2006
Traducere din franceză de Drăgan Vasile

Descriere

"Facultatea mirării îi este proprie omului. Ne propunem aici să o reactualizăm. Cititorul va regăsi, sper, în mirarea altuia propria sa capacitate de a se mira. Va putea s-o recunoască și să spună: Da, așa este! Cum se face că eu nu m-am mirat încă în legătură cu asta? Acesta e la om mecanismul procesului creator, capabil să-l determine pe cititor să filozofeze el însuși. Sper totodată ca pe parcurs să-i transmit cititorului un minimum de mijloace care să-i permită să exprime mirarea sa ori cel puțin să citească textele celor ce s-au mirat înaintea lui." ■

Raymond Boudon
Tratat de sociologie
Editura: Humanitas
Anul apariției: 2006
Ediția a II-a

Descriere

Tratatul de sociologie coordonat de profesorul Raymond Boudon stă sub semnul sociologiei acțiunii - o paradigmă de "ultimă oră" a disciplinei, cu rădăcini adânci în tradiția europeană și americană, care s-a dovedit extrem de productivă în explicarea și interpretarea fenomenelor sociale.

Nouă profesori și cercetători de la mari universități și institute de cercetare din Franța sunt autorii celor 14 capitole ale volumului. Demonstrațiile lor sunt susținute cu argumente preluate de la clasicii sociologiei (Durkheim, Weber, Pareto, Simmel), ca și din recente cercetări de teren. O bibliografie adusă la zi, cuprinzând opere clasice și lucrări din ultimele decenii, deschide un larg orizont de lectură cititorului, invitându-l să-și întregească cunoștințele prezentate în fiecare din capitolele cărții. ■

Maria Cernat - Absolventă a Facultăţii de Jurnalism şi Ştiinţele Comunicării şi a Facultăţii de Filosofie din cadrul Universităţii din Bucureşti. Master în Ştiinţele Comunicării. Doctorand al Facultăţii de Filosofie.

Lecții italiene. Alegerile din 2006: primă majoritară pentru inguvernabilitate

IONUȚ BACIU

The article comments the Italian political system, and focuses especially on the traits of these system caused by 1993's breakdown. It is intended to make a starting point in understanding interactions between parties, rules and institutions from the perspective of changing an electoral system, with direct reference to the Romanian case.

Sistemul politic italian produs de *prima republică* s-a prăbuşit în 1993, lăsând loc unui nou sistem dar şi condiţionându-l, în acelaşi timp. A lăsat loc unui nou sistem pentru că multe dintre cele mai importante reguli ale jocului politice s-au schimbat dar l-a şi condiţionat pentru că actorii politici vechi sau noi nu au fost dispuşi sa cedeze toate avantajele acumulate în *prima republică.* Sistemul s-a prăbuşit în 1993 ca urmare a unui complex de factori interni şi internaţionali. Cel mai important eveniment internaţional care a influenţat profund sistemul italian a fost sfârşitul comunismului. Acest eveniment lăsat un imens vid în modul în care s-au construit identităţile şi competiţia politică în această ţară, privând sistemul italian de cel mai important factor competiţional şi identitar al său.

Democraţia Creştină, cel mai mare partid italian, a fost lăsat fără inamicul în jurul căruia era creată întreaga sa indentitate. Partidul Comunist Italian, cel de-al doilea partid italian, a fost nevoit să se reformeze în mod profund, schimbându-şi numele în Partidul Democratic de Stânga şi renunţând la referinţele făcute la Uniunea Sovietică.

Cel de-al doilea eveniment internaţional care a avut un semnificativ impact a fost decizia de introducere a monedei unice europene. Acest fapt a redus semnificativ autonomia politicii italiene, privând politicienii de o *policy issue*, aceştia pierzând controlul asupra monedei şi al spezei publice, principalele mecanisme electorale.

Două evenimente interne se adaugă la cele de mai sus. Primul, în ordine cronologică, este apariţia fenomenului *leghe*, în regiunile nordice bogate, în special în Lombardia. Fenomenul Lega, se traduce prin protestul cetăţenilor din aceste regiuni la adresa modului în care sunt distribuite resursele în interiorul statului. În viziunea acestora, Nordul bogat este defavorizat în favoarea Sudului sărac şi lipsit de productivitate economică.

Al doilea eveniment care a mai dat o lovitură grea sistemului a fos scandalul de corupţie numit *Tangentopoli. Tangentopoli* se poate traduce prin *oraşul corupţiei*, şi face referire la reţeaua imensă de corupţie care exista în Italia. Acest scandal s-a soldat cu arestarea a sute de oameni politici din toate partidele, ceea ce a dus la o profundă criză de legitimitate. Cel mai afectat partid a fost Democraţia Creştină care s-a prăbuşit pur şi simplu în urma acestor scandaluri.

Mişcarea referendarie condusă de Marco Segni disident creştin democrat şi de către Leoluca Orlando, primarul anti mafia din Palermo, care solicita schimbarea profundă a clasei şi a sistemului politic, fiind o mişcare radicală, *cross party* (Furlong, 2002, p. 15) poate fi privită ca o consecinţa a multiplelor crize şi scandaluri, şi a dat lovitura de graţie primei Republici.

Acest sfârşit a fost consfinţit prin referendumul din 18 aprilie 1993, care a schimbat sistemul electoral şi modul de finanţare a partidelor. Obiec-

tivul declarat a fost crearea unei noi clase politice şi a unui nou sistem politic care să asigure alternanţă şi stabilitate guvernamentală. Acum, în perspectiva acestor obiective, la treisprezece ani de la acest eveniment se poate spune ca încercarea se apropie de faliment. Lungul şir de evenimente-alegeri care au culminat cu noua lege electorală din 2005, va fi descris şi analizat în continuare după următorul plan: în prima parte se va descrie sistemul electoral introdus în 1993 şi dinamica sistemului de partide până la introducerea noi legi electorale votată la sfârşitul anului 2005; în cea de a doua parte se va prezenta noua lege şi se vor analiza rezultatele alegerilor din acest an.

Sistemul electoral introdus în 1993

Parlamentul italian este format din două Camere: Camera Deputatilor şi Senatul, dar spre deosebire de alte ţări, electoratul acestora este diferit. Pentru Cameră pot vota toţi cetăţenii italieni care au împlinit 18 ani, în timp ce pentru Senat au drept de vot doar cetăţenii peste 25 de ani. Această prevedere, cum vom vedea pe parcurs, s-a dovedit fundamentală pentru alegerile din acest an.

Pentru ambele camere 75% din locuri sunt distribuite după un sistem majoritar cu un singur tur (plurality) în colegii uninominale, în timp ce restul de 25% este alocat după metoda proporţională. Această formulă mixtă este rezultatul unui compromis între partide şi este un fapt unic printre sistemele electorale existente (d´Alimonte, Chiaramonte, 1995, p. 42).

La Cameră, cele 630 de locuri erau distribuite după cum urmează: 475 în colegii uninominale şi 155 în 26 de circumscripţii electorale. În colegiile uninominale sistemul este extrem de simplu, cel care câştiga cu un vot în plus este declarat învingător.

Pentru locurile alocate cu metoda proporţională lucrurile se complică. Pentru a accede la repartiţia acestora, partidele trebuie să depaşeasca un prag naţional de 4%. Metoda este cea a coeficientului simplu şi a celor mai mari resturi. Totul pare simplu, dar legăturile prevăzute de lege între arena majoritară şi cea proporţională, dau adevarata faţă a legii italiene.

Candidatul din colegiul uninominal trebuie să fie legat de cel puţin o listă prezentă la nivel de circumscripţie printr-o declaraţie de legătură. Fiecare candidat se poate prezenta într-un singur colegiu, dar poate face parte şi din lista prezentată în acea circumscripţie. Alegerile se defaşoară în turn unic, alegătorul având două voturi, unul pentru colegiul uninominal şi unul pentru competiţia între liste. Pentru a se proteja partidele care nu pot câştiga locuri în colegii, s-a prevăzut un mecanism de compensare numit *scorpora*. Numărul de voturi plus unul obţinut de candidatul de pe locul doi într-un colegiu, este scăzut din numărul de voturi obţinute de partidul de care este legat câştigătorul colegiului. Deci din numărul de voturi obţinut de Partidul A care este legat de căştigător, este scăzut numărul de voturi plus unul, obţinut de cel de pe locul doi.

Aceste prevederi produc o strânsă legătură între candidaţii în colegii şi competiţia dintre liste din următoarele motive:

- Candidatul în colegiu trebuie să fie legat de liste;
- El poate fi şi candidat de listă;
- Alegerea unui candidat, în virtutea mecanismului numit scorpora, provoacă pentru partid, o pierdere de voturi în arena proporţională;
- Locul câştigat de o listă poate fi apanajul unui candidat de colegiu perdant, legat de aceasta listă. (d'Alimonte, Chiaramonte,1995, p. 44)

Senatul este ales pe baza regiunilor, fiecare fiind divizată în colegii uninominale. Ca şi la Cameră 75% din locuri sunt alocate după metoda plurality, iar 25 % alocate cu o metodă proporţională d 'Hondt în bază regională. Dar spre deosebire de Cameră pot exista şi candidaţi independenţi şi nu există prag legal.

Există un unic tip de candidaţi: candidaţii prezenţi în colegiu. Cu toate acestea sunt şi locuri alocate după metoda proporţională. Alegătorul are un singur vot, pe care îl acordă unui candidat în colegiu. Candidaţii, ca şi la Cameră pot fi legaţi de mai multe liste. Câştigător este declarat cel care câştigă cu un vot mai mult. *Scorpora* este în cazul Senatului totală. Din voturile partidului (sau partidelor) legat de câştigător se scade numărul de voturi acordate învingătorului din acel colegiu. Alocarea locurilor proporţionale se face printr-un *ripescaggio generalizato*, adică sunt declaraţi câştigatori ai locurilor proporţionale cei mai buni perdanţi din circumscripţie.

Pentru evitarea mecanismului numit *scorpora*, şi a nu fi afectate de pierderea voturilor, partidele cu şanse mari de a câştiga un loc, leagă proprii candidaţi de liste fictive. Acest comportament a produs şi o situaţie hilară în 2001, când Forza Italia, deşi avea dreptul la mai multi candidaţi conform votului de listă, pur şi simplu nu a avut destule nume disponibile în arena majoritară, tocmai pentru că îşi legase toţi candidaţii la liste fictive (d'Alimonte, Bartolini, 2002, p. 201).

Sistemul electoral italian este unul mixt cu o puternică parte majoritară, care prevede legături complexe între candidaţii în colegiile uninominale

şi listele de partid. În ciuda importanţei numerice a procentului majoritar, şi arena proporioţnală are un rol deosebit, deoarece asigură vizibilitate, finanţare şi identitate partidelor care în colegiu, datorită alianţelor făcute sunt private de identitate (Chiaramonte, 2002, p. 178).

Dinamica sistemului de partide 1994-2001

Alegerile din 1994 au produs un parlament divizat, pentru că cei doi Poli de centru dreapta aveau o majoritate largă la Camera însă o majoritate strânsă la Senat. Din acest punct de vedere, corelat cu gradul foarte ridicat de fragmentare, mai ridicat chiar decât înainte de '94 se poate spune că sistemul electoral nu a funcţionat ca unul majoritar, partidele şi electoratul rămânând strânşi legaţi de o logică proporţională (Bartolini, d 'Alimonte, 1995, p. 7).

Sistemul nu a redus formatul sistemului de partide, mai mult, în arena majoritară 19 partide sau liste au acumulat locuri faţă de numai 8 în arena proporţională. Pentru a reduce numărul de partide, sistemul majoritar cere condiţii de agregare politică la nivel naţional. Paradoxal, în arena proporţională, pragul electoral acţionează ca o piedică pentru partidele mici care îşi găsesc supravieţuirea datorită locurilor câştigate în arena majoritară, care acţionează ca un colac de salvare (Bartolini, d'Alimonte, 1995, p. 432).

Încă de la aceste alegeri, principalii actori politici au fost alianţele. Alianţa câştigătoare, de centru dreapta, a avut ca punct forte partidul Forza Italia. Acest partid, condus de Silvio Berluconi, abia intrat în politică, a format o coaliţie cu geografie variabilă. În centru-nord, alianţa a fost alcatuită din Forza Italia şi Lega Nord, numindu-se Alianţa pentru Libertate, iar în sudul ţării Forza Italia a avut ca partener Alleanza Nazionale, alianţa numindu-se Alianţa pentru o Buna Guvernare.

Această coaliţie era alcatuită din partide care preluaseră din electoratul fostelor partide ale primei Republici, şi mai ales din cel al Democraţiei Creştine. Forza Italia este considerată o anomalie în politica italiană, partid carismă, asociată cu forţele sectorului terţiar şi industrial din jurul oraşului Milano, beneficiază de resurse financiare enorme (Biorcio, 2002, p. 92) a acumulat voturi din întreg spectrul politic, dar mai ales de la fosta DC.

Lega Nord este partidul care reprezintă catolicii tradiţionalişti şi comunităţile micilor întreprinzători din Nord, a avut o rapidă ascensiune la începutul anilor '90.

În centrul spectrului politic se afla o alianţă numită Pactul pentru Italia, condusă de fostul lider referendar Segni, care a înregistrat un rezultat modest la aceste algeri, eşuând în încercarea de a forma un pol alternativ, de centru.

La stânga spectrului se afla alianţa numita Progressisti, formată în principal din PDS şi Rifondazione Comunista. Această alianţă se afla prea la stânga (prin încorporarea RC) pentru a câştiga alegerile, lăsând în centru o altă formaţiune incapabilă să câştige alegerile (pactul Segni). De asemenea, coaliţia de stânga nu a reuşit să formeze alianţe pentru arena proporţională şi nu a nominalizat un candidat premier[1] (Rose, 2002, p. 76).

În aceste condiţii de fragmentare şi lipsă de coordonare a partidelor şi formaţiunilor de centru stânga, victoria alianţelor de centru dreapta a fost destul de normală.

Însă nici aceste alianţe nu au fost suficient de coerente, Lega Nord defectând după doar doi ani, provocând în acest fel căderea guvernului Berlusconi în 1996.

Alegerile din 1996 au consfinţit un singur învingător, alianţa de centru stânga - Ulivo - câştigând clar în ambele Camere. Din acest puct de vedere se poate spune că sistemul electoral a funcţionat mai bine decât în 1994.

Cu toate acestea, formatul sistemului de partide nu se simplifică. Opt partide au depăşit la Cameră pragul legal de 4 %, dar partidele minore au din ce în ce mai puţină vizibilitate. Rete, Creştin-Socialii, Laburiştii, devin componente semivizibile. De asemenea numărul de candidaţi este mai redus, fiind acum de aproximariv zece per colegiu.

Formatul este cel al unui sistem extrem de pluralizat (dacă se iau în calcul partidele) sau al unui sistem cu un bipolarism imperfect în cazul coaliţiilor (d'Alimonte, Bartolini, 1997, p. 364).

Aceste alegeri au conscrat în mod clar coaliţiile ca fiind noutatea evidentă pe care acest sistem a produs-o. Dar coaliţiile sunt doar instrumentele cu care partidele au gestionat noile reguli ale jocului, ele neînlocuind partidele. Sunt produsul original al unui sistem majoritar proporţionalizat (d'Alimonte, Bartolini, 1997, p. 365), partidele sunt grupate în coaliţii, dar şi cele mai mici dintre acestea sunt prezente, datorită puterii pe care o au în anumite zone şi care sunt importante în câştigarea unui colegiu. Această fragmentare deosebită, în care şi cele mai mici partide sunt importante, a facut ca sistemul majoritar să nu reducă, ci din contră să crească numărul partidelor din sistem.

După alegeri coaliţiile nu dispar dar sunt trecute în planul secund, partidele devenind acum prin-

cipalii actori. În fond, aceste coaliţii nu sunt subiecte autonome, fiind mai mult sau mai puţin sume de partide, care după alegeri încearcă să-şi crească popria vizibilitate.

Situaţia tactică a coaliţiilor în 1996 era schimbată faţă de 1994, ceea ce permis Ulivo să câştige. Faţă de 1994, în 1996, echilibrul coaliţional era modificat astfel: coaliţia de centru dreapta era acum fragmentată (Lega Nord şi Fiamma Tricolore fiind acum în afara coaliţiei; Ulivo a reuşit de această dată să ocupe mult mai bine centrul spectrului) înglobând Lista Dini, reuşind în acelaşi timp să facă un pact de neagresiune cu Rifondazione Comunista, care a avut un număr de colegii alocate special, dar care era de facto în afara coaliţiei. Şi structurarea identitară a stângii a fost superioară, construindu-se patru liste principale, în funcţie de afinităţi identitare.[2]

Spre deosebire de Ulivo, Casa delle Liberta, coaliţia de centru dreapta era descoperită în flancul drept unde se aflau Lega Nord şi Fiamma Tricolore. Un alt element care a dus la victoria Ulivo a fost defecţiunea electorilor de centru dreapta, care în arena majoritară nu au votat pentru proprii candidaţi (d'Alimonte, Bartolini, 2002, p. 245).

Aceste alegeri, în afara victoriei obţinută de Ulivo, a mai avut un câştigător - Lega Nord, care a obţinut un extraordinar procent de 20 %, datorită concentraţiei teritoriale pe care o are în Nord. După aceste alegeri, Forza Italia a pierdut un număr important de parlamentari, care au preferat să formeze o formaţiune de centru în jurul fostului preşedinte al Republicii, Francesco Cossiga.

Paradoxal, Forza Italia nu a acuzat şocul, reuşind să construiască, mai ales după congresul din 1998, o organizaţie bazată pe membership, filiale şi funcţii elective. Care însă păstra caracterul de organizaţie patrimonială, centrată pe suportul pentru lider (Biorcio, 2002, p. 94). Spre deosebire de Forza Italia, Lega Nord nu a reuşit să fructifice succesul electoral şi să îl transforme într-unul instituţional.

Fragilitatea coaliţiilor şi dorinţa partidelor de a acţiona independent pentru a-şi menţine identitatea, în afara cămăşii de forţă reprezentat de obligaţiile coaliţionale, este o ameninţare, subminând astfel baza coaliţiei. Coaliţiile sunt de fapt oligopoluri, iar orice tentativă a unui membru de a revendica o altă distribuiţie a cotelor de piaţă, poate produce prabuşirea cartelului (d'Alimonte, Bartolini, 2002, p. 366).

Echilibrul găsit în faza pre-electorală trebuie conservat şi în faza post-electorală. Acest echilibru nu a fost gasit de Ulivo, în momentul când Rifondazione Comunista a votat împotriva bugetului, provocând astfel căderea guvernului Prodi, în 1998.

După acest an, guvernele care au urmat, d'Alema şi Amato, au funcţionat cu ajutorul unor majorităţi hibrid, obţinute cu sprijinul multor parlamentari aleşi pe listele coaliţiei de centru dreapta.[3] Aceste mişcări politice s-au oprit în 2001, şi au consfinţit apariţia unui nou centru, între cele două mari coaliţii. Acest centru era format din trei formaţiuni ne-aliniate: Italia dei Valori[4], lista Bonino şi Democrazia Europea.

Înaintea alegerilor din 2001, coaliţia de centru stânga părea să fie bine plasată pentru a exploata avantajele guvernării, dar la final a fost penalizată pentru că a făcut câteva greşeli semnificative. Deşi a anunţat că este un guvern pentru cinci ani, guvernul Prodi a căzut în anul 1998, ca urmare a fricţiunilor intracoaliţionale. A doua greşeală a fost ca deşi guvernul Amato a obţinut bune rezultate economice, acesta nu a fost recunoscut ca lider al coaliţiei de stânga. În locul acestuia a fost preferat Rutelli, primarul Romei, sub acoperirea argumentului că acesta este mai telegenic decât Amato (Rose, 2002, p. 83). Însă acesta nu beneficia de forţa coesivă din spatele lui Berlusconi. Ca urmare, avantajele guvernării nu au putut fi fructificate în totalitate.

Motivul principal este însă de natură tactică: coaliţia de centru stânga nu a reuşit să înglobeze Rifondazione Comunista[5], fiind privată de un partener fidel în flancul stâng. Şi în centru, Ulivo a avut o problemă tactică: două liste – Italia dei Valori şi Democrazia Europea fiind concurente directe ale acestuia. Faţă de 1996, acum partidele de stânga sunt mai puţine – 8, dar mai solide şi structurate în patru liste principale[6].

Spre deosebire de Ulivo, Casa delle Liberta a reuşit să strângă toate formaţiunile de centru dreapta în jurul partidului lui Berlusconi, Forza Italia. Acest partid este cel mai mare din coaliţie şi este plasat central. Este o diferenţă fundamentală faţă de Ulivo care are patru mici formaţiuni în centru, iar cel mai mare partid este DS (Democratici di Sinistra) care nu este nici puternic şi nici centrist.

Campania electorală a fost cea mai puţin pragmatică, bazându-se exclusiv pe tehnici de comunicare politică. Cele două coaliţii s-au concentrat pe imaginea liderilor şi a candidaţilor şi nu pe policy issues (Campus, 2002, p. 184).

Rezultatul alegerilor a confirmat superioritatea tactică a CDL care a câştigat o majoritate liniştitoare în ambele Camere. Cele două coaliţii şi-au împărţit zonele de nord şi centru. Prima a revenit

CDL, graţie aportului decisiv al LN[7], în timp ce în centru a fost confirmată dominaţia tradiţională a partidelor de stânga, în special DS şi RC. Zona care a făcut diferenţa este Sudul ţării, care a devenit cea mai competitivă zonă electorală.

Aici pierderea minimă în voturi a Ulivo s-a transformat într-o înfrângere zdrobitoare la nivel de locuri, fapt care a permis Cdl să aibă o majoritate clară în ambele Camere.

În ciuda faptului că electoratul Cdl şi-a menţinut statutul de electorat indisciplinat, diferenţa de voturi între arena proporţională şi cea majoritară fiind de un milion şi jumătate, această coaliţie a câştigat din două motive: s-a prezentat unită şi restructurată şi a câştigat disputa în colegiile competitive din sud, în care fiecare vot contează.

Ceea ce a făcut totuşi ca victoria să nu fie şi mai clară a fost *coalitional return*, adică diferenţa uriaşă de voturi pe care Cdl le-a pierdut în arena majoritară faţă de cea proporţională. Cum a fost posibil acest lucru? Două ipoteze au fost luate în calcul: prima –candidaţii Ulivo sunt superiori celor ai Cdl. Dar uniformitatea fenomenului face ca această ipoteză să nu fie viabilă. Răspunsul este, conform celei de-a doua ipoteze, că decisivă este calitatea coaliţiilor (Chiaramonte, 2002, p. 209).

Cdl nu are abilitatea de a se prezenta atractiv pentru alegători în arena majoritară, fapt care îi determină pe aceştia să nu voteze candidatul coaliţiei. Fapt ce produce acordarea votului unei formaţiuni de centru sau chiar unui candidat Ulivo.

Pentru prima dată după 1876, alegerile au produs prima alternanţa reală la guvernare, iar coaliţia învingătoare are o clară majoritate, beneficiind per total de 58.5% din totalul locurilor, anulând riscul unui *ribaltone*[8] (Chiaramonte, 2002, p. 213). Din acest punct de vedere sistemul a funcţionat pentru prima dată la parametrii maximi.

Ca urmare a unei mai bune înţelegeri din partea partidelor a legii electorale şi a efectelor acesteia, două procese fundamentale pot fi identificate . Primul este simplificarea ofertei, adică progresiva diminuare a numărului de liste prezentate, de la 64 în 94' la 32 în 2001. Al doilea este naţionalizarea ofertei, ceea ce înseamnă că listele sunt prezentate acum la nivel naţional: în 94 doar patru erau la nivel naţional, în 96 şapte iar în 2001 aceste liste sunt unsprezece (Chiaramonte, 2002, p. 289). Un alt efect important al sistemului este permanenta rafinare a modului în care partidele, în principal cele din Ulivo, îşi împart locurile pe listele electorale. Această rafinare, centralizare şi raţionalizare a distribuţiei de locuri produce în final o compactare a identităţilor în interiorul coaliţiei şi deci creează şansele de a exista coaliţii din ce în ce mai puternice.

Deşi într-un echilibru instabil, şi în ciuda faptului că partidele rămân încă principalii actori, aceste coaliţii încep să funcţioneze din ce în ce mai bine, mai unitar, chiar şi în perioadele inter-electorale, dând impresia de stabilizare a alianţelor (d'Alimonte, Bartolini, 2002, p. 377).

Dacă sistemul electoral începe să-şi arate roadele, şi este evident că este aşa, care este motivul real pentru care legea electorală a fost schimbată? Partea a doua a studiului încearcă să răspundă la această întrebare.

Legea electorală din 2005

După doisprezece ani şi trei alegeri, vechea lege electorală a fost anulată. Această lege, produsă şi adoptată (prin referendum) sub presiunea evenimentelor de la începutul anilor ă90, nu a fost în realitate niciodată iubită de clasa politică italiană (d'Alimonte, Chiaramonte, 2006. p. 35). Coaliţia de centru stânga a încercat modificarea legii în legislatura 96-01 dar nu a beneficiat de acordul opoziţiei. Însa în legislatura actuală, coaliţia de centru dreapta a mers până la capat şi a reuşit să modifice vechea lege, chiar inainte cu câteva luni de desfăşurarea scrutinului. Motivaţia oficială a fost că vechea lege nu reuşea să redea fidel preferinţele electorilor din cauza puternicei componente majoritare. Noua lege vrea să producă în acelaşi timp guvernabilitate şi reprezentativitate. O dorinţă nu tocmai uşor de îndeplinit.

În realitate, schimbarea a avut în vedere limitarea înfrângerii electorale scontate pentru Cdl. Enorma diferenţă dintre numărul de voturi în arena proporţională şi cea majoritară, şi presiunea din ce în ce mai puternică pe care partidele mai mici ale coaliţiei (în special UDC) o făceau asupra partidului lui Berlusconi, sunt principalele cauze care au determinat Cdl să modifice legea electorală. Cu alte cuvinte, interesele particulare ale partidelor care îşi vedeau propria identitate pe cale de dispariţie şi dorinţa de a limita anunţata înfrângere electorală[9], au produs această schimbare.

Legea electorală votată în 2005 consfinţeşte un sistem mixt, în care componente proporţionale se îmbină cu prevederi de natură majoritară, şi care, la fel ca vechea lege, creează un sistem diferit la Camera faţă de cel de la Senat.

Şi la Camera şi la Senat sunt două elemente comune: prima majoritară şi alocarea locurilor după

metoda proporţională. Deci elementul care face ca sistemul să fie unul mixt este prima majoritară care se acordă atât la Camera cât şi la Senat.

La Cameră, prima majoritară se acordă listei sau coaliţiei de liste care obţine cele mai multe voturi la nivel naţional. Este egală cu 340 de locuri, ceea ce înseamnă 54% din locuri şi este acordată numai dacă o listă sau o coaliţie de liste nu obţine 340 de locuri. În substanţă, premiul e *majority-assuring*, adică asigură invingătorului o majoritate absolută, în cazul în care această majoritate nu este atinsă direct (d'Alimonte, Chiaramonte, 2006, p. 37). Coaliţiile sunt oficializate printr-o declaraţie de legatură reciprocă între listele prezentate. Se depune un unic program electoral în interiorul căruia se specifică clar numele persoanei indicate de coaliţie ca fiind liderul ei. În practică, în buletinul electoral, coaliţiile nu dispun de vizibilitate, în afara celei produse indirect de suma partidelor care o compun, nefiind contra distinse de un semn electoral. Electorul are un singur vot pe care îl acordă unui partid şi care este însumat coaliţiei din care partidul votat face parte[10]. La distribuţia locurilor se califică: coaliţiile care au obţinut 10% din totalul voturilor valide şi care conţin cel puţin un partid care a obţinut 2%; listele solitare care au obţinut cel puţin 4%; liste coalizate care au obţinut cel puţin 2%; pentru fiecare coaliţie, lista care obţinut cel mai mare număr de voturi dar nu a atins 2%. Dacă trec pragul electoral, listele coalizate concurează la distribuţia locurilor, şi deci la prima majoritară, cu toate voturile primite, indiferent dacă partidele sau listele respective au depăşit pragul de 2%. Deci fiecare vot contează, independent de faptul că acest vot este obţinut de o listă care nu are acces la locuri.

La Senat, un prim element este important: repartiţia locurilor şi deci acordarea primei majoritare se face la nivel regional. Nu există un nivel naţional de alocare a locurilor, acestea fiind alocate în fiecare regiune, după cum urmează: la repartiţia locurilor au acces coaliţiile care depăşesc 20% şi care conţin cel putin un partid care a depăşit 3%; din listele coalizate cele care au depăşit 3%; pentru listele ne coalizate cele care au depăşit 8% din voturi; se verifică dacă o coaliţie a depăşit 55% din totalul locurilor de distribuit – dacă nu, un număr de locuri sunt alocate pentru a se ajunge la 55% din locuri.

Pentru că nivelul de alocare a locurilor se face la nivel regional, şi deci se urmareşte a avea o majoritate de 55% în interiorul fiecarei regiuni, nimic nu garantează ca la nivel naţional – pentru Senat- se va ajunge la o majoritate cu mult superioară a 50%. Deci există riscul de avea o majoritate fragilă. Un alt risc este că se poate produce o majoritate diversă de cea de la Cameră. Cel de-al treilea risc este că cele 6 locuri ale italienilor din exterior pot să devină decisive (d'Alimonte, Chiaramonte, 2006, p. 42). Acum putem spune că majoritatea nu este diversă de cea de la Cameră, dar este extrem de fragilă şi conditionată de un senator ales în America de sud îi de senatorii pe viaţă. Deci legea electorală a produs o majoritate la Senat extrem de fragilă, care riscă sa creeze o situaţie de inguvernabilitate.

Pentru a vedea efectele unei legi electorale este nevoie de timp, mai ales într-o ţară în care sistemul de partide este atât de puţin structurat şi naţionalizat. Totuşi, câteva efecte ale noii legi electorale, mai ales asupra bipolarismului şi forţei coaliţ iilor, se pot ipotiza.

Elementul majoritar al vechiului sistem – colegiul uninominal – cel care lega şi forţa coaliţiile sa devină din ce mai compacte, nu mai există. A fost înlocuit- cel puţin la Cameră- de prima majoritară. Este prima majoritară un subtitut al colegiului uninominal, în sensul că, la fel ca acesta, poate produce un bipolarism funcţional?

Prima,ca şi colegiul, favorizează formarea coaliţiilor pre-electorale şi reprezintă un incentiv pentru a menţine designul bipolar al sistemului (d'Alimonte, Chiaramonte, 2006, p. 42).

Dar nu garantează, într-o masură similară colegiului uninominal, că bipolarismul va supravieţui. Pentru a avea locuri în colegiile uninominale este necesar sa te coalizezi chiar daca la sfârsit eşti învins. În cazul primei majoritare, în prospectiva înfrângerii, un partid poate să stea în afara unei coaliţii sau să îşi mărească puterea de şantaj. Pentru perdanţi, sistemul funcţionează ca unul proporţional pur (d'Alimonte, Chiaramonte, 2006, p. 42)[11].

Deci prima majoritară nu are un efect similar cu cel al colegiului uninominal, producând coaliţii mai slabe cu partide mai puternice, care vor concura în mod deschis între ele chiar dacă fac parte din aceleaşi coaliţii, din motive de vizibilitate şi marketing electoral. Rezulatul alegerilor la Cameră, unde Uniunea a învins cu un avans de doar 24 de mii de voturi, întăreste această ipoteză. Un partid minuscul care nu are nici o şansă să câştige un loc de unul singur, are o putere de şantaj enormă, căci fără voturile lui, în condiţiile unor alegeri strânse, nu se poate câştiga prima, şi deci formarea guvernului. Acest lucru favorizează fragmentarea şi regionalizarea partidelor, ameninţând pe termen lung bipolarismul şi deci o şansă clară de alternanţă şi guvernabilitate.

Campania electorala si rezultate

Campania electorală a avut două părţi distincte. Prima parte a fost centrată în jurul primei întâlniri directe între Prodi şi Berlusconi. Până în acest moment, Uniunea şi candidatul premier Prodi, au controlat agenda campaniei electorale, impunându-şi cu uşurinţă temele centrale (reasanarea finanţelor publice şi sprijin pemtru familie). Berlusconi, un jucator cu experienţă mediatica, s-a lăsat prins într-o campanie plată şi aseptică, nereuşind să convingă un electorat deja deziluzionat după cinci ani de guvernare de centru dreapta. Acestea au fost coordonatele după care s-a defăşurat prima runda directă. Câştigată net de Prodi, care a dominat întâlnirea şi a impus clar propriul mesaj: "seriozitate la guvernare".

Din acest moment, Berlusconi întelege ca o campanie care se defaşoară într-un ritm lent nu îl avantajează pentru că nu este suficient de dinamică sa capteze noi voturi, în condiţiile în care sondajele dădeau în avantaj cu 4,5 puncte Uniunea.

Partea a doua a campaniei este mult mai agresivă. Coaliţia de centru dreapta, prin Berlusconi, se concentrează în a demonstra pericolul reprezentat de Uniune, care datorită faptului că este neomogenă riscă să ducă Italia spre inguvernabilitate. El recurge la aceeaşi metodă din 2001, transformând alegerile într-o decizie nu doar politică ci într-o decizie decisivă. Electorul nu trebuie să aleagă între două programe politice, ci trebuie să facă *una scelta di campo*, în care să fie angajat în mod total. Demonizarea adversarului, şi transformarea alegerilor într-un fel de plebiscit asupra propriei persoane, au fost temele centrale ale părţii a doua a campaniei. Această agresivitate a fost alimentată şi de erorile repetate ale lui Prodi asupra nivelului minim de impozitare a caselor. Prima suma avansată lovea aproape toate casele cu mai mult de trei camere, ceea ce a facut ca Uniunea să piardă puncte importante. Runda a doua între cei doi, s-a încheiat cu avantajul clar al lui Berlusconi, care a reusit în acţiunea sa de denigrare a lui Prodi (pe care l-a numit *om de paie*, fără nici o putere în coaliţie) şi care în apelul final a punctat chiar în tema caselor, atât de dragă italienilor, în cel mai pur stil populist.

Primul exit poll, în cea de-a doua zi a alegerilor[12] dădea ca învingător clar coaliţia de centru stânga, care s-a grâbit să anunţe victoria. Pe masură ce soseau rezulatatele oficiale, era evident însă că lucrurile nu stăteau aşa, mai ales la Senat, unde loteria regiunilor nu permitea vizualizarea unui deznodământ clar.

În cele din urmă, Uniunea a învins la Cameră cu o diferenţă de 24 de mii de voturi, consfinţind cele mai strânse alegeri din istoria Italiei. La Senat însă, coaliţia de dreapta Casa delle Liberta, a câştigat, graţie sistemului regional şi al diferenţei între vârsta electorilor, 155 de locuri faţă de 154 de locuri câştigate de Uniune, având şi un avantaj de voturi. Participarea electorală la aceste alegeri a fost de 83,6 % ceea ce a confirmat interesul deosebit al electoratului şi într-un fel succesul lui Berlusconi care a reuşit în mare măsură să creeze acea frică a reîntoarcerii unei coaliţii incapabile de guvernare.

Cu un avantaj minim de voturi la Cameră, dar un clar avantaj de locuri, graţie primei majoritare, Uniunea se găseşte intr-o poziţie incomodă la Senat. Avantajul de un loc al coaliţiei de centru dreapta, a fost anulat ca urmare a alegerilor care s-au defăşurat în străinătate, unde Uniunea a câştigat patru locuri de senator, faţă de numai unul câştigat de Forza Italia[13].

La final, Uniunea de centru stânga are un clar avantaj de locuri la Cameră dar un avantaj foarte fragil la Senat, ceea ce face ca spectrul inguvernabilităţii să fie acum nu doar o posibilitate ci o realitate. În Senatul italian mai sunt şi sapte senatori pe viaţă, ceea ce face ca partida să fie şi mai dificilă şi impredictibilă.

Ca şi la precedentele alegeri, ambele tabere şi-au mentinut zonele de influenţă. Cdl a câştigat clar toate circumscripţiile din N, cu excepţia regiunii Trentino Alto Adige. Centrul ţării a fost dominat de partidele de stânga, care în Emilia Romagna, Toscana, Marche, Umbria şi-au mentinut poziţia dominantă. Ca şi la precedentele alegeri, zona competitivă, decisivă pentru Senat, a fost sudul ţării, unde Cdl a castigat partida în Sicilia şi Puglia.

Harta electorală creează imaginea unei ţări împărţite: în Nordul industrializat Cdl domină autotitar, în aşa numita zona roşie avantajul este al Uniunii, iar în zona cea mai săracă este o lupta în care în avantaj provizoriu a ieşit Cdl.

Însă acest avantaj nu a fost suficient pentru a întoarce situaţia generală în favoarea sa. Uniunea a câştigat, deşi la limită, în primul rând pentru că a reuşit să creeze o coaliţie mai mare, care a strâns voturi din toate zonele spectrului politic de centru stânga. La final, aceste voturi ale unor organizaţii complet anonime, s-au dovedit decisive pentru alegerile de la Cameră.

Pentru prima dată, sistemul este bipolar şi în intrare, din punct de vedere al ofertei, cât şi în ieşire, din punct de vedere al rezultatelor. Nu există nici un pol independent.

Însă acest bipolarism are toate simptomele defectuoase descrise mai sus. Este slab în plecare şi este acum şi mai slab în funcţionare. Rezultatele dau un puternic imbold fragmentării şi personalizării politice. Pentru că sistemul face ca fiecare vot să conteze în câştigarea primei. Aşadar nimeni nu poate fi exclus, fapt care creşte puterea de şantaj. Ceea ce în final este o serioasă ameninţare la adresa coeziunii guvernamentale. Dacă luăm în calcul situaţia şi mai dificilă de la Senat, avem tabloul aproape complet al situaţiei politice italiene.

Este practic o reîntoarcere la situaţia de dinainte de 1993, unde nesfârşitele negocieri între partide ţineau capul de afiş, şi în care performanţele sistemului erau minime.

Concluzii

Cazul italian reprezintă o lecţie exemplară a modului în care clasa politică existentă într-o ţară, poate interacţiona cu regulile electorale, modificând sensul profund al acestora prin deturnarea de la scopul lor iniţial. Deşi după 1993, sistemul electoral avea o consistentă componentă majoritară acest lucru nu a redus formatul sistemului partitic într-o măsură aşteptată. Partidele au reuşit prin ceea ce în Italia se numeşte proporţionalizarea colegiului uninominal, să-şi conserve avantajele iniţiale, devenind imune la efectele clasice preconizate de un astfel de sistem. Sistemul puternic majoritar nu a garantat nici o apropiere a candidatului în colegiul uninominal de electorat. Proporţionalizarea colegiului a anulat şi acest potenţial efect.

Un sistem electoral nu garantează un anume tip de sistem de partide decât în măsura în care partidele sunt strucurate la un nivel superior pe tot teritoriul naţional (Sartori, 2003, p. 286) şi în măsura în care comportamentul acestora nu este obstrucţionist. Obstrucţionismul este produs de dorinţa partidelor de a resista cu orice preţ în arena politică.

Chiar cu preţul deturnării sensului unei legi votate prin referendum, sau chiar, cum s-a întâmplat în final prin modificarea acesteia, într-un sens care garantează existenţa pentru cât mai multe partide. După treisprezece ani se poate spune că partitocraţia italiană a reuşit să-şi creeze o faţetă bipolară şi oarecum guvernabilă, care de fapt acoperă un sistem profund partitocratic.

Acest articol are ca prim titlu sintagma "lecţii italiene"[14]. S-a vrut a fi o scurtă radiografie a sistemului italian. Dar se vrea mai ales un posibil punct de plecare în înţelegerea interacţiunilor dintre partide, reguli şi instituţii din perspectiva schimbării unui sistem electoral cu un altul, cu referire directă la cazul românesc. Efectele sistemelor electorale nu pot fi prevăzute în totalitate, pentru că nu sunt statice şi mai ales mereu transferabile. Ele acţionează subteran şi pot fi cuantificate doar pe termen lung.

Adoptarea unui sistem majoritar în România, o temă acum căzută în dizgraţia partidelor, nu garantează automat anumite efecte mult trâmbiţate, cum ar fi înnoirea clasei politice şi întărirea legăturilor cu electoratul. Nimic nu garantează că partidele politice româneşti nu vor adopta un stil obstrucţionist. Ele vor încerca mereu să-şi conserve propria identitate şi avantejele care decurg din aceasta. Vor încerca mereu să evite un teren necunoscut, în care pot risca să piardă controlul.

Iar abandonarea dezbaterii în ceea ce priveşte sistemul electoral este o dovadă în acest sens.

Mulţumesc prof. Roberto D'Alimonte de la Universitatea din Florenţa pentru entuziasmul, profunzimea şi claritatea explicaţiilor sale, care m-au făcut să înţeleg mai bine sistemul politic italian.

NOTE

[1] Această novitate în politica italiană a fost introdusă de Berlusconi ca efect al personalitaăţi sale şi din nevoia de a se prezenta ca un colant al noilor coaliţii formate.

[2] Este adevarat că aceste patru liste conţineau de fapt 23 de formaţiuni, din care doar patru erau partide naţionale.

[3] Mai mulţi parlamentari s-au unit în jurul lui Francesco Cossiga, formând Trifoglio şi apoi UDEUR, o formaţiune de centru, cu scopul declarat de a submina logica bipolara a sistemului. Însă în 1999, acest proiect este abandonat.

[4] Formaţiune politică creată de fostul procuror anti mafia Antonio di Pietro.

[5] RC nu a concurat însă în colegiile de la Cameră unde era un candidat al Ulivo.

[6] Principala noutate este apariţia formaţiunii Margherita, înfiinţată în Alto Adige de către primarii de centru, catolici, ai Ulivo. Aceasta a câştigat alegerile provinciale din Trentino.

[7] Fără aportul LN nu ar fi invins în circa 70 % din colegii, ci în mult mai puţine.

[8] Ribaltone desemnează modul de a schimba majoritatea parlametară fară alegeri.

[9] Rezultatele Cdl la alegerile europene şi regionale demonstrau fără echivoc că înfrangerea este iminentă.

[10] Electorul italian nu are cunoştintă nici măcar de numele pe care un partid sau altul le propune în listă. În bulletin sunt trecute doar semnele electorale ale partidelor, fără numele candidaţilor.

[11] Vezi declaraţiile lui Umberto Bossi,înaintea alegerilor, în privinţa libertăţii pe care o va avea partidul său dacă alegerile vor fi pierdute.

[12] Alegerile s-au desfăşurat în zilele de 10 şi 11 aprilie.

[13] Italienii din afara graniţelor au ales 12 deputaţi şi 6 senatori, cu un system proporţional de liste şi vot de preferinţă. Însă magnitudinea minimă a acestora – cu un loc sau două- a făcut ca sistemul să avantajeze doar partidele mari. Pe fondul deciziei partidelor de dreapta de a nu forma o coaliţie, Uniunea a câştigat clar majoritatea locurilor.

[14] Titlul este insiprat de cartea lui Italo Calvino *Lecţii americane.*

BIBLIOGRAFIE:

BARTOLINI, Stefano e Roberto d'Alimonte e Allesandro Chiaramonte (2002) "*Maggioritario finalmente? Il bilancio di tre prove*" in Bartolini, Stefano e d'Alimonte, Roberto (eds.) *Maggiorittario finalmente?*, Bologna: Il Mulino, pp. 363-380

BARTOLINI, Stefano e Roberto d'Alimonte (2002) "*La maggioranza ritrovata: la competizione nei collegi uninominali*" in Bartolini, Stefano e d'Alimonte, Roberto (eds.) *Maggiorittario finalmente*?, Bologna: Il Mulino, pp.199-248

BARTOLINI, Stefano e Roberto d'Alimonte(1995) "*La competizione maggioritaria: le origini elettorali del parlamento diviso*" in Bartolini, Stefano e d'Alimonte, Roberto (eds.) *Maggiorittario ma non troppo*, Bologna: Il Mulino, pp.427-466

BARTOLINI, Stefano e Roberto d'Alimonte (1997) "*Il maggioritario dei miracoli*" in Bartolini, Stefano e d'Alimonte, Roberto (eds.) *Maggioritario per caso,* Bologna: Il Mulino, pp.351-370

BIORCIO, Roberto (2002) "*Forza Italia and the parties of the centre right*" in Newell, James (ed.) *The Italian general election of 2001*, Manchester: Manchester University Press, pp. 88-104

CAMPUS, Donatella (2002) "*Two coalitions in search of an issue: the role of policy stans* in *the campaign*" in Newell James (ed.) *The Italian general election of 2001*, Manchester: Manchester University Press, pp. 183-198

CHIARAMONTE, Alesssandro (2002), "*How the centre right won*" in Newell James (ed.) *The Italian general election of 2001*, Manchester: Manchester University Press, pp. 201-216

CHIARAMONTE, Alessandro (2002) "*Il voto proporzionale: verso la nazionalizzazione della competizione*?" in Bartolini, Stefano e d'Alimonte, Roberto (eds.) *Maggiorittario finalmente?,* Bologna: Il Mulino, pp 165-198

D'ALIMONTE Roberto, Alessandro Chiaramonte (1995) "*Il nuovo sistema elettorale italiano: le opportunita e le scelte*" in Bartolini, Stefano e d'Alimonte, Roberto (eds.) *Maggiorittario ma non troppo*, Bologna: Il Mulino, pp. 37-81

D' ALIMONTE Roberto e Alessandro Chiaramonte (2006) "*Proporzionale ma non solo. La riforma elettorale della Casa delle Liberta*", *in Il Mulino*, no. 1, 2006, pp. 34-45

DONOVAN, Mark (2002) "*The processes of alliance formation*" in Newell, James (ed.) *The Italian general election of 2001*, Manchester: Manchester University Press, pp. 105-124

FURLONG, Paul (2002) *"The Italian political system in 2001: a radical change and work in progress*" in Newell James (ed.) *The Italian general election of 2001*, Manchester: Manchester University Press, pp.11-28

PASQUINO, Gianfranco (2002) "*The Political Context 1996-2001*" in Newell, James (ed.) *The Italian general election of 2001*, Manchester: Manchester University Press, pp. 29-46

ROSE, Sarah (2002) "*The parties of the centre left*" in Newell, James (ed.) *The Italian general election of 2001*, Manchester: Manchester University Press, pp. 71-87

SARTORI, Giovanni (2003) "Premierato forte e premieratto elettivo" Rivista Italiana di Scienza Politica, no. 2, 2003, pp. 261-290

Ionuț Baciu - masterand, Universitatea din București, Facultatea de Ştiinţe Politice.

Transformarea NATO și evoluția Parteneriatul Euro-Atlantic

LOREDANA ENĂCHESCU

The article analyses the NATO's transformation since 1990, towards a more and more complex structure. The perspective of the North-Atlantic Partnership, as a result of NATO's transformations, makes us to look for equilibrium between the short-term national interests and long-term Alliance's objectives. An adequate combination of military and non-military aspects of the cooperation will represent a main ingredient of the relation NATO-partners.

Stadiul actual al transformării Alianței

NATO a evoluat începând cu 1990 spre o formă din ce în ce mai complexă, pentru a corespunde noii structuri de securitate internaţională în care riscurile s-au diversificat ca substanţă şi arie din care provin.

Mediul de securitate fluid, complex şi volatil, a cărui dinamică a riscurilor se manifestă pe diferite paliere (militar, politic, economic, social, cultural), a influenţat procesul de transformare în care Alianţa a intrat odată cu debutul anilor 1990.

Complexitatea şi dinamica mediului de securitate internaţional au imprimat un ritm de dezvoltare rapid al Alianţei Nord Atlantice. Astfel, NATO şi-a lărgit sfera de interese, îmbogăţindu-şi agenda cu problematici din ce în ce mai variate ca substanţă şi acoperire geografică. Adaptarea Alianţei Nord Atlantice la noul mediu s-a făcut prin redefinirea misiunilor şi obiectivelor sale, modificarea ariei geografice a teritoriului aliat, precum şi prin proiectarea stabilităţii dincolo de aria euro-atlantică propriu-zisă.

Astfel, Alianţa a trecut printr-un proces complex de transformare determinat de riscurile cărora trebuie să le facă faţă şi care s-a reflectat în modificarea structurii sale (număr de membri, modalitate de organizare) şi a tipului de răspuns pe care trebuie să-l genereze.

Acest din urmă fapt s-a manifestat printr-o abordare extensivă a securităţii, Alianţa contribuind la procese de construcţie instituţională, asistenţă în domeniul apărării, pregătirea forţelor pentru a deveni interoperabile, schimbul de experienţă în domeniul doctrinei şi conceptelor militare etc.

De asemenea, procesul transformării a determinat o rearanjare a priorităţilor Alianţei, care au variat în funcţie de gradul de risc al ameninţărilor la adresa securităţii statelor membre NATO.

După terminarea Războiului Rece principala sursă de instabilitate a fost reprezentată de conflictele inter-etnice, religioase, naţionaliste generate de fragmentările intra-statale care au avut loc imediat după prăbuşirea comunismului în Europa Centrală şi de Est, spaţiul fostei Iugoslavii reprezentând un focar de risc deosebit de ridicat.

În perioada respectivă, priorităţile Alianţei erau focalizate asupra stabilizării regiunii Balcanilor pentru evitarea propagării sursei de risc şi spre statele învecinate, statele membre NATO alocând o mare parte din resurse pentru zona Europei Centrale şi de Est.

După atacurile teroriste de la 11 septembrie 2001 şi odată cu invocarea articolului V al Tratatului Nord Atlantic, pentru prima dată, de către statele aliate, priorităţile (geografice şi funcţionale) ale NATO s-au rearanjat, pe primul loc situându-se ameninţările de natură teroristă, propagarea armelor de distrugere în masă, ameninţările de natură asimetrică, în general.

Transformarea Alianţei a presupus identificarea acelor priorităţi şi mijloace de acţiune care să o menţină relevantă în noul context de securitate internaţional. Însă, vulnerabilitatea, nesiguranţa, complexitatea şi ambiguitatea generată de ameninţările asimetrice fac mai dificilă identificarea mecanismelor potrivite de reacţie. Provocările la adresa securităţii spaţiului aliat s-au intensificat pe măsură ce riscurile au început să cunoască o delocalizare accentuată. Mediul de securitate s-a transformat, trecând de la un sistem bipolar la unul în care polii de putere sunt mai greu de identificat, iar ameninţările sunt mai difuze.

În prezent riscurile sunt generate de atacuri teroriste, dezvoltarea şi proliferarea armelor de distru-

gere în masă, dublate de pericolul ca acestea să ajungă în posesia unor regimuri politice nedemocratice sau a unor entităţi ale crimei organizate sau celule teroriste, existenţa unor regimuri nedemocratice sau cu o structură instituţională fragilă, fluxuri masive de refugiaţi, dezechilibre ecologice sau catastrofe naturale majore (secete, inundaţii, furtuni, incendii, cutremure, accidente nucleare etc), insecuritate economică, conflicte etnice regionale sau locale, perpetuarea stărilor de conflict - în anumite zone sau regiuni neguvernabile-, care se află în afara controlului naţional, de către grupări criminale cu interese de natură pecuniară.

Combaterea unor astfel de riscuri, slab definite, difuze şi cu un potenţial de distrugere masiv, antrenează strategii şi politici militare sau ne-militare din ce în ce mai complexe. La aceasta contribuie divergenţa de interese, percepţia diferită asupra strategiilor şi procedurilor de urmat având în vedere faptul că interesele actorilor implicaţi nu converg întotdeauna.

Din această perspectivă, transformarea, priveşte potenţialul militar şi tehnologic de combatere a ameninţărilor, alocarea resurselor pentru domeniul apărării, modalităţile şi mecanismele prin care se poate recurge la mijloace militare în detrimentul celor de natură politică sau socio-economică.

În cadrul Alianţei acest proces este dependent de priorităţile de politică internă ale aliaţilor europeni şi nord americani, la care se adaugă diferenţele în perceperea riscurilor, mijloacelor şi procedurilor de contracarare a acestora, elemente care influenţează direct proiectarea unei abordări vizionare a misiunilor şi procesului de transformare a Alianţei.

Una din direcţiile de transformare urmărite a fost lărgirea spaţiului de acţiune al Alianţei spre zone din ce în ce mai îndepărtate, acolo de unde riscurile se propagă. Alianţa a început să se angajeze, gradual, în regiuni cu o structură neomogenă din punct de vedere al dezvoltării politico-economice şi sociale. Alianţa a trecut de la operaţiuni cu caracter strict militar spre operaţiuni de gestionare a crizelor, prevenirea conflictelor, operaţiuni în sprijinul păcii, răspuns la dezastre, urgenţe civile, sprijin umanitar, asistenţă în domeniul construcţiei instituţionale etc. Diversificarea riscurilor, extinderea ariei operaţiunilor au imprimat o trecere de la soluţionări bazate exclusiv pe mijloace militare spre cele cu componente socio-economice, acţionând alături de organizaţii internaţionale cu competenţe specifice în aceste domenii. Alianţa şi-a dezvoltat, în acest fel, un rol în care caracteristica militară predominantă a fost complementată de elemente ne-militare, precum protecţia unor infrastructuri civile, asistenţă oferită altor organisme internaţionale în vederea sprijinirii activităţilor acestora în teatre de operaţii în care acţionează concomitent etc.

Evoluţia mediului de securitate în anii 1990 au demonstrat că stabilitatea şi pacea în zona euro-atlantică nu poate fi realizată doar prin acţiuni ale statelor membre, dialogul pe aceste probleme trebuind a fi extins şi către alte state interesate, situate în imediata vecinătate a teritoriului Alianţei. În acest fel, au fost dezvoltate parteneriate ale NATO cu statele din zonele de interes pentru Alianţă (fostul spaţiu sovietic sau zona mediteraneană), astfel încât prin cooperare şi dialog în domeniul apărării şi securităţii să fie create premisele pentru un spaţiu de stabilitate şi pace.

În acest format accentul s-a pus pe programe de reforme direcţionate către acele state care doresc să facă parte din sistemul de securitate euro-atlantică şi care doresc să-şi reformeze sistemul de apărare cu sprijinul Alianţei în vederea dobândirii capacităţilor necesare pentru a face faţă noilor ameninţări. De asemenea, abordarea extensivă a securităţii de către NATO explică şi importanţa deosebită acordată de aceasta democratizării, transparenţei, dezvoltării principiilor statului de drept.

NATO nu şi-a încheiat procesul de transformare început în anii 1990, ci continuă se adapteze noului mediu de securitate prin dialog politic, desfăşurarea de operaţiuni, construcţia de parteneriate.

Dezvoltările din anii ’90 demonstrează că Alianţa percepe într-un mod mult mai complex mediul de securitate. Astfel se explică şi crearea, aprofundarea şi extinderea reţelei sale parteneriate, procesul transformării NATO manifestându-se şi pe această dimensiune. Evoluţia Parteneriatului Euro-Atlantic, asupra căruia lucrarea de faţă se va apleca în mod deosebit, dovedeşte faptul că schimbările mediului de securitate, ale priorităţilor Alianţei s-au reflectat şi asupra acestuia.

Parteneriatului Euro-Atlantic – adaptare și transformare

Evoluţia relaţiilor de cooperare ale Alianţei cu statele partenere după 1990 a cunoscut o dinamică rapidă. Cooperarea a evoluat pe două dimensiuni importante, una de natură politică, întruchipată începând cu 1997 (Sintra) în Consiliul Parteneriatului Euro-Atlantic[1] (Euro-Atlantic Partnership Council EAPC), şi una bazată pe cooperări specifice între NATO şi statele partenere interesate concretizată în Parteneriatul pentru Pace[2] (Partnership for Peace - PfP), creat în 1994 (Bruxelles). Cele două formate, cu funcţii distincte dar complementare, au fost raţionalizate prin deciziile Summitului de la Praga (2002) cele două componente fiind reunite sub conceptul de Parteneriat Euro-Atlantic.

Dialogul politic şi consultările cu statele partenere au evoluat în funcţie de schimbările mediului de securitate şi de componenţa EAPC. În prezent, numărul

aliaţilor (26) îl depăşeşte pe cel al partenerilor (20, cuprinzând ţări din Europa, Caucaz si Asia Centrală[3]), însă substanţa dialogului şi problemele cu care se confruntă statele partenere rămase, după aderarea recentului val de 7 parteneri la Alianţă (martie 2004), sunt în continuare relevante. Parteneriatul Euro-Atlantic a facilitat, prin consultări şi dialog politic cu statele partenere, declanşarea reformei la nivel intern pentru construirea unor sisteme de apărare şi securitate care să poată face faţă noilor ameninţări la adresa securităţii şi participarea la operaţiuni de pace comune aliaţi-parteneri.

Principiile de la care se porneşte sunt includerea tuturor şi auto-diferenţierea[4], pentru ca dialogul politic să fie bazat pe specificitatea statelor partenere şi să fie relevant pentru acestea.

Cooperarea practică a fost realizată prin Parteneriatul pentru Pace, care reprezintă un cadru de cooperare militara între statele aliate si cele partenere ale NATO.

Scopul Parteneriatului pentru Pace este de a sprijini crearea de instituţii de apărare moderne, democratice si eficace, precum si de a îmbunătăţi capacitatea tarilor membre NATO si partenere de a acţiona împreună în operaţiuni comune pentru diminuarea riscurilor la adresa securităţii şi consolidarea păcii si stabilităţii internaţionale. Avantajul principal al PfP constă în crearea unui fundament pentru cooperare practica în funcţie de necesităţile fiecărui partener.

Având în vedere istoria Parteneriatului Euro-Atlantic, modul în care s-a adaptat transformărilor prin care Alianţa a trecut - extindere, noi riscuri, absorbţia unor state variate ca interese şi capacităţi - acesta şi-a dovedit utilitatea prin antrenarea aliaţilor şi partenerilor într-un exerciţiu comun de sporire a încrederii şi abilităţilor de reacţie cu semnificaţii deosebite în plan politic şi de securitate.

Prin dialog politic şi cooperare practică s-a reuşit cultivarea unui spirit de cooperare şi deschidere spre noi dimensiuni ale securităţii si stabilităţii, crearea unor noi canale de comunicare si transparenţă în domeniul apărării, partenerii acţionând pentru un scop comun – combaterea ameninţărilor de securitate prin construirea capacităţilor de apărare necesare cu sprijin şi asistenţă aliată – dar, şi pentru a contribui activ la securitatea ariei geografice din care fac parte

Programele comune din cadrul Parteneriatului au contribuit la extinderea ariei de securitate şi stabilitate prin crearea unor baze conceptuale comune, instituţii si mecanisme de lucru transparente, stabilirea unor standarde în domeniul militar în ceea ce priveşte planificarea bugetelor apărării, precum şi încurajarea controlului democratic al forţelor, dezvoltarea unor forţe capabile să fie interoperabile în teatrul de operaţii, prin participarea alături de aliaţi în operaţiuni comune.

Astfel, evoluţia Alianţei a avut efecte directe asupra parteneriatului, acesta reuşind să se adapteze transformărilor funcţionale şi geografice ale Alianţei menţinându-şi relevanţa în diferitele etape prin care NATO a trecut. Priorităţile Alianţei şi interesele particulare ale partenerilor au fost echilibrate de-a lungul timpului pentru a corespunde intereselor şi componenţei sale, dialogul politic şi instrumentele practice de cooperare luând forma cerinţelor de securitate şi stabilitate de la timpul respectiv.

În vederea menţinerii Parteneriatului conectat la modificările mediului de securitate şi a abilităţilor partenerilor de a evolua în acelaşi timp cu statele membre, instrumentele de cooperare ale acestuia au fost flexibile, astfel încât să se potrivească grupului divers de state partenere.

Dacă începând din 1994 până în 2004, parteneriatul a reprezentat un mecanism care servea celor interesaţi în mai buna pregătire în procesul de aderare la NATO, după momentul recentei extinderi din 2004, Parteneriatul a trecut într-o etapă nouă, în care flexibilitatea mecanismului, puterea sa de autogenerare şi conectare la cerinţele mediului de securitate au devenit primordiale pentru viitoarea sa supravieţuire. În acest sens, au fost lansate noi instrumente practice pentru a menţine treaz interesul partenerilor în acest mecanism de cooperare şi dialog.

Parteneriatul s-a dovedit generator de stabilitate prin acţiunile comune la care statele aliate şi partenere au participat sub egida sa. Implicarea partenerilor în acţiuni de sporire a încrederii şi interdependenţelor între aceştia, participarea acestora la operaţii comune în zonele de interes ale Alianţei (Balcanii de vest, Marea Mediterană, Afganistan etc.), promovarea mijloacelor paşnice de soluţionare a conflictelor şi păstrarea deschisă a canalelor de dialog au contribuit la stabilitatea şi securitatea zonei euro-atlantice.

Parteneriatul a avut un rol major în derularea şi oferirea de asistenţă necesară statelor interesate în procesele de reformă internă, cu accent asupra sectorului de apărare. Crearea unor instituţii moderne, a unor forţe armate care să fie interoperabile cu cele aliate a presupus şi presupune în continuare procese de transformare şi reformă internă. Instrumentele de interoperabilitate în domeniul apărării au reprezentat modalităţi de identificare a ariilor prioritare de reformă, a măsurilor de urmărit, constituindu-se într-un cadru propice pentru obţinerea asistenţei necesare în acest sens. Împărtăşirea experienţelor în domenii de interes comun, transparenţa în planificarea apărării, asistenţa în educaţie şi formarea profesională vor reprezenta arii de acţiune comună şi în viitor.

Parteneriatul a reprezentat unul dintre cele mai de succes instrumente şi cele mai longevive instrumente de cooperare după terminarea Războiului Rece, contribuind la dezvoltarea unei logici a cooperării în detrimentul intereselor competitive.

Înţelegerea acţiunilor Alianţei, a scopurilor şi misiunilor sale de către state, care în cea mai mare parte făcuseră parte timp de decenii din blocul sovietic, a putut fi posibilă prin deschiderea NATO către aceste state, plecând de la identificarea scopurilor comune şi a acţiunilor precise în îndeplinirea acestora. Din această perspectivă, Parteneriatul a reprezentat un mecanism de consolidare a încrederii prin constituirea unei comunităţi de valori şi principii în scopul diminuării riscurilor de securitate.

Prin mecanismele de cooperare, schimb de experienţă, asistenţă în domeniul reformelor, Parteneriatul a reprezentat, pentru o bună perioadă de timp, un pas premergător aderării la Alianţă. Acest fapt a contribuit la procesul de extindere a NATO cu 10 noi state (1999, 2004). Din acest punct de vedere, Parteneriatul a antrenat statele interesate într-un exerciţiu de autoevaluare, stabilire de standarde precise pentru forţele armate, intrarea într-un proces bidirecţional al împărtăşirii riscurilor şi oportunităţilor.

Un alt rezultat al Parteneriatului a fost menţinerea sa în acelaşi ritm de evoluţie cu priorităţile NATO, cu ameninţările cărora aliaţi şi parteneri deopotrivă trebuie să le facă faţă, chiar dacă din punct de vedere structural Parteneriatul a suferit modificări semnificative.

Caracteristici ale Parteneriatului și modalități specifice de adaptare a acestuia la transformările Alianței

Ca orice formă de cooperare, Parteneriatul Euro-Atlantic dezvoltă un echilibru între interesele naţionale ale statelor participante, care în cazul relaţiei NATO-parteneri produce efecte asupra domeniului securităţii şi apărării.

În primul rând, această cooperare s-a caracterizat prin flexibilitate şi diversificarea instrumentelor de parteneriat. Acestea s-au dezvoltat astfel încât să răspundă nevoilor individuale ale partenerilor interesaţi, lăsând libertatea ca fiecare să aleagă tipul de instrument de cooperare în funcţie de gradul de intensitate al rela-ţiei cu Alianţa şi de domeniile de care sunt interesaţi.

În al doilea rând, s-au intensificat legăturile bilaterale, fie între NATO şi o anumită ţară parteneră fie între o ţară aliată şi una parteneră pentru atingerea obiectivelor comune ale parteneriatului, mai uşor de gestionat având în vedere specificitatea fiecărui partener.

În al treilea rând, gradul de intensitate al cooperării variază, depinzând de obiectivele şi interesele naţionale ale fiecărui stat implicat; suntem martorii unei cooperări intensificate cu scopuri precise de menţinere a interoperabilităţii, pregătirii forţelor la standarde ridicate, crearea de structuri armate moderne, dar şi ai unei cooperări minimale.

În al patrulea rând, ariile de interes s-au multiplicat, gradul de complexitate al acţiunilor Parteneriatului crescând. Accentul este pus asupra: controlului armamentelor, dezarmare, neproliferare, apărarea anti-aeriană, cooperarea şi gestionarea armamentelor, gestionarea spaţiului aerian, controlul şi protecţia frontierelor, consultare, comandă şi control, provocările societăţii moderne, planificarea urgenţelor civile, gestionarea crizelor, controlul democratic al forţelor armate şi al structurilor de apărare, economia apărării, educaţie, formare şi reconversie militară, diplomaţie publică, traficul de persoane, răspunsul la ameninţarea terorismului, cooperare ştiinţifică.

În al cincilea rând, participarea la operaţii şi reforma sectorului de apărare s-au conturat ca două arii majore de cooperare.

Pentru a se menţine în acelaşi ritm de evoluţie cu cel al Alianţei, în cadrul Parteneriatului au fost dezvoltate o serie de instrumente specifice de cooperare. Dintre acestea, la Summit-ul de la Praga (2002) a fost lansat Planul de Acţiune Individual al Parteneriatului (Individual Partnership Action Plan – IPAP) care oferă o orientare generală a intereselor partenerilor, precum şi preferinţele şi priorităţile considerate necesare pentru modernizare, interoperabilitate, transparenţă. De asemenea, un instrument similar, însă diferit ca scop[5], care oferă un cadru general politic şi de apărare cursului transformării interne şi atingerii standardelor de interoperabilitate îl constituie Planul de Acţiune pentru Aderare (Membership Action Plan – MAP).

Apoi, un alt instrument vital pentru reforma în domeniul apărării şi al mecanismelor de dobândire a unor forţe armate care să fie compatibile cu gestionarea ameninţărilor prezente de securitate, al atingerii unui grad ridicat de interoperabilitate cu trupele aliate îl reprezintă Programul de Planificare şi Analiză a Apărării (Planning and Assessment Review Programme – PARP) în care sunt implicate 16 state partenere.

Un alt domeniu specific pentru care au fost create o serie de instrumente este cel al formării şi pregătirii forţelor armate. Din acest punct de vedere sunt relevante instrumentele precum Programul de Ameliorare a Pregătirii şi Educaţiei (Training and Education Enhancement Programme – TEEP), Planul de Acţiune al Parteneriatului pentru edificarea instituţiilor de apărare (Partnership Action Plan for Defence Institution Building – PAP DIB) al căror scop principal

este interoperabilitatea acţiunilor şi valorilor la nivelul capitalului uman angajat în cadrul forţelor armate.

Tuturor acestor mecanisme li se adaugă proiecte specifice în domeniile de interes pentru părţi, dintre care cel mai important este combaterea terorismului, domeniu în care există şi un Plan de Acţiune Împotriva combaterii Terorismului (Partnership Ation Plan against Terrorsim – PAPT).

Apoi, nu în ultimul rând, dezvoltarea proiectelor de tip trust-fund, constituite din donaţii financiare ale naţiunilor, reprezintă un mecanism prin care ţările partenere sunt sprijinite să distrugă armamente şi muniţii nefolosite, dar care se pot transforma într-un pericol pentru populaţia civilă. Aceste fonduri reprezintă eforturi financiare, umane şi de organizare semnificative cu impact pozitiv direct asupra populaţiei civile din ţările partenere. Diversificarea domeniilor pentru care acest tip de fonduri pot fi create a determinat o extindere cantitativă şi calitativă a acestora în beneficiul partenerilor.

Având în vedere doar cele câteva instrumente de cooperare amintite sintetic, se poate observa faptul că Parteneriatul Euro-Atlantic s-a diversificat şi adaptat mediului de securitate prin dialog şi cooperare practică între aliaţi şi parteneri pentru a răspunde cerinţ elor secolului XXI.

Perspectivele Parteneriatului Euro-Atlantic

Parteneriatul va continua să joace un rol important în cooperarea si abordarea comuna a securităţii si stabilităţii regionale a statelor aliate şi partenere din spaţiul euro-atlantic. Accentul va fi pus în continuare pe reforma apărării, intensificarea dialogului politic si interoperabilitatea forţelor, dar si pe întărirea capacităţii partenerilor de a sprijini misiunile NATO şi eforturile Alianţei de combatere a terorismului si a noilor ameninţări la adresa securităţii.

PfP a contribuit la progresul semnificativ al stabilizării zonelor de conflict din spaţiul Europei Centrale si de Sud-Est, apărute imediat după terminarea Războiului Rece, si va continua sa proiecteze în continuare securitate, valori si principii democratice spre zone mai îndepărtate ale ariei euro-atlantice prin acţiuni comune de promovare a valorilor şi principiilor încorporate în Parteneriatul Euro-Atlantic.

Continuarea cooperării prin intermediul acestui mecanism rezidă în menţinerea relevanţei sale pentru statele EAPC prin realizarea unui echilibru între interesele naţionale pe termen scurt şi obiectivele Alianţei pe termen lung.

Misiunile Parteneriatului Euro-Atlantic şi ale Alianţei în sine pot fi îndeplinite prin continuarea implementării actualelor instrumente ale Parteneriatului, care şi-au dovedit capacitatea de inovaţie, transformare şi adaptabilitate cerinţelor statelor participante, precum şi ale mediului de securitate. Prezervarea geometriei variabile a tiparelor de cooperare reprezintă o modalitate de continuare a dialogului într-un cadru atât de eterogen precum Parteneriatul.

Parteneriatul va continua să reprezinte un mecanism prin care statele partenere se pot conecta la principiile şi standardele de acţiune ale NATO şi care va continua să contribuie la promovarea principiilor şi valorilor înscrise în documentele sale fundamentale.

De asemenea, Parteneriatul îşi poate spori valoarea acţiunilor proprii prin conlucrarea în proiecte de cooperare comune şi acţiuni conjugate cu alte organizaţii internaţionale (UE, OSCE, ONU) care dezvoltă programe specifice de cooperare cu zone de interes similare cu cele ale Alianţei, cum ar fi spre exemplu spaţiul fostei Uniuni Sovietice sau zona mediteraneană.

Astfel, o combinare adecvată a aspectelor militare ale cooperării cu cele ne-militare vor reprezenta un ingredient perpetuării relaţiei NATO-parteneri, alături de menţinerea deschisă a capacităţii de absorbţie a unor noi membrii.

NOTE

[1] Summit-ul NATO din 1997 (Sintra) a consfinţit crearea Consiliului Parteneriatului Euro-Atlantic, care înlocuia forma precedentă Consiliului de Cooperare Nord-Atlantic, creat în 1991. Cu ocazia Summit-ului din 1197 a fost adoptat Documentul de Bază al EAPC în care sunt stipulate principiile, valorile, structura, substanţa şi eligibilitatea pentru a deveni membru EAPC.

[2] Cu ocazia Summit-ului NATO din 1994 (Bruxelles) a fost adoptat Documentul Cadru al Parteneriatului pentru Pace, care reflectă principiile, valorile, obiectivele PfP.

[3] Statele partenere: Albania, Armenia, Austria, Azerbaijan, Belarus, Croaţia, Finlanda, Georgia, Irlanda, Kazakhstan, Kirghizstan, R. Moldova, Rusia, Suedia, Elveţia, Tadjikistan, Fosta Republică Iugoslavă a Macedoniei, Turkmenistan, Ucraina, Uzbekistan

[4] Conform Documentului de Bază al EAPC, Sintra, 1997

[5] Statele care au intrat în procesul IPAP (Armenia, Azerbaijan, Georgia, Kazakhstan) îşi stabilesc individual ariile prioritare de acţiune, procesul fiind unul selectiv, spre deosebire de statele care fac parte din procesul MAP (Albania, Croaţia, Fosta Republică Iugoslavă a Macedoniei) care este cuprinzător şi este menit pregătirii statelor aspirante la a fi membre ale Alianţei.

Loredana Enăchescu - doctorand la specializarea Economie Mondială, Facultatea de Relaţii Economice Internaţionale, Academia de Studii Economice Bucureşti, Master în Relaţii Internaţionale, Facultatea de Ştiinţe Politice, Universitatea Bucureşti.

Summary

2.	*Editorial*	**Viorel Zaicu**	Monitoring Report's Review – 2006
6.	*The European Union structures and expectations*	**Petru Dumitriu**	The European Political Idea – Intellectual Roots
11.		**Paul Duţă**	The Constitutional Treaty of Rome
17.		**Simina Tănăsescu**	About the Constitutional Authority of an European Treaty
26.		**Daniel Dăianu**	Does Romania Need a Post-Accession Strategy?
31.		**Ovidiu Gherasim-Proca**	Who Will Represent Us in the European Parliament?
35.		**Cristian Popa**	Cooperation in the Fields of Justice and Home Affairs (JHA)
45.		**Mădălina Virginia Antonescu**	The Equilibrium between Strengthened Inter-Governmentalism and Consolidated Supra-Nationalism within the EU, in the Post Nyssa Stage
49.		**Alina Buzăianu**	European Union Enlargement's Continuation – Economic Micro-Analysis
57.		**Elena Burcioagă**	Turkey's Accession or the Long Way to Europe
62.	*Political Parties*	**Vasile Nazare**	Opinions Regarding the Organizational Behavior and the Laws of Evolution of the Political Parties
70.		**Ionuţ Ciobanu**	The Romanian Political Parties - Modern Voter - Based Parties?
85.		**Dan Pavel**	The Future of the Liberal Revolution and of the Liberal Parties
90.		**Andrei Tiuţ**	PRM's Strategies for Maximizing the Electoral Capital
95.	*Politics and Gender*	**Alexandra Petrescu**	Women and the Authoritarian Politics
99.		**Radu Teişanu**	From the Patriarchal to the Partnership Model
104.	*Nation, Nationalisms*	**Vlad Flonta**	Relativism vs. Ethnocentrism
109.		**Costică Dumbravă**	Nations and Nationalisms
115.	*Communism, Post-communism*	**Mihail Radu Solcan**	Three Notes on Communism, Post-Communism Anticommunism and Responsibility
122.		**Lavinia Stan**	The Long Way of Lustration in Eastern Europe
131.		**Michael Shafir**	Memory and History in Postcommunism
137.	*International*	**Maria Cernat**	The Bankruptcy of Tolerance – The Failure of the French Model for Minorities' Integration
141.		**Ionuţ Baciu**	Italian Lessons. The 2006 Elections: Majority Bonus for Non-Governability
150.		**Loredana Enăchescu**	NATO's Transformation and Evolution of the Euro-Atlantic Partnership

"Uniunea Europeană: structuri şi aşteptări"
coordonator Romulus Brâncoveanu

"Sfera Politicii" este înregistrată în Catalogul Publicaţiilor din România la numărul 4165.

Răspunderea pentru textele scrise aparţine autorilor.
Pentru a reproduce un text din revistă este necesar acordul scris al redacţiei "Sfera Politicii".
Reproducerea textelor în alte condiţii constituie o infracţiune şi se pedepseşte conform legilor în vigoare.

SFERA POLITICII

Vă invită să propuneți spre publicare texte originale care vizează domeniul politicii. Textele pot fi scrise în română sau engleză și este preferabil să abordeze subiecte de actualitate.

Sunt preferați autorii care au absolvit studii postuniversitare în domeniul științelor sociale sau sunt în curs de absolvire a unor astfel de cursuri, dar primul criteriu de selecție rămâne valoarea lucrării, care va fi estimată de referenți.

Lucrările trimise înainte de data de 15 a fiecărei luni vor fi luate în considerare pentru o eventuală publicare în numărul imediat următor.

Articolele sau alte lucrări vor fi citate în interiorul textului după modelul (Popescu, 2004, p. 67). Eventualele note ale autorului textului, vor fi trecute la sfârșitul acestuia. Articolele și volumele care fac parte din bibliografie vor fi menționate astfel:

> POPESCU, Ion (2004) "Titlu articol", în *Sfera politicii*, anul XII, nr. 112, pp. 65-71
>
> POPESCU, Ion (2004) "Titlu articol", în Ionescu, Ion (Ed.) *Titlu volum*, București: Editura X, pp. 100-121
>
> POPESCU, Ion (2004) *Titlu volum*, București: Editura X

Fișierul trebuie să conțină, după bibliografie, o scurtă prezentare a autorului (nume, studii efectuate sau în curs, lucrări importante publicate).

Lucrările trebuie să aibă o lungime cuprinsă între 10.000 și 20.000 de semne (5-10 pagini), în fișier „.doc" sau „.rtf", Times New Roman, 12 pt., la 1,5 rânduri.

Condițiile de redactare și cele pentru formatul fișierului – ca și diacriticele pentru textele în română – sunt obligatorii pentru luarea în considerare a lucrării spre publicare. Materialele vor fi trimise pe adresa de e-mail:
sferapoliticii@rdslink.ro sau **redactia@sferapoliticii.ro**.

Pentru a vă putea forma o idee mai clară despre profilul revistei, accesați pagina de web: **www.sferapoliticii.ro**.

ISSN: 1221-6720